
**YENİ
TIP TARİHİ
ARAŞTIRMALARI**

**THE NEW
HISTORY OF MEDICINE STUDIES**

Editör

GÜLTEN DİNÇ

24

2018

YENİ TIP TARİHİ ARAŞTIRMALARI
THE NEW HISTORY OF MEDICINE STUDIES



Türk Tıp Tarihi Kurumu

ISSN : 1300-669X

Mizanpaj
Aslı Yavuz Özşengür

Basım: İstanbul, Kasım 2019

Baskı

Ege Reklam Basım Sanatları San. Tic. Ltd. Şti.
Esatpaşa Mah. Ziyapaşa Cad. No:4
34704 - Ataşehir / İSTANBUL
Tel: 0216 470 44 70 • Faks: 0216 472 84 05
www.egebasim.com.tr
Matbaa Sertifika No: 45604

Dergimizin bu sayısı **Sayın Öznur Pirlepe'nin**
desteği ile yayımlanmıştır

YENİ TIP TARİHİ ARAŞTIRMALARI

THE NEW HISTORY OF MEDICINE STUDIES

Yıl: 2018 Sayı: 24

Editör / Editor

Gülten Dinç

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü: Türk Tıp Tarihi Kurumu adına Başkan,
Prof. Dr. Gülten Dinç

Yayın Kurulu / Editorial Board: Gülten Dinç, Abdülkerim Alpınar,
Oya Dağlar Macar, Ayten Arıkan, Fatih Artvinli

İngilizce Editörleri: Murat Civaner, Gamze Nesipoğlu

Kısaltma: Y Tıp Tarihi Arştır
Abbreviation: N History Med Stud

Yazışma Adresi:

Gülten Dinç

İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı,
34098, Fatih - İstanbul

Telf: +90 212 529 03 64, +90 212 414 30 00 “22680”

e-posta: gultendinc@yahoo.com, turktiparihikurumu@yahoo.com

YENİ TIP TARİHİ ARAŞTIRMALARI
The New History of Medicine Studies, 2018, 24

HAKEM KURULU
Referees Committee

Ahmet ACIDUMAN, Ankara
Ayten ALTINTAŞ, İstanbul
Ayten ARIKAN, İstanbul
Fatih ARTVİNLİ, İstanbul
Elif ATICI, Bursa
Murat CİVANER, Bursa
Oya DAĞLAR MACAR, İstanbul
Emre DÖLEN, İstanbul
Ömür ELÇİOĞLU, Eskişehir
Şahap ERKOÇ, İstanbul
Nermin AKSOY, Kocaeli
Nilüfer GÖKÇE, Edirne
Şefik GÖRKEY, İstanbul
Feza GÜNERGUN, İstanbul
H. Hüsrev HATEMİ, İstanbul
Yeşim İŞİL ÜLMAN, İstanbul
Funda Gülay KADIOĞLU, Adana
Selim KADIOĞLU, Adana
Aykut KAZANCIGİL, İstanbul
Sait NADERİ, İstanbul
Gülbin ÖZÇELİKAY, Ankara
Abdullah ÖZEN, Elazığ
Feryal SAYGILIGİL, İstanbul
Sevgi ŞAR, Ankara
Mine ŞEHİRALTI, Kocaeli
İlter UZEL, Adana
İsmail YAKIT, Antalya
Nuran YILDIRIM, İstanbul
M. Bedizel ZÜLFİKAR AYDIN, Sakarya

“YENİ TIP TARİHİ ARAŞTIRMALARI” DERGİSİ YAZARLARININ UYMASI GEREKEN YAZIM KURALLARI

1. 1995 yılından itibaren yıllık olarak yayımlanan hakemli dergimizde Türk ve Dünya tıp tarihi konularındaki araştırma makalelerinin yanı sıra yine bu konulardaki derleme, biyografi, kitap ve bilimsel toplantı tanıtım yazıları ile çeviri yazılar yer alabilir. Derginin dili Türkçe ve İngilizcedir. Makaleler hakemlerin onayı ile ve dergiye geliş tarihleri dikkate alınarak yayınlanır. Yazıların sorumluluğu yazarlara aittir.
 2. Dergiye gönderilecek makaleler Microsoft Word dosyası formatında, 12 punto, çift aralıklı olarak kaydedilmeli ve elektronik olarak turktparihikurumu@yahoo.com adresine gönderilmelidir.
 3. Yazılar hakemlere yazarların adları belirtilmeden gönderilerek değerlendirilecektir. Bu nedenle ayrı bir sayfaya; makale adı, yazar / yazarların adları, akademik unvanları, görev yerleri, yazışma ve e-mail adresleri ile telefon numaraları yazılmalıdır. Makalenin başlangıç sayfasında ise sadece makale adı, makalenin İngilizce ve Türkçe özetleri ile anahtar kelimeler bulunmalı ve ardından makale metni yer almalıdır.
 4. Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları’nda yayınlanmak üzere gönderilen yazılar daha önce başka bir dergide yayınlanmamış olmalı, herhangi bir kongrede sunulmuş ise dipnot olarak belirtilmelidir.
 5. Her yazı için en az üç anahtar kelime belirtilmelidir.
 6. Metin içindeki kısaltmalar ilk geçtiği yerlerde açıklanmalıdır.
 7. JPEG formatında ve en az 300 dpi çözünürlükte kaydedilen resim, tablo, şekil ve grafikler ayrı dosya halinde gönderilmeli, metinde resimlerin yerleri belirtilmeli ve resimler metin içinde geçiş sırasına göre numaralanmalıdır. Resim altyazıları metnin sonunda listelenmelidir.
 8. Metinde geçen Hicrî ve Rumî tarihler bugünkü takvime de çevrilerek parantez içinde gösterilmelidir.
 9. “Yararlanılan kaynaklar” listesi, yalnız metinde kullanılan kaynakları içermeli, metinde geçtiği yerde parantez içinde belirtilmeli örn. (1, 2, 5-8), metinde geçtiği sıraya göre numaralandırılmalı ve makalenin sonunda listelenmelidir. Sayfa altlarında açıklama dipnotları dışında dipnot kullanılmamaya özen gösterilmelidir
 10. Eğer yararlanılan kaynaktan üçten fazla yazar varsa yayını kaynakçada gösterirken ilk üç yazarın dışındaki yazarlar “ve ark.” olarak belirtilmelidir.
 11. Yararlanılan kaynaklar listesi aşağıdaki örneklerle uygun olarak hazırlanmalıdır:
 - a. Kitap: Miller TS. The birth of the hospital in the Byzantine Empire. London, The John Hopkins University Press, 1997. p.155-162
 - b. Dergi: Naderi S. First Turkish neurosurgical journal (1936-1947): Modern Cerrahi ve Nöroşirürji Mecmuası. Neurosurgery 2003; 52: 420-423.
 - c. Kitap bölümü ya da bildiriler kitabı: Aykan TB. Patoloji. Dünyada ve Türkiye’de 1850 yılından sonra tıp dallarındaki ilerlemelerin tarihi. İçinde, Ed. Unat EK. İstanbul, CTF Vakfı Yay.; 1988. s. 344-354
 - d. Elektronik kaynaklar: <http://www.tttk.org.tr/> (Erişim/Accessed: 22.04.2013)
 - e. Arşiv belgesi: B.O.A. DH. MKT 539/26, 4 R 1320 [11 Temmuz 1902]
-

YENİ TIP TARİHİ ARAŞTIRMALARI
The New History of Medicine Studies, 2018,24

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

An Old Plant Collection From the Ottoman Period İlter Uzel, Halil Çakan.....	11
A Forgotten Pioneer in Rehabilitation Medicine: Dr. August Laqueur, Strasbourg, Alsace, 1875 - Ankara, Turkey 1954 Fizik Tedavi Alanında Unutulmuş Bir Öncü: August Laqueur, Strasbourg, Alsace, 1875 - Ankara, Türkiye 1954 Avi Ohry, Md.....	21
Cumhuriyet Döneminde Birinci Basamak Sağlık Hizmetlerinin Evrimi: Eti Mes’ut İçtimai Hıfzıssıhha Numune Dispanseri’nden Aile Hekimliği’ne The Evolution of Primary Care During the Republic era: From Eti Mes’ut İçtimai Hıfzıssıhha Numune Dispanseri to Family Medicine System Gülten Özkan, M. Murat Civaner.....	29
Prof. Tbp. Mirliva Julius Wieting Tarafından Yazılan “Gülhane Hakkında Üçüncü Lâyiha” Adlı Eserin Çeviri Yazısı Transliteration of Prof. Dr. Brigadier Julius Wieting’s “Third Report About Gulhane” Cem Hakan Başaran.....	53
II. Meşrutiyet’ten Harf Devrimine Kadar Karikatürlerde Sağlık ve Algısı (1908-1928) Health and Health Services in Caricatures from to the Second Revolution Meryem Arslan, Mehmet Kaya	83
Osmanlı’nın İlk Röntgen Makinesi The First X-Ray Machine in the Ottoman Empire Nilifer Gökçe.....	131

Ölümünün 75. Yılında Müderris (Ord. Prof.) Dr. Kerim Sebati Gürgün'ü Anıyoruz 75 Th Anniversary of the Death of Ord. Prof. Dr. Kerim Sebati Gürgün Ertuğrul Göksoy.....	141
Dr. Kerim Sebati'yi Anarken: Yakın Siyasi Tarihimizde Hekimlerimiz Necdet Sakaoglu.....	149
Müderris (Ord. Prof.) Dr. Kerim Sebati Gürgün (1870-1942) Ölümünün 75. Yılında Yaşamı, Hizmetleri ve Eserleri, Türk Cerrahisine Katkıları 75Th Anniversary of the Death of Ord. Prof. Dr. Kerim Sebati Gürgün (1870-1942) His Life, Works and His Contributions To the Turkish Surgery Ertuğrul Göksoy.....	153
Dedem Müderris (Ord. Prof.) Dr. Kerim Sebati Gürgün Güzin Özen Yılmaz.....	201
1908-1909 Yıllarında II. Meşrutiyetin Tıp Eğitimine Etkisi ve Kerim Sebati Ayten Altıntaş.....	207
Hilal-i Ahmer (Kızılay) Cemiyeti'nin 1911-1912 Trablusgarp-Libya Savaşındaki Faaliyetlerinde Doktor Kerim Sebati'nin Çalışmaları Nil Sarı.....	211
Trablusgarp Savaşı (1911-1912) Sırasında Fransız ve İngiliz Basımında Çıkan Haberlerde, Kızılay'ın (Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti) Cepheye Gönderdiği Yardım Sağlık Heyetleri ve Bölgede Görev Yapan Türk Doktorlar Güzin Özen Yılmaz.....	223
Kerim Sebati Bey ve Nöroşirürji Kerim Sebati Bey and Neurosurgery Sait Naderi.....	247

SUNUŞ

Türk Tıp Tarihi Kurumu'nun yayın organı olan Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları'nın 24. sayısını sizlere ulaştırmaktan mutluluk duyuyoruz.

Müderri Dr. Kerim Sebati Bey'in değerli anısına ithaf ettiğimiz bu sayımızda bir çok değerli makalenin yanı sıra 4 Nisan 2017 tarihinde Cerrahpaşa'da yapılan Müderri (Ord. Prof.) Dr. Kerim Sebati Grgn (1870 - 1942) lmnn 75. Yılına Anma Toplantısı'nda yapılan konuşmaların metinleri yer almaktadır.

Dergimizin 16-23 sayılarını, Av. Hilmi Barlas'ın, Hilmi Barlas Eğitim Vakfı aracılığı ile sağladığı maddi destek sayesinde yayımlayabildik. Ne yazık ki büyük destekçimiz Av. Hilmi Barlas'ı 29 Ocak 2019 tarihinde kaybettik. Derneğimizin süreli yayını olan Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları ve tıp tarihine ilişkin birçok kitabın yayımlanmasına maddi destek sağlayan hayırsever işadamı ve avukat Hilmi Barlas'a rahmet, yakınlarına ve sevenlerine başsağlığı dileriz. Bu sayımıza ağabeyinin değerli anısına, rahmetli Av. Hilmi Barlas'ın kardeşi znur Pirlepe maddi destek sağladı. Bu bağlamda kendilerine ve her zaman bizlere bu desteğin sağlanmasında büyük katkıları olan Sayın Sosyolog ve Tıp Tarihçisi Uğurol Barlas'a teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Yeni sayılarda buluşmak umudu ile esenlikler dileriz.

Prof. Dr. Gülten DİNÇ

Editör

Avukat İbrahim Hilmi BARLAS (1928 - 2019)



Av. Hilmi Barlas, Ömer Cemil Barlas (1896 - 1968) ve Hatice İrfan Barlas (1908 - 1972) çiftinin altı çocuğundan biri olarak 17 Eylül 1928'de Gaziantep'te dünyaya geldi. Annesi, Antep harbinin iaşe-i umumiye reisi de olan eski bir Osmanlı subayının Gaziantep doğumlu kızı olan Hatice İrfan Hanım, babası ise Antep'in ikinci Türk eczacısı Cemil Barlas'tır. Hilmi Barlas, 1945 yılında Gaziantep Lisesi'nin edebiyat bölümünü bitirdi. 1950 yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. 1950-52 yılları arasında askerlik görevini yaptıktan sonra Gaziantep'e dönüp staja başladığı sırada verem olduğunu öğrendi ve stajının tamamlanmasına iki ay kala rahatsızlığı artınca yarıda bırakıp tedaviye başlamak zorunda kaldı. Bu sırada hâkimlik için başvuruda bulundu ve tayini İstanbul'a çıktı. İstanbul'da öğrenci yurdunda kalabilmek için Yüksek Ticaret Hukuku'na kaydoldu. Daha sonra Gaziantep'e tayinini istedi ve stajını orada tamamladı. 1953 yılında Konya'ya savcı yardımcısı olarak tayin olundu. Burada iki sene kaldıktan sonra 1955'te Tunceli'nin Nazimiye ilçesine savcı olarak, 1956 yılının Temmuz ayında ise Dicle'ye hâkim olarak atandı. Kısa bir süre sonra hâkimlikten istifa ederek Gaziantep'te avukatlık yapmaya başladı. 1966'da Ankara'ya geldi. Av. Fakih Özfakih ile ortak olarak bir hukuk bürosu açtı. Hukuk davalarına Fakih Özfakih, ceza davalarına Hilmi Barlas baktı. Kısa sürede başarılı ve aranan bir avukat oldu. Barlas uzun yıllar Ankara'da avukatlık yaptı. Aynı zamanda Gaziantep, Hatay, İstanbul ve Ankara'da da yatırımlar yaptı. Av. Hilmi Barlas tüm bu yatırımlar ve meslek hayatı boyunca elde ettiği gelirlerle altyapısını oluşturduğu Hilmi Barlas Eğitim Vakfı ile birçok öğrenciye eğitim için başarı bursu verdi ve özellikle tıp ve kültür tarihi ile ilgili pek çok kitabın basımına destek oldu. Kurumumuz yayınlarının da büyük destekçisi olan Av. İ. Hilmi Barlas'ı 29 Ocak 2019 tarihinde kaybettik. Aziz naaşı, 31 Ocak günü Ankara Kocatepe Camii'nde öğle namazını müteakip kılınan cenaze namazının ardından Karşıyaka Mezarlığı'na defnedildi.

AN OLD PLANT COLLECTION FROM THE OTTOMAN PERIOD

İlter Uzel*, Halil akan**

*Prof. Dr., Faculty of Dentistry, Cukurova University, Balcali 01330,
Adana, Turkey. uzal@cu.edu.tr

**Prof. Dr., Department of Biology, Science and Letter Faculty, Çukurova University,
Balcali 01330, Adana, Turkey. hcakan@cu.edu.tr

Abstract

Our studies on a herbarium collection, incidentally found in and bought at an antique shop 15 years ago, yielded interesting results. This collection is thought to be prepared by an Ottoman citizen who had gone abroad for education about 200 years ago and the notes identifying the specimens might be written by Ernest Witmann, Austrian professor of botany. Moreover, this collection is considered to be a part of the herbarium of the first medical school in the Ottoman Empire, “*Mekteb-i Tibbiye-i Şahane*” which was founded by Sultan Mahmud II. The collection comprises 62 different plant specimens mounted over 30 pieces of cardboard, binded in one volume. It is suggested that these plants were collected from an area encompassing Bulgaria, Romania, Istanbul and Edirne between 1800 - 1820 being base on the natural habitats of them. Because most of the specimens were medicinal plants used by the common people and there were instructive notes informing people about the useful parts of the plants, we consider that this collection may have been prepared by a medical school student. This herbarium collection is kept in İter Uzel’s private collection

Keywords: Antique, History, Herbarium specimens, Medicine, Ottoman

Introduction

Historically, plant collecting is known and carried out since the ancient Egyptian, Assyrian, and Mexican civilizations. During these periods, significant botanical gardens had been established for economic purposes. Approximately at 2800 BC, the Chinese Emperor Shennong sent out his plant collectors to far off places to find important medicinal plants. During the Caliphate of Cordoba (11th century), there were gardens established by Ibn al-Wafid and they were termed as “botanical”.

Spaniards participating in the exploration of Central America learnt botanical gardens and methods of plant collecting from the Aztecs who were much more advanced in these fields, and Spaniards are believed to be the ones who first brought and applied these methods in Europe (Tug, 2012). From then on, specimens of exotic plants were the main focus of the European botanists and gardeners. Particularly after the mid-16th century, the number of “levants”, meaning travels to the East, by European explorers have shown an increase (Baytop 2000). Baytop (2010) summarizes the objectives of European collectors behind these travels to the East in 5 articles:

1. To determine the biotic (eg. vegetation, animals) and abiotic (eg. mines) natural resources of the region. Such travels are often organized by the kings or governments and a comprehensive report is presented to them afterwards (eg. Joseph Pitton de Tournefort).
2. To determine the local medicinal plants and drugs obtained from them, and facilitate their trade (eg. Pierre Belon and Rauwolff Leonhart).
3. To gather income by selling the collections including local plant specimens to state and private museums (eg. Pierre Martin Rémi Aucher-Éloy, Friedrich Wilhelm Noë and Paul Ernst Emil Sintenis).
4. To know the flora of the region and publish scientific articles focusing on the collected specimens (Georges Vincent Aznavour, Pierre Edmond Boissier, Joseph Nicolaus Bornmüller, Peter Hadland Davis, Arthur Huber-Morath, Karl Georg Theodor Kotschy and Guillaume Antoine Olivier).
5. To start collections during his/her visit and publish articles introducing the Anatolian flora (eg. Alfred Heilbronn, Kurt Krause, Constantin Andreas von Regel and Otto Schwarz).

Moreover, European explorers collected various plants from the countries they visited and brought these new specimens to their own countries for cultivation, while establishing collections in the form of herbariums (<http://dept.ca.uky.edu/PLS320/Plantexplorers.pdf>). This was a favorite hobby among the European aristocrats particularly at the beginning of the Renaissance. Just like the stamp collections of our day, having plant collections was regarded as a privilege at that time. Therefore, there was a demand for plant species collected from all around the world. In pursuit of such economic benefits, the European plant hunters (generally not botanists) started to travel across different countries, trying to find and collect valuable and rare exotic plants. In this period, after the publishing of books in Greek and Latin for identifying plants, mainly based on the works of the Greek physician Dioscorides, the interest toward plant collection and botanical gardens showed a significant rise. The first plant collectors started to flock to the Middle East, Balkans, Greece, Egypt, and Palestine

that were all a part of the Ottoman Empire back then. The French collector Pierre Belon was the first to explore the Ottoman land for botanical purposes (Baytop 2000). Pierre Belon, a French physician and naturalist, came to Istanbul with the French ambassador D'Armon in 1547 (Baytop 2004). Belon travelled across Greece, Crete, Egypt, Palestine, and Turkey for 3 years and wrote a travel book under the title of "*Les Observations*" (1554), focusing on the flora and fauna of these lands (Baytop 2000; Merle 2003).

The works of Belon had a huge impact on medicine, natural science and botany. Leonhard Rauwolf, a military physician, followed the footsteps of Belon. Rauwolf continued his observations and plant collecting activities in the same regions including the countries of the Near East (Levant) and Mesopotamia (Iraq, Palestine, Syria). He was the first botanist collector who started to preserve his collection by drying them as herbaria specimens. Rauwolf was also the first to scientifically describe nearly 35 plant species unknown to European including coffee (*Coffea arabica*), eggplant (*Solanum melongena*) and henna (*Lawsonia inermis*). In the following years, Ogier Ghiselin de Busbecq, the Pope's ambassador, examined tulips in Istanbul and based on his observations, tulips were started to be cultivated in the European gardens, as well. In 1700, the French King Louis XIV ordered Joseph Pitton de Tournefort to start a voyage to the Near East, starting from Marseille and ending in Izmir. After returning to his country, he published his travel book in 3 volumes including illustrations and detailed information about various Anatolian plants (Baytop 2000). During the reign of Sultan Mahmud II (1781 - 1839), who is known to be a prominent figure in the Westernization process of the Ottoman Empire, significant reforms were made in the education system. Students were sent abroad for education (particularly to the Western countries) and the first school of medicine (Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane) was founded by the contributions of the Austrian physician Prof. C. Ambroise Bernard at 1839 (Ozturk 2009).

In this first school of medicine in the Ottoman Empire, pharmacy lessons were incorporated in the mandatory curriculum, while some botany lessons were given by Bernard himself "*The Principles of Botany*", his textbook used during the courses was made up of 2 volumes (Ülman 1998), and some students who graduated from this school were sent to Vienna, Austria during the reign of Sultan Abdülmecid (Ülman 1994). Moreover, during this period, botanical studies and formation of systematic collections gained speed. The first botanical garden of Turkey was established and the first official Ottoman herbarium was founded under the direction of Friedrich Wilhelm Noe (Ülman 1994; Baytop 2000), named originally as "*Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Herbariyumu*" (Küçüker & Üzen 1998). Unfortunately, this herbarium was lost in the 1848 Beyoglu fire. However, before Beyoglu fire, doublets of the specimens in the herbarium had been sent to various countries throughout the Europe and these specimens formed the basis of the documentation of Turkey's flora (Günergun 2009; Baytop 2009; Baytop 2012). Most of the plant collections established during the reign of Sultan Mahmud II and previous periods did not survive. The specimens collected

during this period are priceless both as scientific data and indicators of plant history. One of these collections was incidentally found in and bought from an antique shop. The aim of this study is to reveal the current habitats of these plant specimens. Moreover, we tend to investigate the reason behind building such a collection.

Material and method

In this study, the collection we examined consisted of 62 plant specimens mounted on 39 cardboards (Table 1). The plants mounted on the cardboards were separated from each other by thin blotters (Fig. 1 - Fig. 4). Generally, each cardboard had herbarium specimens belonging to 2 or 3 species. The blotters separating the cardboards had essential plant data written on them including the scientific names (in Latin), life forms (eg. grass, bush, tree), and other characteristics (eg. root, trunk, flower, fruit, and seed). Just below the scientific name, the Turkish name of the plant was written in Arabic alphabet. Latin names of some plant specimens on the cardboards have become synonymous in the current identification. These species are presented with their recent names in Table 1. Unfortunately, any information on the date and collection site of specimens were not found on the herbarium collection. In order to determine current latin names and actual geographical distribution of plant species in the collection, Flora of Turkey and the East Aegean Islands (Davis 1965 - 1985; Davis et al. 1988; Güner et al. 2000), Flora Orientalis (Boisieri 1867 - 1984) and Flora Europaea (Tutin et al. 1964 - 1980) were used. Moreover, the habitat of each species in the collection during the reign of the Ottoman Emperor Sultan Mahmud II was considered, as well.

Conclusion

The notes written for the plant species of herbarium collection indicate that they were identified by the Austrian botanist Professor Ernest Witmann. We believe that his identifications were based on the book “*Herbarium Vivum*”, which is mentioned in the first pages of the collection (Trappen 1843). The preliminary studies show that the herbarium collection may have been prepared between 1800 - 1810, based on the works of E. Witmann published in 1812 and 1816. The exact dating of the collection is still investigated. In addition, the specimens are thought to be prepared by an Ottoman citizen that had been sent to Viyana University to receive education. The collection is believed to be one of the rare collections saved from the Beyoglu fire affecting the “*Mekteb-i Tıbbiye’i Şahane*” Herbarium. Considering the close educational relations between the Ottoman Empire and Austria at that time, this appears like a more likely theory. The collector is thought to be a physician or a pharmacist because most of the specimens in the collection were fruits that are still commonly eaten such as prune (*Prunus* spp.), quince (*Cydonia oblonga*), cherry (*Cerasus avium*), or medicinal plants used by the common people, and notes indicative of their valuable parts were accompanying them. Moreover, according to the studies and reviews on this

collection, notes indicating the valuable parts to be used show that these parts were used for medical purposes.

The distribution of the plant specimens and their ecologic characteristics reveal that the plants were mostly collected from a region where Black Sea climate is predominant, based on the high rate of elements pertaining to the European-Siberian phytogeographic region and presence of some species which are endemic to only this phytogeographic region. When the density of the population of these plants are considered, they appear to be collected from countries such as Bulgaria and Romania, which were part of the Ottoman Empire back then, as well as from Istanbul and Edirne provinces (Fig.5.).

In view of the conditions reigning at the collecting period of this collection, its orderly form and high accuracy of plant identifications, as well as its survival to this day, are all factors that increase its scientific and historical value.

References

1. Baytop, T. 2000. 50 years on Anatolian mountains "observations of a plant hunters". Nobel Tıp Kitapevleri, İstanbul (in Turkish).
2. Baytop, A. 2004. Researchs on History of Botanical investigations in Turkey. Tübitak Publications, Akademik series 3, Tübitak, Ankara (in Turkish).
3. Baytop, A.2009. Wilhelm Noe (1798 - 1858) and Plant collections from Turkey. Osmanlı Bilimi Araştırmaları. 11/1-2. Ankara (in Turkish)
4. Baytop, A. 2010. Plant collectors in Anatolia (Turkey). Phytol. Balcan., 16 (2): 187-213 Sofia.
5. Baytop, A. 2012. Wilhelm Noe (1798 - 1858) and Plant Collections from Turkey. Osmanlı Bilimi Araştırmaları. 13/2. Ankara (in Turkish)
6. Boissier, E. 1867- 1888. Flora Orientalis, 1- 6. Ceneve et Basel.
7. Davis, P.H. (ed.). 1965 - 1985. Flora of Turkey and The East Aegean Islands v: 1-9, Edinburgh: Edinburgh Universty Press.
8. Davis, P.H., Tan K, Mill RR (eds). 1988. Flora of Turkey and The East Aegean Islands, v: 10, Edinburgh: Edinburgh Universty Press.
9. Guner A, Ozhatay N, Ekim T & Bafler KHC. 2000. Flora of Turkey and the East Aegean Islands, Second Supplement. Vol. 11. p. 656. Edinburgh: University Press.
10. Günergun, F. 2009. The nature history collections of "Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane" at the begining 1870'li Yılların. Osmanlı Bilimi Araştırmaları. Vol. 11/1-2. Ankara (in Turkish)
11. Küçükler, O., Üzen, E. 1998. İstanbul University Botanical garden. The publication of Turkish Environmental Ministry. The journal of Human and Environment. Vol.39, Ankara. (in Turkish)
12. Merle, A. 2003. Les observations de Pierre Belon du Mans de plusieurs singularités et choses mémorables, trouvées en Grèce, Turquie, Judée, Égypte, Arabie et autres pays étrangers(1553). Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London, Vol. 66, No: 2.
13. Öztürk, H. 2009. Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane and Its founder Charles Ambroise Bernard. *Msc thesis*. Eskişehir Osmangazi University Social Sciences Ins. Eskişehir (in Turkish).
14. Trappen, J.E. 1843. Herbarium Vivum. Nederland, Haarlem.
15. Tuğ, G. N. 2012. "Herbariums and Botanical gardens" lecture notes for Postgraduate students.

Ankara (in Turkish)

16. Tutin, T. G. Heywood, V. H., Burges, N. A., Moore, D. M., Valentine, D. H., Walters, S. M. & Webb, D. A. (eds.) 1964 - 1980. Flora Europaea. Vols. 1-5. - Cambridge Univ. Pr., Cambridge.
17. Ülman, Y. I. 1994. The Galatasaray period of Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane according to Journal De Constantinople'. *Msc thesis*. İstanbul University, Inst. of Medical Science. İstanbul (in Turkish).
18. Ülman, Y. I. 1998. The Graduation and Students's appreciations in Mekteb-i Tıbbiye-yi Adliye-yi Şahane in Galatasaray. 5th The congress of Turkish Medicine History Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildirileri, Ankara (in Turkish).
19. Witmann, E. 1816. Rede als Einleitung zur Mycotheca und Mycographia. Austriaca, Wien.
20. Witmann, E. 1812. Entwurf einer tabellarischen Darstellung der Terminologie der Phänogamisten. Wien University.
21. <http://dept.ca.uky.edu/PLS320/Plantexplorers.pdf>. Plant explorers and collectors (accessed 16.02.2017).

Table 1. The list of plant species in the collection relative to original number on cardboards of herbarium sheets.

Cardboard number	Family	Species	English common name
1	<i>Rosaceae</i>	<i>Prunus spinosa</i> L.	Balckthorn
2	Caprifoliaceae	<i>Valeriana alpestris</i> Stev. (Syn: <i>Valeriana montana</i> Bieb.)	Montain Vaelerian
2	<i>Ranunculaceae</i>	<i>Aconitum cammarum</i> Jacq. (<i>A. variegatum</i> L.)	Aconite
3	<i>Berberidaceae</i>	<i>Berberis vulgaris</i> L.	European barbery
4	<i>Ranunculaceae</i>	<i>Aconitum neumontanum</i> Willd. (<i>Aconitum napellus</i> L.)	Monk's hood
4	<i>Rosaceae</i>	<i>Prunus domestica</i> L.	Damson pulm
5	Anacardiaceae	<i>Rhus cotinus</i> L. (<i>Cotinus coggygria</i> Scop.)	Smoke tree
6	<i>Aristolochiaceae</i>	<i>Asarum europaeum</i> L.	Wild ginger
6	<i>Colchicaceae</i>	<i>Colchicum autumnale</i> L.	Meadow saffron
7	<i>Ranunculaceae</i>	<i>Anemone pratensis</i> L. (<i>Pulsatilla paratensis</i> (L.) Mill)	Small pasque flower
8	<i>Thymelaceae</i>	<i>Daphne laureola</i> L.	Spurge laurel
8	<i>Violaceae</i>	<i>Viola tricolor</i> L.	johnny jump ups
9	<i>Plantaginaceae</i>	<i>Gratiola officinalis</i> L.	Hedge Hyssop

9	Rosaceae	<i>Prunus padus</i> L. (<i>Padus avium</i> Miller)	Bird cherry
9	Asteraceae	<i>Achillea millefolium</i> L.	Yarrow
9	Lamiaceae	(Syn: <i>Betonica officinalis</i> L.) <i>Stachys officinalis</i> (L.) Trevisan	Common hedgenettle
10	Thymelaceae	<i>Daphne mezereum</i> L.	February daphne
11	Ericaceae	<i>Vaccinium vitis-idaea</i> L.	Lingonberry
11	Grossulariaceae	<i>Ribes rubrum</i> L.	Redcurrants
12	Spindaceae	<i>Aesculus hippocastanum</i> L.	Horse chestnut
13	Lamiaceae	<i>Teucrium chamaedrys</i> L.	Wall Germander
13	Rosaceae	<i>Fragaria vesca</i> L.	Strawberry
14	Lamiaceae	(Syn: <i>Teucrium chamaepitys</i> L.) <i>Ajuga chamaepitys</i> (L.) Schreber	Groundpine
14	Lamiaceae	<i>Mentha pulegium</i> L.	Pennyroyal
15	Rutaceae	<i>Dictamnus albus</i> L.	burningbush
16	Orchidaceae	<i>Orchis morio</i> L. (<i>Anacamptis morio</i> (L.) R.M.Bateman Pridgeon& N.W. Chase)	Green winged orchid
16	Hypericaceae	<i>Hypericum perforatum</i> L.	St John's-wort
17	Lamiaceae	<i>Hyssopus officinalis</i> L.	Hysoop
17	Lamiaceae	<i>Betonica officinalis</i> L. (<i>Stachys officinalis</i> Trevisan)	Common hedgenettle
18	Lamiaceae	<i>Nepeta cataria</i> L.	catnip
18	Malvaceae	<i>Althea officinalis</i> L.	Marshmallow
19	Euphorbiaceae	<i>Ricinus communis</i> L.	castorbean
20	Rosaceae	<i>Spiraea filipendula</i> L. (<i>Filipendula vulgaris</i> Moench)	dropwort
20	Thymelaceae	<i>Daphne cneorum</i> L.	garlandflower
21	Asteraceae	<i>Artemisia abrotanum</i> L.	Mugworth
21	Asteraceae	<i>Artemisia dracunculus</i> L.	Estragon
22	Pinaceae	<i>Pinus sylvestris</i> L.	Scotspine
22	Malvaceae	<i>Malva sylvestris</i> L.	common mallow
23	Lamiaceae	<i>Melissa officinalis</i> L.	Balm nint
23	Asteraceae	<i>Calendula officinalis</i> L.	Marigold
24	Rosaceae	(Syn.: <i>Prunus cerasus</i> L. (<i>Cerasus avium</i> (L.) Moench)	wildcherry

24	Rutaceae	<i>Ruta graveolens</i> L. (<i>Ruta montana</i> (L.) L.)	Mountain rue
25	Lamiaceae	<i>Salvia sclarea</i> L.	Clary sage
26	Rosaceae	<i>Pyrus cydonia</i> L. (<i>Cydonia oblonga</i> Miller)	Quince
26	Malvaceae	<i>Malva rotundifolia</i> L. (<i>Malva pusilla</i> L.)	Small mallow
27	Fabaceae	<i>Trigonella foenum- graecum</i> L.	Fenugreek
27	Lamiaceae	<i>Mentha piperita</i> L.	Peppermint
28	Ranunculaceae	<i>Aconitum vulgare</i> DC.	monk's-hood
29	Rosaceae	<i>Amygdalus communis</i> L.	almond
29	Aristolochiaceae	<i>Aristolochia clematitis</i> L.	birthwor
30	Lamiaceae	<i>Satureja hortensis</i> L.	Summer savory
30	Polygonaceae	<i>Rumex acetosa</i> L.	Garden sorrel
31	Scrophulariaceae	<i>Scrophularia nodosa</i> L.	figwort
32	Apocyanaceae	<i>Vinca minor</i> L.	Periwinkle
32	Ranunculaceae	<i>Trollius europaeus</i> L.	Globeflower
33	Plantaginaceae	<i>Plantago media</i> L.	hoary plantain
33	Rosaceae	<i>Potentilla erecta</i> (L.) Räumchl	cinquefoil
34	Fagaceae	<i>Quercus robur</i> L.	pedunculate oak
35	Papaveraceae	<i>Papaver somniferum</i> L.	Poppy
36	Caryophyllaceae	<i>Saponaria officinalis</i> L.	soapwort
36	Boraginaceae	<i>Symphytum officinale</i> L.	Comfrey
37	Boraginaceae	<i>Borago officinalis</i> L.	Borage
37	Brassicaceae	<i>Sinapis nigra</i> L. (<i>Brassica nigra</i> (L.) Koch)	Balckmustard
38	Asteraceae	<i>Inula helenium</i> L.	horse-heal
38	Caprifoliaceae	<i>Scabiosa succisa</i> L. (<i>Succisia pratensis</i> Moench)	devil's-bit
39	Asteraceae	<i>Tragopogon majus</i> Jacq. (<i>Tragopogon dubius</i> Scop.)	western salsify
39	Asteraceae	<i>Achillea millefolium</i> L.	yarrow



Fig.1. Sheeth of herbarium collection



Fig.2. Front page of the collection indicated the date and place with curator name



Fig.3. Plant specimen on cardboard sparted by thin blotters (*Aneomone paratensis*)



Fig.4. Specimen's name in Latin and notes with Arabic letters on the cardboard's

Fig. 5. The possible collection site of herbarium specimens and the borders of the Ottoman Empire during the reign of Sultan Mahmud II



**A FORGOTTEN PIONEER IN REHABILITATION
MEDICINE: DR. AUGUST LAQUEUR, STRASBOURG,
ALSACE, 1875 - ANKARA, TURKEY 1954**

**FİZİK TEDAVİ ALANINDA UNUTULMUŞ BİR ÖNCÜ:
AUGUST LAQUEUR, STRASBOURG, ALSACE,
1875 - ANKARA, TÜRKİYE 1954**

Avi Ohry, MD*

*Emeritus Professor of Rehabilitation Medicine, Tel Aviv University
aohry@tauex.tau.ac.il ; aohry@hotmail.com

Özet

Yahudi bir ailenin mensubu olarak Strasbourg'da dünyaya gelen August Laqueur (1875 - 1954), Münih Üniversitesi Tıp Fakültesinden 1899 yılında mezun olmuştur. Fizik tedavi alanındaki çalışmalarına Rudolf Virchow Hastanesinde, Berlin, 1906 yılında başlamış ve 1933 yılına kadar devam etmiştir. Nazi Almanyası'nda "Sivil Hizmeti Yeniden Düzenleme Kanunu" ile Yahudi kökenli olan bilim insanlarının görevine son verilmiş, Laqueur de bu nedenle görevden alınmıştır. 1933 Üniversite Reformuyla Türkiye'de çağdaş üniversite eğitiminin yapılandırılmasına katkıda bulunmaları amacıyla bu bilim insanları Türkiye'ye davet edilmiş, 1945 yılına kadar 190'dan fazla düşünür, hekim ve akademisyen Türkiye'ye yerleşmiştir. Laqueur de davet edilmiş, 1935 yılında Ankara Numune Hastanesi, Fizik Tedavi Servisinde çalışmaya başlamıştır. 1945 yılında emekli olmuş, 10 Kasım 1954 tarihinde Ankara'da hayatını kaybetmiştir. Ailesinin Hristiyanlığı seçmesi nedeniyle Ankara Asri Mezarlığı Hristiyan bölümüne defnedilmiştir.

Bu çalışmada, Nazi Almanyası'ndan Türkiye'ye yerleşen Yahudi kökenli Alman hekim August Laqueur'in yaşamı, Almanya ve Türkiye'de modern fizik tedavi ve rehabilitasyona yaptığı klinik-bilimsel katkıları ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: August Laqueur, Fizik tedavi ve rehabilitasyon, Tıbbi rehabilitasyon, Yahudi kökenli Alman hekim

Abstract

August Laqueur (1875 - 1954) who was born in Strasbourg as a member of a Jewish family graduated from the Faculty of Medicine, University of Munich in 1899. He began to work in the field of physical therapy at Virchow Krankenhaus, Berlin, in 1906 and had kept on his works until 1933. Jewish scientists were dismissed from their positions with the “Law for Reestablishing the Position of Civil Servants” published in 1933 by the Nazi Germany, and so Laqueur was also relieved of duty. By means of the Universite Reformu in 1933, Jewish scientists were invited to Turkey in order to constitute the modern university education, over 190 intellectuals, physicians and scholars had moved to Turkey by 1945. Laqueur was also invited to Turkey and he started to work at the Physical Therapy Service, Ankara Numune Hastanesi in 1935. He retired in 1945 and died on November 10, 1954, in Ankara. He was buried in the Christian section of Asrî Mezarlık, Ankara, since his family converted to Christianity.

In this study, life of August Laqueur who moved to Turkey from Nazi Germany as a German-Jewish-rooted physician, and his clinical-scientific contributions to modern physical therapy and rehabilitation in Germany and Turkey will be examined.

Keywords: August Laqueur, Physical therapy and rehabilitation, Rehabilitation medicine, Jewish-rooted German physician

A short biography

August Laqueur’s father, Ludwig Laqueur (1839 - 1909), was a well known Jewish ophthalmologist and a pioneer in the treatment of glaucoma. August’s Jewish mother, Marie née Bamberger (1851 - 1936), was a niece of the German politician, and economist Ludwig Bamberger, a co-founder of the German Reichsbank and of the Deutsche Bank.

August was born Jewish before his father and his whole family converted and were baptized. On July 6, 1912 he married Ilse née Netto, daughter of the mathematician Eugen Netto. They had two children, Kurt (1914 - 1997) and Marianne (1918 - 2007). August’s wife, had a Christian father. Ilse’s mother was born Christian. Ilse’s grandmother née Freund was born Jewish but she converted before Ilse’s mother was born.

August was born in Strasbourg/Alsace on October 10, 1875, he was the eldest son and third child of Ludwig and Marie Laqueur. He had three sisters and a brother, Professor Richard Laqueur (1881 - 1858), whose specialty was ancient history. August studied in Strasbourg and Munich and got his MD degree at Munich University in 1899. His thesis entitled: “Über den Zusammenhang von Myelitis und Neoplasma” (On Myelitis and Neoplasmas).

From 1900, he worked as an assistant at Hydrotherapeutische Anstalt. From 1906 to 1933 he worked at Virchow Krankenhaus Berlin in the field of “physical therapy”

(the use of light, heat, water, and electricity) and in this field he might well have treated soldiers wounded in WW I.

He began his professional career as a ‘Volontärarzt’ (Volunteer doctor) at the ‘I. Medizinische Klinik der Charité’ in Berlin. Then he served as an ‘Assistenzarzt’ at the

‘Hydrotherapeutisches Universitätsinstitut’ in Berlin and from 1906 he worked as a ‘Dirigierender Arzt’ at the ‘Hydrotherapeutisches-Medikomechanisches Institut des städtischen Rudolf-Virchow-Krankenhauses’ in Berlin. The family keeps a letter, which states that he was dismissed from his position as ‘Leitender Arzt’ (Senior Doctor) in May 1933 (1).

Professor Volker Hess, from the “ Institut für Geschichte der Medizin und Ethik in der Medizin, Charite Universitätsmedizin Berlin “, kindly sent me this information (2):

Rudolf-Virchow Krankenhaus, a new established municipal hospital, that means, Laqueur was employed as a hospital doctor and paid by the city authorities. Volontärarzt, usual in the beginning of an academic career, working without salary in hope to get one of the next free posts (or to be become the “Schüler” of a famous physician).

Medizinische Klinik that was the department for internal medicine of the Berlin Medical Faculty (Charité was formally an independent state hospital (... such as “Königliche Charité”) until 1945, which hosted some of the university departments. As for Hydrotherapeutisches Universitätsinstitut, he guessed the short living institute was located in the Ziegelstraße as part of the university clinics (affiliated with some surgery disciplines).

August decided to leave Germany, and moved to Turkey in 1935 (between his dismissal from Virchow Krankenhaus and that time he had a ‘Privatpraxis’ in Berlin) and until his retirement in 1945, he established and headed the department of physical therapy at Numune Hastanesi in Ankara. According to Prof. Birkan Sonel Tur, (Ankara University Faculty of Medicine, Department of Rehabilitation Medicine), August Laqueur had worked at “SBÜ Ankara Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesi” which is a state hospital in Ankara.

Laqueur was one of the founders of the Department of Physical Therapy

(1, 3). He started his description on physical therapy in Turkey with this statement (4):

Physical Medicine in Turkey

By Prof. Dr. A. Laqueur, Ankara, Turkey.

When Kemal Atatürk and his collaborators founded and organized the modern Turkish state, they were able, in contrast to their experiences in other cultural departments, to continue old traditions as the subject of medicine. There existed a Faculty of Medicine in Istanbul since 1829 and in connection with it the Military Surgeon's School at the Gulhane Hospital well known abroad. Both institutions have been in contact with the medical world of Middle and Western Europe. At the end of the nineteenth century and the beginning of the twentieth century, outstanding European physicians, especially German, taught there, and many Turkish doctors went abroad for several years study, mostly to Germany or France, by their own initiative or sent there by their government.

Laqueur wrote that in 1929, in Istanbul, Prof. Osman Cevdet Cubukcu had opened a physical therapy service, which included electro- and mechanotherapy but not hydrotherapy. In 1934, a new public hospital was opened in Ankara, which included a clinic for physical therapy. Laqueur had opened an in- and outpatient service. When Laqueur withdrew his position, Dr. Fevzi Gunalp replaced him. The Military Hospital in Ankara was established in 1940 and its physical therapy director was Prof. Nushet Sakir Dirisu. Hydrotherapy was well advanced field at Bursa (Bursa, Brousse) and Yalova. One of Laqueur's pupils, Riza Remzi Reman, was the physician in charge at Bursa (Bursa, Brousse).

Laqueur summarized his article:

660

ARCHIVES OF PHYSICAL MEDICINE

Oct., 1947

tain also a diploma in another specialty, such as neurology or internal medicine.

In summary, one may say that physical therapy in modern Turkey has obtained in a relatively short time an independent and outstanding position, in spite of many difficulties due to the geographical structure of the country and to general political situation. The development on this department of medicine is not yet completed. One outstanding need is to inform more physicians of the value and the benefits

of physical treatment. For this purpose, the development of postgraduate courses will be necessary, for the general practitioner is naturally more interested in therapeutic procedures and progress than the student. With the exception of courses for government physicians on the prevention and combating of infectious diseases such as malaria, tuberculosis and trachoma, postgraduate instruction in physical therapy is still merely a project for the future.

Yenisehir, Atatürk Bulvarı, 219.

After retirement he and his wife remained in Ankara, where he died on November 10, 1954 and was buried in the Christian section of Asrı Mezarlık, the central cemetery of Ankara.

Jews in exile and modernization of Turkey, 1933-45

When Nazi Germany's 1933 "Law for Reestablishing the Position of Civil Servants" caused the dismissal of all Jewish scientists, physicians and scholars, Turkey seized the moment and opportunity to transform the *Darülfünun*, an Ottoman institution of poor quality, into the modern academic and clinical levels (5-10).

...“Albert Einstein in the 1930s played a role in saving a number of intellectuals through various safe-havens including one provided by the government of Turkey. He maintained a correspondence with them and later helped place some of these individuals at US institutions. To attain these goals he at times had to lend his name and reputation to American institutions he knew would not hire any Jews as professors... On the face of it İnönü's letter appears to have closed the doors to Einstein's plea. However, matters did not end with the position taken by İnönü. The *Universite Reformu* conducted at this time makes us think that someone at higher rank, that is President Mustafa Kemal [Atatürk], personally intervened in the matter.” Atatürk was determined to modernize Turkey.

By 1945 Turkey had saved over 190 intellectuals...” (11). In spite of İnönü's refusal, Turkey continued to let foreign (i.e. German Jewish) Academics, to stay in Turkey and to teach and contribute.

A substantial reforms took place in its legal and health care delivery systems as well as its system of higher education. Many Jewish physicians found refuge in Turkey. Among them, we can find the ophthalmologist Joseph Igersheimer (1879 - 1965), Surgeon Rudolf Nissen (1896 - 1981) (12), public dentistry innovator Alfred Kantorowicz (1880 - 1962), nephrologist-internist Erich Frank (1884 - 1957) and his dietician Elisabeth Wolff (13), neuropathologist Philipp Schwartz (1894 - 1977), pathologic - anatomist Rosa Maria Rössler (1901 - 1954) (14), and many more.

Physical medicine (PM), physiotherapy and physical therapy

In fact, in those days, these terms, overlapped. The massage therapy, as seen, for instance, at the Charité hospital in Berlin, was also regarded massage as a separate field (14). Although PM had its roots in ancient times, a few physicians established this new-old clinical field combining the use of all physical modalities: the Czech-Austrian naturopath Johann Schroth (1798 - 1856), Edward Playter in Toronto (15-16), Lorenz Gleich (1798 - 1865), Josef Steinbacher (1819 - 1869), Ludwig Brieger (1849 - 1919) from Germany, the Americans George Miller Beard (1839 - 1883) and Alphonse David Rockwell (1840 - 1933), and many others. “Physical therapy originated as a professional group that dated back to Per Henrik Ling, who is known as the “father of Swedish gymnastics.” He founded the Royal Central Institute of Gymnastics in the year 1813 for massage, manipulation and exercise. In 1851, the term “Physiotherapy” first appeared in its German form “Physiotherapie” in an article written by Dr. Lorenz Gleich, a military physician from Bavaria.

In an article published in Montreal Medical Journal in the year 1894, Edward Playter used the word “Physiotherapy.” With time, the word “Physiotherapie” changed to “Physiotherapy” and then to “Physical therapy” (16)

Apparently, Playter coined the term “physiotherapy” (15):

The application of these natural remedies, the essentials of life, as above named, may be termed natural therapeutics. Or, if I may be permitted to coin from the Greek a new term, for I have never observed it in print, a term more in accordance with medical nomenclature than the words hygienic treatment commonly used, I would suggest the term, Physiotherapy.

During the 30s, mainly in the USA, physical medicine had been incorporated into a new branch of Physical Medicine and Rehabilitation.

August Laqueur’s contributions

Laqueur’s clinical and scientific contributions, are almost forgotten and not mentioned in articles or books on physical medicine (17 - 19). He paved the way to modern physical therapy and rehabilitation, in Germany and later in Turkey (20 - 25).

References

1. Laqueur HP, Laqueur A, from Berlin, personal communications, May-June 2019
2. Professor Volker Hess, from the “Institut für Geschichte der Medizin und Ethik in der Medizin, Charite Universitätsmedizin Berlin“, personal communication, May-June 2019.
3. <https://numuneeah.saglik.gov.tr/TR,186309/fizik-tedavi-ve-rehabilitasyon-klinik.html>
4. Laqueur A. Physical medicine in Turkey. Arch Phys Med Rehabil 1947;28(10):658-60.
5. Reisman A. Turkey’s Invitations to Nazi-Persecuted Intellectuals *Circa 1933: A Bibliographic Essay on History’s Blind Spot. Covenant, 2009; 3,(Issue 1)*. On: http://www.covenant.idc.ac.il/en/vol3/issue1/turkeys_invitations_to_nazi-persecuted.html
6. Akar N, Reisman A, Oral A. Albert Eckstein (1891-1950): modernizer of Turkey’s paediatrics in exile. J Med Biogr. 2007 Nov;15(4):213-8.
7. Reisman A. Jewish refugees from Nazism, Albert Einstein and the modernization of higher education in Turkey, 1933-45. Aleph, 2007; 7: 253-281.
8. Widmann H. Exil und Bildungshilfe. Die deutschsprachige akademische Emigration in die Türkei nach 1933. Herbert Lang, Bern/Frankfurt, 1973.
9. Kurt Laqueur. Der deutsche Beitrag zur Entwicklung der türkischen Hauptstadt. On: <https://web.archive.org/web/20070928111134/http://www.istanbulpost.net/03/07/04/gastarbeiter.htm>
10. Kirisci K. Refugee movements and Turkey. Int Migr 1991; 29(4):545-60.
11. http://en.citizendium.org/wiki/Turkey_and_refugees_from_Nazis
12. Doğan H, Topçu I. Rudolf Nissen (1896-1981): his contributions to surgery and his role in Turkey. Isr Med Assoc J. 2009; 11(4):255-8.

13. Namal A. A German pioneer in Turkish dietetics: Elisabeth Wolff. *NTM*, 2004;12(3):161-81.
14. Namal A. Dr. Rosa Maria Rössler (Wien 1901 - Istanbul 1954): her work in Istanbul and her contribution to Turkish medicine. *Wien Klin Wochenschr*. 2007;119(21-22):663-8.
15. Ohry A. Professor Isidor [Israel] Zabludowski (1850-1925?): a forgotten pioneer of the modern scientific massage therapy. *Progress in Health Sciences*, 2011;1(2):208-216
16. Playter E. Physiotherapy first: Nature's medicaments before drug remedies; particularly relating to hydrotherapy. *Montreal Med J* 1894;xxii:811-27.
17. Defries RD. Dr. Edward Playter--a vision fulfilled. *Can J Public Health*. 1959 ;50:368-77.
18. Rothschild KE. The conceptualization of hydrotherapy in the 19th century. *J. H. Rausse, Theodor Hahn, Lorenz Gleich. Gesnerus*. 1981;38(1-2):175-90.
19. Shaik AR, Shemjaz AM. The rise of physical therapy: A history in footsteps. *Med History*, 2014; 2: (2); 257-260. <http://www.amhsjournal.org/article.asp?issn=2321-4848;year=2014;volume=2;issue=2;spage=257;epage=260;aulast=Shaik;type=3>
20. Laqueur A. The Gymnasium at the Virchow Krankenhaus. *Hospital (Lond)* 1886; 1913; 54(1421):727.
21. Brieger L, Laqueur A. *Moderne Hydrotherapie*. Berlin, Leonhard Simon, 1904.
22. Laqueur A. *Praxis der hydrotherapie und verwandte Heilmethoden*. Berlin, Julius Springer 1910
23. Laqueur A. *Die Praxis der physikalischen Therapie: Lehrbuch f. Ärzte u. Studierende*. Berlin: Springer ; ; 1926 ; ; X, 357 S.: Ill.
24. Laqueur A. *Licht, Luft und Wasser*. Berlin: Rothgießer & Diesing ; 1930 ; ; 88 S.: Ill.
25. Laqueur A, Müller O. *Leitfaden der Elektromedizin und der elektrischen Licht- und Wärmebehandlung: ein Buch für d. prakt. Arzt u. für d. Ingenieur d. Elektromedizin*. Berlin, Arbeitsgemeinschaft Med. Verlage [u.a.]; 1951; 266 S.: Ill.

Dr. Hans-Peter Laqueur has sent me two photos of August Laqueur, one taken about 1912 and the second probably within the last ten years of his life.



Acknowledgements

I deeply appreciate Dr. Hans-Peter Laqueur and Mr. Andreas Laqueur for sending me substantial original material. I thank Prof. Birkan Sonel Tur, PMR Department at Ankara University Faculty of Medicine. Professor Volker Hess, from the Institut für Geschichte der Medizin, Ms. Vera Seehausen, Institut für Geschichte der Medizin und Ethik in der Medizin, Charite - Universitätsmedizin Berlin.

**CUMHURİYET DÖNEMİNDE BİRİNCİ BASAMAK
SAĞLIK HİZMETLERİNİN EVRİMİ: ETİ
MES'UT İÇTİMAİ HIFZISSİHHA NUMUNE
DİSPANSERİ'NDEN AİLE HEKİMLİĞİ'NE**

**THE EVOLUTION OF PRIMARY CARE DURING THE REPUBLIC
ERA: FROM ETİ MES'UT İCTİMAİ HIFZISSİHHA NUMUNE
DİSPANSERİ TO FAMILY MEDICINE SYSTEM**

Gülten Özkan*, M. Murat Civaner**

*Uludağ Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Tıp Tarihi ve Etik Yüksek Lisans öğrencisi,
gul.hak.21@hotmail.com

**Prof. Dr., Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı,
mcivaner@gmail.com

“Devlet olma sıvındaki siyasal kuruluşların EN BİRİNCİ görevi, halkının sağlığı ve sağlamlığıdır.”

Nusret FİŞEK

Abstract

Along with the developments since the second half of 19th century, it is well established that individuals' and societies' health level is determined by not only the healthcare services provided, but more importantly, by social determinants of health. This reality is echoed in the Universal Declaration of Human Rights which defines the right to health as multidimensional. Exercising right to health is only possible by a holistic and widespread primary healthcare services. It is possible to date that kind of services in the world to late 19th century and beginning of 20th. The first example of it in the Ottoman era is 'Country Physician', yet primary healthcare services

is provided by a holistic view for the first time in ‘Eti Mes’ut İçtimai Hıfzıssıhha Numune Dispanseri’ established in 1930, after the foundation of the Republic. After the Turkish Constitution of 1961, organization and provision of healthcare began to be defined as a duty of the state in the new constitution, and primary healthcare was provided all over the country by healthcare centers called ‘Sağlık Ocağı’. Healthcare was commercialized also in Turkey, together with liberal policies which established their sovereignty over national policies throughout the world after 1980s. A new model in primary healthcare called ‘Aile Hekimliği’ was adopted in 2003 by the implementation of the World Bank project titled ‘Transformation in Health’, which signifies a sharp turn from holistic approach. This study aims to show the historical evolution of primary healthcare services in the Republic era, together with critical milestones.

Keywords: Primary healthcare services, Family medicine, History of Medicine, Health policies

Özet

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaşanan gelişmelerle birlikte, birey ve toplumların sağlık düzeylerinin sadece erişebildikleri sağlık hizmetleri ile belirlenmeyip gelir dağılımı, sosyoekonomik eşitsizlikler gibi değişkenlerden de büyük oranda etkilendiği anlaşılmıştır. Bu gerçeklik İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nde sağlığın çok boyutlu bir hak olarak ilan edilmesiyle yaygın biçimde benimsenmiştir. Herkes için sağlığın bir hak olarak yaşama geçebilmesi, birinci basamak sağlık hizmetlerinin yaygın ve tümelci bir anlayışla örgütlenip sunulmasına bağlıdır. Birinci basamak sağlık hizmetlerinin bu şekilde sunulmaya başlamasının tarihi dünyada 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarına karşılık gelmektedir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde bu anlamdaki ilk örgütlenme 1871 tarihli ‘Memleket Tabipliği’ uygulamasıdır. Cumhuriyet tarihinde birinci basamak sağlık hizmetleri tam anlamıyla ilk kez 1930 yılında ‘Eti Mes’ut İçtimai Hıfzıssıhha Numune Dispanseri’ ile sunulmaya başlanmıştır. 1961 Anayasası ile sağlık hizmetlerinin örgütlenmesi ve sunumu ‘devletin ödevi’ olarak tanımlanmış, birinci basamak hizmetleri kamucu anlayışla oluşturulan ‘Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkındaki Kanun’da tanımlanan “Sağlık Ocağı” modeli ile geliştirerek yaygınlaştırılmıştır. Sağlık hizmetleri 1980’ler sonrası dünyada egemen olan liberal politikalarla birlikte Türkiye’de de ticarileştirilmeye başlanmıştır. Bu süreçte 2003 yılında uygulanmaya başlanan Dünya Bankası projesi ‘Sağlıkta Dönüşüm’ ile birinci basamakta tümelci anlayış terk edilerek ‘Aile Hekimliği’ modeli benimsenmiştir. Bu çalışma Cumhuriyet dönemi boyunca Türkiye’de birinci basamak sağlık hizmetlerinin evrimini, önemli dönüm noktalarıyla birlikte bütünlüklü biçimde göstermeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Birinci basamak sağlık hizmetleri, Aile Hekimliği, Tıp Tarihi, Sağlık politikaları

Giriş

Ondokuzuncu yüzyıl sonlarından itibaren yirminci yüzyılla birlikte gelişen bilimsel bilgi, birey ve toplumların sağlıklarına ilişkin iki önemli gerçeğin farkına varılmasını sağlamıştır. Bunlardan birincisi, bireylerin ve toplumların sağlık düzeyinin çok çeşitli etmenlerle belirlendiğidir:

“Sağlık sorunları ile mücadele etmek için sağlık hizmetleri tek başına yeterli bir araç sağlayamaz. Bireylerin ve toplumların sağlık düzeyi; sadece erişebildikleri sağlık hizmetlerinin nitelik ve niceliği ile değil, fakat bundan daha çok barınma, beslenme, çalışma, çevre koşulları, eğitim düzeyi, toplumsal sınıf gibi dış / çevresel etmenlerce belirlenmektedir” (1).

Diğer deyişle, yaygın anlayışın aksine, bireyler ve toplumların sağlık düzeyi sadece erişebildikleri sağlık hizmetleri ile belirlenmemektedir. Sağlık hizmetlerine ulaşım ve erişim önemli bir sorun olmakla birlikte, sağlığı önemli oranda gelir dağılımı ve sosyoekonomik eşitsizlikler etkilemektedir (2). Ayrıca genetik etmenler, yaşam biçimi gibi bireysel etmenler ile çalışma koşulları, çevre, babanın mesleği, toplumsal sınıf gibi çevresel etmenler de sağlık düzeyi üzerinde belirleyicidir.

Sağlığın çok çeşitli etmenlerce belirlendiği ve bu etmenlerin de aralarında etkileşim içinde olduğu bilgisi, temel insan haklarından ‘sağlık hakkı’nın tanımlanmasına zemin sağlamıştır.

“Herkesin, kendisinin ve ailesinin sağlığı ve refahı için yeterli yaşam standartlarına sahip olmaya hakkı vardır. Bu hak; beslenme, giyim, konut, sağlık hizmetleri ile gerekli toplumsal hizmetleri ve işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, yaşlılık ya da kendi denetiminin dışındaki koşullardan kaynaklanan geçimini sağlayamama durumlarında güvenlik hakkını kapsar.” (İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi m.25)

Böylece insanlık, bilimsel bir bilgiyi dikkate alarak ‘sağlık hakkı’nı tanımlamış, aynı zamanda tüm devletler için sağlık alanında yerine getirmeleri gereken yükümlülükleri de vurgulamıştır.

İnsanlık tarihinin kendine özgü pek çok özellik barındıran son yüzyılında çok çeşitli çalışmalar ve deneyimlerle doğrulanan diğer bilimsel bilgi, gereksinilen sağlık hizmetlerine erişim hakkının toplumun her bireyi için yaygın biçimde yaşama geçirilebilmesi için, sağlık hizmetlerinin ‘tümelci yaklaşım’la sunulması gerekliliğidir:

“Sağlık hizmetleri ancak; kamu kaynaklarından finanse edilerek, nüfus temelli, ekip çalışmasıyla ve toplum katılımıyla yürütülen, gezici hizmetleri içeren bir

örgütlenmeyle, geliştirici, koruyucu, sağaltıcı ve esenlendirici boyutlarıyla bir bütün olarak sunulduğunda sağlık gereksinimlerini karşılayabilmektedir” (3).

Nusret Fişek’in yukarıdaki ifadesi tümelci yaklaşımı tüm boyutlarıyla tanımlamakta, günümüzde “birinci basamak sağlık hizmetleri” biçiminde adlandırılan hizmetlerin nasıl sunulması gerektiğini, yanı sıra, sağlık hizmetlerinin sadece sağaltıcı değil aynı zamanda koruyucu, geliştirici ve esenlendirici boyutlarının da olması gerektiğini belirtmektedir. Birinci basamak sağlık hizmetlerinin önemi Dünya Sağlık Örgütü’nün 1978 yılında Alma-Ata’da düzenlediği Temel Sağlık Hizmetleri Uluslararası Konferansı’nda da vurgulanmış, hizmetlerin sadece ağrıların dindirilmesi ve hastalıkların tedavi edilmesine odaklanmak yerine tümelci bir anlayışla verilmesinin önemine değinilmiştir (4). Bu anlayışla birincil sağlık hizmetleri; toplumun sağlık eğitimi, uygun beslenme, temiz ve yeterli içme suyu, ana-çocuk sağlığı, aile planlaması, önemli bulaşıcı hastalıklara karşı bağışıklama, salgın hastalıklardan korunma ve kontrol, sık görülen hastalık ve yaralanmaların uygun biçimde tedavi edilmesi konuların ağırlık vermeli, koruyucu, geliştirici, sağaltıcı ve esenlendirici hizmetleri bir bütün olarak sunmalıdır. Benzer biçimde, Dünya Sağlık Örgütü Sağlıkta Sosyal Belirleyiciler Komisyonu birincil sağlık hizmetlerinin önemini sağlığın belirleyenlerine ilişkin hedefler içinde yer vererek vurgulamıştır (5). Buna göre adil bir toplum ve sağlıklı yaşam için:

- Her çocuğa hayata en iyi biçimde başlama olanağı verilmesi
- Tüm çocuklara, gençlere ve yetişkinlere yeteneklerini geliştirmeleri için fırsat tanınması ve kendi hayatları üzerinde kontrol olanağı verilmesi
- Herkes için adil istihdam ve iyi iş olanağının sunulması
- Herkese sağlıklı yaşam standardı sağlanması
- Sağlıklı ve sürdürülebilir alan ve toplumlar yaratılması ve geliştirilmesi.
- Koruyucu sağlık hizmetlerinin etkisinin ve öneminin artırılması gerekmektedir.

Genel olarak incelendiğinde birinci basamağı güçlü olan ülkelerde ikinci ve üçüncü basamağa sevk oranları daha düşük olup aile hekimleri başvuran hastaların sağlık ihtiyaçlarına büyük oranda çare olmaktadır. Dolayısıyla yatış oranları daha düşük olmakla birlikte postneonatal mortalite ve hastalıklara bağlı ölümlerin önemli ölçüde azalmış olduğu görülmüştür (6).

Tüm bu gerçekliklerin kavranması ve uygulanması dünyada genel olarak 19. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenebilir. Bu dönemde hastalık nedenleri anlaşılmaya baş-

layınca hastalıklardan korunma olanakları da geliştirilmiş ve özellikle I. Dünya Savaşı'ndan sonra koruyucu hekimliğin insan sağlığı için 'tedavi' den üstün olduğu ve önce gelmesi gerektiği anlaşılmıştır. Fişek'in anlatımıyla, 19. yüzyılın ikinci yarısında Batı Avrupa ülkelerinde toplumun bu yöndeki talepleri geniş kapsamlı sağlık hizmetlerinin ve sigortaya dayalı finansman modellerinin oluşmaya başladığı görülmektedir (7). Osmanlı İmparatorluğu'nda ise, salgın hastalıklar sırasında dönemsel ve yerel olarak uygulanan karantina politikaları bir yana bırakılacak olursa, birinci basamak sağlık hizmeti anlamında ilk örgütlenmelerin 1871 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi ile uygulamaya konulan "Memleket Tabipliği" ve sonrasında 1913 tarihli "Hükümet Tabipliği" ile başlatıldığı söylenebilir. Bu düzenlemelerle Memleket Tabibi'ne tedavinin yanı sıra bağışıklama ve salgın hastalıklarla mücadele görevleri de verilirken, Hükümet Tabibi'nin koruyucu sağlık hizmetlerine ilişkin oldukça geniş kapsamlı görevleri vardır; bununla birlikte, hizmete erişimin en önemli bileşenlerinden olan finansman konusunda devlete herhangi bir ödev yüklenmemiştir (8):

"Hükümet tabipleri görevli oldukları bölgede genel sağlık durumunun tetkiki, tababat ile ilgili kanun ve nizamnamelere uyulup uyulmadığına dikkat, aşı nizamnamesi gereği aşuların düzenli yapılmasının sağlanması, halkın ve amelenin sağlık koşullarını araştırma ve gereğini yapmak, okul ve sınaî müesseselerin yer ve inşa tarzının sağlık nizamlarına uygun olup olmadığının kontrolü, yiyecek-içeceklerin sağlığa uygun olup olmadığının teftişi ve bu konuda tebligatları yerine getirme ve yerel sıhhiye meclisi kararlarını uygulama, adli vazife ile belediye tabibi olmayan yerde bu görevi yerine getirmekle yükümlüdür."

Cumhuriyet tarihinde birinci basamak sağlık hizmetleri ve tümelci yaklaşım, planlı biçimde ve tam anlamıyla ilk kez 1930 yılında 'Eti Mes'ut İçtimai Hifzissihha Numune Dispanseri' ile başlayan ve sonrasında 1961 tarihli 'Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkında Kanun' ile geliştirilerek ülkeye yayılan model ile yaşama geçirilmiştir. Ancak 'Sağlık Ocağı' modeli günümüzde "Sağlıkta Dönüşüm" programı ile birlikte terk edilmiş ve yerini 'Aile Hekimliği' ismi verilen bir başka modele bırakmıştır. Literatürde Cumhuriyet dönemi sağlık politikaları ve sağlık hizmetlerinin örgütlenme modellerinin tarihine ilişkin bazı çalışmalar bulunmaktadır (7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16).

Bununla birlikte birinci basamak sağlık hizmetlerinin tarihsel evrimini bütünlüklü olarak ve günümüze dek izleyen bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Dolayısıyla, Cumhuriyet döneminde birinci basamak sağlık hizmetlerinin nasıl geliştiğini ve hangi nedenlerin etkisiyle bugünkü durumuna evrildiğini tıp tarihi açısından değerlendirmeyi amaçlayan bu araştırma, önemli bir boşluğu doldurmayı hedeflemektedir. Böylelikle, Cumhuriyet dönemindeki önemli kazanımlardan biri olan 'sağlık ocağı' sisteminin ortaya çıkış ve ortadan kaldırılış süreci de nedenleriyle birlikte bütünlüklü biçimde gösterilmiş olacaktır.

Kuruluş Dönemi

Fişek'in tanımladığı tümelci yaklaşımla örgütlenip sunulduğunda toplumda görülen sağlık sorunlarının çok büyük çoğunluğunun önlenmesini ve çözülmesini sağlayabilen birinci basamak sağlık hizmetlerinin Cumhuriyet dönemindeki gelişimini birkaç dönemde incelemek, daha doğru deyişle bazı dönüm noktalarını saptamak olanaklıdır. Bunlardan ilki, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) ve ilk 'Sihhat ve İçtimai Muavenet Vekaleti'nin kurulduğu yıl olan 1920 ve sonrasında Refik Saydam politikaları ile İkinci Dünya Savaşı sonrası Behçet Uz politikaları arasındaki 'kuruluş dönemi' olarak ele alınabilir.

Cumhuriyet tarihinde toplum sağlığını etkileyen etmenlerin bütüncül olarak düşünülüp sorunlara çözüm üretilmesi politikalarını 23 Nisan 1920'de TBMM'nin kurulmasına tarihlenen bir topluluk ve ordu ile ulusal Kurtuluş Savaşı'nda başarı sağlanamayacağı düşüncesiyle Meclis'in kurulmasından dokuz gün sonra 2 Mayıs 1920'de Sihhat ve İçtimai Muavenet Vekaleti kurulmuş, Dr. Adnan Adıvar ilk Sağlık Bakanı olarak atanmıştır. Atatürk'ün 1922 yılında Meclis'te yaptığı konuşma, genel anlayışı yansıtmaları bakımından önemlidir (17):

“Sağlık ve sosyal yardım hususlarında her zaman takip ettiğimiz gaye şudur: Milletimizin sıhhatinin korunması ve takviyesi, ölümün azaltılması, bulaşıcı ve salgın hastalıkların etkisiz hale getirilmesi, bu suretle millet fertlerinin dinç ve çalışmaya kabiliyetli bir halde sıhhatli vücutlar olarak yetiştirilmesi.”

Sonraki yıllarda uygulanacak sağlık politikalarının ana hatlarını çizen bu sözler, sağlık hizmetlerini devletin temel ödevleri arasında saymakta, hizmetlerin belli bir hedefe yönelik olarak merkezi bir planla yönetilmesi ve koruyucu sağlık hizmetlerine önem verilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Bakanlığın ismindeki 'sosyal yardım' terimi de, sağlığın bütüncül ele alınışına ilişkin bir başka yansımadır.

Cumhuriyet'in ilanından sonra özellikle savaştan yeni çıkmış bir ülkenin durumu ve karşı karşıya kalınan bulaşıcı hastalıkların yarattığı gereksinimleri de dikkate alan kurucu kadrolar, Tababet ve şua'batı Sanatlarının Tarzı İcrasına Dair Kanun (1928), Umumi Hıfzıssıhha Kanunu (1930) ve Sihhat ve İçtimai Muavenet Vekaleti Teşkilatı ve Memurin Kanunu (1936) gibi üç temel yasayı uygulamaya sokarak sağlık hizmetlerinin ülke çapında örgütlenmesi ve sunulmasına yönelik önemli bir girişimde bulunmuşlardır (18). Yanı sıra sağlıklı olmak için toplum eğitiminin de önemli olduğu kavranmış, okuma yazma eğitimi ile birlikte sağlığın temel kuralları da anlatılarak içilen suyun, temizliğin ve bağışıklamanın ne olduğu / nasıl olması gerektiği anlatılmıştır (19).

Cumhuriyet'in ilk yıllarında 03.1921-12.1921, 10.1923-11.1924 ve 03.1925-10.1937 dönemlerinde üç kez Sağlık Bakanlığı görevini yürüten Dr. Refik Saydam'ın yukarıdaki anlayışı da gözetererek uygulamayı planladığı sağlık politikaları, birinci basamak sağlık hizmetlerini ülke çapında örgütlemeyi temel hedeflerinden biri olarak

belirlemiştir. 1925 Refik Saydam'ca hazırlanan Sağlık Bakanlığı hizmet programının ana hatları şunlardır (20):

- Sağlık hizmetleri ile ilgili kanunları yapmak
- Yurt genelinde sağlık örgütlenmesini kurmak ve hizmeti köylere kadar götürmek
- Gerekli sağlık çalışanlarını yetiştirmek ve bu amaçla okullar, kurslar açmak
- Sıtma, verem, trahom başta olmak üzere bütün bulaşıcı ve toplumsal hastalıklarla mücadele etmek
- Gerekli tanı, tedavi, bakım ve bilimsel araştırma kurumlarını oluşturmak
- Ülkenin ihtiyacına göre aşı, serum, ilaç ve tıbbi malzemeyi üretecek kurumlar oluşturmak
- Numune hastaneleri ile doğum ve çocuk bakımevleri açmak

Bu programın iki tür örgütlenme ile yürütülmesi hedeflenmiştir (20).

- Dikey örgütlenme: Sıtma, Trahom, Frengi ile savaş örgütleri ve vereme yönelik sanatoryum ve dispanserler.
- Yatay örgütlenme: Hükümet tabipliği, Seyyar tabiplik, Muayene ve Tedavi Evleri

Devletin ilk kez sadece hekim tayiniyle yetinmeyip periferde bazı sağlık kurumları oluşturmaya başlamasına işaret eden bu politikalar, birinci basamak sağlık hizmetlerinin önemini kavramış görünmektedir.

Eti Mes'ut İçtimai Hıfzısıhha Numune Dispanseri

Bu noktada 1930'da Ankara'nın ilçesi Etimesgut'ta¹ kurulan "Eti Mes'ut İçtimai Hıfzısıhha Numune Dispanseri"ne özel olarak değinmek gerekir. Eskiden özel bir çiftlik olan Ahi Mesut bölgesi 1925 yılında Atatürk'e hediye edilmiş, Cumhuriyet döneminde köylüye yönelik önemli adımlardan biri olan 18 Mart 1924 tarihli ve 442 sayılı Köy Kanununun çıkarılmasının bir getirisi olarak Atatürk bu bölgede Etimesgut ve çevre köylere koruyucu ve tedavi edici hizmet götüreceği bir merkez kurulması

¹ Etimesgut isminin esin kaynağı olan Ahi Mesud, Osmanlı devrinde Ankara'da yaşayan bir ahi reisidir. Ahi Mesud hakkındaki bilgiler sınırlıdır. Doğum ve ölüm tarihleri konusunda net bir bilgi bulunmamaktadır.

Etimesgut bölgesi için tarihi seyir içerisinde "Amaksyz", "Amaksız", "Amaksis", "Akmasus" isimleri kullanıldığı belirtilir. Mayıs 1928'de Atatürk'ün emriyle "Ahi Mesud Örnek Köyü" kurulmuş, Haziran 1928'de "Ahi Mesud Nahiyesi" ismini almıştır. 1930 yılında "Etimesut" ve Aralık 1937'de de "Etimesgut" olarak ismi değişen nahiyeye, Mayıs 1990'da ilçe statüsü kazanmış ve Ağustos 1990 tarihinde de Etimesgut Belediyesi kurulmuştur (<http://www.etimesgut.bel.tr/icerik/tarihte-etimesgut-1619.aspx>). Etimesgut Belediye Başkanlığı yayınlarınının 13 Nisan 1929 tarihli 10 sayılı Halk isimli dergisinde bulunan 'Ahimesut Numune Köyü' başlıklı yazıya göre Ahimesut, adını ilk yerleşim yeri Ahi Mesut Çiftliğinden almış, 2 Ağustos 1930 tarihinde adı 'Etimesut' olarak değiştirilmiş, son olarak da Atatürk'ün 29 Kasım 1937 tarihinde Etimesgut Sıhhat Merkezi'ni ziyareti sırasında hatıra defterine "Etimesgut" olarak yazması sonucu nahiyeye müdürünün teklifi üzerine 24 Kasım 1937 tarihinde adı bu şekilde değiştirilmiştir.

talimatını vermiştir (21). 1930 yılında “Eti Mes’ut İçtimai Hıfzısıhha Numune Dispanseri” adıyla hizmete açılan kurumun ilk başhekimi Dr. Cudi Erentürk’tür. “Atatürk ve Etimesgut” isimli kaynakta belirtildiğine göre, Dispanser’e şu hizmetleri sunma görevi verilmiştir (22):

“Merkez ve köylerde hasta muayenesi, fakir hastalara parasız ilaç verme, sıtma, frengi, verem ve diğer bulaşıcı hastalıklarla savaş, süt çocukları ve okul öncesi çocukların devamlı kontrolü ve çocuk ölümlerinin azaltılması, okul sağlığı, aşılama, muhtaç olanlara sosyal yardım, köylerde çevre sağlık şartlarını düzeltmek, sağlık eğitimi, istatistiki bilgiler toplama ve değerlendirme, Dispanserde doğum ve güç doğumları Ankara Doğumevine sevk, hasta bakımı (fakirlere ücretsiz) ve hastalığı bir haftadan fazla süren veya bulaşıcı hastalığı olanları Ankara numune Hastanesi’ne sevk. Bu Dispanserin çalışmasında, diğer sağlık kuruluşlarından farklı olarak, sıtma ve frengi savaşları dahil bütün sağlık hizmetleri dispanserin sorumluluğuna bırakılmıştır”.



Resim.1 Eti Mes’ut İçtimai Hıfzısıhha Numune Dispanseri, 1930 (Ankara Ticaret Odası. Atatürk ve Etimesgut. Ankara Ticaret Odası: Ankara, 2003)

Dr. Mehmet Cemalettin Or’un 1934 yılında Dispanser’e tayin edilmesi, kurumun niteliğinde ve hizmetlerinde önemli değişimlere yol açmıştır. Tayinden birkaç ay sonra Sağlık Bakanlığı tarafından ABD / Johns Hopkins Üniversitesi’ne ‘Kırsal Hijyen’ (Rural Hygiene) eğitimi almak üzere gönderilen Dr. Or, 1936 yılında kuruma geri dönmüş ve sonrasında Dispanser, “Etimesgut Sıhhat Merkezi” adıyla hizmet sunmaya başlamıştır (23).

Ana-çocuk sağlığı hizmetleri, çevre sağlığı hizmetleri, toplumun sağlık eğitimi, bulaşıcı hastalıklarla mücadele, köylere gezici hizmet gibi çeşitli hizmet türlerini hekim, ebe, sağlık memuru, hasta bakıcı, idare memuru ve eczacının birlikte sunduğu ekip hizmeti ile veren Merkez, kendi bölgesindeki toplumun sağlığından sorumlu tutulmuştur ki bu anlayış birinci basamağın ilk kez tümelci yaklaşımla örgütlenmesi anlamını taşımaktadır. Merkez'in önemli özelliklerinden biri, yine ülke tarihinde ilk kez, sorumlu olduğu toplumun sağlığına ilişkin verileri "Fiş sistemi" ile izlemesidir:

"Sağlık Merkezlerinin belgesel çalışmalarının özünü oluşturan fiş sistemi iki çeşittir, hekim tarafından düzenlenen ve izlenen Tıbbi Fiş; ziyaretçi hemşireler tarafından düzenlenen ve izlenen Sosyal Fiş. Tıbbi Fiş; gebe, süt çocuğu (7 yaşına kadar), okul çocuğu (7-18 yaş), okul çocuklarının umumi muayene fişi, zührevi hastalıklar, verem, sıtma, diş, kulak burun boğaz, göz, umumi fiş şeklinde düzenlenirken Sosyal Fiş ise aile, gebe, çocuk, verem ve zührevi hastalıklar olarak tamamen meslek sırrı ilkesi doğrultusunda değerlendirilir" (16).

Dr. Or, Etimesgut Sıhhat Merkezi'nde bulunan 16 köy ve üç çiftlikte yaşayan nüfus için doğumun nüfusa oranı, ölümün nüfusa oranı, bebek ölüm hızı, merkezdeki ve köylerdeki poliklinik olgularının sayılarının belirli yıllara göre dağılımını gibi pek çok istatistiği izlemiş, böylece gereksinimleri ve hizmetlerin etkinliğini değerlendirebilmiştir. Sıhhat Merkezi'nin bir başka hizmeti, hekimler ve yardımcı sağlık personeli okullarının öğrencileri için köy sağlığı eğitimi vermesidir; örneğin, Hasanoglan Köy Enstitüsü öğrencileri bu merkezde eğitim görmüşlerdir (24).



Resim.2 Dr. Cemalettin Or imzalı "evlenmesine engel sıhhi kayda rastlanmadığı" belgesi (M. Murat Civaner'in kişisel koleksiyonu)

Birinci basamakta tümelci yaklaşımın Etimesgut Sıhhat Merkezi'nin başarısında oynadığı rolü, Dr. Cemalettin Or'un düşüncelerinde görmek mümkündür (16).

"Hekimlik insan sağlığına iki büyük yoldan hizmet eder. Birincisi sağlık durumlarını düzeltmek için onları hastalıklardan kurtararak iyi etmek 'iyi edici

hekimlik' yapmaktır. İkincisi ise insanları hasta olmaktan kurtaran yol olan 'koruyucu hekimlik' tir."

"Hastanelerimizin adedini artırarak övünmekten çok, hasta adedinin azalması ile övünebilmemiz ancak koruyucu sağlık hizmetini benimsemekle mümkün olabileceğine inanmamız gerekir."

"Bir şehirde tifoya yakalanan insanları iyi etmek iyi edici hekimlik başarısının yanında o şehrin kanalizasyonunu yaparak satışa çıkarılan yiyecek maddelerini kontrol ederek, bunları satan, pişiren ve dağıtanların hastalık taşıyıcısı olup olmadıklarını kontrol ederek ve şehre mikropsuz su içirerek tifo olayını önlemek olan koruyucu hekimliğin başarısı daha mühim olduğu kabul edilmelidir."

Etimesgut Sıhhat Merkezi'nin başarısı Türkiye'de olduğu gibi yurt dışında da beğeniyle karşılanmış, başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere o dönemin üst düzey yöneticileri, yabancı büyükelçiler, yurt dışından gelen uluslararası kurumların görevlileri tarafından ziyaret edilerek takdir edilmiştir. Gazi Mustafa Kemal Etimesgut Sıhhat Merkezi'ni 29 Kasım 1937 yılında ziyaret etmiş ve Dr. Cemalettin Or'un özel defterine şunları yazmıştır:

"Etimesgut Sıhhat Merkezi'ni gezdim, kıymetli direktörü C. Or'un verdiği malumat ve izahattan çok memnun oldum. Modern çalışmalarının iyi neticeler vereceğini kanaatla gördüm."

29/XI/1937
Etimesgut Sıhhat
merkezi'ni gezdim,
kıymetli direktörü
C. Or'un verdiği
malumat ve izahattan
çok memnun oldum.
Modern çalışmalarını
nın iyi neticeler
verceğini kanaatla
gördüm.
H. Atatürk

Atatürk'ün 29. XI. 1937 tarihli el yazısı.

Resim. 3 Atatürk'ün el yazısıyla Dr. Cemalettin Or'un özel defterine yazdığı ziyaret notu (16).



Resim.4 Ulus gazetesi, 16 Eylül 1938 (Ankara Ticaret Odası. Atatürk ve Etimesgut. Ankara Ticaret Odası: Ankara, 2003)

Behçet Uz Politikaları

Birinci On Yıllık Milli Sağlık Planı

Cumhuriyet hükümetleri döneminde, günün koşullarına uygun nitelik taşıyan sağlık hizmetlerinin ülke genelinde yaygınlaştırarak ele alınmasını öneren ilk hekimlerden biri Dr. Behçet Uz'dur (25). İkinci Dünya savaşı'ndan sonra 08.1946 - 06.1948 tarihleri arasında ve çok partili dönemde 05.1954 - 12.1955 tarihleri arasında iki kez Sağlık Bakanı olarak görev yapan Dr. Uz, Etimesgut'ta eğitim görenlerin görevlendirildiği yeni sağlık merkezlerinin kurulması ve Sağlık Bakanlığı'nın bu çalışmaları ülke geneline yaygınlaştırması için bir plan hazırlamıştır. "Milli Sağlık Planı" adı verilen yeni bir sağlık politikası ile hedeflenen ilkeler şu şekilde açıklanmıştır (25):

- Dünyada çok büyük bir önem kazanan ve olumlu sonuçları açıkça görülen koruyucu hekimlik örgütünü kurmak ve yaymak,
- Köyleri sağlık örgütüne kavuşturmak,
- Mevcut sağlık çalışanlarını ve yenilerini günün ihtiyaçlarına göre yetiştirmek,
- Mevcut hastaneleri ve diğer sağlık kurumlarını bilimin ve zamanın gereklerine uygun hale getirmek,
- Bütün illeri içine alacak şekilde ülkenin gerek görülen tüm bölgelerinde sağlık kurumları oluşturmak,
- Yerli ilaç üretimini teşvik etmek,
- Tüm bu çalışmaları finanse edebilmek bir Milli Sağlık Bankası ve Sağlık Sandıkları kurmak.

On yıllık bir dönem için tasarlanan Milli Sağlık Planı tüm sağlık hizmetlerini entegre etmeyi ve yurt genelinde yaymayı amaç edinmiştir: Bu planda, çağdaş sağlık yönetiminin temel ilkelerinden biri olan, koruyucu ve iyileştirici hizmetlerin aynı örgüte verilmesini (entegrasyon) ve hizmet ünitelerinin nüfus esasına göre kurulması görüşünün kabul edildiğini görüyoruz.”(3). Bu planın en önemli özelliği, kırsal bölgede her 40 köye birer tane olacak şekilde, birinci basamak koruyucu ve tedavi edici sağlık hizmeti veren sağlık merkezlerinin planlanmasıdır. Bu örgütlenme modelini oluştururken Dr. Cemalettin Or’un Etimesgut çevresindeki köylere sağlık hizmeti vermek için geliştirdiği kırsal bölge sağlık hizmetlerinden esinlenilmiştir (15). Milli Sağlık Planına göre belli bir örgütlenme ilkesi içerisinde yaygınlaştırılması hedeflenen sağlık merkezlerinin görevleri aşağıdaki şekildedir (25):

- Anne ve çocuk himayesi, hijyeni
- Kişisel hijyen
- Salgın ve bulaşıcı hastalıklardan korunma
- Keyif verici zehirlerle mücadele ve sosyal hijyen
- Okul ve okul çocukları hijyeni
- Sağlık eğitimi
- İmkanlar ve yetki dahilinde tedavi edici hizmet

Gezici hizmetle, ekip anlayışıyla ve kayıt sistemine dayanarak verilecek bu hizmetlerin en uç noktasını ise köy enstitülerinin sağlık kollarından mezun sağlık memurları ile köy ebe okullarında yetişen köy ebeleri oluşturmaktadır (24). Böylece bölgesel hizmet alanları meydana getirip ülkenin her yerine ulaşabilme imkanı doğacaktır.

Refik Saydam’ın politikaları ile Milli Sağlık Planı arasındaki temel farklılıkların örgütlenme ve finansman modeli olduğu görülmektedir. Behçet Uz’un politikası, benzer biçimde, devletin ülkenin kırsal ve taşra bölgelerine nitelikli koruyucu sağlık hizmeti sunmayı hedeflemektedir. Bununla birlikte, sağlık örgütü daha ayrıntılı ve yaygın planlanmış, ayrıca devlet bütçesinin yetersiz kalacağı düşünülerek sağlık hizmetleri için ayrı bir finansman kaynağı yaratılması düşünölmüştür. Plan, TBMM üyelerine tanıtıldığında övgüyle karşılanmasına rağmen üzerinden bir yıl geçmeden, gerçekteştirilemeyecek kadar hayali olduğu gerekçesiyle Meclis üyeleri tarafından eleştirilmiştir (25). Verilere göre 1948 yılına kadar yalnızca bir sağlık merkezi açılabilmiştir (20).

1954 - Milli Sağlık Programı ve Sağlık Bankası Hakkında Etüdlere

Çok partili döneme geçiş ve Demokrat Parti iktidarı ile birlikte Dr. Behçet Uz tekrar Sağlık Bakanı olmuş ve sağlık planını ikinci kez yaşama geçirmeye çalışmıştır.

Milli Sağlık Planı'na göre daha sınırlı bir kapsama sahip olan "Milli Sağlık Programı", sağlık merkezlerini köylere kadar yaymak yerine küçük ilçelerle sınırlı tutmuş, köylerin sağlık merkezlerinden hizmet almasını öngörmüştür. Bu dönemde sağlık merkezleri büyük oranda, "Kaza Sağlık İdaresi" adıyla, kırsal kesimde dağınık olan hizmetlerin işbirliği içinde toplandığı koruyucu ve tedavi edici sağlık hizmetlerinin birlikte verildiği yataklı tedavi kurumlarına dönüştürülmüştür (20). Hizmet örgütlenmesinin temel yaklaşımı, yine birinci basamak sağlık hizmetlerini tek bir elden ve olabildiğince yaygınlaştırarak sunmaktır.

Hizmetlerin finansmanı için yine bir 'Milli Sağlık Bankası' kurulması öngörülmüştür. Rahmi Dirican'ın makalesinde yer verilen Dr. Behçet Uz'un Nihat Eğriboz'a 1970 yılında yazdığı mektuba göre Sağlık Bankası'nın işlevleri şu Şekilde olacaktır (26):

- Modern hastaneler yapacak yetenekte teknik heyetler kurmak,
- Hastaneleri bugünün istek ve gereksinimlerine göre geliştirmek ve işletmek,
- Sağlık sigortası kurmak ve işletmek,
- Memleket uygun yerlerinde oluşturulacak çiftlerde hastaneler için çok gerekli et, tavuk, süt, sebze gibi besin maddelerini hazırlayıp sevk etmek,
- İlaç, serum, aşı gibi tıbbi malzeme ve maddelerin yapımını denetim altına almak, bilhassa koruyucu hekimlik için gerekli olanlarını yapmak ve yaymak, süt ve mama gibi ocuk besinlerini sağlayacak sanayi kuruluşlarını kurmak ve işletmek,
- Mevcut şifalı sularımızı sağlığa uygun bir hale gelecek Şekilde geliştirmek, düzeltmek hem genel sağlığa hem de memleket turizmine yarayacak hizmette bulunmak.

Milli Sağlık Programı, bir önceki dönemin Milli Sağlık Planı gibi önemli ölçüde uygulanamamıştır. Bu dönemde yaşama geçirilebilen uygulamalardan biri bütçe kaynaklarının ölçüsünde sağlık merkezlerini çoğaltmak olmuş, 1950 yılında sayısı 16 olan sağlık merkezleri 1960'lara geldiğinde 283'e ulaşmıştır (25). Bir diğer gelişme, il özel idarelerine, belediyelere ve vakıflara bağlı hastanelerin Sağlık Bakanlığı'na bağlanarak yönetimlerinin tek elde toplanması ve hastanecilik hizmetlerinin merkezi hükümet görevi ve sorumluluğu haline getirilmesidir. Bu gelişme, bir yandan ikinci basamak sağlık hizmetlerini ön plana çıkarıp ülke çapında yayılmasına katkıda bulunurken, diğer yandan koruyucu hizmetler öncelikli durumunu kaybederek ikinci planda kalmıştır (3). Öte yandan, Demokrat Parti dönemi ile benimsenmeye başlayan liberal politikalar özel sektörün sağlık alanında da geliştirilmesi anlayışının hakim olmasına neden olmuş, yanı sıra, 1955 tarihli "Hastaneler Talimatnamesi" ile kamu

hastanelerinde sunulan tanı ve tedavi hizmetlerinin önemli bir kısmının paralı hale getirilmesi ikinci basamağa da erişimi kısıtlamıştır (27).

Aksakoğlu, Demokrat Parti'nin on yıllık yönetiminde sağlık alanında atılmış olumlu bir adımdan söz edilemeyeceğini belirtmektedir (28):

“Kamusal uygulama olarak koruyucu sağlık hizmetinin adı hiç geçmediği gibi - uygulaması çok daha kolay olan- sağaltıma yönelik bir girişim bile gözlenmemektedir. Kırsal kesimde hastası olan ve gücü yetenler bir yorgana sardıkları hastalarını inanılmayacak denli bozuk ulaşım olanaklarıyla saatler, bazen günlerce süren yorucu yolculuklarla büyük kentlere taşımakta, piyasa hekimlerinin yoğunlaştığı sokakların başını tutan komisyoncularca önce hekimlere, oradan yetersiz kamu hastanelerine sürüklenmektedir. Piyasa hekimi-yetersiz devlet hastanesi ikilisi, sağlık politikası koyucuların, toplumun sağlığını korumayı amaçlamadığı gibi, hastalanana da sömürülmeye yönlendirdiği bir yapılanmanın somut örneğidir.”

Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi

Demokrat Parti'nin kamucu politikalarından uzaklaşmasıyla birlikte, Cumhuriyet'in kuruluş döneminden itibaren yaşama geçirilmeye çalışılan tümelci yaklaşımdan da uzaklaşıldığı saptanabilir. Buna karşılık, 1960 askeri darbesi sonrası oluşturulan yeni anayasada sağlığın bir hak olarak tanımlanması ve buna bağlı olarak sağlık hizmeti sunumunun devletin ödevi olarak belirlenmesini birinci basamak sağlık hizmetlerinin tarihi açısından olumlu bir gelişme olarak okumak mümkündür. Yanı sıra, 1961 yılında yürürlüğe konan 224 sayılı Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Kanunu ile 'Sağlık Ocağı' sisteminin uygulamaya sokulması, Cumhuriyet tarihinde birinci basamak sağlık hizmetleri açısından en önemli dönüm noktalarından birini oluşturmuştur.

Milli Birlik Komitesi çalışmaya başladıktan sonra Hıfzısıhha Okulu müdürü Dr. Nusret Fişek'i Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na 'Müsteşar' olarak atar ve kendisinden sağlık hizmetlerini yeniden örgütlemek üzere bir plan hazırlaması istenir. Fişek'in hazırladığı ve geniş kapsamlı bir sağlık politikasına dönüşen plan, temel olarak birinci basamak hizmetlerinin ve tümelci yaklaşımın önemi üzerine inşa edilmiştir. Nusret Fişek 224 sayılı "Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkında Kanun" ile yasalaşan sosyalleştirme politikasının ilkelerini şöyle açıklamaktadır (29):

- Sağlık hizmetleri programa bağlanacaktır,
- Herkes sağlık hizmetinden eşit şekilde yararlanacaktır,
- Sağlık örgütü il içinde yönetsel taksimata uymayacaktır,
- Sağlık örgütünün temeli sağlık ocaklarıdır,

- Sağlık örgütünde çalışan personel serbest meslek icra edemeyecektir,
- Kamu sektöründe hizmet almak istemeyen hekim serbest meslek icra edebilir ve kişi, ücretini ödemek koşuluyla, istediği hekime başvurabilir,
- Sağlık örgütlenmesinde birkaç ilden oluşan bölgeler kurulur,
- Halkla sağlık örgütü arasında işbirliği gerçekleştirilecektir,
- Yönetime, ülkenin bir bölümünde bir inceleme bölgesi kurarak deneyim yapmasına izin verilmiştir,
- Türkiye'de kamu sektöründeki kurumların sağlık hizmetleri tek elde toplanacak ve SSYB'na başka kurumların sağlık personeli kadrolarını denetleme yetkisi tanınacaktır,
- Sağlık personelinin tümüyle hükümet hizmetine bağlanmalarını öngörülmektedir,
- Hastalara parasız olarak hangi ilaçların verileceğini saptama yetkisi SSYB'na tanınmıştır,
- Belediyelerin sağlık alanındaki sorumlulukları azaltılmakta ve yalnız çevre sağlığı hizmetleriyle sınırlandırılmamaktadır,
- Tedavi ve koruyucu hekimlik kurumları birbirlerini tamamlayan kurumlar olarak ele alınmıştır,
- Hastaların sağlık kuruluşlarına başvuru şekilleri ve ücretsiz hizmetten yararlanma olanakları bir düzene bağlanmıştır.

Yeni politika ile kaza sağlık idareleri, sağlık merkezleri ve diğer kurumların yarattığı karmaşa giderilecek, birinci basamak sağlık hizmetleri tümelci yaklaşımla, basamaklı biçimde (sevk sistemiyle - "sağlık evi" ve "sağlık ocağı", sağlık merkezi, hastane), nüfus tabanlı, gereksinime göre, ekip hizmetiyle ve toplum sağlığı sorunlarını öncelikle sunulacaktır. Pilot bölge olarak Muş'ta açılan sağlık ocağı ile başlatılan sistem yatay örgütlenme modelinin avantajlarını sunmakta, sağlığı hak olarak tanıyan bir anlayışla temellendirilmektedir: *"İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde bir hak olarak tanınan sağlık hizmetlerinden faydalanmanın sosyal adalete uygun bir şekilde ifasını sağlamak maksadıyla tababet ve tababetle ilgili hizmetler bu kanun çerçevesinde hazırlanacak bir program dahilinde sosyalleştirilecektir"*. Dolayısıyla bazı ilaçların bedelleri ile sevk edilmeden başvuran ya da *"mesai saatleri dışında ve tatil günlerinde nöbetçi olmayan hekim ve yardımcı sağlık personeline muayene ve tedavi olmak isteyenler"* hariç hizmetler ücretsizdir. Hizmetin devamlılığını ve uygun nitelikte olmasını sağlamak adına hekimler ve diğer sağlık çalışanları için yüksek ücretli bir istihdam politikası benimsenmiştir.



Resim.5 Türkiye'nin ilk sağlık ocağı: Muş Merkez Sağlık Ocağı, 1963 (Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı. Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl. SSYB:Ankara, 1973. s.232).

Aksakoğlu modeli şöyle açıklamaktadır (28):

“Temel birim sağlık ocağıdır. Ülke nüfusu pratisyen hekim sayısına bölünür, yaklaşık hekim başına 9,000 kişi bulunur. Sağlık ocağı nüfusunun 5-10,000 kişiye bir hekim, sağlık evi nüfusunun 2-3,000 kişiye bir ebe olacak biçimde düzenlenmesine karar verilir. Haritalar çıkarılır, ilçe düzeneği dikkate alınmaksızın, köy ve mezra dağılımı ve büyüklüğü, yol durumu, halkın resmi işlem ya da pazara gidiş amacıyla yaptığı yolculuk yönü gibi etmenler dikkate alınarak önce 3-4 köye bir sağlık evi, sonra 3-4 sağlık evine bir sağlık ocağı planlanır. Hizmet, koruyucu ve sağaltıcı olarak iki ögeden oluşur. Koruma öncelikle evde, sonra helada, ahırda, fırında,.. yürütülür. Sağaltım sağlık ocağı binasında, gerektiğinde evde yapılır. Amaç kişinin sağlık sorununu yerinde gidermek, olamazsa dalın ucundan gövdeye doğru sevk edilmesini sağlamaktır. Gövdenin merkezinde bazen ‘sağlık merkezi’ bazen ‘sağlık grubu başkanlığı’ olarak adlandırılan birimdeki uzman hekimlerle donatılmış bölge hastanesi olması beklenir”.

Sağlığı tüm belirleyenleriyle kavrayışı ve birinci basamak sağlık hizmetlerini örgütleme ve sunma biçimiyle Sosyalleştirme, Dünya Sağlık Örgütü'nün 1978 tarihli Alma-Ata Konferansı sonrası yayımladığı ve tüm dünyaya önerdiği birinci basamak hizmetin tüm temel ilkelerini içermektedir. Bu anlamda sağlık hizmetlerinin sosyalleştirme politikası, köy enstitüleri ile birlikte Cumhuriyet'in büyük gurur kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Bununla birlikte model “başarısız” olmuştur; esasen doğru deyişle başarısız olmaya mahkum edilmiştir. Fişek Sosyalleştirme'nin başarısız olma nedenlerini şöyle sıralamaktadır (4):

6. “Personel Yasası uygun bir ücretle hekim istihdamı olanağını kaldırdığından ve hükümetler bu yasayı yürüteceklerini ısrarla belirttiklerinden, hekimler yarını belli olmayan bir hizmete önem vermemektedirler. Bayındırlık Bakanı, “teknik personel için ayrı yasa çıkacak” diye demeç verirken. Sağlık Bakanı susmuş ve özel konuşmalarında sosyalleştirmenin yürüyemeyeceğini söylemiştir.
7. Sosyal Sigortalar Kurumunda çalışan hekimler ve askeri hekimler için çıkan maaş yasaları dengeyi bozmuştur. Hükümet bozulan dengeyi düzeltmek ve köy sağlık hizmetlerini çekici duruma getirmek için hiçbir harekette bulunmamıştır.
8. Tayinlerde adaletsiz hareket, yoksunluk bölgesinde çalışanların kendilerine önceden söz verilmesine karşın daha iyi yerlere gönderilmemeleri, birbirini tutmayan demeçler, maaş ve ödeneklerin zamanında ödenmemesi, hekimin Sağlık Bakanlığı'na güvenini sarsmıştır.
9. Söz verildiği halde taşıt, yeter derecede benzin ve ödenek verilmemesi hizmeti güçleştirmiş ve hekimlerin daha iyi iş yeri aramalarına yol açmıştır.”

Elbette modelin gereği gibi işletilmemesini değerlendirirken, 1970 askeri darbesi ve sonrasındaki hükümetlerin yukarıda anlatılan duruma seyirci kalmaları ya da bizzat politik olarak hedeflemeleri de dikkate alınmalıdır. Bununla birlikte, sağlıkta kamucu anlayışın ve dolayısıyla toplum yararı ve sağlık hakkı temelinde örgütlenen birinci basamak sağlık hizmetlerinin sonu, 1980 askeri darbesi sonrası uygulanan politikalarla getirilmiştir.

Sağlık hizmetlerinin ticarileştirilmesi

1970'li yılların ikinci yarısından itibaren dünyada etkisini gösteren ekonomik kriz, kapitalizmin tahkimatı için liberalizmin yeni bir biçimle uygulanmasını gerektirmiş, bu bağlamda sermaye dolaşımının ve emek sömürsünün önünde en büyük engel görülen ulus-devletlerin ve korumacı politikalarının ortadan kaldırılmasına yönelik olarak “küreselleşme” söylemiyle bir dizi uluslararası girişim başlatılmıştır. Bu amaca yönelik olarak sosyal devletlerin hak temelli politikalarından vazgeçilmeye başlanmış, dönemin ABD Başkanı Reagan ve Birleşik Krallık Başbakanı Thatcher ile anılan bu politikalar ülkemizde de Turgut Özal ve sonrasında 24 Ocak 1980 kararları ile ağırlık kazanmıştır. “Neo-liberal” terimiyle adlandırılan bu politikaların asıl uygulanışı 12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrasında ve ardıl hükümetlerle gerçekleştirilmiş, böylece günümüzde halen devam eden sağlık hizmetlerinin gereksinime değil ödeme gücüne göre sunulması süreci başlamıştır. Cumhuriyet döneminde birinci basamak sağlık hizmetlerinin evrimi açısından oldukça önemli bir değişime karşılık gelen bu dönem, ayırt edici özelliği olan ‘Sağlık hizmetlerinin ticarileştirilmesi’ ile adlandırılmak uygundur.

Darbe sonrası değiştirilen 1961 Anayasası'nda sağlık hizmetlerinin örgütlenmesi ve sunumu devletin görevidir: "Devlet, herkesin beden ve ruh sağlığı içinde yaşayabilmesini ve tıbbi bakım görmesini sağlamakla ödevlidir" (m.49). Darbe yönetiminin hazırladığı 1982 Anayasası ise sağlık hizmetlerini devletin ödevi olmaktan çıkarmış, liberal anlayışı yansıtacak biçimde devleti "tasarruf ve verim" ölçütlerini kullanarak planlama ve denetleme yapacak bir piyasa aktörüne indirgemıştır. Ayrıca 1982 Anayasası ile Genel Sağlık Sigortası'nın da hukuki altyapısı kurulmuştur:

"Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi artırarak, işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler. Devlet, bu görevini kamu ve özel kesimlerdeki sağlık ve sosyal kurumlarından yararlanarak, onları denetleyerek yerine getirir. Sağlık hizmetlerinin yaygın bir şekilde yerine getirilmesi için kanunla genel sağlık sigortası kurulabilir." (m.56)

Sağlık politikaları 1980 sonrası yukarıda görüldüğü gibi özenle ifade edilen liberal yaklaşımla uyumlu olarak biçimlendirilmiş, kamu hizmetlerinin ve kurumların özelleştirilmesi ve özel sektörün büyük miktarlarda teşvik edilmesi ile hizmetlerin ticarileştirilmesi süreci başlatılmıştır. Benzer süreçler ekonomik krizin etkisi altındaki pek çok ülkede yaşanmaya başlamış, krizden çıkış için kamu harcamalarının, bu arada "kara delik" olarak adlandırılan sağlık ve sosyal güvenlik harcamalarının kısıtlanması gerektiği bir söylem olarak sürekli dillendirilmiştir. Bu anlamda Dünya Bankası'nın 1993 tarihli "Sağlıkta Yatırım" isimli raporu önemli bir kilometre taşıdır (30). Rapor da sağlık hizmetlerinin maliyet-etkinlik, rekabet, verimlilik, kârlılık, desantralizasyon (merkezi planlamadan vazgeçilmesi), müşteri memnuniyeti ve performans-dayalı ödeme sistemi harcamaları azaltmanın ve hizmet niteliğini artırmanın formülü olarak sunulmuştur. Temel söylem, sağlık hizmetlerinin üretimi, sunumu ve tüketimi piyasa dinamiklerine göre ve rekabetçi bir ortam içinde sunulduğunda erişimin ve hizmet niteliğinin artacağı yönündedir. Raporda da açıkça belirtilen bu ideolojik söylem doğrultusunda, dönemin hükümetlerince Dünya Bankası'yla yapılan proje anlaşmaları, sağlık ekonomisi uzmanınca yönetilen Sağlık Projesi Genel Koordinatörlüğü'nün oluşturulması ve ulusal sağlık kongreleri ile sağlık politikaları yeniden yapılandırılmaya başlanmıştır. Bu çalışmalar içinde 1992 yılında Sağlık Bakanlığı'na toplanan I. Ulusal Sağlık Kongresi'nde Temel Sağlık Hizmetleri Komisyonu başkanlığı görevini yürüten Halk Sağlığı akademisyeni Gazanfer Aksakoğlu, birinci basamak sağlık hizmetlerinde özelleştirilmesinde önemli bir dönemeç olan "Aile Hekimliği" modelinin gündeme getirilişini şu sözlerle anlatmaktadır (28):

"1992 yılında SB I. Ulusal Sağlık Kongresi'ni toplayarak Sağlık Reformu oluşturacağını duyurur. Sağlıkla ilgili tüm tarafları (700 kişiyi aşkın) bir araya getirir (...). Dört gün boyunca çok yoğun çaba ve emekle grup çalışmaları yapılır.

Çoğunlukla teknik konularda görüş birliğine varılır, ancak yazarın başkanlığını yaptığı Temel Sağlık Hizmetleri Komisyonu “aile hekimliğini çağdışı” bulduğunu kayda geçirir ve genel kurula sözlü olarak da açıklar. SB toplantı raporlarını basar, konuyu “kentlerde aile hekimliği uygulanacaktır” biçiminde bağladığı görülür. Özelleştirme için kârlı alan olan kent seçilmiş, sağlıkta kâr getirmeyen kırsal alan zaten desteklenmeyen sağlık ocağının yetersiz kalan hizmetine bırakılmıştır. Gerçek amacın ünü kötü olan Genel Sağlık Sigortası'nı (GSS) adını anmadan yeniden ısıtmak ve “aile hekimliği” adı konan sevimsiz serbest hekimlik modelini sağlık ocağı yerine yerleştirerek sağlığı özelleştirmek olduğu bellidir.”

Türk Tabipleri Birliği, diğer meslek örgütleri, sendikalar ve Halk Sağlığı uzmanlarının gösterdikleri direncin de etkisiyle Bakanlık'ın girişimi tam anlamıyla uygulamaya konamaz. Bu ‘başarısızlık’ Sağlık Bakanlığı'nın 2003 yılında yayımladığı “Sağlıkta Dönüşüm” isimli yayında “1993 yılında 2. Sağlık Kongresi'nde alınan kararlar paralelinde günümüze kadar gelen bir takım düzenlemeler yapılmış, ne yazık ki istenilen sonuçlar alınamamıştır. Hastanelerin özerkleşmesi ve özelleşmesi konusunda yapılan çalışmalar sonuçsuz kalmıştır.” biçiminde ifade edilmektedir (31).

Bununla birlikte bu dönemde, “Sağlık Reformları adı altındaki özelleştirme girişimi ve sağlığın uluslararası sermayeye sunulma amacı DSÖ resmi politikasına dönüşmüş ve Avrupa Bölgesi'nin tüm ülkelerine dayatılır olmuştur” (28). Nitekim dünyada bir tür salgına dönüşen sağlık reformları Türkiye'de de yansımaları bulmuş, 2003 yılında başlatılan Dünya Bankası projesi “Sağlıkta Dönüşüm” ile hizmetlerin ticarileştirilmesi yönünde büyük çaplı bir girişim başlatılmıştır. Dünya Bankası projesi “Sağlıkta Dönüşüm”, kamu mal ve hizmetlerinin özel sektöre devrini amaçlayan kendi politikalarıyla uyumlu olarak;

- Özel sektör hizmetlerin içine sokulmaktadır.
 - “Sağlık hizmeti vermeye talip bütün dinamikleri sistem içine alan bir anlayış içinde hizmette rekabet ortamının yaratılması gerektiğini düşünüyoruz. (...) özel teşebbüsün de hizmet ağı içinde yer alması öngörülmektedir” (31).
 - “İhtiyaç olan yerlerde kamu olanaklarının geliştirilmesi/ bunların niteliğinin artırılması ve özel sektör imkanları ile hizmet yarışına girilmesi hedeflenmektedir.” (31).
- Kamu hastaneleri birer işletmeye dönüştürülmekte, kendilerini finanse etmeleri beklenmektedir.
 - “Kamu hastanelerinin bu değişen yapıya uyum sağlaması, daha verimli işletmeler haline dönüşmesi ve sektörün diğer aktörleri ile rekabet ede-

bilmesi için şu andaki merkeze bağımlı yapısından kurtulması gerekmektedir.” (31).

- o *“Kamu sağlık kuruluşlarının kendilerini finanse etmeleri istenecek, daha fazla kâr için hizmet kalitesinden ödün veren pahalı kurumlar olmaları-na izin verilmeyecektir.” (31).*
- Hastalar ve genel olarak toplumun tüm üyeleri artık “müşteri” ya da daha “tüketici”dir.
 - o *“Yerel dinamiklerin karar mekanizmasında rol aldığı müşteri odaklı organizasyon yapılmasına geçilecektir.” (31).*
 - o *“Türkiye’de Sağlık Bakanlığının odaklanması gereken diğer alanlar arasında kalite kontrolü ve tüketicinin eğitilmesi gelmektedir.” (31).*
- Hizmetler gereksinime göre değil, Genel Sağlık Sigortası primleri çerçevesinde belirlenen “temel teminat paketi”ne göre sunulacaktır. Paket dışında kalan hizmetler cepten harcamayla karşılanabilecektir.
 - o *“Genel Sağlık Sigortası’nın kurulması yanında özel sağlık sigortacılığının da gelişimi desteklenecek, özel sigortaların tamamlayıcı bir rol ile sistemde sağlanacaktır. Zorunlu Genel Sağlık Sigortasından kapsadığı temel teminat paketine ilave olarak hizmet almak isteyenler özel sigorta yaptırabilecekler ve hizmetlerini bu özel sigortalar aracılığıyla alabileceklerdir. Bu anlamda özel sigortacılık teşvik edilecektir.” (31).*

Sağlık hizmetlerinde kamucu anlayışı terk ederek hizmetleri özelleştirmeyi açık biçimde bir hedef olarak önüne koyan Sağlıkta Dönüşüm programı, birinci basamak hizmetlerine de aynı anlayışla yaklaşmış, sağlık ocakları “Aile Hekimliği” adı verilen bir yapıya dönüştürülmüştür. “Bireye yönelik” hizmetlerin sunulacağı belirtilen bu sistemin adı her ne kadar “aile” ise de, her birey seçtiği hekime kayıt olabilecektir. Pratisyen hekimlerin kısa süreli bir eğitimden geçerek “Aile Hekimi” olacağı bu sistemde hekimlere performansa dayalı ödeme yapılacak, diğer sağlık çalışanları hekimin maaşlı çalışanı konumuna indirgenecektir. Hizmetlere ise cepten ödemeyi de içeren ve giderek artabileceği öngörülebilir “karma” bir ödeme modeliyle erişilebilecektir: *“Dünya Sağlık Örgütü ve Dünya Aile Hekimleri Birliği (WONCA), belirli bir sabit ücret ve/veya kişi başı ödemeye ek olarak, hizmet başı ödemeyi içeren karma bir sistemi en uygun model olarak önermektedir. (...) Ülkemizde sistemin güvenli bir şekilde işlerliğini sağlamak açısından sabit ücret ve kişi başı ödemeyi öngörmekteyiz. Kaliteyi ön plâna çıkarmak, koruyucu hekimlik uygulamalarında daha fazla başarılı olmak için belirli hizmetleri özendirici hizmet başı ödemeler sisteme ilave edilecektir.” (32).*

Aile Hekimliği uygulaması Eylül 2005’te Düzce’de pilot uygulama olarak başlatılmış olup, 2010’un Aralık ayı itibarıyla tüm kentlere yayılmıştır. Uygulama, başlatılmasından önce; kâr amaçlı bir sistemin uzantısı olarak tümelci anlayışa karşı olması,

“Bölge/Alan Yönetımı” kavramından uzak olması, nüfus tabanında örgütlenmemesi, sigorta sistemine dayalı olması, ekip anlayışına aykırı olması, koruyucu hizmetlerin birey temelinde verilemeyeceği, “olumlu rekabet”in mümkün olmadığı, çok pahalı ve israfa yol açan bir sistem olması gibi pek çok gerekçeyle eleştirilmiştir (28). Uygulamanın 10. yılında, Türkiye Aile Hekimleri Uzmanları Derneği'nin dergisinde yayımlanan ve bir Aile Hekimliği akademisyenince kaleme alınan değerlendirmeye raporu, program öncesinde dile getirilen öngörülerin gerçekleştiğini göstermektedir (33):

- SDP, sağlık ocaklarında daha güçlü ve geniş bir ekip tarafından kişiye ve topluma yönelik olarak sunulan klinik ve koruyucu hekimlik hizmetlerini kişi ve toplum sağlığı hizmetleri olarak ayırmıştır. (...) ASM ve TSM bölünmesi ekip çalışmasını zayıflatmış, hatta yer yer iki birim arasında çatışmalara (Örneğin, denetçi-denetlenen ilişkileri) yol açmıştır. Böylece BB düzeyinde de hizmet sunumu parçalı (fragmente) hale gelmiştir.
- Gerek ilaç, gerekse muayene ücreti şeklinde hastalardan katkı payı alınması uygulamaları SDP sürecinde farklı şekillerde denenmiş ve uygulanmaya devam etmektedir.
- Bir hekim ve bir aile sağlığı elemanından oluşan aile hekimliği birimlerince kronik hastalığı olan hastaların ihtiyaç duyduğu multidisipliner hizmetin sunulması gerçekçi değildir.
- Aile hekimliği uygulamasının en zayıf noktası sevk zincirinin olmamasıdır. Sevk zinciri olmadan etkili ve maliyet etkin birinci basamak sağlık hizmetlerinden bahsedilemez.
- Sağlık hizmet sunum kalitesinden taviz verilmek durumunda kalındığı sonucuna varılabilir.
- İş gücü verileri, sağlıkta teknoloji kullanımının yüksekliği ve sevk zincirinin olmaması ile birleştirildiğinde SDP'nin mevcut haliyle güçlü bir birinci basamaktan çok uzmanlaşmayı desteklediği, sağlık sorunlarının ana çözüm merkezi olarak hastaneleri gördüğü anlaşılmaktadır.
- Sağlık hizmetinin asıl koordinatörü işlevini gerçekleştirebileceği ortamın aile hekimine sağlanmaması, ilk temas noktası olarak alternatifsiz bir birinci basamağın var edilememiş olması, birinci basamak sağlık hizmetlerinin kapsamında önemli genişlemelere ihtiyaç duyulması (...) önemli sorunlardır.
- Sonuç olarak, SDP reformları birinci basamak odaklı değil, uzmanlaşma ve teknolojiyi destekler görünmektedir. Bu durum birinci basamağın sağlık sisteminin adeta “sosu” haline dönüşerek işlevsizleşmesi ve sağlık maliyetlerinin artması riskini içinde taşımaktadır.

Akman, bu değerlendirmelere paralel olarak; Kringos ve arkadaşlarının Avrupa'daki çeşitli ülkelerde birinci basamağın gücünü araştırdıkları araştırmalarının sonuçlarına göre, Türkiye'nin birinci basamak sağlık hizmetleri uygulama özellikleri (ulaşılabilirlik, kapsayıcılık, süreklilik, eşgüdüm) bakımından zayıf olduğunu saptadıklarını vurgulamaktadır (34).

Özetle, 1980 sonrası uygulanan ticarileştirme politikaları Türkiye'de birinci basamak sağlık hizmetlerini iddia ettiği üzere Sosyalleştirme politikalarından daha nitelikli ve erişilebilir kılmamış, aksine birinci basamak sağlık hizmetinin bilimsel tanımından uzaklaşarak erişimi ve niteliği azaltmıştır.

Sonuç

Birinci basamak sağlık hizmetlerinin Cumhuriyet tarihindeki evrimini değerlendirmeyi amaçlayan bu araştırma sonucunda, belli dönemlerin kendilerine özgü politikalar ile birinci basamağı biçimlendirdikleri saptanmıştır. 'Kuruluş dönemi' olarak adlandırılabilir olan 1920 - 1946 döneminde özellikle bulaşıcı hastalıklara yönelik koruyucu hizmetleri de dikkate alan bir örgütlenme modeli öne çıkarken, 1930 tarihli Umumi Hıfzısıhha Kanunu ile Türkiye toplum sağlığını koruma ödevini devlete yükleyen dünyadaki ilk ülkelerden biri olmuştur. Kısıtlı olanaklar ve dönemin koşulları düşünöldüğünde başarılı kabul edilebilecek birincil sağlık hizmetleri, İkinci Dünya Savaşı dönemi ve sonrasında çok partili dönemde, liberal politikaların da etkisiyle, karmaşık / iyi örgütlenmeyen, finanse edilmeyen ve sunulmayan, tedavi edici hizmetlere göre arka planda kalan, dolayısıyla da etkinliği önemli oranda azalan bir biçime dönuşmüştür. Sosyalleştirme politikaları ile birlikte bütünüyle yeniden yapılandırılan birinci basamak, 'sağlık ocağı' ve 'sağlık evi' ile Cumhuriyet tarihinin -ve DSÖ Alma-Ata Konferansı'nın benzer önerisinden 17 yıl önce yaşama geçmesiyle bir anlamda dünyanın- en başarılı örgütlenme ve sunum modeline kavuşmuş, tümelci, nüfus tabanlı, planlı, ekip çalışmasıyla, gereksinime göre, ücretsiz ve toplum sağlığı sorunlarını önceleyerek sunduğu hizmetler sağlık göstergelerinde ülke çapında önemli iyileşmeler sağlamıştır. Yirminci yüzyılın son çeyreğinde tüm dünyadaki ekonomik kriz ve sonrasında uygulanan "yeni" liberal politikalarla birlikte sosyalleştirme politikaları gerekli ödenek ve olanaklardan yoksun bırakılarak, bilimsel bir temeli olmaksızın başarısız ve 'çağdış' ilan edilmiştir. Bu dönemdeki temel söylem, sağlık hizmetlerinin ticarileştirilmesinin "rekabet yoluyla kalite" sağlayacağı ve erişimi artıracağı biçimindedir. Buna karşın "Aile Hekimliği" biçiminde adlandırılan birinci basamak hizmet modelinin ileri sürölenin aksine hizmeti olumsuz etkilediği gösterilmiştir.

Özetle bütün bu tarihsel süreç bir ileri bir geri gidiyor gibi görönsede, Cumhuriyet dönemi birinci basamak sağlık hizmetleri son toplamda, kamucu, merkezi, tümelci politikalardan özelleştirmeci, planlamaya dayanmayan, ödeme gücüne göre sunulan hizmetlere doğru evrilmiştir. Bununla birlikte, İstanbul'u işgal eden sömürgeci güçlere karşı özgürlük ve bağımsızlık Őarıyla 14 Mart 1919'u yaratan hekimlerin ülkesi Türkiye'de, 100 yıl sonra sağlığın hak olduğunun bilinciyle yürütölecek mücadelele-

rin yakın gelecekte bilimsel ve hak temelli politikalara yön vermesi, evrimin tekrar ileri ve hep ileri gitmesi mümkün görünmektedir.

Kaynaklar

1. Hart N. The Social and Economic Environment and Human Health. İçinde: Oxford Textbook of Public Health. Detels R, Holland WW, McEwen J, Omenn GS eds. Oxford, Oxford University Press, 1997.
2. Pala K. Türkiye İçin Nasıl Bir Sağlık Reformu? Milliyet Gazetesi 2006 Örsan Öymen Anısına Yılın inceleme Ödülü, 2007.
3. Fişek N.H. Halk Sağlığı'na Giriş. Ankara, Hacettepe Üniversitesi Dünya Sağlık Örgütü Hizmet Araştırma ve Araştırmacı Yetiştirme Merkezi Yayını, 1983.
4. Dirican R. Sağlık: Çok Etkenli Bir Sistem. Prof. Dr. Nusret Fişek'in Kitaplaşmamış Yazıları - Sağlık Yönetimi. Ankara, Türk Tabipleri Birliği Merkez Konseyi Yayını, Ankara 1997.
5. WHO. Research and Development to Meet Health Needs in Developing Countries. https://www.who.int/phi/CEWG_Report_5_April_2012.pdf (Erişim tarihi 22 Mart 2019)
6. Başer DA ve ark. Etkin Sağlık Sistemleri için Güçlü Birinci Basamak. Ankara, 2015; 15: 26-31.
7. Dirican R. Sağlık Hakkı ve Yeni Anayasa. İçinde: Türkiye'de Sağlık Hizmetlerinin bugünü ve yarını. Prof. Dr. Nusret Fişek'in Kitaplaşmamış Yazıları Sağlık Yönetimi. Ankara: Türk Tabipleri Birliği Merkez Konseyi; Ankara 1997. s. 129-134.
8. Aydın E. 19. yüzyılda Osmanlı Sağlık Teşkilatlanması: Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi. 2004;15:185-207.
9. Saltık A. Türkiye'de Erken Cumhuriyet Dönemi Sağlık Hizmetleri. Ankara 2014; http://ahmetsaltik.net/arsiv/2014/06/Erken_Cumhuriyet_Donemi_Saglik_Hizmetleri1.pdf.
10. Sağlık Bakanlığı. Sağlık Bakanlığının Tarihçesi. <https://www.saglik.gov.tr/TR,11492/tarihce.html> (Erişim tarihi 22 Mart 2019)
11. Aydın E. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Yıllarında Sağlık Hizmetleri. Ankara Ecz. Fak. Derg. 2002;31:183-92.
12. Akdur R. Cumhuriyetten Günümüze Türkiye'de Sağlık. Ankara http://www.recepakdur.com/upload/CUMHUR%C4%B0YETTEN_G%C3%9CN%C3%9CM%C3%9CZE__T%C3%9CRK%C4%B0YE.pdf (Erişim tarihi 22 Mart 2019)
13. Yeğinboy Y. Sayın Ş. Cumhuriyet Döneminden Günümüze Sağlık Politikaları Ve Sorunları 2. Ulusal İktisat Kongresi, İzmir 2008. http://debis.deu.edu.tr/userweb/iibf_kongre/dosyalar/yeğinboy.pdf (Erişim tarihi 22 Mart 2019)
14. Ağırbaş ve Ark. Atatürk Dönemi Sağlık Politikası: AÜ Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 2011;733-48.
15. Dirican R. Türkiye Cumhuriyeti Hükümetlerinde Sağlık Politikaları. Prof. Dr. Nusret Fişek'in Kitaplaşmamış Yazıları, Sağlık Yönetimi Türk Tabipleri Birliği Merkez Konseyi; Ankara 1997. s. 57-61
16. Uğurlu MC. Türkiye'de Öncü Bir Toplum Hekimi Dr. Mehmet Cemalettin Or. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası, 1994;47:1-50.
17. Gümüüşçü O. Osmanlı'dan Cumhuriyete Geçiş ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Halk Sağlığı: Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 2003;19:1-55.
18. Kasapoğlu A. Türkiye'de Sağlık Hizmetlerinin Dönüşümü: Sosyoloji Araştırmaları Dergisi,

- 2016;19:131-174.
19. Ağırbaş İ. ve ark. Atatürk Dönemi Sağlık Politikası: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 2011;48:733-48.
 20. Aydın E. Türkiye’de Taşra ve Kırsal Kesim Sağlık Hizmetleri Örgütlenmesi Tarihi. Toplum ve Hekim, 1997;12:21-44.
 21. Aydın E. Atatürk ve Türkiye’de Sağlık Hizmeti Anlayışı. Ankara, V. Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildirileri; 1998.
 22. Ankara Ticaret Odası. Atatürk ve Etimesgut. Ankara Ticaret Odası:Ankara, 2003
 23. Şimşek D. Ç. Türkiye’de kurulan ilk köy tipi sıhhat merkezi; Etimesgut Numune Sağlık Merkezi. Sosyal Bilimler Dergisi, 2018;5(30):139-152.
 24. Türkoğlu P. Tonguç ve Enstitüleri. Kültür Yayınları: İstanbul, 2004. s.413-415
 25. Aydın E. Türkiye’de Sağlık Teşkilatlanması Tarihi. Natürel:Ankara, 2002.
 26. Dirican R. Dr. Behçet Uz (1893-1986) ve Ulusal Sağlık Planı. Toplum ve Hekim, 2001;16:465-467.
 27. Resmi Gazete, 4 Nisan 1955.
<http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/8972.pdf>
 28. Aksakoğlu G., Kılıç B., Uçlu R. Aile Hekimliği Modeli Sistemi Türkiye İçin Uygun Değildir: Toplum ve Hekim, 2003;18:251-7.
 29. Fişek N. Türkiye’de Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Üzerine Çalışmalar. Sağlık Dergisi. 1963; 37. içinde: Prof. Dr. Nusret Fişek’ in Kitaplaşmamış Yazıları. Ankara, TTB, 1997. s.106-116
 30. World Bank. World Development Report: Investing in Health. New York: Oxford University Press, 1993.
 31. Sağlık Bakanlığı. Sağlıkta Dönüşüm. Ankara, Sağlık Bakanlığı Yayınları, 2003.
<https://www.saglik.gov.tr/TR,11415/saglikta-donusum-programi.html> (Erişim tarihi 22 Mart 2019).
 32. Sağlık Bakanlığı. Aile Hekimliği Türkiye Modeli. Ankara, Sağlık Bakanlığı Yayınları, 2004.
 33. Akman M. Türkiye’de Birinci Basamağın Gücü: Türk Aile Hek. Derg. 2014;18:70-8.
 34. Kringos DS. The importance of measuring and improving the strength of primary care in Europe: Results of an international comparative study. Turk Aile Hek Derg 2013;17:165-79.

**PROF. TBP. MİRLİVA JULIUS WIETING
TARAFINDAN YAZILAN “GÜLHANE HAKKINDA
ÜÇÜNCÜ LÂYİHA” ADLI ESERİN ÇEVİRİ YAZISI**

**TRANSLITERATION OF PROF. DR. BRIGADIER
JULIUS WIETING’S “THIRD REPORT
ABOUT GULHANE”**

Cem Hakan Başaran*

* Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı,
cemhakanbasaran@gmail.com

Abstract

Gulhane Hospital was officially opened in 1898 and German physicians managed the hospital until 1918. The hospital had been managed by Julius Wieting Pasha between 1907 - 1914. During this time many reforms had been made. The hospital had become a school where military physicians improved their theoretical and practical knowledge. Scientific meetings and activities, as well as publications had been accelerated significantly. On the occasion of the 10th anniversary of the establishment of the hospital, Wieting Pasha published the “Gülhane-Festschrift” to present important information on the activities and history of Gulhane Hospital. Three years later, in 1912, Wieting Pasha published a work titled Gülhane Hakkında Üçüncü Lâyiha (*Eng.* “Third report about Gulhane”), describing the activities of Gulhane Hospital between 1910 - 1912. It should be noted that “Gülhane Hakkında Üçüncü Lâyiha” has not been mentioned previously in the literature on history of Gulhane Hospital. This work provides detailed and interesting information about this period. In this article, the transliteration of the work is presented.

Keywords: Wieting Pasha, Gulhane, History of Medicine, Military Medicine, History of Gulhane.

Özet

Gülhane Hastanesi 1898 yılında açılmış ve hastaneyi 1918 yılına kadar Alman hekimler yönetmiştir. Hastaneyi 1907 - 1914 yılları arasında Julius Wieting Paşa yönetmiş ve bu süreçte birçok yeniliğe imza atmıştır. Hastane askeri hekimlerin teorik ve pratik bilgilerini ilerlettiği bir okul haline dönüşmüş, bilimsel toplantı ve faaliyetlere hız verilmiş, yayın faaliyetleri önemli derecede artmıştır. Wieting Paşa tarafından hastanenin kuruluşunun 10. yılı dolayısıyla Gülhane-Festschrift isimli eser yayınlanmış bu eserde Gülhane Hastanesi'nin faaliyetleri ve tarihine dair önemli bilgiler sunulmuştur. Bundan 3 yıl sonra 1912'de Gülhane Hastanesi'nin 1910 - 1912 yılları arasındaki faaliyetlerini anlatan "Gülhane Hakkında Üçüncü Lâyiha" isimli eser yayınlanmıştır. Gülhane Hastanesinin tarihine dair yapılan çalışmalarda bu eserin kullanılmadığı göze çarpmaktadır. İlgili eser bu döneme dair ayrıntılı ve ilginç bilgiler sunmaktadır. Bu makalede eserin çeviriyazısı sunulmuştur.

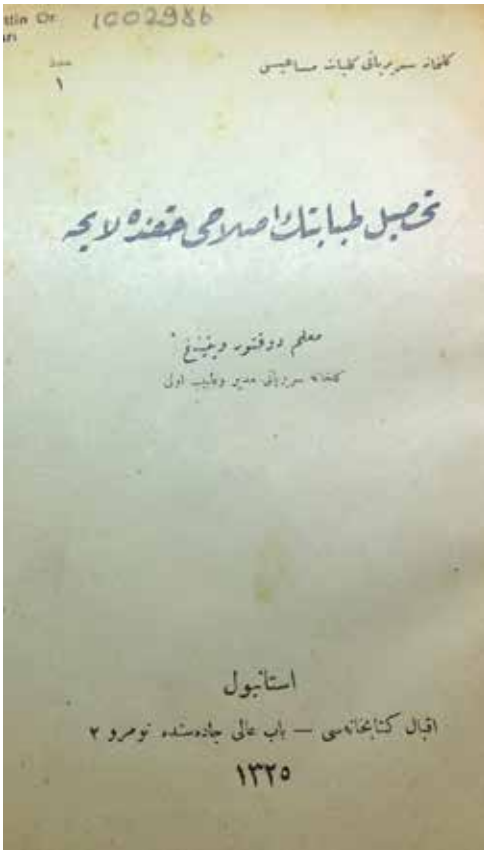
Anahtar Kelimeler: Wieting Paşa, Gülhane, Tıp Tarihi, Askeri Hekimlik, Gülhane Tarihi.

30 Aralık 1898'de açılan Gülhane Hastanesi'nin ilk dönemi Rieder-Deycke dönemi [Dr. Robert Reider (1894 - 1904) ve Dr. Georg Deycke (1904 - 1907)] olarak bilinmektedir. Bu dönemde Gülhane'de gerçekleşen faaliyet Dr. Tevfik Salim Bey tarafından 21 maddede özetlenmiştir.(1) Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'den [askeri tıbbiyeden] mezun hekimlerin Haydarpaşa Tatbikat Hastahanesi'nde yaptıkları staj bu hastanenin fonksiyonunu kaybetmesiyle Gülhane'ye devredilmiş, hekimler bir yıl klinik ve pratik öğrenim gördükten sonra diploma alarak fiili askeri hekimliklerine başlamışlardır. Bu mirası devralan Wieting Paşa Gülhane'yi muntazam bir halde bulmuştur. Gülhane Meşrutiyet'in ilanından sonra 1909 yılında sivil ve askeri tıbbiye birleştirilerek kurulan yeni Tıp Fakültesi'ne katılmak istenmiş ancak Wieting Paşa Harbiye Nezareti'ne sunduğu layihalarla Gülhane'yi fakülteden ayırmayı başararak askeri hekimler için bağımsız bir okul haline getirmiştir. Bu dönemde hastanenin adı Gülhane Seririyat Hastahanesi'nden "Gülhane Askeri Tatbikat Mekteb ve Seririyatı"na tahvil edilmiştir.(2)

Yeni Tıp Fakültesinin kurulması ile Gülhane kadrosunun büyük bölümü tıp fakültesine geçmiş Gülhane'de yeni bir öğretim kadrosu oluşturularak ders programı yenilenmiştir. Wieting Paşa bu süreçte askeri hekimliğe dair harp cerrahisi derslerinin yetersizliğini görerek topoğrafya, harp cerrahisi, barış ve harpte sıhhi hizmetler, askeri tababet noktasından klinikler gibi ders ilaveleriyle daha geniş bir programla askeri hekimlerin eğitimlerinin tekemmülü hususunda adımlar atmıştır. 13 Kasım 1908 tarihinde Gülhane'de "Tıbbi Müsamere" adı altında bilimsel toplantılar başlatılmış (1) ve dönem itibarıyla başarılı sayılabilecek bir yayın faaliyetine girişilmiştir. Yapılan klinik toplantılar özellikle Tababet-i Hazıra ve Osmanlı Seririyat Mecmuası'nda muntazaman yayınlanmıştır. Wieting Paşa Gülhane'yi yalnızca yeni mezun askeri hekimlerin stajını ikmâl edecekleri bir kurum yerine askeri hekimliğin çağdaş programlara göre uygulandığı eski hekimlerin ordu birliklerince gruplar halinde gönderilip pratik ve

teorik bilgilerini tazeleyebileceği bir mektep haline getirmek için mücadele etmiştir.

Gülhane'nin 10. yıldönümünde [1909 yılında] Wieting Paşa tarafından klinik gözlemler, istatistikler ve tıp tahsilinin ıslahı hususunda öneriler ve Gülhane'nin ders programları ve faaliyetlerini içeren Almanca *Gülhane-Festschrift zum 10-jährigen Bestehen des Kaiserlich-Osmanischen Lehrkrankenhauses Gülhane* başlıklı eser yayınlanmıştır.(3) Aynı yıl *Gülhane Seririyatı Külliyyat Mesaisi* başlıklı yayın dizisi başlatılmış olup basılan ilk eser *Gülhane-Festschrift*'in küçük bir özeti olan *Tahsil-i Tababetin Islahı Hakkında Lâyiha* adlı eserdir. Eserin girişinde Wieting Paşa: “*Tahsil-i tababet hususunda maruz-ı mütalaalar ilan-ı meşrutiyeti müteakib kaleme alınarak Makam-ı sadaret ve Harbiye Nezareti'ne birer nüsha tevdi edilmiştir. Gülhane Seririyat Hastanesi'nin onuncu sene-i devriyesi münasebetile Almanca neşretmiş olduğum kitaptan mütalaat-ı mezkûre tefrik edilerek asıl kitabın Türkçe tercümesinin tab'ından evvel neşredilmesi şu aralık tensikat esnasında faydeli olabilir fikriyledir. Mütalaa-tının isabetlerinde musırrım. Zaman bu hususatı pek güzel irae eder. Ne hacet hal-i hazırda isbat ediyor.*” sözleriyle eserin basılma nedenini açıklamıştır.(4) **(Resim-1)**



Resim-1: Tahsil-i Tababetin Islahı Hakkında Lâyiha, Wieting Paşa, Gülhane Seririyatı Külliyyat Mesaisi No: 1, 1325 [1909] [Milli Kütüphane Koleksiyonu]

Yine aynı diziden çıkmış olan *Gülhane Hakkında Üçüncü Lâyiha: 1326 [1910] senesinden 1328 [1912] senesine kadar Gülhane'deki tebeddülât* başlıklı eser Gülhane'nin 1910 - 1912 yılları arasındaki faaliyetine ışık tutmaktadır. Esasen bu kitap Wieting Paşa tarafından Tababet-i Hazıra dergisinin 1 Mart 1328/14 Mart 1911 tarihli 4. sene 73 numaralı sayısında 1327 senesinde *hayat-ı umumiye-i sıhhiye: Gülhane Hastahanesi'nin hal-i hazırı* başlığıyla yayımlanan makalenin genişletilmiş halidir.(5)

Eser incelendiğinde Wieting Paşa'nın Gülhane'nin faaliyetlerini yıllıklar aracılığıyla neşretmek arzusunda olduğu gözlenebilir. 1912 tarihli bu eserden yıllar sonra Dr. Tevfik Salim Bey'in

1912 tarihli bu eserden yıllar sonra Dr. Tevfik Salim Bey'in

Gülhane Sertabip ve Müdürlüğü döneminde [1923 - 1927] Gülhane kliniklerinin ayrıntılı istatistikleri, faaliyetleri ve bilimsel yayınları içeren “Gülhane” başlıklı yıllıklar yayınlanmış ve uzun müddet yayınlanmaya devam etmiştir. (**Resim-2**)



Resim-2: Gülhane: 15 Temmuz 1923 - 15 Temmuz 1924, Dr. Tefik Salim [Sağlam] (C. Hakan Başaran Koleksiyonu)

Gülhane Hakkında Üçüncü Lâyiha Gülhane tarihçesine dair önemli bir kaynaktır. Genel bir değerlendirme yapıldığında 1910 - 1912 yılları arasında kliniklerdeki pratik uygulamalar, Hilal-i ahmer-Gülhane ilişkisi, sargı imalathanesi, sıhhiye mektebi, hastane idaresi, fenni müsamereler, konferanslar ve yayın faaliyeti gibi birçok konuda satır aralarında orijinal bilgiler ihtiva etmektedir.

Eser çevrimiçi kataloglar tarandığında yalnızca Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi ve Milli Kütüphane arşivinde bulunmaktadır. Bu bakımdan aynı zamanda nadir bir eserdir.

Wieting Paşa'nın Gülhane Başhekimliği ve Müdürlüğünü üstlendiği [1907 - 1914] dönemde Gülhane tarihçesine dair kaynaklar oldukça sınırlı olmakla birlikte *Gülhane Hakkında Üçüncü Lâyiha*'nın Wieting Paşa'nın kaleminden çıkmış olması fikriyatının temaşasına da olanaklar sunmaktadır.

Ekte *Gülhane Hakkında Üçüncü Lâyiha* adlı eserin çeviriyazısı sunulmuştur. (**Resim-3**)



Resim-3: Gülhane Hakkında Üçüncü Lâyiha: 1326 [1910] senesinden 1328 [1912] senesine kadar Gülhane'deki tebeddülât (C. Hakan Başaran Koleksiyonu)

Kaynakça

1. İter Uzel, “Gülhane'nin Tarihçesinden Bir Kısım”. *Tıp Tarihi Araştırmaları* 3 (1989), 92-107.
2. Özbay, Kemal. “Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Askeri Hastaneler.” Cilt II. Yörük Basımevi, İstanbul (1976): 235-242.
3. Wieting, Julius. *Gülhane-Festschrift zum 10-jährigen*

Bestehen des Kaiserlich-Osmanischen Lehrkrankenhauses Gülhane. Thieme, 1909.

4. Ersoy, Nermin. “Dr. Wieting Paşanın Tıp Eğitiminin İyileştirilmesi ile İlgili Önerileri” V. Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildirileri, Ankara 1998, s.13-23., Tahsil-i Tababetin İslahı Hakkında Lâyiha, Wieting Paşa, Gülhane Seririyatı Külliyyat Mesaisi No: 1, 1325 [1909].
5. Tababet-i Hazıra, 1 Mart 1328/14 Mart 1911, 4. Sene No. 73, s.1153-1157.
6. Gülhane Hakkında Üçüncü Lâyiha: 1326 [1910] senesinden 1328 [1912] senesine kadar Gülhane’deki tebeddülât, Gülhane Seririyatı Külliyyat Mesaisi No:14, 1912.

Ek-1: Eserin Çeviriyazısı

Gülhane Hakkında Üçüncü Lâyiha: 1326 [1910] senesinden 1328 [1912] senesine kadar Gülhane’deki tebeddülât (6)

Gülhane Hastahanesi’nin Hal-i Hazır

Devri dilara-yı hürriyetle Türkiye’de tekemmülâta doğru atılan hatve-i terakki Gülhane’de de müşahede olunmuş ve bu terakki 1909’da tab ettirmiş olduğum istatistikle arz olunmuştu. Bilâhare Gülhane’de birçok esaslı tebeddülât vaki olduğundan bu tekemmülâtı da muhtasaran kaydetmeye mecbur oldum.

Sivil ve askeri tıbbiye mektepleri tevhid edilerek Haydarpaşa’da Tıp Fakültesi namile bir müessese küşad edilmiş ve bu veçhile tababette inkişaf ve tekâmüle büyük bir hatve atılmış ve ümid ederim ki şahsiyat hakkında deveran eden birçok uygunsuz kritiklere de nihayet verilmiştir. Her talebenin bir sene pratik olarak ifa-yı vazife ettikten sonra diploma ahz etmesi bir kanun hükmüne vaz’ edilmiştir. Yalnız talebenin bu bir seneyi nerede ve nasıl geçireceğini halletmek iyice müşkül idi. Birçok tecrübelerle sivil talebelerin pratik seneleri neticeye iktiran edemedi. Gülhane Hastanesi’nin Maarif Nezareti’ne rabtı ile sivil talebelere bir dar-ı mümarese olması tecrübe edildi, fakat neticelenemedi. Çünkü evvela 180 yataklı bir hastane 200 talebeye kâfi değildi. Saniyen dahi Tıp Fakültesi İstanbul’a nakledilerek Gülhane’ye ilavesi düşünüldü. Şayet böyle olması lazım gele idi. Harbiye Nezareti etibba-yı askeriyenin tekemmülâtını temin edemeyecek idi ve herhalde Gülhane dahi etibba-yı askeriyenin tekemmülâtı hususunda elzem idi. Zira bütün ordu etibbası yeknesak ve pratik olarak bu tekemmülhanede tababet-i askeriye hakkındaki noksanlarını itmam edeceklerdi. Türkiye’de eski etibba-yı askeriye -Almanya’da olduğu gibi- genç etibbaya nazari ve ameli tababet-i askeriye ve tatbikatını öğretecek derecede değillerdir. Bu sebeple her sene muntazam surette ordu etibbasını bu müesseseye celbederek yeni tekemmülât hakkında nazari ve ameli bir kurs göstermeli ki onlar da tekemmül edebilsinler. Bu fikrimin etibba-yı askeriyenin terakki ve tekemmülâtı hakkında pek nafi olduğunu evvelce de söylemiş idim. Bu cihet Harbiye Nezareti’nce nazar-ı dikkate alınarak gayret edildi. Ve bu gayret ve fedakârlıkla Gülhane hemen yeniden kazanılmış oldu. 1910 senesin-

den beri Gülhane yalnız etibba-yı askeriye tahsis edildi. Bu müessesenin evvelki hali ile bekası kabil ve hem de caiz değildi, Gülhane Hastahanesi “tababet-i askeriye ve tatbikat mekteb ve seririyatı” namile kendisinden beklenen maksadı ifa edecek bir mertebeye vaz’ olundu. Fakat bu teceddüd neticesi Gülhane bidayette çok müşkülata uğradı, hatta matlub-u vazifeyi ifa edemeyeceği zannını tevliid edecek kadar ağır tehlikeler geçirdi. Çünkü Almanya’da ikmal-i tahsil ve tekemmül etmiş muallim ve Gülhane’de yetişmiş muavinlerin def’aten burayı terk edip fakülteye nakilleri Gülhane’ye pek büyük bir darbe idi. Fakat böyle olması dahi lazımdı. Çok zamandan beri tanıdığım bu zevata gerek şahsi ve gerekse menfaat-ı memleket nokta-i nazarından fakülteye nakillerini tavsiye etti idim. Çünkü memleket için mükemmel etibba lazım ve genç etibbayı tedarik edecek mütefennin muallimler pek noksan idi. Talebe o kadar noksan tedarikat görüyorlardı ki memlekete bir hizmet edemedikleri gibi bu hal Gülhane için de pek büyük müşkülata badi oluyordu. Çünkü Gülhane’de askeri etibbasının fenni noksanlarını ikmal etmek için tababet-i askeriye ihmal edilmek lazım geliyordu.

Eminim ki buradan tebaüd eden [ayrılan] muallimin her hususa karşı vazife-şinasane tekemmülât-ı tıbbiye ile meşgul olmaya gayret edeceklerdir ve biz de burada genç etibbada ameli olarak neticeyi göreceğiz. Ve bilhassa tıbbiye-i askeriyedeki sıkı intizam sayesinde talebe-yi askeriye dahi daha ziyade çalışmaktan geri durmayacaktır.

Heyet-i mualliminin tebaüdüyle beraber burada kalan bazı sadık muallimler el ele verip Gülhane’nin devam ve tekemmülüne gayret ediyorlar ki hassaten teşekkür ederim. Yalnız evvelce Almanya’dan celbedilen gayur, vazifeşinas arkadaşım Reinhard Bey’e tekemmülât-i fennesi için Almanya’ya gitmek mecburiyeti hissettiğinden şifahen arz-ı teşekkür edemediğimden müteessifim.

Keza ‘sœur’lardan (*hemşirelerden*) birinin noksanı dahi hastahane için pek muvafık değilse de naçar mütebakilerle ifa-yı vazifeye gayret edeceğiz. Saniyen büyük müşkülât heyet-i talimiyede tababet-i askeriye vakıf zevatın az bulunması idi. Bu da eski usulün bir hatası idi ki tabib-i askeriler bihakkın tababet-i askeriyede tekemmül etmemişlerdi. Tabib-i askerilerin her biri birer şubede kesb-i ihtisasa gayret etmişlerdi pek az etibba-yı askeriye Almanya’da, Fransa’da ikmal-i tahsile gitmişler bunlar da bizzat tabib-i askeri olarak avdet etmemişlerdi. Bu cihetle mevcut muallimin ameli ve nazari tedarikatı talim ve telkin edebilmek için bizzat çalıştılar. Almanya’da ihtiyat tabib-i askeriyesi hizmetinde bulunuşum ve Afrika-yı cenubi muharebesinde isbat-ı vücud edişim fevkalâde işime yaradı. Bu sayede harbde vezaif-i sıhhiye, cerrahi-i harbi ve bu hususa müteallik sair şubatedeki tedarikatı bizzat idare edebildim Miralay [Hans] Vollbrecht Bey’e etibba-yı askeriye hal-i hazarda ve hal-i seferdeki hidemat-ı sıhhiyeyi pratik olarak tedarik etmek hususundaki ricamı kabul ve vasi olan vezaif-i asliesile birlikte bu hizmeti dahi ciddi ve vakıfâne olarak ifa ettiklerinden dolayı beyan-ı teşekkür ederim. Topoğrafya tedarisi hususunda zabitan-ı askeriye müracaat edildi. Bu cihetle tababet-i askeriye tedarisi hususunda mükemmel bir esas teşkil olunarak her tehlike izale edilebildi. Bu cihetten şimdi bizde ciddi surette çalışmaya mecbur ve medyunuz. Diğer bir cihetten dahi memnun kalabiliriz ki edilen sa’y ve gayrete karşı 1327 [1911], 1328 [1912] seneleri icra olunan imtihandan Harbiye

Nazırı Paşa cidden memnun kaldıklarını beyan buyurdular. Ümid ederim ki Almanya’ya izam on iki (12) tabib ve üç (3) eczacı efendiler de bilâhare tababet-i askeriye tekemmülâtı hususunda bir medar-ı terakki olacaklardır.

Salisen şubat-i tıbbiye için heyet-i talimiye mükemmel bir surette tertib etmek lazımdı. Teşekkür olunur ki hastahanenin namı ve Sıhhiye Dairesi’nin muaveneti sayesinde bu da vücud buldu. Emraz-ı intaniye ve hıfzıssıhha-yı askeri muallimliğine kolağası Neşet Osman [Usman] Bey, emraz-ı üzniye ve hançereviye muallimliğine Yüzbaşı Bahri [İsmet Temizer] Bey, bakteriyoloji muallimliğine Yüzbaşı Mustafa [Hilmi Sağun] Bey, kimya muallimliğine Yüzbaşı Süreyya [Hidayet Serter] Bey, emraz-ı ayniye muallimliğine Niyazi [İsmet Gözcü] Bey gibi muktedir muallimler tayin olundu. Vazifeleri fakültede olduğu halde hastanemizde fahri olarak hizmetleri sebkat eden Doktor Ziya [Nuri Birgi], Reşad [Rıza Kor] ve Refik Münir [Keskingil] Beylere dahi teşekkür mecburum. Kendi şubemde Yüzbaşı Naim [Nusret] Bey ile emraz-ı nisaiyede bulunan Yüzbaşı Rauf [Fehmi Banerman] Beyler dahi muktedir muallim muavini tayin edildi. Heyet-i talimiye ders cetvelinde arz olunacaktır.

Gülhane Hastahanesi iki vazife ile mükelleftir

(1) Genç etibbanın pratik senesini ameli tedrisatla geçirmek

(2) Genç etibbayı tabib-i askeri yapmaya gayret etmektir. Bu sebepten heyet-i tedrisiye bir plan tanzimi lazım geldi. 1910- 1911 seneleri için kış ve yaz sömestrlerine mahsus bir ders planı tanzim ettim. Bunun müteakib tecrübelerle tashihi mümkündür.

Ders programı ve heyet-i talimiye ber-vech-i atidir:

Kış Sömestrisi

Hazarda ve seferde hidemat-i sıhhiye ve tatbikat-ı ameliyesi-[Hans] Vollbrecht Bey

Harbde faaliyet ve vezaif-i etibba ve hıfzıssıhha-i harbiye-Wieting Paşa

Emraz-ı dâhiliye ve hasta iraesı (tababet-i askeriye nokta-i nazarından)-İhsan Ali [İris] Bey

Cerrahi-i harbi-Wieting Paşa

Emraz-ı intaniye, Tesemmümat, Hıfzıssıhha-i askeriye-Neşet Osman Bey

Tababet-i askeriye nokta-i nazarından emraz-ı üzniye ve hancereviye-Bahri İsmet Bey

Tabâbet-i askeriye nokta-i nazarından emraz-ı ayniye-Ziya Bey yahud Niyazi Bey

Emraz-ı cildiye ve zühreviye-Eşref [Ruşen] Bey yahud Talat [Arif Çamlı] Bey

Tabâbet-i askeriye nokta-i nazarından emraz-ı asabiye ve akliye-Mazhar Osman [Uzman] Bey

Topoğrafya-Zabitan tarafından

Röntgen dersleri ve tatbikatı-İbrahim [Vâsıf] Bey
 Efrad-ı sıhhiye tedrisi-Nüzhet [Çevik] Bey
 Teşrih-i marazi müstahzaratı iraeisi-Servet [Tevfik] Bey
 Seririyat-ı hariciye cürûh bahsine ehemmiyet vermek üzere-Wieting Paşa
 Seririyat-ı mütenevvia-i dâhiliye-Neşet Osman Bey
 Seririyat-ı asabiye ve akliye-Mazhar Osman Bey
 Seririyat-ı hariciye-Naim [Nusret] Bey
 Levazım-ı timariye ve edviye istihzaratı ve hıfzı-Nüzhet Bey
 Seririyat-ı mütenevvia-i cildiye-Eşref Ruşen ve Talat Beyler
 Seririyat-ı mütenevvia-i ayniye-Niyazi Bey
 Seririyat-ı mütenevvia-i üzniye, enfiye ve hancereviye-Bahri İsmet bey
 Ortopedi-Wieting Paşa
 Seririyat-ı mütenevvia-i nisaiye-Refik Münir ve Rauf Bey

Yaz Sömestrisi

Seferde hidemat-ı sıhhiye ve tabiye-Wieting Paşa
 Hazarda hidemat-ı sıhhiye-[Hans] Vollbrecht Bey
 Cerrahi-i harb-Wieting Paşa
 Hazarda ve seferde hıfzı sıhha-Neşet Osman Bey
 Emraz-i hariciye-i askeriye-Wieting Paşa
 Tababet-i askeriye nokta-i nazarından seririyat-ı dâhiliye-İhsan Ali Bey
 Bakteriyoloji dersleri ve tatbikatı-Mustafa Bey
 Emraz ve tedavi-i esnan-Bahri İsmet Bey
 Âlât ve edevat-i cerrahiye ve tıbbiye dersleri-Wieting Paşa
 Sargı ve alelacele vesait-i timariye ihtirai dersleri-Wieting Paşa
 Askerlikte müstamel edviye dersleri-İhsan Ali Bey
 Efrad-ı sıhhiye ve hasta bakıcılar tedrisi-Vedi Efendi
 Tarih-i tıp ve kavanin-i beynelmilel-Wieting Paşa
 Topoğrafya ve tabiye dersleri-Erkan-ı harb zabiti
 Tatbikat-i tıbbiye-Neşet Osman Bey

Seririyat-ı mütenevvia-i dâhiliye, hariciye, akliye ve asabiye, cildiye, ayniye, üzniye, enfiye ve hançereviye, nisaiye ve ortopedi polikliniği yaz sömestrisinde olduğu gibi 1912 (1328) senesi kış sömestrisi için takip olunan ders ber-vec-i zirdir. Bu cetvelde yaz sömestrisi icra edilen tadilat kısmen gösterilmiştir. Efendiler 4 kısma taksim olunmuşlardır. (A, B, C, D) bu kısımlara taksim olunan efendiler bu sene-i tedrisiye zarfında (I, II, III, IV) işaretli şubabatı dolaşacak ve her birinde iki buçuk ay kalacaklardır.

Etibbayı gruplara taksim etmek bir parça karışık gibi görünürse de müessesenin vüsâtı bunu icab ettirdi. Çünkü ancak bu sayede her talebenin devam ve sa’yı takdir olabilirdi.

Saat	Cumartesi	Pazar	Pazartesi	Salı	Çarşamba	Perşembe
9-10	Viziteler ve hasta başında tedrisat	İbtidai viziteler	İbtidai viziteler	Viziteler	İbtidai viziteler	Viziteler ve hasta müşahedelerinin teftişi
[10-11]	Viziteler ve hasta başında tedrisat	Esas vizite	Esas vizite	I-II. Cerrahi: usul-i ameliye III-IV. Dâhiliye: tatbikat-i tbbiye	Esas vizite	Viziteler ve hasta müşahedelerinin teftişi
11-12 12-13	I. Asabiye II. Cerrahi III. Ayniye IV. Üzniye ve hançereviye	I. Dâhiliye II. Masaj III. Cildiye ve Efrenciye IV. Ayniye: Usul-i ameliye ve âlât iraesî	Seriri ve ameli istihzarat (A) Seririyat-ı cerrahiye (B) Dâhiliye: Laboratuvarında tahlilât-ı seririye (C) Bakterioloji ve Kimya: istihzarat-ı ameliye (D) Teşrih-i marazi: istihzarat-ı ameliye	I. Dâhiliye II. Cerrahi III. Ayniye IV. Röntgen Tatbikatı	I. Asabiye II. Nisaiye III. Feth-i meyit IV. Üzniye ve hançereviye	I. Dâhiliye II. Masaj ve Ortopedi III. Cildiye ve Efrenciye IV. Üzniye ve hançereviye ameliyatı, usulü ve âlât iraesî
13-14	İstirahat	İstirahat	İstirahat	İstirahat	İstirahat	İstirahat
14-15	Emraz-ı asabiye ve akliye (askerlik nokta-i nazarından) Yaz devresi için: Emraz-i cildiye	[boş]	Hazar ve seferde hidemat-ı sıhhiye ve tatbikatı	Tababet-i askeriye-i harbiye Yaz devresinde: Topografya	I-II. Usul-i tımar ve hasta nakli III-IV. Bakterioloji ve kimya tedrisatı	Cerrahi-i harbi ve orduda emraz

15-16	Hıfzıssıhha-i askeriye ve Emraz-ı müstevliye	[boş]	Hazar ve seferde hidemat-ı sıhhiye ve tatbikatı	Emraz-ı üzniye ve hançereviye Yaz devresinde: Emraz-ı ay-niye(askerlik nokta-i nazarı-ndan)	I-II. Usul-i tımar ve hasta nakli III-IV. Bak-teriyoloji ve kimya tedrisatı (Yaz devresinde postalar yekdiğerini de-ğıştirecektir.)	(A) 2 Mah: Röntgen Tatbikatı (B) 2 Mah: Edviye ve levazım-i tımariyenin istihzaratı ve muhafazaları (C) 2 Mah: Emraz-ı esnan ve tedavisi (D) 2 Mah: Kanun-i beynelmilel
[16-17]	Ameliyat (Lüzumuna göre)	Cerrahiye ve ay-niye ameliyatı (Lüzumuna göre)	Cerrahiye ameliyatı (Lüzumuna göre)	Ameliyat-ı nisaiye (Lüzumuna göre)	Ameliyat-ı cerrahiye (Lüzumuna göre)	Ameliyat-ı üzniye ve hançereviye (Lüzumuna göre)

Sabahları lüzumuna göre feth-i meyyit, sıhhiye mektebinde efrad-ı sıhhiye tedrisatı

Genç etibbanın seriri tedrisi için kliniklerde hastalar başında pratik olarak çalışmalarına ehemmiyet verildi. Hastalıkların teşhis ve seyrini göstermek için muallimin genç etibba ile birlikte haftada iki kere vizite yaparak izahat vermeye mecburdurlar.

Her tabib kendisine ait hastanın doğru ve tam bir müşahedesini yazmaya mecburdur. İmtihana dâhil olduğu zaman her efendi sa'yına delil olmak üzere hususi olarak almış olduğu müşahede kâğıdını birlikte getirir. Fethi-i meyyitler hastayı tedavi etmekte olan efendi muvacehesinde icra olunur. Bundan başka talebenin istifadesi için teşhis ve tatbikat-ı ameliyeye ait dersler verilmektedir. Seririyat-ı mütenevviadaki ameli tedrisat talebenin her an ameli olarak tekemmülüne yardım etmektedir.

Tababet-i askeriyenin tekemmülâtı hususunda teşkilat ve tedabir-i lâzımenin ameli olarak gösterilmesine atf-ı ehemmiyet edilmiştir. Mesela tababet-i askeriye nokta-i nazarından hasta muayenesi, revir hizmeti, askeri hastahane hizmeti, sahra hizmet-i sıhhiye tecrübeleri, topoğrafya tecrübeleri ve efrad-ı sıhhiye tedrisatı... ilh gibi. Efrad-ı sıhhiye tedrisi için üç adet efrad-ı sıhhiye mektebi mevcuttur. Bunlardan birinci kolorduya ait üçüncü fırkanın efrad-ı sıhhiyesi için Gülhane Hastahanesi tayin olunup burada efrad-ı sıhhiye ders kitabı esas ittihaz edilerek talebeler tarafından sıra ile efrad tedris olunmaktadır. Teskereci efrad dahi ameli olarak tedris edilir. Heyet-i tedrisiye bu husustaki usullere alıştıkça tekemmülât ziyadeleşecek tabii bu da zamanla nokta-i tekâmüle vasıl olacaktır. Bu husustaki gayretler Harbiye Nezareti tarafından takdir olunarak taburlarda mevcut eski etibba-yı askeriyenin tababet-i askeriye hakkında henüz tekemmül etmemiş oldukları nazar-ı dikkate alınarak bunların dahi hususi bir kurs yapmak üzere her sene nöbetle buraya izam kılınmaları taht-ı karar alındı ve geçen sene başında mevki-i icraya konuldu ise de bazı etibbanın ilcaat-ı

zamanla bi't-tekrar kıt'aları başına izamlarıyla fevkalade bir neticeye destrest olunamadı. Memurin-i sıhhiye ve zabitan bu tekemmülâta fevkalade ihtiyaç olduğunu ne vakit tamamilen takdir ederlerse işte o zaman bu husustaki zahmetlerimiz mesut neticeler verecektir.

Hastahanenin hal-i hazırı ve vüsâtı arz olunan matlabı ifaya kâfi değildi. Gerçi bilhassa Türkiye'de etibba her şeyi ibtida-yı emirde mükemmel bir vasatta tahsil etmesi lazım ise de biz bu nokta-i nazarı esas tutmadık genç etibbayı evvelemerde en ziyade hal-i hazır-ı tıbbâ muvafık fakat gayet basit ve tecrübe ile tesirleri sabit olan vesait-i şifaiye ile tehziz edilmiş bir hastahane çalıştırmak esasını tercih ettik ki bilâhare etibba hayat-ı tıbbiyesinde bu basit usulleri kendisine rehber ittihaz edebilsin, genç etibba esas hakkında bir fikir edindikten sonra her türlü ahval karşısında kendi kendine hatt-ı hareketini tayin edecek mertebeye gelmiş olur.

Devr-i sabıkta hastahanenin tekemmülâtını değil, düşmanca tertip edilen bir takım cereyanlara karşı mevcudiyetini ancak muhafaza etmek kabil oldu. Fakat şimdi Gülhane'yi tadil ve son modellere muvafık bir hale koymak vazifesi tecelli etti. Eski binayı hedmederek yenisini yapmak pek basit idi. Fakat bu da pek yanlış bir fikir olacaktı. Çünkü bu da Gülhane'nin mahvı demektir. Bu sözlerim uzaktan anlaşılmasın ve hükmolunmaz bir şeydir. Fakat böyledir. Yavaş yavaş noksanını ikmal etmekten başka çare-i necat yoktu. Lakin bu yol da pek sarp ve yorucu olacaktı. Sabır, ciddiyet ve başlıca sükûnetle icraata devam etmek lâzım geliyordu. Hastahanenin denize nazır kısmında eski kırmızı kışlanın mevcudiyeti ve saniyen bir askeri merkez hastahanesi tesisine hissedilen lüzum işimize yaradı. Gülhane Hastahanesi'nin maksadı genç etibbayı tedris etmekten ibaretti. Gülhane'nin yalnız askeri bir hastahane olması bu maksadı ifa edemezdi. Çünkü bir askeri hastahanesi hal-i sulhde daima aynı sinde [aynı yaşta] bulunan efradın hâdd [akut] hastalıklarıyla memlû [dolmuş] bulunacağından ameli olarak istifade-i fenniye husule gelemesin. Kurşun yaraları, küsur-i izam [kemik kırıkları] ilh... intani hastalıklar ve bilhassa ameliyatlık hastalar gösterebilmek için hastahaneye gerek sivil ve gerek asakirden rütbe tefrik edilmeksizin menfaat-i fenniye nokta-i nazarından istenilen hasta kabul olunmak icab ederdi. Hastahane küçük olursa ve etibbanın azlığından dolayı ahali uzak yerlerde etibba-yı askeriye müracaata mecbur kalırsa istenilen hasta kabul edilmek meselesi daha ziyade faide-bahş olur.

Ben daima bu nokta-i nazarı arz ettim. Bu fikrin musib [isabetli] görüleceğini ümid ederim. Şübhesiz askeri bir idarenin mülki bir maksad için sarfiyatta bulunması bütçe cihetiyle müşkülâtı badi oluyor. Fakat etibba-yı askeriye tekemmülâtının bu sivil hastalarla istihsal edildiği düşünülürse bu müşkülâtın pek o kadar haiz-i ehemmiyet bir derecede büyük olmadığı takdir edilir. Yalnız bittabi burada belediyeye tebliğ edecek bana bir vazife kalıyor. O da: belediyenin polikliniğe müracaat eden hastegâna ücretsiz ilaç vermeye iştirak etmesidir ki: birçok teşebbüsât vukua geldiği halde belediye bu hizmeti diriğ ediyor. Tekemmülât-ı tıbbiye için umumi hasta kabul eden bir hastahaneye olan ihtiyaç izah edildi. Buna bir de her taraf ile münasebette bulunur bir askeri merkez hastahanesine malik olmak ihtiyacını ilave etmek lâzımdır. İstanbul'da bulunan askeri hastahanelerinin hali pek istifade edilebilecek bir haldedir. En iyile-

ri esaslı bir surette tadil edilerek şayan-ı istifade bir hale konulmaya çalışılıyor. En fenalarını bir emir verilerek ortadan kaldırmak en muvafık ve hayırlı bir iş olur.

Eğer yerine diğer bir tanesi kaim edilirse zaten bir müddet-i muvakkate için tesis edilmiş olan eski merkez hastahanesinden başka türlü mesela hususat-ı askeriye için depo suretine kalb ile istifade edilebilir. Merkez hastahanesi için Gülhane’de bulunan kırmızı kışla pekâlâ tevafuk eder.

Binaenaleyh bu da mukarrer heman mevki-i fiile çıkarılmıştır. Şöyle ki: kırmızı kışlayı mükemmelen tamir ederek bir askeri merkez hastahanesi haline kalb etmek kabildir. Bu fevkalâde muvafık maslahat idi. Zira: Yeni yetişen genç etibba-yı askeriye yeni tesis edilmiş askeri bir hastahanesinin umur ve idare-i askeriyesini öğrenerek gittikleri vilayetlerin askeri hastahanelerindeki vezaifi de aynı zamanda talim etmiş bulunacaklardı. Bunun diğer bir faidesi de merkez hastahanesinin umur-ı tıbbiye ve idariye itibariyle eski Gülhane Hastahanesi’ne rabt edilerek yeniden yapılacak merkez hastahanesi için icab edecek matbah, çamaşırhane, teshin merkezi, ameliyat salonu ve röntgen odaları gibi tertibat için lâzımgelen akçenin tasarruf edilmesidir. Bu gibi tertibat zaten eski Gülhane Hastahanesi için kâfi değildi. Kısm-ı azamının yeni olarak tesis ve tanzimi icab ederdi. Fakat tertibat-ı mezkûre merkez hastahanesine de şümüllü olmak üzere daha büyük ve genişçe yapılırsa pek büyük masrafı mucib olmadan iki tarafın ihtiyacı da kapanmış olur. Levazım idaresinin icraatta salâhiyetdar olan makamında ittihat-ı efkâr hâsıl olamadığından bu fikri mevki-i fiile hayyiz-i imkâna çıkarmak pek ziyade müşkülâtı badi oluyor ve olacak! Mamafih nihayetü’l-emr bu maksad ve hedefe vasıl olunacağına ümid-vârım. Bunlar yapılırsa maksatlarını tamamilen ifaya müsaide bir müessese vücuda gelecektir.

328 Eylül bidayetine kadar istihsaline muvaffak olunan şeyler *ber-vech-i atidir*:

1. Eski kırmızı kışlanın cenub cenahı [güney bölümü] askeri hastahanesi olmak üzere inşa ve tamir edildi (10) hasta koğuşunu, (2) banyo, (1) ortopedi ve muhtelif depo odalarını hastabakıcı odalarını ve bunlardan maada umum hastahane için bir de feth-i meyyit mahallini havidir
2. Kırmızı kışlanın şimal cenahı [kuzey bölümü] tamir edildi. Burada idare odası, müdüriyet ve müzakere odası, muallimin odası, muavinin odası, vesait-i tedrişiye odası, samiin salonu, mütalaa odası, alaturka hamam, sıhhiye mektebi odası ve aynı zamanda hastahane efradı için revir odası vardır. Bunlar ile beraber muhteşem manzaralı bir de çamaşır kurutmaya mahsus mahal yapılmıştır.
3. Kırmızı kışlanın ortadaki büyük kısmı mevadd-ı tımarîye ve edviye imalathanesine tahsis olundu. Mezkûr fabrika Berlin’deki esas (umumi) sıhhiye deposuna tevafuk etmek üzere teşkil edilmiştir. Mezkûr kışlanın cenub cenahına ait olmak üzere mevadd-ı tımarîyeyi tâkim [sterilize] edecek âlâtı havi tâkim mahalli, eczahane ve tablet ve ampul imalathanesi vardır. (daha sonra vesait-i tımarîye fabrikasına bakınız)
4. Eski Gülhane Hastahanesi alt katının cenub cenahında üç büyük poliklinik te-

sis edilmiştir. Bunların arasında her birine ait olmak üzere ufak birer muayene odası mevcuttur. Eski samii salonu, cildiye ve ayniye polikliniği, eski cerrahi polikliniği tevsi edilerek aynı zamanda nisaiye ve diş hastalıkları polikliniğine; üzniye ve hançereviye polikliniği aynı zamanda dâhiliye ve cildiye polikliniklerine tahsis edilmiştir.

Bunların cümlesinin zeminleri asfalt ile tefriş edilmiş, duvarlar beyaz yağlı boya ile boyanmıştır. Bu veçhile tertip edilmiş olan poliklinik kapıları dışarıya açılarak tebdil edilmiştir. Bu halde hastalar artık hastahane koridorlarından gelmeyecek... Burası yalnız hastahane yatan hastaların müruruna [geçişine] tahsis edilmiştir. Bütün bu mahalleler “Punker” sisteminde sıcak su cihazını havidir.

5. Hastahanenin aşağı katı zemini çimento ile techiz olunmuş, duvarlar ve banyo odası açık ve yağlı boya ile boyanmıştır.
6. Evvelki bir numaralı koğuş yeni ameliyathaneye tahvil edilmiş ve buna şarktan gelen ziyayı aliyen almak üzere cam ile örtülmüş bir kısım ilave edilmiştir. Bu ameliyathanenin yanında da hastayı hazırlamak için bir ihzar odası vardır. Şarkındaki merdiven hedmedilecek bununla kazanılan mahal sargı odasına lastikleri çıkarmaya ve kaput asmaya mahsus mahale tahsis edilecektir. İhtiyaç halinde birinci kata çıkmak üzere ince bir demir merdiven vaz olunacaktır.
7. Eski ameliyathane dâhiliyeye ait olmak üzere muayene ve tahlilât-ı kimyeviye-i seririyeye tahsis edilmiştir.
8. Eski eczahane röntgen dairesi olmak üzere intihab edilmiş ve en son sistem röntgen cihazı celb olunmuştur. En mühim tebdil ve tahvil her iki hastahaneyi yekdiğerine rabt etmek üzere yapılacak mutavassıt kısmında olacaktır.
9. Kırmızı kışla (B) ve Eski Gülhane Hastahanesi (A) arasında inşa edilecek kısım-ı mutavassıt üzeri şeffaf cam ile mestur koridoru camiidir ki: Mezkûr koridor (A)’daki koridorun doğrudan doğruya temdid edilmesinden ibarettir. Burada merdiven ve kademhane [tuvalet] canibe alınacak yani yeniden inşa olunacak koridor (A)’un zemininde de sağda kademhaneler, solda röntgen dairesi, birinci kata ait merdiven, dezenfeksiyon odasının medhali (temiz ve kirli kısım), tıbbi, elektriki tertibatı havi büyük banyo odası, eczahane, matbahın medhali bulunacaktır.
10. Eski çamaşırhane, matbah ve dezenfeksiyon dairesi birleştirilerek motor ve buhar makinesi ile münasebette bulunmak üzere çamaşırhaneye kalb olunacaktır. (yapılmak üzere)
11. Makine dairesi taştan inşa ve akümülatörlere mahsus olmak üzere inşa edilecek kısım ile tevsi edilecek. (yapılmak üzere)
12. Cenubdaki askeri barakaları hedmedildikten sonra buhar ile müteharrik yeni bir matbah (4 dairesi) inşa edilecek, mezkûr matbah doğrudan doğruya esas koridora bir yol ile iştirakde bulunur. Son plana nazaran matbah koridorun altında intihab edilmiştir. (yapılmak üzere)

- 13.Makine, matbah ve hamam, teshin-i merkeziye mevzul tertibat koridorun altındaki alt kısım binada olup aynı zamanda kömür ve odun depolarını da ihtiva eder.
- 14.(A) Binasının üst katında ve koridorda caniben vaz edilmiş olan merdiven başında üst koridor mevcuttur ki: Biraz kısmı mestur olup hastaları büyük açık bir terasaya sevk eder ve tedavi-i bi'l-havaya mahsustur.
- 15.Koridorun temdidinde birinci kata mahsus banyo odası ve kademhane yine yerinde kalacaktır.
- 16.Büyük asker barakası tamir ve tevsi edilmiş ve stajyerlere mahsus olmak üzere intihab edilmiştir.
- 17.Eski heyet-i idare dairesi nısfı hastahane deposuna ve diğer nısfı bahçe ve idare-i beytiye mahalleriyle beraber şvesterlerin [schwester-hemşirelerin] ika-metlerine tahsis edilmiştir.
- 18.Eski depo barakası biraz arkaya alınarak (tahammül ederse) askerlere tahsis edilecektir.
- 19.Nöbetçi binası (inzibat) dairesi olup daimi asistan ve nöbetçi tabibine tahsis edilmiştir.
- 20.Şimdiye kadar cilt, göz klinik ve polikliniklerine tahsis edilmiş olan ve stajyerlerin oturma mahallini, laboratuvarları havi bulunan ahşap bina tamamen laboratuvar haline iblağ ve 6 metro tulünde olmak üzere inşa edilen yeni bir kısım ile tevsi edilmiştir. Bu üç kısmı muhtevi olup bir tanesi teşhis-i marazi, bir tanesi bakteriyoloji ve bir tanesi de kimya kısımlarıdır. Eski besinci koğuş büyük bir içtima mahalline kalb olunmuştur.
- 21.Doker [Döcker]² tarzında intani hastalıklara mahsus iki baraka vardır. Zat-ı hazreti padişahi tarafından ihsan olunan mahale bina edilmiştir.
- 22.Üzeri örtülmüş bir intizar pavyonu [bekleme salonu] ihzar edilecektir. Henüz inşasına müsaade olunmamıştır.
- 23.Ebniyeye gitmek üzere yollar, araba yolu, sokak, bahçe, mevadd-i inşaiye deposu vesaire yeniden tesis ve tamir edilecektir.
- 24.Yeni binanın cenub kısmı, yani cenubi kışla cenahı ve eski hastane ve iki hastane arasındaki kısım-ı mutavassıt teshin-i merkezi [merkezi ısıtma] tertibatıyla mücehhezdir.
- 25.Hastahanenin haricinde hayvanlara mahsus bir ahır ve müzahrafata [atıklara] mahsus bir mahal inşa olunacaktır. Bu mahaller tek iptidai olarak mevcuttur. Yeniden inşasına henüz müsaade olunmamıştır.
- 26.Laboratuvar kısmının dâhilinde iki odadan mürekkeb bir kısım (birisi karanlık ve elektrik tertibatı ile müşterek olmak şartıyla) serum imalathanesi haline vaz edilmiştir.

² Ahşap plakalar ve kilitleme elemanları kullanılan, hızlı bir şekilde monte edilebilir ve sökülebilir mobil baraka.

Ben de pekâlâ biliyorum ki: bunların cümlesinin mevki-i fiile çıkması ve hitama ermesi için (1) sene mürur edecek ve tedrisat bu zamana değin tamamen matlub-u dereceyi bulamayacaktır. Maahaza inşaat ikmal edilirse bu misillü tertibata bir numune teşkil edebilecek bir derecede olacağını ümid ederim. Eğer şu istifade merci-i aidince de şayan-ı takdir ve tasdik görülürse herhalde nail-i maksad oluruz.

1. İstatistikler

Siyasi ve dâhili rahatsızlıklar ve bilhassa Gülhane heyet-i talimiyesinin hemen kâmilan tebeddülü sebebiyle uzunca bir müddet istatistikler yeknesak olarak yapılamadı. Pek kuru istatistikler neşretmek de istemeyiz. Yalnız basit erkam [rakamlar] ile iktifa edeceğiz. Herkesin istifadesini mucib olacak bazı nokat-ı esasiye hakkında vücuda getirilmiş emraz istatistikleri fevkalâde kıymettardır. Fakat şimdilik buna vaktimiz müsait olamadı. Tüberküloz, seretan, dizanteri... ilh. üzerine evvelce yapılmış olan tettebbuatımıza ilave edecek yeni bir şey mevcut değildir. Malarya, tasallüb-i şerayin, teşemmüat-ı kebediye üzerine tettebbuata başlanılacaktır. Mühim olan bazı müşahadat müsamere-i fenniyelerde zikredilmiştir. (tekrar etmek lüzumu olmadığından müsamere-i fenniye bahsine müracaat olunsun)

Tedavi edilen hastegân

Şuabat-ı tıbbiye istatistiki	Sene 1324 Temmuz 9-1408	Sene 1325 Temmuz 10- 1404	Sene 1326 Temmuz 11-1910	Sene 1327 Temmuz 12-1111
Dâhiliye klinik	595	372	354	432
Dâhiliye poliklinik	2029	1213	1039	1607
İntani hastalıklar şubesi	0	0	0	69
Akliye hastalıkları klinik	0	94	120	89
Akliye hastalıkları poliklinik	0	0	507	563
Cildiye ve zühreviye klinik	180	114	137	88
Cildiye ve zühreviye poliklinik	1110	900	772	948
Hariciye klinik	751	792	642	510
Hariciye poliklinik	2024	2609	1459	1018
Nisaiye klinik	0	0	0	48
Nisaiye poliklinik	0	0	0	153
Masaj poliklinik	280	386	470	310
Üzniye ve hançereviye klinik	0	0	50	42
Üzniye ve hançereviye poliklinik	0	0	1453	1753
Ayniye klinik	128	183	178	328
Ayniye poliklinik	1471	2795	2113	2433

2. Etibba-yı askeriye'nin ikmâl-i tahsili

(1326) 1910 senesi Temmuzunun birinde Gülhane Tababet-i Askeriye ve Tatbikat Mektebi ve Seririyatı'ndan sırasıyla bütün şubat-ı tıbbiyede çalışmış ve dört aylık mükemmel tababet-i askeriye tahsili görmüş (43) tabib-i askeri çıkmıştır.

(1327) 1911 senesi bu müessese cem'an 112 tabib-i askeri yetiştirmiştir. Bunlardan (92) tabib-i askeri fakülteden çıkarak tatbikat senesi geçirmek üzere, evvelce mekteb-i tıbbiyeden nefy edilerek ilan-ı meşrutiyeti müteakib tababet-i askeriye kabul edilmiş (10) tabib-i askeri iki sene müddetle tevsi ve tecdid-i malumat etmek üzere, muhtelif ordulardan gönderilen kıdemli (10) tabib-i askeri de tababet-i askeriye tahsil etmek üzere Gülhane'ye gelmişlerdi.

İnşaat-ı lâzime ikmal edildikten sonra Gülhane'ye tababeti askeriye tahsili görmek üzere her sene ordulardan etibba-yı askeriye izamı istikbal için dahi vasi bir mikyasta tatbik edilmelidir (inşaat hitam bulmuştur).

(1327) 1911 senesi Gülhane'de ikmal-i tahsil eden etibba-yı askeriye Haziran nihayetinde imtihana tabi tutulmuş ve bu imtihanda Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa hazretleri, Sıhhiye Reisi Paşa, Sıhhiye Müfettişi Umumisi ve Sıhhiye şubat-ı ruusatından zevat-ı saire de hazır bulunmuşlar ve imtihanın neticesini muceb-i memnuniyet görmüşlerdir.

(1328) 1912 senesi Haziranının otuzunda Gülhane Tababet-i Askeriye ve Tatbikat Mektebi ve Seririyatı'ndan 90 genç tabib daha neşet etmiştir. Maatteessüf siyasi ve dâhili bazı rahatsızlıklar hasebile bu etibba ikmal-i tahsile muvaffak olamamışlardır. Tekmil-i tedrisat üç aya sıkıştırılmak mecburiyeti hâsıl olmuştur. Mamafih netice-i tahsil yine şayan-ı memnuniyet bir halde görülmüştür.

(1328) 1912 senesi Temmuzunun birinde fakülteden yeni neşet eden (54) genç tabib Gülhane'ye devama başlamışlardır.

Sene-i tedrisiyelerini ikmal etmeye hiç mânia zuhur etmeyeceğini ümid ederiz. Tekmil şubat-ı tıbbiye ve tababet-i askeriye de ciddi tedrislere 1913 senesi Temmuzunun birinden itibaren bed' edilebilecektir. Çünkü nevâkis tamamen ikmal olunmuş bulunacaktır.

3. Sıhhiye Mektebi

Aynı senelerde Gülhane Sıhhiye Mektebi'nde 59 sıhhiye efradı yetiştirilmiştir. Efrad-ı mezkûre Dr. Nüzhet Efendi'nin ciddi tedrisatı sayesinde kemal-i muvaffakiyetle imtihan vermiş ve kısm-ı azamı mensub oldukları kıtaat-ı askeriye'ye gönderilmiştir. Birinci Ordu kumandanı ve firka kumandanlarının imtihan[da] bizzat bulunarak efradın terakki ve tekâmüllerine karşı ibraz buyurdıkları teveccühata teşekkürler eder, bundan böyle de müzaheretlerini temenni ederiz. Sıhhiye efradından maada ayrıca (150) kadar da hastabakıcı nefer tedris edildi. Bunlar arasında Türkçe bilmeyenler de mevcut olduğundan tedris Rumca ve Bulgarcaya tercüme edilmek üzere de vaki olu-

yordu. Yazmak, okumak bilmeyen neferlere kemal-i muvaffakiyetle okumak yazmak dersleri de verildi.

4. Sargı İmalathanesi

1327 senesi Temmuzunun birinde sargı imalathanesi işlemeye başlamış ve bu veçhile mevadd-ı timariyenin basit ve ucuz surette imali için bir hatve-i terakki atılmıştır. Bu vakte kadar mevadd-ı timariye ve edviye memalik-i ecnebiyeden ve muhtelif fabrikalardan hazır yapılmış olarak mübayaa edilmekte idi. Fabrikalar ticaret etmeye mecbur buldukları için bu mübayaat pahalı geliyordu. Bundan başka her hastahane ve kıtaat-ı askeriyede müstamel mevadd-ı timariye yeknesak bulunamıyordu. Hemen her orduda, yalnız orduda değil hatta her hastahane ve kıt'a-i askeriyede başka başka fabrikalardan gelen muhtelif mevadd-ı timariye istimal ediliyordu. İşte bu adem-i tecanüsü [gayırlığı] ortadan kaldırmak, ihtiyacat-ı sıhhiye-i askeriyeye için yalnız bir fabrika mamulâtı olan yeknesak mevadd-ı timariye tedarikini taht-ı imkana almak üzere Gülhane'de (sargı imalathanesi) tesis olunmuştur. Bu mevadd-ı timariyenin dâhil-i memlekette imali hem ucuz geliyor ve hem de sair levazımat-ı sıhhiye tedariki için hayli bir meblağ tasarrufunu imkân dâhiline almış bulunuyor.

Meselâ ordu için kabul edilen harb paketi memalik-i ecnebiyeden satın alındığı vakit 40 paraya mal olmakta iken şimdi Gülhane'de bir harb paketi çalışanların ücreti dâhil-i hesap edilmezse (Bu ücret paket başına (2) para düşer) (18) paraya çıkmaktadır. Bu veçhile (100.000) harb paketinde takriben (500) Osmanlı lirası tasarruf edilmektedir. Tımar bezleri, tazyik olunmuş pamuklar, sargılar, tamponlar dahi aynı veçhile Gülhane'de imal olunmaktadır. Bu hususta lüzumu olan makineler ve cihazların cümlesi 1327 senesi Martın birinci gününe kadar tedarik olunmuştur. Şimdi de elektrik ile tahrik olunmak üzere tertibat yapılmıştır. İmalathanede yevmiye 10 saat müddetle (130-150) hastabakıcı nefer çalışmakta ve sargı imali ve dikmesi hususunda henüz maharet kesbetmemiş olan elleri yavaş yavaş meleke peyda etmektedir. İşledikleri zaman yevmiye 128 ameale (4000) kadar harb paketi ve aynı zamanda bir miktar müsellef [üçgen] tımar bezi, sargı ve sıhhiye efradı çantalarının imlâsı [doldurulması] için lüzumu olan mevadd-ı timariye imal olunmaktadır.

Sargı imalathanesi planında bundan başka tazyik olunmuş ilaç tabletleri ve ampuller imali için bir mahall-i istihzarî ve bu hususta lâzımgelen makinelerin tedariki lüzumu gösterilmiş idi. Sıhhiye dairesinin pek müdebbirâne olan muavenetine teşekkür olunur ki bu mutalebat [talepler] dahi kabul olunarak 1327 senesi nihayetine doğru edviye fabrikası da işlemeye başladı. Bu fabrikalar zaman ile daha tekemmüle muhtaçtır.

İstikbalde tabii her kolordu kendi mevadd-ı timariyesini kendi mıntıkası dâhilinde imal edecektir. Bu fabrikalarda çalışacak askerler herhalde evvela Gülhane'den geçmiş bulunacaklardır.

Sargı imalathanesinin kısa olan talimatnamesi ber-vech-i atidir:

4.1. *Gülhane Sargı İmalathanesi Talimnamesi*

Sargı imalathanesi sıhhiye dairesi taht-i riyasetinde olup Gülhane Tababet-i Askeriye Tatbikat Mekteb ve Seririyatı'na ilhak olunmuş ve bu sebeple idaresi Gülhane Müdüriyetine tevdi edilmiştir.

Bu imalathaneden maksad hazar ve seferde tekml ordu için lüzumu olan bilcümle mevadd-ı tımariye ve müstahzar-ı edviyeyi tedarik etmek ve ordunun edviye ve levazımat-ı tımariyesini yeknesak bulundurmaktır.

Levazımat-ı ibtidaiyye-i tımariye ve imali için lâzımgelen mevadd-ı saire ve edviye Gülhane müdüriyetinin ihtiyaca göre göstereceği lüzûm üzerine sıhhiye dairesi tarafından tedarik olunacak ve bu husus için sıhhiye bütçesinde bir masraf gösterilecektir. Levazımat-ı ibtidaiyye-i tımariye sıhhiye esas deposuna ve edviye umumi ecza müddeharına vaz olunarak imal edilmek üzere sırası geldikçe oradan sargı imalathanesine nakl olunacaktır. Mamafih imalathanede ihtiyat olmak üzere üç aylık kadar malzeme bulundurulacaktır.

Mevadd-ı tımariye imali sıhhiye efradı ve hastabakıcılar tarafından icra olunacaktır. Yahud icabında erkek veyahud kadın başıbozuklar da istihdam olunacaktır. Mevadd-ı tımariyenin imali mafevk [rütbeli] tabib ve eczacı tarafından idare ve nezaret olunacaktır.

İmal olunan mevadd-ı tımariye imalathanede bu hususa tahsis olunan raf ve dolaplar dâhilinde hıfz olunacaktır.

Mevadd-ı tımariyenin ihtiyaca göre ordulara tevzii sıhhiye ikinci şubesi vasıtasile icra edilecektir.

4.2. *Talimat-ı idariye:*

Sargı imalathanesinin birinci derecede nezareti Gülhane müdüriyetine aittir. Umur-ı idariye imalathanede müdüriyete vekâlet edecek bir sertabib (binbaşı rütbesinde) tarafından ifa olunacak ve bu sertabibin maiyetinde imalat hususunda muavenetle bulunmak üzere bir de sereczacı (yüzbaşı rütbesinde) bulunacaktır. Bu eczacı ihtiyaç halinde sertabibe vekâlet edebilecektir. İmalathane sertabibi umur-ı idariyede tecrube-dîde, levazım-ı sıhhiye-i tımariye imalinde ve suret-i hıfzında malumat sahibi bir tabib olmalı ve bu hizmette mümkün mertebe fazla bir müddet bırakılmalıdır ki hizmetinde meleke hâsıl edebilsin. Eczacı dahi levazım-ı sıhhiye-i tımariyenin imal ve muhafazası hususunda mâlûmat sahibi olmalı ve bu memuriyette oldukça uzun müddet bırakılmalıdır. Bu eczacı daimi olup icabında malumat-ı lâzıme iktisab etmek üzere fabrikaya diğer tabib ve eczacılar da verilebilir.

Sargıhanede çalışacak efrad mümkün mertebe birinci kolordudan alınacaktır, fakat ihtiyaca göre diğer kolordulardan dahi efrad alınabilir. Daimi olan efradın adedi asgari (30) olup bunların 10 tanesine birer onbaşı ve hepsine birden bir çavuş verilecektir. O halde daima çalışacak efradın adedi cem'an (34) olur.

Onbaşı ve Çavuşlar sıhhiye efradından intihab olunacaktır. efrad alelade hastabakıcılardan alınacaksa da ihtiyaç zamanlarında yerlerine sıhhiye efradı dahi ikame olunabilecektir. İhtiyaç halinde arzu edilirse başıbozuklar dahi bu hizmette kullanılacaktır. Çalışan eşhasın yekûnu ihtiyaca göre tezyid olunacaktır. Azami adedi (150) olacaktır. Çalışan eşhas hastanede yahud kurbundaki darbhanede yatırılarak efrad-ı sıhhiye misillü yemekleri hastahane matbahından verilecektir. Bunların idare-i askeriyeleri diğer efrad-ı sıhhiye gibi hastahanenin dâhiliye zabıtine, imalathane tabib ve eczacısına ve Gülhane müdüriyetine yahud vekiline aittir.

İmalathane bütçesi Gülhane müdüriyeti vesatetiyle imalathane sertababetine tevdi edilir. Sertabib her ay hastahane tabib-i sanisi muaveneti ile hesapatını müdüriyete tevdi eder. Müdüriyet de hesapatı sıhhiye dairesine verir.

Sargı imalathanesinin hidemat-ı dâhiliyesi sargıhane sertabibi muaveneti ile Gülhane müdüriyeti tarafından tanzim edilir.

Bundan başka edviye imalathanesine bir de serum imalathanesi ilave etmeye müyesser olduk. Serum imalathanesi bakteriyolog Mustafa Bey’in ve müşavir olarak Reşad Bey’in idaresinde bulunacaktır. Serum imali hususundaki muavenet-i dostanelerine mukabele-i şükran olarak Reşad Bey’i maalfitihar müşavir tanımak vazifemizdir. Makam-ı aidinin himmat-ı lütuf-kârânesine teşekkür olunur ki serum imalathanesi alelacele teşkil olundu. Ve şimdi ordu için lazım olan tifo serumunu ihzar ediyor.

Üç tabib-i askeri ordunun içtima mahallerine hususile vaki olarak tifo aşısı yapmak üzere izam olundu. Bu etibba aynı zamanda dizanteri meselesi üzerine de çalışacaklardır.

5. Hastahanenin İdare-i Dâhiliyesi

Gülhane’nin tekmil hususat-ı idariyesini etibba yedine ita etmeye teşebbüs ederek muvaffak olduk. Yalnız sıhhiye mektebi, sargı imalathanesi ve hastabakıcılık şubesinin terbiye-i askeriye ve nizamâtı için yüzbaşı rütbesinde bir zabıt ve ona muavin olarak diğer iki zabıt bulundurulmakta ve evvelce beş zabıt ile görülen vazife şimdi üç zabıt ile ifa ettirilmektedir. Bu üç zabıtın hastahane hidematında bulundurulmasını diğer bir cihetten daha müceb-i istifade gördük. Şöyle ki askeri hastahanelerinde ifa-yı vazife eden zabıt harb zamanında sıhhiye bölüklerinin emr-i idaresi için lâzımgelen malumatı daha iyi elde etmiş bulunur.

Sair şubat-ı idariye etibba-yı askeriye tarafından ifa edilmektedir. Bu hususta gördüğümüz muvaffakiyetten memnunuz. Etibba-yı askeriye evvelce hususat-ı idariyeye kat’iyyen yabancı buldukları halde şimdi tedricen alışmakta ve zaman geçtikçe bir tabibe reçete yazmak, fituk ameliyatı yapmak ve hastalara teşhis vaz etmek ne derece lâzım ise hususat-ı idariyenin de o kadar belki daha lüzumlu olduğunu takdir etmektedirler.

Hıfzıssıhha vesair şubat-ı tıbbiyede olduğu kadar teşkilat-ı sıhhiye ve hususat-ı

idariyede dahi meleke sahibi olmak lüzumunu her vakit tekrar ediyor ve tekrar etmekte bir mecburiyet hissediyoruz. Çünkü bu evsafı zatında cem' etmeden tabib-i askeri tekemmül edemez, çünkü bu hidemat tabibin hem şahsına hem de vatanına lâzımdır. Tabib tekml halkın bir mürebbi [mürşidi] ve vaiz-i içtimaisi olmalıdır, tabibliğin şanı bundadır.

Hastahanenin idare-i dâhiliye talimatnamesi Türkçe matbu olarak mevcuttur. Hususat-ı idariyede nelere en ziyade ehemmiyet verildiğini göstermektedir. Bu talimatname müdüriyetten meccanen alınabilir...

6. Müsamere-i Fenniyeler

Gülhane'de hayat-ı fenniye dahi müceb-i memnuniyet bir surette inkişaf etmiştir. Kıdemli muallimlerin Gülhane'yi terk etmelerine rağmen sadık kalan ve yeniden kazanılan etibbanın mesai ve ikdamatına teşekkür olunur ki Gülhane'nin faaliyet-i fenniyesi günden güne ilerlemekte ve mevadd-ı atıyye buna delil teşkil etmektedir:

Müsamere-i fenniyelere muntazaman devam olunarak birçok istifade elde edildi. Fakat maatteessüf hariçten yani İstanbul'un askeri ve mülki etibbası tarafından teşriife rağbet buyuran pek azdır. Ekseri müsamerelerde Gülhane heyet-i talimiye ve etibba-yı müdavimesinden maada samiin olarak birkaç eski rüfeka ve pek az hariç etibba görülmektedir.

Bundan anlaşılabilir ki ekseri etibbaya bizim fennimiz ve mesaimiz hususi bir istifade-i fenniye bahş edemiyor, müsamereye gelmek için feda edilecek istirahat-i bedeniye ve fikriyeye müsamereden hâsıl olacak istifade-i fenniye tekabül edemiyor. Çünkü böyle olmamış olsa idi memalik-i ecnebiye mekâtib-i aliyyelerinde açılmış müsamerelerde olduğu gibi etibba tekâmül ve terakkilerini temin için böyle fırsatları fevt etmezlerdi. Bu adem-i rağbet vesait-i nakliyenin noksanına haml olunamaz. Çünkü tiyatro ve kahvehaneler vesait-i nakliye noksanı yüzünden boş kalmıyor. İlan-ı meşrutiyetle zamanı istibdatta mevcut olmayan bir serbestiyet-i tamme bahş olundu fakat bu serbestiyet-i içtimaiyeden istifade olunamıyor. Hürriyet halka yalnız birtakım müsaadat bahş etmez vazife de gösterir. Biz her şeye rağmen yine mesaimize sebat-kârâne devam edeceğiz. Ümid ederiz ki sebatımız zaman ile daha fazla semereler idrak edecektir. Eski kırmızı kışlada vücuda getirdiğimiz müsamere salonu muhibb-i fen bir zat olan Mösyö Thieme'nin bahş ve hediye ettiği meblağ ile tedarik olunan bir projeksiyon aleti ile de techiz olduğundan müsamerelere daha ziyade rağbet uyanacaktır.

Evvelce akşamları yapılmakta iken müsamere zamanlarının ikindiden sonraya alınması da hüsn-i tesir göstererek daha fazla samiin celbine muvaffakiyet bahş etti.

Müsamerelerde mevzubahis olan mübahasat-ı fenniye Türkçe fenni gazeteler neşir etmişlerdir. 1911-1912 senesinden beri olan mübahasat-ı fenniye aynı zamanda Almanca fenni gazetelerle de neşredilmektedir.

7. Neşr Edilen Asar ve Kütüphane

Muallimler ve asistanlar pekâlâ takdir ediyorlar ki istifade ve tekâmülat-ı zatiyeyi temin için ihtisas kesbedilen şubelerin bazı bahislerine daha ziyade ehemmiyet vererek onlarla fevkalade meşgul olmak mecburiyeti vardır. Bazı mebahis hakkında eser vücuda getirerek bina-yı fenne bir taş daha ilave etmek hususu da muallim ve asistanların vazifeleri sırasındadır. İşte bu vazifenin hakkıyla takdir olunduğuna delil olmak üzere isimlerin aşağıda zikredeceğim asar-ı fenniye meydana getirilmiştir.

Bu memlekette fenni asar telifi bir takım müşkülâtı dâidir. Çünkü tettebbuat-ı lâzımede bulunmak üzere tıbbi kütüphaneler mevcut değildir yahud çok noksandır. Gülhane'nin malik olduğu ve seneden seneye tedricen kitaplarının adedinin tezyide çalıştığı ufak bir kütüphanesinin havi olduğu asar-ı tıbbiye, telif hususunda pek az muavenet yapabilir, Türkçe mevcut olan yeni bir iki ceride-i tıbbiye ancak mürur-ı zamanla telife yardım edecek bir memba teşkil edebilir. Etibba zaman-ı tedrislerinde bile ecnebi kitaplardan ve bilhassa Almanca ve Fransızca yazılmış asardan mütalaa ediyorlar. Her ne kadar bu asar iyi olsalar bile bir kavmin lisan-ı maderzâtı [anadili] ile yazılmış asar kadar istifade bahş edemezler. Bununla beraber etibbanın ekseriyetle ecnebi lisanlarına vukufu da derece-i kâfiyede değildir. Evvela tahsilde bulunan muntetisibin-i tıb için ve bilâhare tekemmül etmiş ve ihtisas kesbetmiş etibba için rehber-i tefeyyüz olacak Türkçe kitaplar meydana koymak fikrimce Türkiye'nin mevcudiyet-i tıbbiyesini ihya için nazar-ı dikkate alınacak ilk ve mühim bir ihtiyaçtır. Bunun için evvela mühim asar-ı tıbbiye-i ecnebiyeyi tercüme ile başlamalıdır. Tercüme edilen asarda bazı müşahede-i zatiye zikr ve memleketin ihtiyacına ve ahvaline mutabık bazı tadilat-ı mühimme icra edilebilir. Fakat yapılacak Türkçe asar-ı tıbbiye telif suretiyle olmamalıdır.

Çünkü telif için bir sa'y-ı tedrici ve bazı esasların ihzarı lâzımdır. Bu ise henüz noksandır. Tercüme edilen asardan faide istihsal olunmak için Tıp Fakültesi en lüzumlu asarı tefrik ederek tercüme ettirmelidir. Eğer herkes kendi arzu ettiği eseri tercüme ederse bundan faide istihsal olunamaz. Mamafih her tabib kendi hesabına istediği eseri de tercüme edebilir. Lâkin tercüme hususunda şahsi intihabata büyük bir serbestiyet vermek de şimdilik muvafık değildir. Zira karışıklığı mucib olur. Meydana çıkarılacak asar hususunda daha birkaç seneler muntazam, müttehid bir sa'y lâzımdır. İstikbalde şahsi intihabata daha ziyade serbestiyet verilebilir. Zira tercüme olunacak bu kitaplar ve atlaslar muhtac-ı tettebbu olan genç yahud yaşlı etibba için olacaktır. Bu husus için yalnız en istifade bahş eserler lâzım ve kâfidir.

Tekemmül etmiş etibba ve mütehasıslar zaten ihtiyacat-ı fenniyelerini ecnebi asarile tatmin edebilirler. Yine aynı sebeple Türkçe fenni gazeteler pek az etibbanın istifade edebileceği muğlak birtakım mesail-i fenniye derc etmeyerek tatbik-i sehil, gayet lüzumlu ve herkesin anlayabileceği mebahisat-ı fenniye ile sahifelerini tezyin etmelidirler. Zira bu fenni gazeteleri en ziyade mütalaa edenler henüz muhtac-ı tettebbu olan etibba ile payitahttan uzaklaşmış fakat terakkîyât-ı fenniyeyi takip ederek terakki etmek arzusunda bulunan etibba olacaktır. Bu veçhile mesaiyi tahdid etmek,

gerek gazete sahib-i imtiyazına ve gerek heyet-i tahririyeye güç geleceğini pekâlâ takdir ederim. Fakat hâl-i hazır tababetimizin terakki ve tekâmülünü arzu ediyorsak en selim ve emin tarik budur. Gazete heyet-i tahririyesinin istifade-i fenniyesi tababet-i memleketin istifade-i umumiyesine hiçbir vakit tercih olunmamalıdır. Mesail-i muğlaka-i fenniye ile iştilal istikbaldeki fenni gazetelerin vazifesi olacaktır.

Birçoğu tedaris ile geçen yirmi senelik tecaribimle bilhassa Türkiye’de bulunduğum esnada daha ziyade kuvvet bulan mukni’ tecrübelerimle diyebilirim ki genç etibba ve müntesibin-i tıb daima tababetin parlak, cazip fakat müşkül birtakım hususatına meyl-i şedid gösterirler. En basit tecrübe edilerek tesirine kanaat-i umumiye hâsıl olmuş tarz-ı tedavi ve edviyeye ehemmiyet atfetmeyerek yeni çıkmış birtakım usulleri ve parlak ilanlarla medh edilen yeni edviyeyi istimalde lezzet bulurlar.

İşte bu meyl-i gayr-ı tabii büyük bir tehlike teşkil eder. Mümkün mertebe şiddet ve ciddiyetle bunun önü alınmalı ve müteallimin-i tıbb [tıp talebelerine] daima en iyi ve doğru usullerden tesiri hakkında tecarib-i kâfiye mevcut edviyeden bahsedilmelidir ki istifade-i hakikiyeleri temin olunsun ve hem de taht-ı tedavilerine alacakları hemcinslerine zarar iras olunmasın.

İşte kitab-ı tıbbiyenin, tıbbi gazetelerin ve bilhassa muallimlerin verecekleri derslerde hedefleri bu olmalıdır. Bu veçhile herkesin fenni olan cehd ve ikdamatına da hiçbir veçhile nakısa gelmemelidir. Fenni ecnebi gazeteler, Türkçe risale-i fenniyeler ve müsameredeki münakaşat, etibbanın müşahadat ve taharriyât-ı fenniyelerini kabul edecek vasıtalaradır.

Ayrıca kütüphane-i tıbbi bulunmadığından Gülhane etibbasına ve İstanbul’daki sair etibba-yı askeriyeye boş vakitlerinde mütalaa edebilmeleri için Gülhane’de onbir numaralı odada bir kütüphane tesis edilmiştir. Bu kütüphane henüz küçük ise de hediye edilecek ve satın alınacak kitaplarla tedricen zenginleşeceğini ümid ederiz.

Neşr Edilen Asar³

1325 (1909) senesinden 1912 [1328] senesine kadar muallimler ve asistanlar tarafından vücuda getirilen asar-ı tıbbiye:

1-Muallim Wieting Paşa:

Ceyb-i muhit-i kafaviyenin cerrahisine dair. (Deutsche Med - Voch. 1911)

Vücutta kalmış kurşun mermiyatının imtisası (Deutsche Zeitschrift für Chirurgie, 1910)

Viladi olarak noksan temami-i esnan. (Deutsche Med - Voch. 1911)

Amuden düşen ufak çaplı mermiyatın tesiri. (Deutsche Milit. Ztschr. 1909)

³ Liste yazarlara ait makaleler hususunda birtakım eksiklikler içermektedir. Eserin direk çeviriyazısı sunulduğu için buraya herhangi bir ek yapılmamıştır.

Ameliyatla tedavi edilen sui teşekkül-i kalb. (Deutsche Zeitschrift für Chirurgie, 1912)

عسیده şiryaniyeden münbais gangrenlerde tefemmüm-i veridi-i şiryani hakkında mülahazat. (Centralb. f. chir. 1911)

عسیده şiryaniyeden münbais gangrenlerde demin tefemmüm sayesinde şiryandan cümle veridiyeye sevki vasıtasile yapılan usul-i ameliye ile tedavisi (Deutsche Zeitschrift für Chirurgie, 1911)⁴

Şıryan-ı taht-ı terkovanın birinci kısmında rabt ameliyesi (Centralb. f. chir. 1912)

2-Muallim Eşref Ruşen Bey:

Zati ve tufeyli sikozis. (Tababet-i hazıra, 1911)

Taammüm etmiş akne. (Tababet-i hazıra, 1912)

Hurkatü'l-bevlin tedavi-i maslisi. (Osmanlı seririyat mecmuası, 1912)

Frenginin aza-yı tenasüliye haricinde yer tutması (Frenginin tecelliyat-ı harikula-desi) (Risale, 1912)

3-Muallim Neşet Osman Bey

Merinin ihtilâcî tazayyukatı. (Tababet-i hazıra, 1911)

Habisü't-tabiiye kilye evramı. (Tababet-i hazıra, 1912)

Cevf-i batının taammüm etmiş ekinokoku. (Tababet-i hazıra, 1912)

Karpuz çekirdeğile insidâd-ı me'â-i müstakim. (Tababet-i hazıra, 1911)

4-Muallim İhsan Ali Bey

İltihab-ı dereni-i peritonun masl-ı sınai ve müvellidülhumuzalı su ile tedavisi. (Osmanlı seririyat mecmuası)

Hasayat-ı kebediyenin nadir ihtilatatından iltihab-ı nezfî-i pankreas. (Tababet-i hazıra, 1911)

Asker muayenesi (Gülhane külliyyat mesaisinden risale, 1911)

Hasta muayenesi usulu Strümpell'den tercüme (Derdest-i tab')

⁴ “Die angiosklerotische Gangrän und ihre operative Behandlung durch Überleitung des arteriellen Blutstromes in das Venensystem” *Deutsche Zeitschrift für Chirurgie*, July 1911, Volume 110, Issue 4-6, pp 364-382. Osmanlıca okuyamadığım kelime dolayısıyla cümle bütünlüğü anlaşılamayacağı için makalenin orijinal künyesi verilmiştir.

5-Muallim Talat Bey

Sa'fe-i müteammim ve tedavisi (Tababet-i hazıra, 1911)

6-Muallim Mazhar Bey

Tababet-i ruhiye [iki cilt]

Sıcak çarpması ve donma (Gülhane külliyyat mesaisinden risale, 1911)

İspiritizma aleyhinde (risale)

Meşhur adamlarda ihtilâlât-ı ruhiye (Tababet-i hazıra, 1910)

Şarkda emraz-ı akliye (Tababet-i hazıra, 1910)

İyon usulü ile tedavi (Tababet-i hazıra, 1910)

Bizde Bimarhaneler (Tababet-i hazıra, 1911)

Bayern'de müessesat-ı ruhiye (Tababet-i hazıra, 1911)

Tedrisat-ı tıbbiyenin Avrupa ve bilhassa Alman usulü üzere tensiki hakkında muhtelif makaleler (Tababet-i hazıra, 1911)

Hilal-i ahmer hakkında (Tababet-i hazıra, 1912)

Türkiya'da emrazın tarz-ı intişar-ı coğrafisi ve istatistiklerin kıymeti (Tababet-i hazıra, 1912)

Türkiya'daki etibbanın Avrupa lisanlarından birisini tahsile olan ihtiyacı (Tababet-i hazıra, 1912)

Edviyenin sui istimalâtı (Tababet-i hazıra, 1912)

Felc-i müterakkide tagayyürat-ı teşrihiye (Alzheimer nam zata nazaran) (Tababet-i hazıra, 1912)

Wassermann'a göre muafiyet (Tercüme)

Müsamerede gösterilerek bilâhare Tababet-i hazıra'da neşredilen birçok müşahadat hakkında makalat.

7-Muallim Bahri Bey

Muayene-i sem'iyye (Türkçe risale, 1911)

Une cas de thyroidite purulante postgrippal (Revue d'oto-laryngologie Bordeaux 1910)

Elektrikle teşhisin emraz-ı üzniyede birdenbire terakisi (Tababet-i hazıra, 1910)

Anjinlerin tasnif ve teşhisi (Tababet-i hazıra, 1910)

Nezlevî anjinlerin tedavisi (Tababet-i hazıra, 1910)

Hâd, karhavî, cerabî anjin (Tababet-i hazıra, 1910)

Ağşkiye-i kâzibeli ve difterili anjin (Tababet-i hazıra, 1910)

Emraz-ı üzniyede temaruz (Tababet-i hazıra, 1910)

Talebelerde usret-i sem’ hakkında yapılacak tedabir-i vâkiye (Tababet-i hazıra, 1911)

Nistagmus ve üzni-dâhili (Osmanlı seririyat mecmuası, 1911)

Muhtelif esbabla husule gelen nistagmuslar.

Enfin habis evramı.

Hurac-ı muhit-i levzetanın tedavisi.

Fransızca’dan anjinler, iltihab-ı üzniel hakkında tercüme edilmiş birçok makalat.

Emraz-ı üzniyeden sonra hurac-ı dimağ.

8-Muallim Niyazi Bey

Bilhassa mekâtibde hıfsızsihha-i ayn

Tebevül-i sükkerde asabî ihtilâlât-ı ayniye

İsmail Bey tarafından Arabistan’da yeni keşfedilen sonbahar iltihab-ı kıyhî-i aynisi hakkında münakaşat

Cevf-i hicacda ekinokok kîsesi.

Askerlerde müterakki kasrû’l-basarî temaruzu.

Tabaka-i asliyede tezahürat-ı efrençî.

Haric-i aynda yapılacak ameliyatlarda mevzii ibtal-i hiss.

Tabaka-i meşimenin tederrünü.

Âmâların tedrisi.

Gülhane müsamerelerinde gösterdiği hastalar hakkında makalat (cümlesi Tababet-i hazıra’da)

9-Muallim Servet Bey

Halep çıbanı

Şiryân-ı rievinin tasallübü.

Wassermann teamülü.

10-Muallim Mustafa Bey

Kolera teşhisi ve Gülhane'de icra olunan taharriyât.

Kanda tetanoz basilleri.

11-Muallim Süreyya Bey

Adi büretler vasıtasile hidrometri icrası.

12-Muallim Naim [Nusret] Bey

Besre-i habise ve muhafazakâr tedavisi

Tarik-i demevi vasıtasile hurac-ı izam.

13-Muallim Rauf Bey

Viladetden sonra gasl-i mehbilî

Röntgen Őuaatı vasıtasile endometrit tedavisi

14-Dr. Abdülmuktedir Bey

Tazayyuk-ı iklîlin iki nadir ihtilâtı (Deutsche Med - Voch. 1911)

Fakrüddem-i habisin gliserinle tedavisi (Deutsche Med - Voch. 1911)

14-Dr. Abdülkadir [Lütfi Noyan] Bey

Kıtaat-ı askeriyye su tedariki (Gülhane külliyyat mesaisinden)

İltihab-ı cenb insibabında saf ve mebzul kollestrin (Tababet-i hazıra, 1912)

Selim görünen habis bir nefsüddem vakası, nefsüddem tedavisi (Tababet-i hazıra, 1912)

Müsamerede gösterilen mühim vakayie dair birçok makalat.

15-Dr. Nazım Şakir Bey

Emraz-ı asabiyede tedavi-i bi'l-ma (Tababet-i hazıra)

Aşk-ı marazi hakkında tedkikat-ı ruhiye (üç fasikül)

8. Gülhane Külliyyat Mesaisini Teşkil Eden Eserler

Tababet-i askeriye ve umumiyetle fenn-i tıbbâ aid bazı asar vücuda getirmeye çalıştık. Şimdiye kadar intişar eden asar ber-vech-i atidir.

1. Tahsil-i tababetin ıslahı hakkında lâyiha - Dr. Wieting Paşa
2. Ürobilinin menşei hakkında- Dr. Tevfik Salim Bey
3. Verem-i tasallübi-i enf- Dr. Haydar İbrahim Bey
4. Harbde teşkilat-ı sıhhiye manevrada tatbikat- Dr. Vefik Nahi Bey
5. İbtal-i hiss-i mevzii- Müellif Dr. Wieting Paşa ve Mütercim Dr. Mehmed Emin Bey
6. Şark çıbanı ve amil-i marazisi- Dr. Reinhard çev. Dr. Tevfik Servet
7. Sıcak çarpması ve donma- Dr. Mazhar Osman Bey
8. Askerlere rehber-i hıfzıssıhha- mütercimi Dr. Halil Sezai [Sezer] Bey
9. Vakt-i hizada hidemat-ı sıhhiye, revir hidmeti- mütercimi Sıhhiye Komisyonu
10. Teskerecilik vakt-i harbde mecruh nakli- Dr. Akif Tevfik Bey
11. Asker muayenesi- Dr. İhsan Ali Bey
12. Tüberkülin- Dr. Reşad Rıza Bey
13. Kıtaat-ı askeriyye su tedariki- Dr. Abdülkadir Lütfi Bey

Derdest-i tab’ olanlar; Hasta muayenesi müşahede almak usulü (İhsan Ali Bey tercüme), Muharebede hasta tedavisi (Ömer Lütfi Bey tercüme), Hilal-i ahmer ve salib-i ahmer (Abdülkadir Lütfi Bey tercüme), Harb ve sulhde hidemat-ı sıhhiye (Sıhhiye mektebinde tedris olunmak üzere), Bakteriyoloji taharriyatı için usul-i muayenat-ı basite (Rauf Bey tercüme), Seretana karşı tahaffuz ve tedavi (Abdülkadir Lütfi Bey tercüme).

9. Hilal-i Ahmer

Hilal-i ahmer teşkilatı maatteessüf matlub-ı haricinde pek yavaş terakki ediyor. Bunun sebebi hiss-i fedakârinin mefkudiyeti yahud noksanıyeti değildir. Çünkü Hilal-i ahmer’e birçok ianat ve atâyâ bahşedilmektedir. Asıl sebebi faaliyetin ve faalâne çalışmaya karşı büyük bir arzunun adem-i mevcudiyetinde aramalıdır. Hilal-i ahmer’e asıl lâzım olan mesai-i faaliye noksan olduktan sonra birçok tedarikatta bulunmak, matlubu temin edemez. Hilal-i ahmer’e fiili olarak hidemat ibraz edenlerin miktarı azdır. Gülhane Hilal-i ahmer’le münasebetdar olmadığı yahud münasebetdar tutulmak iste-

nilmediği halde yine hidemat-ı fiiliye icrasından geri kalmamıştır. Hidemat-ı fiiliyesinin takdir olunup olunmamasını nazar-ı itibara almayarak Gülhane yine müftehisan Hilal-i ahmer'e elinden geldiği kadar muavenet etmeye devam edecektir. Çünkü Gülhane etibbası bilcümle hidemat-ı insaniyet-perverânede hemcinsleri ile birlikte çalışmak vazifesini deruhde etmiş ve beşeriyete karşı en büyük ve mukaddes bir vazife ifa eden Hilal-i ahmer'e karşı da atide arz olunacak muavenatda bulunmuşlardır:

Son sene zarfında (20) hanım Gülhane'de nazari ve ameli hastabakıcılık dersine iştirak ederek bu vazifeyi öğrenmiş bilâhare mümkün olduğu kadar muhtelif şubat-ı fenniye koğuşlarında meşgul olarak tekemmül etmişlerdir. Bu hanımları tedris ederek yetiştirmek şerefi Refik Münir [Keskingil] Bey'e ve bu hanımları hastabakıcılık öğrenmeye davet şerefi de Rıfat Paşa Hazretlerinin refika-yı muhteremelerine aittir.

Hilal-i ahmer hastabakıcılarının tedrisini temin etmek üzere erkeklere ve hanımlara mahsus iki Almanca ders kitabı da Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

Hilal-i ahmer cemiyetinin merkez-i umumiyesi eğer tanzim olunmuş bir faaliyetle hastabakıcılık hidematını terakki ettiremezse kazanılmış olan bu cüz'i kuvvet de az zaman zarfında hiç çıkar. Her şeyden evvel erkek hastabakıcılar yetiştirmeye itina edilmelidir. Bunu için kendi fikrime nazaran sunûf-ı ilmiyeden büyük küçük rütbeli zevatı bu hizmete teşvik etmeli veyahud sunûf-ı ilmiyenin en büyük amiri vasıtasile hastabakıcılık hizmetini sunûf-ı ruhaniyeye mecburi kılmak çarelerine tevessül olunmalıdır. Kadınlardan bu gibi cemiyetler teşkili istikbale terk edilmelidir.

Gönüllü hastabakıcılar kazanmak için çok propaganda yapmalı ve teşvikat-ı daim icra edilmelidir. Gülhane bu hususta dahi vazifesini ifa etmeye devam edecek ve Hilal-i ahmer hakkında konferanslar tertib ederek bu maksada vusule gayret eyleyecektir. Almanya'da Chuchul nam zat konferanslar sayesinde Hilal-i ahmer hakkında büyük tesirler uyandırmış ve semereler görmüştür. Gülhane'de dahi Abdülkadir Lütfi [Noyan] Bey tarafından kadın ve erkeklere Hilal-i ahmer hakkında müessir konferanslar verilmeye başlanılmıştır. Vaki olan davet üzerine son haftalarda Hilal-i ahmer'e mensup hanımlar büyük bir hevaşişle sargı imalathanesinde malzeme-i tımarıye imaline başlamışlardır. Bu gibi işlerde hanımların mahirane mesaisi dikişe eli alışık olmayan askerlerin vücuda getirdikleri işlerden fevkalade parlaktır.

10. Umuma Aid Fenni Konferanslar

Etibbanın aynı zamanda millete mürebbi olması lazım geldiğini nazar-ı itibara alarak mesaimizi yalnız genç etibbanın tedrisine ve hasta tedavisine hasretmeyerek ahaliye efkâr-ı müfide telkin etmek üzere Gülhane muallimleri tababetin umuma ait mebahisi hakkında konferans vermeyi deruhde ettiler. Konferanslar Cuma ve Pazar günleri Gülhane'de 12 numaralı salonda ita edilmektedir (Cuma günü erkeklere ve Pazar günü hanımlara). Konferanslara gösterilen rağbet şayan-ı memnuniyet bir derecededir. Bilhassa hanımlar daha ziyade rağbet ibraz ediyorlar. Teşrif buyuran zevatın ve hanımların fenne izhar buyurdıkları hevaşiş ve rağbeti teşekkürle yâd ederiz. Ha-

nımlar bu fenni konferanslara dahi Hilal-i ahmer için olduğu gibi erkeklerden daha ziyade bir merbutiyet göstermektedirler.

Fenni konferanslarla beraber evvela röntgen şuarıyla alınmış resimler sergisi bilâhare hazırlanmakta bulunan verem imhası hususunda yapılan müessesat, istihzarat vesair vesaitte ait bir müze, daha sonra emraz-ı zühreviye ve seretaniyenin imhası lüzumunu gösterecek bir sergi küşad edilerek enzâr-ı ammeye arz olunacaktır. Bu veçhile halkın tababete karşı efkârını tenvir için bir temel attığımızı zanneder ve bu fakir ve muhtelif emraz ile sinesi mahmul olan memleketin refah ve saadeti hususunda muavenet ve mesaimizin semeredâr olacağını kaviyyen ümid ederiz.

Şimdiye kadar verilen konferanslar ber-vech-i atidir:

Eşref Ruşen Bey: Hurkatü'l-bevl ve frengi üzerine (erkeklerle)

Neşet Osman Bey: 1-Tagaddi ve mesakinin hıfzıssıhhası (hanımlara), 2- İntani hastalıklar ve bunlardan muhafaza çareleri (hanımlara).

İhsan Ali Bey: Kadınlarda verem ve tahaffuz çareleri (hanımlara).

Mazhar Osman Bey: 1-Bimarhaneler ve emraz-ı akliye musabibininin tedavisi (hanımlara), 2-Kesirü'l-vuku emraz-ı asabiyenin esbabı (hanımlara).

Bahri İsmet Bey: Ağız hastalıkları ve ağzın hıfzıssıhhası, kulak hastalıkları (erkek ve hanımlara).

Abdülkadir Lütfi Bey: Hilal-i ahmer ve Avrupa'da Salib-i ahmer'in terakkiyatı ve hidematı (erkek ve hanımlara).

Vukubulan davet üzerine misafireten konferans vermek lütfundadır bulunan:

Kadri Raşid Paşa: İslâm hanımlarında veremin vesair hastalıkların fazlaca vukubulması ve bunların hıfzıssıhhasına adem-i riayet sebebiyle olmasının izahı (hanımlara).

Ziya Bey: Gözde fi'l-i mutabakat ve ihtilatatı (erkek ve hanımlara).

Refik Bey: Etfalin suret-i tagaddiyesi etfale mahsus müessesat (hanımlara).

Şimdiye kadar arz olunan tafsilat hiç olmazsa isbata kâfidir ki Gülhane Hastahanesi mesaiden geri kalmamış ve bilhassa tedenni etmemiştir. Geçen bu seneler zarfında tahaddüs eden dâhili ve harici karışıklıkların hastahaneye tesiri nazar-ı itibara alınırca daha fazla bir şey yapılamamasının sebebi izah olunur. Temenni ederiz ki Gülhane'ye tesir icra eden harici ve dâhili bu buhranlar yakın vakitte zail olsun işte o vakit ümid ederim ki Gülhane muavenet-i ecnebiyeye muhtaç olmaksızın ma'reke-i terakkide kalır zira zaten bu ma'reke-i terakkiye is'ad, hedef ve maksudu tayin edilmiştir.

II. MEŞRUTİYET'TEN HARF DEVRİMİNE KADAR KARİKATÜRLERDE SAĞLIK VE ALGISI (1908-1928)

HEALTH AND HEALTH SERVICES IN CARICATURES FROM TO THE SECOND REVOLUTION

Meryem Arslan^{*}, Mehmet Kaya^{}**

^{*}Dr, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, ameryem@ohu.edu.tr

^{**}Doç. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
dr.kaya@hotmail.com

Abstract

Caricatures is an art product which gives an exaggerated way by considering all kinds of situations of human and society, sometimes it is a combination of drawing and literature, which produces a content that is opposed to the current situation.

The caricatures which are frequently used to make social and political criticisms in the press and blend with humor can reveal the most bitter truths through the relaxation provided by the entertaining environment and in doing so are often far from being a breaker. For this reason, it is customary for caricatures to use a critical language against the rulers, generally considering the public interest. In addition, it is observed that the content of the caricatures is produced in order to change the existing perception or to construct a new social phenomenon by taking advantage of the linguistic features of literature and the distorted exaggerated drawings of the art of painting. One of them is the caricatures in which patient-physician relationship, health and medicine are explained.

In these caricatures, it was seen that physicians were used as mediators to express that patients could not be expressed, or those experienced at the hospital and in treatment process were explained in a critical way. In addition, it was noticed that these cartoons were also related to diseases and medical terms. The caricature area of

the study of these caricatures, which allows us to determine the health concept of the period and the prominent characteristics in health, will also be important in terms of the perceptions about the health, the diseases and organs in the period besides human intelligence. With this study, the caricatures, medical examination, health services, medical terms, disease names, the famous physicians of the period, the drugs used and the treatment methods will be examined and the characteristics determined related to health are classified as Second Constitutionalist Period to Alphabet Revolution will be discussed.

Keywords: Caricatures, Health in caricatures, Second Constitutionalist Period, Alphabet Revolution

Özet

Karikatür, insan ve toplumun her türlü durumunu konu alarak abartılı bir biçimde veren, izleyeni kimi zaman tebessüm etmeye ya da gülmeye, kimi zaman da eleştirel düşünmeye sevk eden ve büyük oranda mevcut duruma muhalif içerikler üreten bir sanat ürünüdür.

Basında sosyal ve siyasi eleştiriler yapmak ve düşündürmek için sık kullanılan karikatürler, mizah ile harmanlanarak eğlendirme ortamının vermiş olduğu rahatlamayla en acı gerçekleri ortaya koyabilir ve bunu yaparken de çoğu zaman kırıncı olmaktan uzaktır. Bu nedenle karikatürlerde genellikle kamu yararını gözeterek iktidarlara karşı eleştirel bir dil kullanımı alışıl gelmiş bir durumdur. Bununla birlikte karikatürlerde edebiyatın kıvrak dil özelliğinden ve resim sanatının deforme edilmiş abartılı çizimlerinin dikkat çekiciliğinden yararlanılarak toplumsal yeni bir olgunun inşası veya mevcut algıyı değiştirmek amaçlı olarak içerikleri üretildiği de gözlenmektedir. Bunlardan biri de doktor-hasta ilişkileri, sağlık ve tıp konularının anlatıldığı karikatürlerdir. Bu karikatürlerde doktorların hastaların dile getiremediklerini ifade etmeleri için yararlanılan aracı kişiler olarak kullanıldığı veya hastane ve tedavi sürecinde yaşananların eleştirel bir şekilde anlatıldığı görülmüştür. Ayrıca bu karikatürlerde hastalıklara, tıp terimlerine de değinildiği fark edilmiştir. Döneminin sağlık anlayışını ve sağlıkta göze çarpan özellikleri belirleme imkânı veren bu karikatürlerin incelenmesinin karikatür alanı, insan zekâsı yanında sağlıkla ilgili alguların, dönemdeki hastalıkların ve organlara verilen adlandırmaların tespiti açısından da önemli olacaktır. Bu çalışma ile II. Meşrutiyet'ten Harf devrimine kadar olan tarihlerde çıkan karikatürler, doktorların muayenesi, sağlık hizmetleri, tıp terimleri, hastalık adları, dönemin ünlü hekimleri, kullanılan ilaçlar ve tedavi şekilleri açısından incelenecek ve sağlıkla ilgili belirlenmiş özellikler sınıflandırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Karikatürler, Karikatürlerde Sağlık, II. Meşrutiyet Dönemi, Harf Devrimi

Karikatürler, insan ve toplumun her türlü durumunu konu alarak abartılı bir biçimde veren, izleyeni kimi zaman tebessüm etmeye ya da gülmeye, kimi zaman da eleştirel düşünmeye sevk eden, çizim ve büyük oranda mevcut duruma muhalif içerikler üreten sanat ürünleridir. Basında sosyal ve siyasi eleştiriler yapmak ve düşündürmek için sık kullanılan karikatürler, mizah ile harmanlayarak en acı gerçekleri ortaya koyabilir ve bunu yaparken de çoğu zaman kırıcı olmaktan uzaktır. Bu nedenle karikatürlerde genellikle kamu yararını gözeterek iktidarlara karşı eleştirel bir dil kullanımı alışıl gelmiş bir durumdur. Bununla birlikte karikatürlerde edebiyatın kıvrak dil özelliğinden ve resim sanatının deforme edilmiş abartılı çizimlerinin dikkat çekiciliğinden yararlanılarak toplumsal yeni bir olgunun inşası veya mevcut algıyı değiştirmek amaçlı olarak içerikler üretildiği de gözlenmektedir (1, 2, 3, 4, 6). Bunlardan biri de doktor-hasta ilişkileri, sağlık ve tıp konularının anlatıldığı karikatürlerdir.

Karikatürlerde diğer bilimsel ve tarihsel unsurlar gibi doktor, hasta ve sağlık terimleri de kültürün farklı özellikleriyle ilişkilendirilerek kullanılmıştır. Bu kapsamda doktorlar, sağlık ve tedavi özelliklerinin yanında eşleriyle sorun yaşayan hastalar için bir kurtuluş vesilesi; babalarından yazlık köşke gitmek için izin alamayan genç kızlar için izin alabilme aracı olarak görülmüş ve muayene ücretleri, sıra beklemeler, çapkınlık, temizlik, ilaçların yetersizliği, beslenme gibi konularla ilişkilendirilmiştir. Sağlık konusuyla ilişkilendirilen bu unsurlar sağlık terimlerinin eşdeğerlilikleri ve sağlık kavramının anlam alanının birer parçası olarak görülmektedir.

Bir kavramın bir konuyla ilişkilendirilmesi bir toplumun düşünce sisteminin tespiti açısından gereklidir. Bu yüzden bunların ortaya çıkarılması yalnızca etnoloji yani budun bilimi değil dil bilimi (terimler, söz varlığı, eş dizimlilik, anlam bilim gibi) çalışmaları için de gereklidir ve bu alanlara katkılar sunabilecek niteliktedir. Bu noktaları Karabaş *eşdeğerlilikleri belirleyip bunlar üzerinde anlama yönelik bir çalışma yapmak, Türk kültürünün bir bütün olmasını sağlayan düşünce dizgesini kavramaktır* (5) sözleriyle vurgulanmış; Yüceol Özezen de halk kültüründeki ve bir milletin hafızasındaki kavramların eşdeğerlik ve karşıtlık ilişkisini belirlemenin önemine değinmiş ve bu düşüncelerini ... *bir ulusun, bir toplumun anlamlama biçimlerini ve kavram dünyalarını belirlemede halk edebiyatı ürünlerinin yadsınamaz bir önemi vardır. Ne, ne ile bağdaştırılıyor, hangi kavramlar arasında eşdeğerlilik veya tam tersine karşıtlık ilişkisi kuruluyor, kavram alanları hangi göstergelerden oluşuyor? Kısacası Türk kültürünü, düşünce yapısını oluşturan öğeler nelerdir?* açıklama ve sorularıyla ifade etmiştir (7). Bu cümlelerde dile getirilen Türk kültürü dizgesini ortaya çıkarmak, Türklerin anlamlama biçimlerini belirlemek, bir kavrama dair ilişki kurulan öğeleri ortaya koymak bu yazının temel amacını oluşturmaktadır. Bunlara ek olarak yazı kapsamında karikatürlerde geçen hastalık adları, tıp terimleri de belirlenmiş olacaktır.

II. Meşrutiyet'ten Harf Devrimi'ne kadar olan dönem ve sağlık/tıp terimleri (hastalık adları, organ adları, tedavi şekilleri, ilaçlar, hekimler, hasta bakımı, doktor eğitimi gibi) ile sınırlandırılan makalenin malzemesi, Akbaba, Karagöz, Diken, Deccal, Kalem gibi dergilerden toplanmıştır. Makale nitel araştırma yöntemiyle incelenmiştir. Derlenen malzemeler Çalışma Malzemesinin Tarandığı Dergiler, İnceleme alt baş-

lıkları altında ele alınmıştır. Ortaya çıkan sonuçların döneminin sağlık anlayışına ve sağlıkta göze çarpan özelliklere/yeniliklere, tıp terimlerinin dönemlerine, dil ve kültür çalışmalarına, söz varlığına (kasr'1-basar, taun, tabibe gibi), sağlıkla ilgili görülen kavramlara katkılar sunacaktır.

1. Çalışma Malzemelerinin Tarandığı Dergiler

Araştırmada Akbaba dergisi 1922 yılının Aralık ayından başlayarak 1928 yılının Aralık ayının başlarına kadar olan süreçteki sayıları taranmıştır. Bu anlamda dergi, süreklilik göstermesi, koleksiyonda çok az eksiklerin olması sebebiyle önemli bir kaynak durumundadır. Taranılan koleksiyonda derginin ikinci sayısı 11 Aralık 1922 günü yayımlanmıştır. Koleksiyondaki son sayısı 3 Aralık 1928 tarihlidir. Dergide yer alan karikatürlerin önemli bir isimsiz, ya da izerlerini adlarını belirtecek bir bilgi yoktur. Koleksiyon içerisinde 301 ile 312 sayıları eksiktir.

Perşembe günleri yayınlanan Ayine ilk ciltlik koleksiyon halinde 72 sayıdan oluşmaktadır. 19 Ağustos 1921 de yayın hayatına başlayan gazete 4 Ocak 1923'de yayın hayatını tamamlamış görünmektedir.

Deccal mizah gazetesi de taranan gazeteler arasında yer almaktadır. Koleksiyonda bilinen 7 sayısı görülmektedir. Koleksiyonda1, 3, 5-7 sayıları yer almaktadır. 16 Ocak 1919 ile 6 Mart 1919 tarihleri arasında yayınlanmıştır.

Araştırmada kullanılan diğer bir gazete de diken'dir. Gazetenin yayımı Ekim 1918'de başlamaktadır. Koleksiyondaki son sayı 11 Mart 1922 tarihlidir. 72 sayı olarak yer alan Diken'in koleksiyon içerisinde eksik bir sayısı bulunmamaktadır. Koleksiyonda üç ayrı cilt halinde hazırlanmıştır.

arşamba ve Cumartesi günleri yayımlanan Guguk kendisini 'doğrudan kıl kadar şaşmaz, haktan hiçbir vakit ayrılmaz, milliyetperver mizah gazetesi' olarak tanımlamaktadır. Koleksiyonda bazı sayılar eksik olmakla birlikte 19. sayıya kadar varlığı söz konusudur. 2 Ağustos 1924'te yayımlanmaya başlamış, 4 Ekim 1924'e kadar koleksiyondaki sayılar itibariyle basın hayatında yer almıştır.

Güleryüz de çalışmada kullanılan gazeteler arasındadır. Gazete kendini milliyetçi, vatanperver bir yapıda tanımlamaktadır. Her hafta Perşembe günleri yayınlanmaktadır. Koleksiyonda üç cilt halinde hazırlanmıştır. 122 sayı yayımlanan gazete koleksiyonunda eksiklik görülmemektedir.

Kalem edebi ve mizah gazetesi olarak eski harfli koleksiyon olarak dört cilt halinde eksiksiz bir şekilde 130 sayı yayımlanmıştır. Yayın hayatına 21 Ağustos 1324 (3 Eylül 1908) de başlamış, 25 Mart 1909'a kadar devam etmiştir. Yayımlandığı süre içinde önemli bir mizah gazetesi olmuştur.

Karagöz de taranan önemli bir gazetedir. Bu gazetenin özelliği II. Meşrutiyet döneminden başlayarak 1928 yılının Aralık ayı sonlarına kadar, arada bazı eksikler olsa da, süreklilik anlamında geniş bir dönemi içermesidir. Bu anlamda yirmi yıllık bir dönem hakkında çalışmamız için önemli bir kaynak durumundadır.

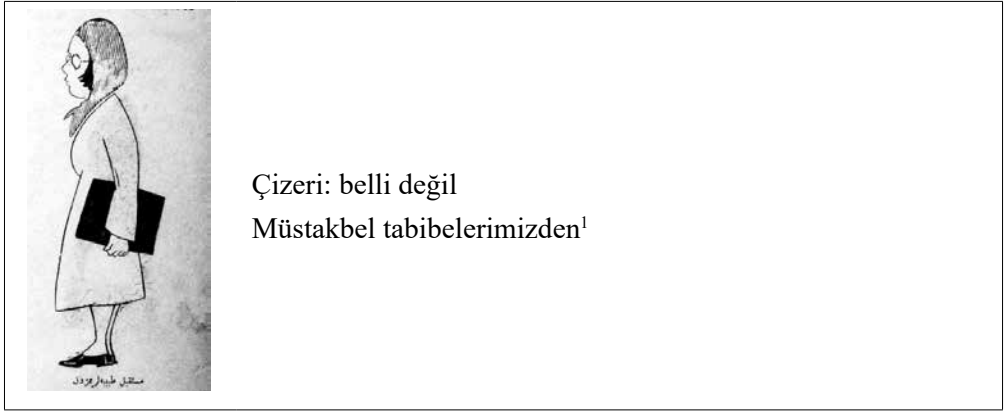
2.İnceleme

2.1.Karikatürlerde Doktor Tiplerini

2.1.1.Tıp Eğitimi Alan Öğrenciler

Karikatürlerde erkek doktorlar yanında tıp öğretimi gören bayan öğrencilere de yer verilmiştir. Bunun anlamı da erkekler gibi kadınların da tıp öğrenimi gördükleri ve bu yolda geleceğin doktorları olarak yer alabileceğinin somut bir işareti olarak gösterilmiş olmasıdır.

Bu karikatürden öğrenimin zorluğu nedeniyle bir yorgunluk havası da sezilmektedir.



2.1.2. Millî Tıp Kongresi

Karikatürlerde tıp kongrelerine katılanların portrelerine de isim vermeden yer verilmiştir. Bu anlamda 1927 yılında Fahrettin tarafından Akbaba Dergisi'nde Ankara'da toplanan Milli Tıp Kongresi'ne katılan doktorlar karikatürde yer almıştır. Bu karikatürlerde erkek doktorlar vardır. Bu karikatürde kongre ve doktor algısının erkeklerle verildiği düşünülmektedir.



Çizeri: Fahrettin

Ankara'da toplanan Milli Tıp Kongresi münasebetiyle meşhur doktorlarımızdan bazı simalar².

Bir başka karikatürde de tıp fakültesinde seçilen dönemin ünlü hekimlerine yer verilmiştir. Bu kişilerin de erkek olduğu ve çoğunun da yaşlı ve yorgun olduğu görülmektedir.

2.2.2. Kıskançlık veya Doktorun Çapkınlığı

Dizleri karıncalandığı için doktor çağırmasını isteyen kadına kocası, doktorun eve gelmesinden memnun olmadığını mizahî bir şekilde ifade etmiştir. Bu büyük ihtimalle eşinin güzelliğinden veya doktorun çapkınlığından kaynaklanmaktadır.



Çizeri: Fahrettin

Giderken bana doktoru gönder, yine dizlerim karıncalanıyor.
O doktor da bu eve geldikçe ben pireleniyorum!⁴

2.2.3. Yeme-İçme Alışkanlıkları/Perhiz

Gündelik hayatın önemli bir sağlık kuralı olan perhiz konusuna da karikatürlerde yer verilmiştir. Bu konu mizahi bir anlatımla dile getirilmiş olup hastanın perhiz konusunda doktorun tavsiyesi üzerine eşinden memnuniyetsizliğini dile getirerek ancak bu şekilde rahat bir nefes alabileceği ifade edilmiştir.



Çizeri: Ramiz

Hafiflerden hafif beğen!

Doktor- Mideniz değil mi? O halde hafif şeyler yemelisiniz

Hasta- O halde, karımı yemeliyim!⁵

2.2.4. Sağlık Giderleri

2.2.4.1. Tedavi Ücretlerinin Yüksekliği

Tedavi ücretlerinin yüksek olması da doktor hasta ilişkileri bağlamında karikatürlere yansımıştır. Karikatürde sağlık giderlerinin bazı maddelerden (kazan, tenesir, yetmiş arşın kefen gibi) pahalı olup günün şartlarında 70 liraya bile tanınan doktorun gelmemesi mizahi bir üslupla anlatılmıştır. Aynı zamanda cenaze defninin doktor ücretinden daha az olduğu da belirtilmiştir.



حاجیوات - آمان آبله، کاراگۆزه نه اولدو؟
کاراگۆزۆن باعاسی- کیرک درجه حرارت، سوغوک
مؤ االدی نه اولدو؟ بیلیمم کی.
حاجیوات- باری بیر دکتور چاغیرساک.
آمان سوس سوس حاجیوات، اکی کازان، دۆرت تهنه-
شیر، yetmiş ارشین کفن بیر چووال sabun، almak
oluyor da komşu doktoru yetmiş liraya geti-
rebilmek kabil olmuyor!⁶

Çizeri. Belli değil
Hacivat- Aman abla, Karagöze ne oldu?
Karagözün bacısı- kırk derece hararet, soğuk
mu aldı ne oldu? Bilmem ki.
Hacivat- Bari bir doktor çağırşak.
Aman sus sus Hacivat, iki kazan, dört tene-
şir, yetmiş arşın kafen bir çuval sabun, almak
oluyor da komşu doktoru yetmiş liraya geti-
rebilmek kabil olmuyor!⁶

2.2.4.2. Tedavi Ücretleri

Bir muayene sonucunda, hastada bir hastalığa rastlanmamıştır. Doktor bu yüzden kendisine bir hastalığı olmadığını ifade etmiş, hasta da bunu kendisinde para olmamasıyla ilişkilendirmiştir.



سوزله آلمی
— هیچ باشکله بی یول
— کندی دؤکتور کوروساک
— بیلیم دؤکتور، اکی آلمی کوروساک، حیل من و سوزله آلمی

Çizeri: Ramiz
Dertlerin en büyüğü
Hiçbir şeyin bile yok
Bravo doktor, iyi anladınız. Hatta size verecek param bile yok!⁷

Tedavi ücretleriyle ilgili başka bir karikatürde de uykusuzluk şikâyeti olan hastaya kız arkadaşı doktora gitmesini önermiştir. Hasta da vizite ücretinin pahalılığını düşünmekten dolayı uyuyamadığını ifade etmiştir.



کیمجه بیج اویونایورم...
— کندی دؤکتور کوروساک...
— سوزله آلمی، اکی آلمی کوروساک، حیل من و سوزله آلمی

Çizeri: Ramiz
Geceleri hiç uyuyamıyorum.
Kendini doktora gösterece
Ne söylüyorsunuz, zaten doktorun hesap pusulasını
okuduğum için uyuyamıyorum⁸.

Altı doktora gittiğini ifade eden kişiye arkadaşı, doktorların teşhis ve tedavileriyle ilgili ortak noktaları olup olmadığını sormuş, muayene olan kişi de hepsinin üçer lira vizite ücreti almasını ortak nokta olarak göstermiştir.



Çizeri: Ramiz

Kendimi altı doktora baktırdım. Hep ayrı ayrı şeyler söylediler. Hiç ittifak etikleri nokta yok mu? Vardı, hepsi de üçer lira vizite aldılar.⁹

2.2.4.3. İlaç Ücretleri

Karikatürlerde doktor ücretleri yanında reçetelerdeki ilaçların pahalılığı da sağlık- la ilişkilendirilen bir başka konudur.



Çizeri: Belli değil

Eczacı- Nafile Karagöz bey, bu reçeteyi yüz elli kuruştan aşağı yapılmaz. Karagöz- aman eczacı başı söyleme, ütüm fenalık geliyor, hani eczalara narh konduydu. Vay başımın kara yazıları, doktor ne varsa çekti, ilaç parası da üstüne tüy dikti, eyvah şimdi bayılırsam bir reçete daha isteyecek¹⁰.

2.4. Temizlik

İstanbul'un dönemin başkenti olması itibariyle özellikle şehrin temizliği hususu şehremanetinin (belediye) önemli bir görevidir. Bu temizliğin de daha düzenli bir şekilde ve sağlık kurallarına uygun yapılabilmesi için doktorların da göz ardı edilemeyecek katkısı vardır. Karikatürde belediye başkanı olmak isteyen Doktor Emin Bey'in, seçildiği takdirde bu işi yerine getirebileceğini ifade etmesi dönemin temizlik anlayışının zayıflığı yanında aynı zamanda belediye başkanı seçilme gibi bir menfaate dönüştüğü anlaşılmaktadır.



Çizeri: Belli değil

Karagöz- Aman doktor, paşam doktor, İstanbul şehremini bulamıyor, sokaklar pislik içinde, gel, yetiş memleketi biraz temizle. Hacivat- Ne diyor karagözüm, ne diyor? Karagöz- Ahali beni intihap ederse memleketi temizlemek için benimle beraber çalışırsa geli- rim diyor¹¹.

2.5. Toplum Sağlığı

Bu karikatürde temizliğin toplum sağlığı açısından önemi anlatılmak istenmiştir. Maske ve çizme kullanmadan İstanbul sokaklarında dolaşmak şehrin içinde bulunduğu pisliğe ve sağlıksız koşullara atıf yapılmaktadır.



Çizeri: belli değil

Hacivat- Aman Karagöz, bu ne hal, karnaval vakti geçti yahu, böyle suratında maske, ayaklarında lağımçı çizmesi, boynunda koca süpürge nereye gidiyorsun?

Karagöz- Ayol, Kadıköy, İstanbul sokaklarında bundan başka kıyafetle gezmek mümkün müdür? Suratımdaki sokakların kokuşmuş pisliği için maksat-ı (okunamadı) maskesidir, çizmelerimde, süpürgemde ona göre!¹²

2.6. Uyku

Uykusuzluk, sağlık açısından çeşitli hastalıkların kaynağıdır. Karikatürde uzun bir uykuya yatma bu sağlık sorunu yanında hayat pahalılığının zorluğu nedeniyle “kırk yıllık bir uyku” sorunlarının çözümü anlamında tedavi edici bir ilaç olarak algılanmaktadır.



Çizeri: Belli değil

Hacivat- ne o karagöz, hasta mısın? Güpegündüz yatağa yattın?

Karagöz- yok Hacivat, baksana ne ortalığın yatışacağı, ne her şeyin ucuzlayacağı var, kırk yıl uykusuna yatıyorum.¹³

On beş gündür uyuyamadığımı ifade eden hastaya bir doktor, dönemin ünlü doktorlarından Mazhar Nazım Bey'e gitmesi gerektiğini ve onun kendisine uyku hastalığı aşılayıp üç ay gibi uzun bir süre uyuyabileceğini, aynı zamanda kışın soğduğundan da etkilenmeyeceğini dile getirmiştir.



Çizeri: Cevat Şakir

Hasta- on beş gündür uyuyamıyorum.

Doktor- Mazhar Nazım Beye gidin, size uyku hastalığı aşılasın. Üç ay uyursunuz, hem bu suretle kışını farkında olmadan geçirirsiniz.¹⁴

2.7. Açlık

Milli Mücadele Dönemi'nde halkın içinde bulunduğu güç koşullar, fakirliği daha da artırmıştır. Fakirlik nedeniyle insanlar iyice yoksullaşmanın yanında açlıkla da karşı karşıya kalmışlardır. Karikatürde açlık dile getirilirken bunun aynı zamanda iyi beslenememekten de kaynaklandığı vurgulanmakta ve doktorluk bir durumun olmadığına dikkat çekilmektedir.



Çizeri: Belli değil

Karagöz- Aman Eczacıbaşı, zavallı adam iş bulamamış, çalışamamış, açlıktan bayılmış kuzum, şu reçeteyi çabuk yap da zavallı kurtaralım.

Eczacı-Ne diyorsun Karagöz, açlıktan bayıldıysa o reçeteyi bakkala gönder, çaresine o baksın, merak etme, (sansür)¹⁵.

2.8. Doktor Görüşü

Hastayı tedavi etmek için çağrılan doktora kadının kocası yapılan muayene sonunda karısının hastalığıyla ilgili bilgi almak isterken doktorun da buna cevabı kadının hastalığı yerine onun güzelliğinden etkilenmesiyle, çok iyi bulduğunu ifade etmiştir.



Çizeri: Okunamadı

Zevç- Doktor, zevcemi nasıl buldunuz? Doktor-efes azizim, efes!¹⁶

2.9. Hasta ve Doktor İlişkileri

Hasta olan kocasını muayene eden doktor gittikten sonra eşi, doktorun ne söylediğini merak edince eşinden memnun olmayan koca da tedavi için eşiyle olan her türlü ilişkisini kesmesi gerektiğini ifade etmiştir.



Çizeri: Belli değil

Doktor gittikten sonra

Karı- Doktor seni o kadar güldürecek neler söyledi bakayım!

Koca- Devam-ı müddetince seninle her türlü alakamı kat etmemi söyledi¹⁷.

2.10. Muayene Sırası Bekleme

Doktor ve sağlıkla ilgili bir başka konu da muayene sırası beklemedir.



Çizeri: Belli değil
Doktorun bekleme salonu
Bu doktorun eli pek yavaş.
Müşterilerini çok bekletiyor.
Kanun-ı tabiat, kimi müşterisini bek-
letir, kimi müşterisini bekler¹⁸.

2.11. Zararlı Alışkanlıklar

2.11.1. Tütün Mamulleri

Karikatürde, sigara ve içki alışkanlığı olan hastanın doktora gitmesi ve doktorun da içki ve tütünü yasak etmesi ifade edilmektedir. Buna rağmen hasta, sigara içerek kendince bu yasağı hiçe saymakta ve aynı zamanda doktorunu da değiştirerek bu ya-saklardan kurtulabileceğini ima etmektedir.



Çizeri: L. Anders
Birader, neden sigara içiyorsun?
Doktor içki ve tütünü men etti.
O halde benim gibi yap. Benimki de böyle söyledi, ben hemen
doktoru değiştirdim¹⁹.

2.11.2. Sigara

Sigara içen hastaya doktor günde kaç sigara içtiğini sormuş, hasta da rastladığım kişilere bağlı diyerek başkalarından sigara içme taraftarı olma yanında belki de içtiği sigaranın çokluğunu da ifade etmiş olabilir.



Çizeri: Ramiz
Doktor- günde kaç sigara içiyorsunuz?
Hasta- vallahi doktor bey, tesadüf edeceğim arkadaşlara
bağlı!²⁰

2.11.3. İçki, Rakı

Muayene sonucunda çok içki içen hastaya doktor, bugünden itibaren içki içmeyeceksin, demiş, ancak hasta, aşırı derecede içki müptelası olduğundan kendisinin su içmeye alışması için birkaç gün izin vermesini istemiştir.

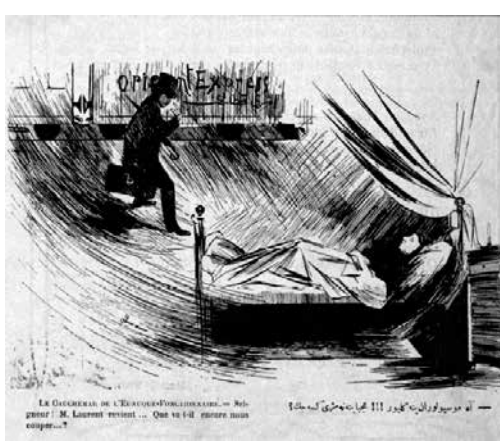


دكتور -- بركوندا اشارة قطباً راقى ابيدويمسكات ..
خسته -- دوكور ياك دبارى برقاچ كونا ساهده ايناكرد دصوبه آيا اينا

Çizeri: Ramiz
Doktor- bugünden itibaren katiyen rakı içmeyeceksin!
Hasta- doktor, bari birkaç gün müsaade ediniz de suya alışayım!²¹

2.12. Doktor Korkusu

Bazı hastaların elinde olmayan nedenlerle doktorlardan korktuğu da bilinen bir gerçektir. Karikatürde de hasta yabancı bir hekimin kendisini muayene etmesinden korkuya kapılmaktadır.



LA DOCTEUR DE L'EUROPE...
général / M. Laurent revient... Que va-t-il encore nous coûter...?

— آه دوسيدور گورانين گهور 111 جيرانه نه مژدى كنه جان؟

Çizeri. Belli değil
Ah mösyö Loran yine geliyort, acaba neyimizi kesecek?²²

2.13. Doktor Reçetesi

I. Dünya Savaşı yıllarında hayat şartlarının ağırlığı bütün açıklığıyla karikatürlere yansımıştır. Doktor reçetelerinde de ilaçlar yanında pul parası için de ayrıca ücret istenmesi karikatüre konu edilmiştir. Her bir reçete için birer kuruş da pul parası alınması bu zor koşullarda hastaların tedavi giderlerini artırmıştır.



Çizeri. Belli değil

Hacivat- Doktora vizite verilecek, dört reçete yazdı, birer kuruştan dört kuruş da pul parası

Karagöz- Pul parası ne için?

Hacivat-Doktorun biri yeni varidat bulmuş reçetelerden pul parası alınıyor.

Karagöz- Ahirete gitmek için de bir şey isteyecekler üçüncü mevkiden bir bilet kaç karış ederse cümlesini birden verelim!²³

2.14. Muayene

Kadın, arkadaşına annesinin çok hasta olduğunu her gün üç doktorun muayene ettiğini söylemiş, arkadaşı da postacının elinde gördüğü reçetelerden bunu anladığını ifade etmiştir.



Çizeri: Fahrettin

Seni temin ederim ki, annem çok hasta, her gün babam gidince üç doktor gelip muayene ediyor!

Temine hacet yok cicim, reçeteleri postacının elinde görüyorum!²⁴

2.15. Hastalık Bahanesi

Evin küçük hanımına hastalık şüphesiyle doktor çağırılmıştır. Doktor da muayenesinde bir hastalık bulamadığını belirtmiştir. Küçük hanımın da Büyükkada'da yazı geçirmek için babasının köşk tutması amacıyla bir hastalık bahane etmesi isteğine yer verilmiştir.



Çizeri: Cemal Nadir

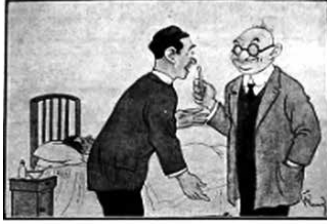
Doktor- Fakat küçük hanım ben siz de hiçbir şey bulmadım. Söyleyiniz bakayım, hastalığınız nedir?

Kız- Ne bileyim ben doktor, babamın bu yaz Büyükkada'da köşk tutması için bir hastalık keşfedim!²⁵

2.16. Teşhis

Bir kaynanayı muayeneye giden doktor, onun ateşini öğrenmek için dilaltına derece konması ve on dakika beklenmesi gerektiğini söylemiştir. Kaynanasının dırdırından

bıkan damat ise kaynanasının konuşmaması amacıyla bir saat dilaltında kalacak derece olup olmadığını sormuştur. Bu dilekten anlaşıldığına göre karikatürde ilgili dönem- de ağızdan yapılan ateş ölçümü kaynana dırdırından kurtulmayla ilişkilendirilmiştir.



Çizeri: Ramiz

Doktor-Bu dereceyi kaynananızın dili altına koyacak, on dakika durduracaksınız.

Damat- Aman doktor, bunun bir saat duranı yok mu?²⁶

2.17. Doktor Korkusu

Hasta, doktor korkusu nedeniyle muayene olmadığını ifade etmektedir. Bu korkunun altında muhtemelen vizite ücretinin pahalılığı yatmaktadır.



Çizeri: Okunamadı

Hastalıktan değil, doktorumdan korkuyorum.

Çünkü vesaiti-i nakliye olmadığından ayak teri çok tozlu geliyor²⁷.

3. Hastalıklar ve Rahatsızlıklar

3.1. Zayıflama

Toplumun yaygın bir hastalığı olan şişmanlığa da karikatürlerde yer verilmiştir. Şişmanlık şikâyetiyle doktora giden hasta için doktorun dönemin şartları göz önünde bulundurularak ulaşım zorluğu nedeniyle tramvayı kullanması, köprüden geçmesi ve tünelde yürümesi zayıflama için iyi bir yol olarak tavsiye edilmiştir. İstanbul trafiğinin zorluğu doğal zayıflatma ilacı gibi gösterilmiştir.



Çizeri: Belli değil

Madam-Monşer, doktor Karagöz efendi, bizim madam Bombaret çok şişman, zayıflamak için bir ilaç var mıdır? Bir defa muayene etseniz çok memnun olacağız mösyö doktor.

Karagöz-Muhterem kokonam, bu madamın doktorluk işi yok, zayıflamak istiyorsa üç defa şirkete, iki defa tramvaya binsin, kâfi gelmezse bir defacık akşam tünelden geçiversin, senden ziyade incelmezse beş paramı almam.²⁸

3.2. Baş ağrısı ve halsizlik

İnsanoğlu günlük hayatta baş ağrısı ve halsizlikle sıkça karşılaşmaktadır. Karikatürde bunun sebebi olarak sıkıntılı olmak gösterilmekte ve baş ağrısı ve kırıklığın çaresi olarak da kuvvetli yemek (iyi beslenmek) ve vücut azalarının dinlendirilmesi önerilmektedir.



Çizeri: belli değil.

Karagöz- aman doktor sorma halimi, bugünlerde öyle bir kırıklığım, öyle bir halsizliğim var ki, hele başım, beynim hiç hareket etmiyor, ne yapacağım bilmem.

Doktor- halsizliğin, kırıklığın sıkıntından, onun çaresi kuvvetli yemek, başın, beynin de muhakkak grev yapmış olmalı, malum ya şimdi başı sıkılan tatili işgal ediyor.²⁹

3.3. Boğazda Şişlik

Karikatürde Hastalığın tanımı tam olarak belirtilmemiş ve boğazda şişlik olarak ifade edilmiştir. Tedavisi için de ameliyat olunması gerektiği boğazlar sorununa kesin çözüm getirilmesi gerektiğiyle eşdeğer görülmüştür.



Yeni devlet Boğazların durumu

Çizeri: Belli değil

Hacivat- Geçmiş olsun karagöz, ne oldun yahu?

Karagöz- merak edecek bir şey yok Hacivat, üç yıl evvelki hastalıktan boğazımda bir şişkinlik kaldıydı doktor küçük bir ameliyatla çaresine bakacak, malum ya, can boğazdan gelir³⁰.

3.4. Kulunç, Bel Ağrısı, Sızı

İnsanların günlük hayatta sıkça karşılaştığı rahatsızlıklardan birkaçı kulunç, sızı ve bel tutulmasıdır. Bunlar için etkili çözümlerden biri kaplıcalarda tedavi görmektir. Karikatürde de buna atıf yapılmakta ve konu Yunan ordusunun denize dökülmesiyle ayrıca ilişkilendirilmektedir.



Çizeri: belli değil

Karagöz Bursa kaplıcalarında.

Hacivat- oh, bütün sızılarım, bellerim, kulunçlarım dindi billahi, hay Allah razı olsun Karagöz

Karagöz-bana değil, orduya, millete, paşaya dua et, bak, şu saatte aftoslar denize sürülürken biz ılık ılık banyolarda ense yapıyoruz³¹.

3.5. Kaşıntı

Kaşıntı, sık karşılan bir hastalıktır. Bu hastalığın hacamatla birlikte geçtiği anlaşıl-
makta olup Yunanlıların bozgunuyla ifade edilmiştir.



Çizeri: Belli değil.

Çorbacı- nafile kan aldirmek da para etmedi,
bendeki kaşınma bir türlü geçmiyor generalim.

Papulas- bir taarruz daha yapalım bari, bu seferki
hacamatla belki rahat edersiniz haşmetmaap.

Karagöz- yok barba yok, bu sefer hacamatla bera-
ber yediklerini de çıkartalım da bak kaşıntısı kalır
mı?³²

3.6. Mide Rahatsızlığı ve İştahsızlık

Mide rahatsızlığı şikâyetiyle doktora giden Aydede yazarına doktor -yani Gülyüz
yazarına- hastalığının ay tutulmasına (husuf name) uğramak olduğunu müstehzi bir
ifadeyle belirtmiştir.



Çizeri: Gülyüz

Dostlarımızın yüz karası

Aydede- Doktorum, midem fena halde bozuk. İştahım hiç yok,
yediğimi iade ediyorum.

Doktor Güler yüz- iki gözüm, dostum, sen husuf nameye uğra-
mışsın haberin yok³³.

Mide rahatsızlığı ile doktora giden valiye, doktor, sebze yemeklerini tüketmesini
ve özellikle oktruva vergisi alınan erzak ve sebzelerden yemesini öğütlemiştir. Bu
düşünce aslında verginin ağırlığını anlatmaya yöneliktir.



Çizeri: Sabit

Tok, açın halini bilmez!

Vali Bey- Doktor, midemden muzdaribim.

Doktor- Abur cubur yemeyiniz. Badema yemeklerinizi
oktruvaya tabi erzak ve sebzelerden intihap ederseniz bir
şeyiniz kalmaz!³⁴

3.7.Ömrün Sona Ermesi (Ölüm)

Doktorların bütün gayretine rağmen hastanın iyileşememesi ve bunun sonucunda da ölümün kaçınılmaz olduğu belirtilmiştir.



Çizeri. Okunamadı

Sulh-ı mariz

Bu kadar etibbanın say ve gayretine rağmen ömrümün nihayetine vardığımı hissediyorum³⁵.

Doktorlar tarafında bir hafta ömrü kaldığı söylenen koca, bir hafta sonra iyileşmiştir. Bu durum karısında da bir durgunluk meydana getirmiştir. Bunun nedeni de muhtemelen kocasından duyduğu rahatsızlıktır.



Çizeri. Muhittin

Teessüf!

Yine ne var pek durgunsun?

Sorma kardeş, bir hafta evvel kocam ölmek üzere idi, bugün doktorlar kurtuldu diyorlar.³⁶

Ölüm korkusu doğal olarak insanları tedirgin etmektedir. Özellikle de belli bir yaşın üzerinde olanlar için bu korku daha belirgin hale gelmektedir. Karikatürde de intihar etti propagandasına dönüşmemesi için ölüm korkusu yaşadığını belirten ve çalışmayan “gayr-i faal” biri konu edilmiştir.



Çizeri: Belli değil

Hasta- doktorcuğum, ölmekten ne için korkuyorum. Biliyor musun?

Doktor- Hayır

Hasta- Gayri faal olduğum için intihar etti diye ölümün etrafında propaganda yaparlar da onun için!³⁷

3.8. Yüksek Ateş / Hararet

Yüksek ateşin insan sağlığını derinden etkilediği, hastalıkların da başlangıcı olduğu göz ardı edilemez. Onun olumsuz sonuçlarının olmaması için düşürülmesi gerekmektedir. Karikatürde de yüksek ateşin dönemin muhalif gazetelerini (Alemdar, Serbestî gibi) okumayla düşürülmesi tavsiye edilmiştir.



Çizeri: Belli değil

Doktor, geceleri hararet artıyor, ne yapayım? Onun tedavisi gayet kolay, sabah akşam bir hafta mütemadiyen Alemdar'ı, Serbestî'yi okuyunuz. Bir şeyiniz kalmaz.³⁸

3.9. Dişlerin Dökülmesi

Çeşitli rahatsızlıklarla ortaya çıkan dişlerin dökülmesi bu karikatürde yalancılıkla özdeşleştirilmiştir. Adamın çok yalan söylediğinden dolayı dişlerinin döküldüğü dile getirilmiştir.



Çizeri: Nurullah Cemal

Anne- Bak yalancılığın sonuna dişlerin döküldü.
Veled- anne sen galiba ömründe hiç doğru söylemediğin ağzında diş kalmamış³⁹.

3.9. Ayağın Kesilmesi

Tramvay kazasında ayağından yaralanan adam doktora gittiğinde doktorun teşhisi, ayağın kesilmesine yönelik olmuş ve ameliyat için de 100 lira ücret istemiştir. Hasta da bu paranın çok olduğunu, tramvay kumpanyasında 100 paralık bir biletin müşterilerin ayağını kesmesiyle ilişkilendirmiş ve parayı çok bulduğunu mizahi bir anlatımla ifade etmiştir.



Çizeri: Ramiz

Tramvay kumpanyası kazalarından:

Doktor- Ayağınızı kesmekten başka çare yok, ameliyat için yüz lira vereceksiniz!

Hasta- Yüz lira mı? Ne söylüyorsunuz doktor! Tramvay kumpanyası müşterilerinin ayağını yüz paralık bir bilete kesiyor!⁴⁰

3.10. Delilik

Karikatürde ölüm isteğiyle deliliğin eşdeğer görüldüğü anlaşılmaktadır.



Çizeri: Ramiz

Doktor-Eskiden de delilik alaimi gösterir miydi?

Peder- Bize zaten ölümünü istediğini söylerdi.⁴¹

3.11. Mide Bulantısı

Mide bulantısı şikâyetiyle doktora giden hastaya doktor akşam midesini rahatsız edecek bir şeyler yiyip yemediğini sormuş, hasta da hanımıyla birlikte yattığını ifade ederek rahatsızlığın bundan kaynaklanabileceğini dile getirmiştir.



Çizeri: Ramiz

Doktor, midem bulanıyor

Mutlaka akşam (...) bir şey yediniz

Evet, nasılsa bizim hanımla beraber yattık!⁴²

3.12. Kasrû'l-basar/Uzağı Görememek

Uzağı iyi görememek, eş seçimindeki başarısızlıkla ilişkilendirilmiştir.

Çizeri: Cemal Nadir

Kız- ah, sevgilim sen de her gibi çalışsan da zengin olsak!
Erkek- ne tesadüf, ben de şimdi aynı şeyi teklif edecektim!
Ben de kasrû'l-basar var doktor, uzağı göremiyorum
Evet, zevceniz iyi görmediğiniz canlı bir delil!
Operatör- hayır, azizim, avcılıktan hiç hoşlanmam. Allah'ın yarattığı hayvanları öldürmek zevksiz bir iş.
Peki insanları öldürmek zevkli bir iş mi?
Zevç- Hiç böyle aceleci çocuk görmedim
Zevce- Bilakis, biz tam üç ay geç evlendik!⁴³

3.13. Bilinmeyen hastalıklar

İki kişi kendi aralarında bilinmeyen bir hastalığın ortaya çıktığını ve bir günde insanın ölümüne sebebiyet verdiğini konuşmaktadırlar. Diğer de Operatör Emin Bey'in inadı sayesinde yeni çıkan hastalığın da yok olacağını ifade etmektedir. Hekimin inadı tedavisiyle de ilişkilendirilmiştir.

Çizeri: Ramiz

Bak, gazeteler yazıyor, esrarengiz bir hastalık çıkmış, maa-zallah insanı bir günde götürüyormuş.
Korkma azizim, Operatör Emin Beyin inadı onu da kaçırır!⁴⁴

3.14. Bulaşıcı Hastalıklar

3.14.1. Kızamık

Kızamık teşhisi konan hasta için aynı zamanda hava değişimi de önerilmiştir.



Çizeri: Belli değil

Bakkalın kızı doktorun kızına-biz bu kış kardeşlerimizle kızamık olmasaydık, siz bu yaz tebdil-i havayı zor görürdünüz.⁴⁵

3.14.2. Verem

Veremin hızla yayılan bir salgın hastalık olması, II. Meşrutiyet Dönemi ile Cumhuriyet'in ilk yıllarında sık görülmesi beraberinde verem savaş dispanserlerinin kurulması gibi, kapsamlı bir mücadeleyi gerektirmiştir. Bu anlamda İstanbul için belediyenin bunlarla yeterince mücadele etmediği vurgulanmıştır.



Çizeri: belli değil

Hacivat- Aman Karagöz, şöyle kenara kaçalım kuzum, toz duman burnuma doldu, içim çöp arabası gibi çirkef oldu.

Karagöz- Sus Hacivat sus, şehremaneti veremle mücadele heyetine yaranmak için temizlik yapıyor, baksana, bütün mikroplar ayakta.⁴⁶

3.14.3. Sıtma

Cumhuriyet'in ilk yıllarında sıtma sık görülmektedir. Temiz olmayan sulardan ve sivrisineklerden geçen bu hastalık dönemin Ankara'sında da sıhhi bir temizlik olmadığından artmıştır. Öyle ki başvekil İsmet Paşa'nın bile sıtmadan etkilendiği belirtilmektedir.



Çizeri: Cemal Nadir
Sıtmadan başvekil paşa bile hastalanmış, hastalık Ankara'da salgın halinde Salgının sebepleri.⁴⁷

Bu hastalıkla da mücadele için 1924 yılında Sıhhiye Vekaleti'nin (Sağlık Bakanlığı) bir proje hazırladığı ifade edilmiştir.



Çizeri: Belli değil
Sıhhiye Vekâleti sıtma ile mücadele için proje hazırlıyor
Sıtma- Hapı sen mi yutturacaksın yoksa ben mi yutturayım?⁴⁸

3.14.4. Kuduz Hastalığı

Kuduz hastalığı da bulaşıcı hastalıklardandır. İnsanın çok iştahlı olması kuduz hastalığıyla ilişkilendirilmiştir.



Çizeri: belli değil
Bey- küçük hanım, küçük hanım, o kadar iştah aversiniz ki insan sizi çiğ çiğ yemek istiyor.
Valide-kız, adımlarını sık at, galiba bir kuduza çattık⁴⁹.

3.14.5. Kolera

Kolera da önemli salgın hastalıklardandır. Öyle ki salgına dönüştüğü zamanlarda toplumu büyük ölçüde tehit etmektedir. II. Meşrutiyet Dönemi'nde Rusya'da da kolera salgını görülmüş ve nice güçlü kuvvetli insanlar bu salgına yenik düşmüşlerdir.



Çizeri. Belli değil
Rusya'da kolera
Pehlivan böyle mi olur?⁵⁰

3.14.6. Nezle

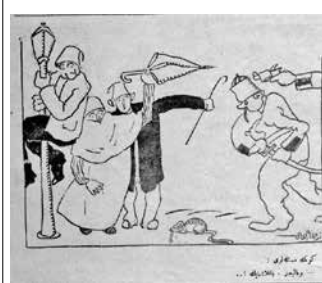
İnsanların hava koşullarının elverişsizliği nedeniyle sıklıkla yakalandığı bir hastalıktır. Karikatürde de buna yer verilmiştir.



Çizeri. L. Anders
Bir nezlenin getirdiği son heyecan
Çarşı ve kıssası⁵¹

3.14.7. Veba

Tehlikeli bir salgına dönüşebilen veba da Milli Mücadele döneminde İstanbul başta olmak üzere Anadolu'yu derinden etkilemiştir. Öyle ki bu hastalığa karşı bir tecrit anlamında, yaklaşmama yöntemi uygulanmıştır.



Günün meseleleri
Vebalıdır yaklaşmayın!⁵²

3.14. 8. Firengi

Sıkça görülen bir hastalıktır. Firengi uzmanının Fındıklı gibi zengin bir muhitte muayenehane açması, iyi bir gelire sahip olmakla özdeşleştirilmiştir.



Çizeri: Sedat Simavi

Boğaz hastalıkları mütehassıslarına müjde Emraz-ı efrenciye mütehassısı- sen her zaman müşterisizlikten müşterisizlikten bahsederdin, şimdi maşallah yüzün gülüyor⁵³.

Boğaz hastalıkları mütehassısı- Fındıklı sarayının karşısında muayenehane kiraladım. Allah bereket versin, birkaç para çıkarıyoruz.

3.14.9. Kabakulak

Kabakulak, bir kişiden diğerine tükürük, burun salgıları ve yakın kişisel temas yoluyla geçen bir virüsün neden olduğu bulaşıcı bir hastalıktır. Karikatürde de ağırlıklı bu hastalığın geçebileceği gibi bir izlenime rastlanmaktadır.



Çizeri. Refik

Arz-ı eski mihverine sokmaya çalışırken

Bu kabakulak ne olacak?

Çevir, çevir, sıkletin altında ezilir, o da kabına sığar⁵⁴.

3.15. Cilt Hastalıkları

Cilt hastalıkları uzmanına giden kadına doktor, senin neren kaşınıyor, şeklinde belki güzelliğini de ima ederek bir soru sormuştur. Kadının ne cevap verdiği noktasında bir bilgi yoktur.



Çizeri: Okunamadı

Meşhur cildiye doktorumuz H. Zade A Bey iş başında.

Kadına- peki kadın senin neren kaşınır!⁵⁵

3.16. Trafik Kazaları

Dönemin önemli bir ulaşım aracı olan tramvayların da sıkça kazalara yol açtığı bilinmektedir. Bu kazalar sebebiyle birçok insan çoğunlukla yaralanmakta ve sakat kalmaktadır.



Çizeri: Mazhar Nazım
Yeni bir illet daha
Tramvay grevi neticesi⁵⁶.

3.17. Kalp hastalığı

Karikatürlerde kalp hastalığına da yer verilmiş olup röntgen uzmanı kalp hastalığının sebebini araştırmaktadır. Kalp hastalığı ile asrî kadınların gönül ilişkileri ima edilmiştir.



Çizeri: Şevket
Röntgen şuaı önünde
Asrî kadınların kalp hastalığı⁵⁷.

3.18. Boğaz İltihabı

Hastalıklar içerisinde boğaz iltihabı da yer almaktadır. Vücudun savunma mekanizması olan boğaz, gereksiz yenilen şeyler nedeniyle iltihaplanmıştır. Bu iltihabın tedavisinden sonra hastanın daha iyi yemek yemesi mümkün olabilecektir.



Çizeri: Belli değil
Hacivat- Aman Karagöz, boğazımı iyice temizle, çoktan beri doya doya yemek yiyemiyorum.
Karagöz- Hiç insan bu kadar hırdavatı boğazına doldurur da nasıl yemek yer! Hele bir kere boğazı açalım, birkaç gün perhiz et, iltihap geçsin, bak o zaman nasıl rahat edersin, bol bol da yemek yersin⁵⁸.

3.19. Çocuğun Yürüyememesi

Karikatürde çocuk yürüyememektedir. Tedavisi için bir operatör doktora ihtiyaç bulunduğu ifade edilmektedir. Karikatür toplumdaki hastalıkların uzman doktorlar tarafından tedavi edilmeleri gerektiğine dair, öğretici bir bilgiye sahiptir.



Çizeri: Belli değil

Hacivat- Karagöz, bizim çocuk gözükmeye başladı, nasıl tıpış tıpış yürüyecek mi?

Karagöz- Evet yürüyebilecek, ama nazarlık, nüshalık iş değil, vücudunda hastalık var, bir doktor operatörün eline geçse bu yürürdü, adam eder, emsali de var.⁵⁹

3.20. Karın Ağrısı

Suyunu satmak isteyen su satıcısının, temiz olmayan, mide, bağırsak ve karın ağrısı rahatsızlıkları şikâyetlerine yol açan sular sattığı ima edilmektedir.



Çizeri. Belli değil

Hacivat- Sahipsiz bostan buldun da kuyusundan bedava su mu çekiyorsun Karagöz?

Karagöz- Öyle ya bostan kuyusu sahipsiz, mühür kurşunu ucuz, temenna bedava doldura, ala mide delen, enfes bağırsak koparan, leziz karın ağrıtan diye sat dur.⁶⁰

3.20. İç Hastalıkları

Hasta olan çocuğun rahatsızlığı iç hastalık olarak gösterilmiş ve tedavisi için iksirin kullanılması önerilmiştir.

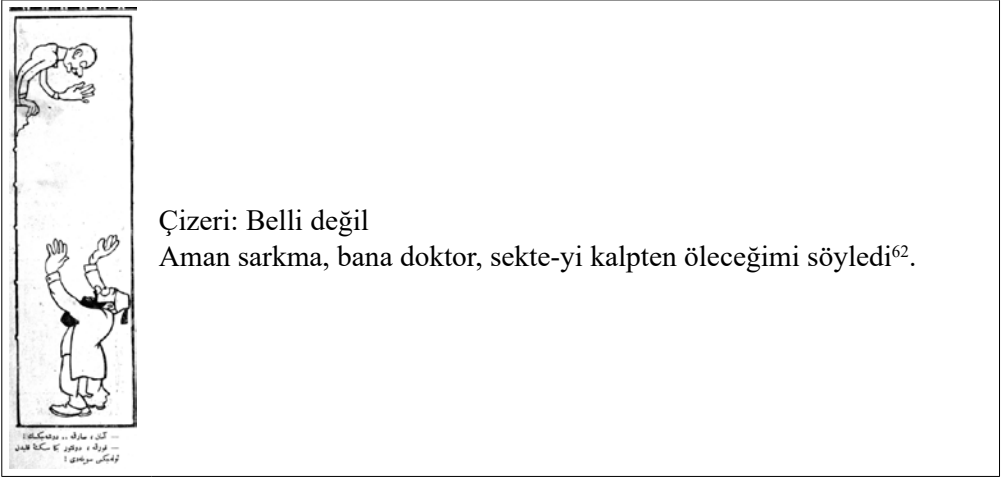


Çizeri: Belli değil

Karagöz- Vay çocuk vay, senin hastalığın emraz-ı dahiliyyeden, ne işin vardı bitişik koğuşta, al şu doktorun verdiği iksiri, bir şeyin kalmaz.⁶¹

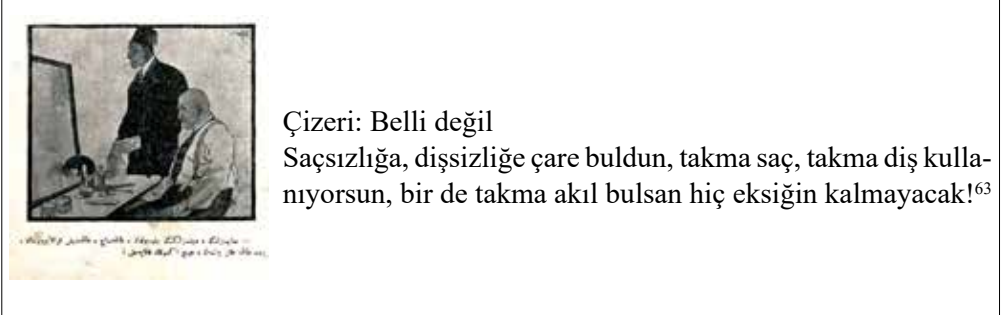
3.21. Kalp Krizi (Sekte-yi Kalp)

Karikatürde kalp krizi muhtemelen alacaklıya karşı bir tedbir amaçlı gösterilmiştir.



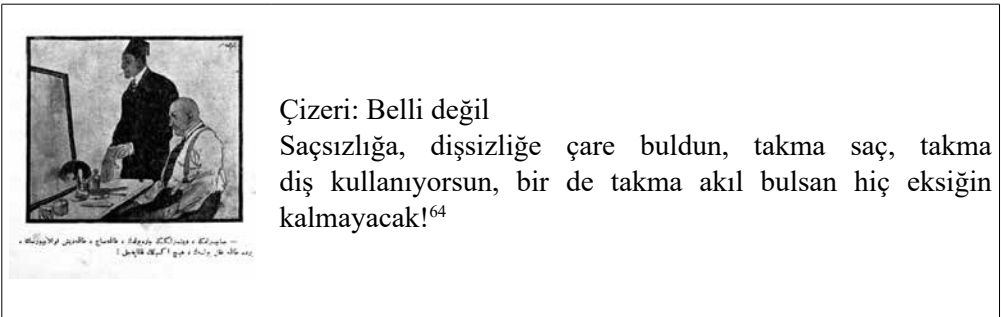
3.22. Kellik

Kellik de bir sağlık sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Takma saç bu sorunu örtmeye yönelik bir çözüm olarak gösterilmiştir.



3.23. Dişsizlik

Diş bakımının iyi yapılmadığı durumlarda dişlerin dökülmesi kaçınılmaz bir durumdur. Karikatürde de takma diş bu sorunun çözümü olarak gösterilmiştir.



4. Tedavi Şekilleri

4.1. Aşılar

4.1.1. Aşı Kâğıdı

Dönemin salgın hastalıklarının önemli yer tuttuğu ve bunun da karikatürlere yansıdığı görülmektedir. Milli Mücadele Dönemi'nde salgın hastalıkların İstanbul başta olmak üzere diğer şehirlerde de yaygın görüldüğü anlaşılmaktadır. Bu durum bir salgın tehlikesi karşısında aşılmanın önemi ortaya çıkarmış ve insanların aşı kâğıtlarını da yanlarında bulundurmaları gerekmiştir.



Çizeri: Belli değil
Memurlar-Hiç sesini çıkarma Karagöz ağa, aşılanmadan olmaz, bak hastalık ortalığı kırıp geçiyor. Karagöz- Amanın dostlar, sokak ortasında aşı yapılır mı yahu, tövbeler tövbesi, bir daha aşı kâğıtsız sokağa çıkarsam dünyanın bütün dertleri başıma gelsin.⁶⁵

4.1.2. Çiçek Aşısı

Çiçek aşısı, kadımla bağdaştırılarak bir ilkbahar mevsimi hastalığı olarak ifade edilmiştir.



Çizeri: Mazhar Nazım
Mevsim hastalıklarına karşı.
Çiçek aşısı⁶⁶.

4.2. Ameliyat

Tedavi şekillerinden olan ameliyat da karikatürlerde yer bulmuştur. Bu anlamda kalp ve ciğerde bulunan mikropların temizlenmesi için kapsamlı bir ameliyatın yapılmasının zorunluluğu üzerinde durulmaktadır. Burada devlet yöneticilerinin dirayetsizliklerinin ameliyatla temizlenmesine gerektiğine dair bir istihza da vardır.



Çizeri: Belli değil

Cemil Paşa- Bu kadar senelik doktoruz canım, artık büsbütün anlamaz değiliz ya, bu vücuda ameliyat lüzum yok vesselam!

Mülkiye müfettişi Salim Bey-aman paşam bak, bir kere şu mikroplara bunda ne ciğer kalmış ne yürek, hepsi tefessüh etmiş, kesip biçmedikçe işe yaramaz.

Karagöz-Hakkın var azizim, sen paşama bakma, şu kokmuş parçaları sök at da biz de kurtulalım.⁶⁷

4.3. Kan Aldırma (Hacamat)

Kan aldırmanın insan sağlığı için yararlı olmasına karikatürde de yer verilmiştir. Kan aldırma için en uygun ayın mayıs olduğuna vurgu yapılmıştır. Ancak burada devletin içinde bulunduğu güç durumda kanın kalmadığı “kansızlık” denilerek hicvedilmiştir.



Çizeri: Belli değil

Hacivat- Ne yaparsın Karagöz, alışmışım da her sene mayıs gelince kan aldırmandan olmuyor.

Karagöz-Ayol alınacak kan kaldı mı ki?⁶⁸

Bir başka karikatürde de Yunan ordusunun Sakarya Savaşı'nda yenilmiş olması, Yunanlıların hacamat edilmesiyle ve hiçbir ağrının sıkıntının kalmamasıyla ilişkilendirilmiştir.



Çizeri: Belli değil

Konstantin- Anadolu da beni bir hacamat ettiler ki hiç kaşıntım kalmadı doktor, kan aldırma iyi geldi.

Doktor- Papulas generaliniz ne alemde haşmetmaap

Konstantin- o henüz tedavide Mustafa Kemal Paşa zannederim ondan daha çok kan alacak.⁶⁹

4.4.İlaçlar

4.4.1. İlaç Yapımı

Karikatürde eczacının iki maddeyi karıştırarak ilaç yapması anlatılmaktadır.



Çizeri: Sabit
Haydi, bakalım, Eczacıbaşı iki maddeyi yekdiğeriyle imtizaç ediyoruz!⁷⁰

4.4.1. Kuvvet İlaçları

4.4.1.1. Kuvvet Macunu

Dönemin ilaçları arasında kuvvet macununa da yer verilmiştir. Doktor, hastasına kuvvet macununu kullandığı takdirde yüz sene yaşayacağına dair teminat vermiş ve hasta da ülkenin kötü gidişatı karşısında bu kuvvet macununun bile yetersiz kalacağını ifade etmiştir. Bununla birlikte bu kuvvet macunun etkisini küçük çocuğun görmesi umudu taşınıldığı zayıf bir ihtimalle dile getirilmiştir.



Çizeri: Belli değil
Doktor-İşte bu kuvvet içersen dostum, yüz sene yaşayacağına senet veririm.
Karagöz-Desene ben ne kadar yaşarsam şu şark meselesinin sonunu göremeyeceğim bari şu bizim yumurcak görse de gam yemesem⁷¹.

4.4.1.2. Kuvvet Hapı

Vücutun direnç kazanması için kuvvet haplarının da tavsiye edildiği görülmektedir. I. Dünya Savaşı sonunda Almanya'nın bazı topraklarını Fransa'ya kaptırmış olması onun güçsüzlüğü olarak ifade edilmekte, bu yüzden de Almanya'nın bunu telafi etmek adına kuvvet hapları kullanmasının yararlı olacağı önerilmektedir.



Çizeri: Belli değil
Hacivat- gördün mü Karagöz, Fofonburg yine acayip acayip kuvvet hapları bulmuş yutuyor.
Karagöz-nafile ne kadar yutsa kimseyi kuvvetine inandıramaz. Korku damarı patladı mı, patlamadı mı?⁷²

4.4.1.3. Kuvvet İlacı

Kuvvet ilacının hastayı iyileştirme yanında onun gençleştirilmesine de katkı sağladığı dile getirilmektedir. Ancak bu ilacı keşfeden kişinin yaşlı olması onun etkisinin olmadığı zıtlığını doğurmaktadır.



Çizeri: Belli değil
Atsız bey- Monşer, öyle bir kuvvet ilacı keşfettim ki, üç şişe içen gençleşiyor.
Atsız bey- Keşfettiğiniz ilacı nefsinizde tecrübe etmediniz galiba?⁷³

4.4.2. Müshil İlacı

Kocasından fazlasıyla sıkıntı gören kadın, öldüğünde eşinin cenazesinde bulunamamak için doktorun kendisine müshil ilacı vermesini istemektedir.



Çizeri: Cemal Nadir
Hasta-kuzum doktor bey öldüğüm gün kocama müeessir bir müshil vermenizi rica edeceğim Doktor- niçin?
Hasta- hiç olmazsa cenazemde bulunamaz. Ben de rahat ederim.⁷⁴

4.4.4. İksir

İç hastalıkları ile ilgili şikâyete karşı, iksirin kullanılması istenmektedir.



Çizeri: Belli değil
Karagöz- Vay çocuk vay, senin hastalığın emraz-ı dahiliyeden, ne işin vardı bitişik koğuşta, al şu doktorun verdiği iksiri, bir şeyin kalmaz⁷⁵.

4.5. Hava Değişimi/ Tebdil-i Hava

Bazı hastalıkların tedavisinde hava değişiminin de yararlı olduğu bilinmektedir. İnsan vücudunun hava ile uyumsuzluk yaşaması bazı rahatsızlıkları da beraberinde getirmektedir. Bu durumda hava değişimi, yani bulunulan mekânın da değiştirilmesi sağlık için faydalı olabilir. Bu durum karikatürde de ifade edilmiş ve Yunan Kralı Konstantin'in Yunan ordusunun Anadolu'yu işgaliyle ortaya çıkan durumun kendi sağlığını da bozacağı müstehzi bir edayla anlatılmıştır.



Çizeri: Belli değil
Gunarıs- Hastalığınıza Avrupa'da bir çare bulamadım. Bilmem ki tebdil-i hava için Anadolu'ya teşrif buyurulur mu? Konstantin-Ne diyorsun, ne diyorsun, beni bu hale koyan orası değil mi, ölümümü mü istiyorsun?⁷⁶

Takatsizlik nedeniyle doktora gelen hastaya, doktorun dört buçuk ay hava değişimi vermesi karşısında eğer kendi askerliği döneminde olsaydı bu beş yüz liralık rüşvet karşılığında yapacağı ifade etmesi toplumdaki rüşvet olayının bir yönüne işaret etmektedir.



Çizeri: Sedat Simavi
Doktorcuğum, fena halde takatsizim, Zaafınızdan geliyor. Dört buçuk ay tebdil-i havaya ihtiyacınız var. Bu ne cömertlik doktor bey. Alayda iken bunu beş yüz lirada aşağı vermezsiniz⁷⁷.

Doktor hastası için hava değişimi tavsiye etmiştir. Hastanın eşi de bu tavsiyeyi karısının gürültülü müzik çalmasına bağlamıştır.



Çizeri: Belli değil

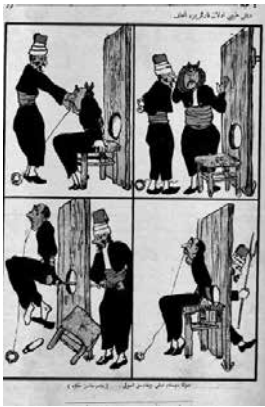
Sükûnet ihtiyacı

Zevce- Aa, unuttum, dün doktor gelmişti... Her ikimiz için de sakın bir yerde tebdil-i hava tavsiye etti

Zevç- Muhakkak yine böyle gürültülü bir parça çalıyordun!⁷⁸

4.6. Diş Çekimi

Diş çekiminin zorluğu karikatürde ifade edilmektedir. Hastanın dişi iple kapıya bağlanarak zor bir şekilde çekilmektedir.



Çizeri: belli değil

Diş tabibi olan karilerimize ithaf,

Son sistem diş çıkarmak usulü: Münderecatsız hikaye⁷⁹.

5.Görevliler

5.1. Doktor

5.1.1. Uzman Doktor

Uzman doktorlara da karikatürde yer verilmiştir.



Çizeri. Cemil Cem

Emraz-ı (okunamadı) tabip mütehassısı⁸⁰

5.2. Hasta Bakıcı

Sağlık hizmetlerinde hasta bakıcıların (Kavram açık olmadığından hemşire olarak da kabul edilebilir.) da önemli bir yeri vardır. Hastanın kadın hasta bakıcıdan memnuniyeti ifade edilmekte, hatta bu memnuniyetle yatakta yaşlanılmaya bile razı olunacağı dile getirilmektedir.



Çizeri: Belli değil

Karagöz- Tevekkeli değil kadınların hasta bakıcılığı caiz değildir demiyorlar, böyle bakılırsam bu yastıkta kocayıp bu yatakta can vereceğim, haberim olmayacak.⁸¹

5.3. Diş Hekimi / Diş Tabibi

İnsanların tavsiye edilen diş hekimlerine gitmeleri toplumun bir alışkanlığı olarak görülebilir. Karikatürde yer alan kadın da bu tavsiyeye uyarak diş hekimini muayenehanesini değiştirmesine rağmen arayıp bulmuş ve oraya gitmiştir. Kadının dişçiyi tercih etmesinin bir nedeni hekimin yakışıklılığı, kariyeri ile izah edilebilir.



Çizeri: Belli değil

Ah doktor, kaç gündür diş ağrısından ölüyorum. Bereket versin ki dün bir arkadaşım diş tabibi Zühtü Bey muayenehanesini Eminönü'nde tramvay yolunda İsteyen mağazası karşısına nakletmiş dedi, hemen doğru buraya geldim!⁸²

5.4. Kadın Hekim

Erkeklerin doktorluk meslekini yerine getirdikleri gibi kadınlar da tıbbiyeden mezun olup hekimlik yapabilmekteydiler. Karikatürde bir kadın hekimin hastasını muayene için evden ayrıldığı ve gece geri dönebileceği ifade edilmektedir. Ancak bu karikatürde kadının toplumda daha serbest hareket edebilme yönünde bir isteğinin olduğu da görülmektedir.



Çizeri. Muhittin

Kadınların hekimliği dolayısıyla

Beni çağırılmışlar, hastaya gidiyorum. Gece gelmezsem merak etme!!⁸³

5.5. Göz Doktoru

Dönemin şartlarında hekimlikten gelen bazı devlet adamlarının önemli mevkilerde oldukları görülmektedir. Karikatürde de göz doktoru diplomata yer verilmiştir. Bunun Esat Paşa olduğu söylenebilir.



Çizeri: okunamadı
Göz doktoru bir diplomat⁸⁴

5.6. Kadın Doktoru

Bir erkek, kadınların tenlerinin daha kuvvetli ve dayanıklı olduğunda bahsederken dinleyen de onun kadın hastalıkları doktoru olup olmadığını sormuştur. Konuşan kişi de deri tüccarı olduğunu belirterek her deriye dokunanın kadın doktoru olmadığını istihza yoluyla anlatmıştır.



Çizeri: Ramiz
Erkeklerden ziyade dişilerin teni daha mukavemetlidir.
Kadın doktoru musunuz?
Hayır, deri tüccarıyım!⁸⁵

— هر چاهه از کفردن زیاد
دشمنان را که ما مانع از آن هستیم، در حال انجام
— فادین دوکتور بیسک؟
— خایر، دردی بخاریم!

5.7. Fiziyoloji Uzmanı

Tıbbın önemli dalları arasında fiziyoloji de yer almaktadır. Dönemin fiziyoloji uzmanı K.C. Bey'in karikatürüne yer verilmiştir.



Çizeri. Belli değil
Fizyoloji mütehasşısı K. C. Bey

5.8. Psikiyatır

Psikiyatri doktorunun karikatürüne de yer verilmiştir. Karikatürde bir kişi olarak değil de genel bir psikiyatri doktoru çizilmiştir.



Çizeri: Okunamadı
Deliler doktoru⁸⁶

5.9. Bakteriyolog

Karikatürde bakteriyologhane müdürünün portresine yer verilmiştir. Bu durum mizah gazetelerinin tıpla daha fazla ilgili olduğunun bir işareti olarak görülebilir.



Çizeri. Mazhar Nazım
Bakteriyologhane müdürü⁸⁷

5.10. Tıp Fakültesi Dekanı

1922’de Darü’l-Fünun’a bağlı tıp fakültesine atanan dekan portresi çizilmiştir.



Çizeri: Haydar Şevket
Tıp Fakültesi Reis-i cediti⁸⁸

5.11. Boğaz Hastalıkları Mütihazası (Uzmanı)

20. yüzyılın başları itibariyle uzman doktorların az olması ve var olan uzmanların da bu anlamda iyi bir gelire sahip oldukları boğaz hastalıkları uzmanı ile ifade edilmiştir.



Çizeri: Sedat Simavi
Boğaz hastalıkları mütihazasına müjde Emraz-ı efrenkiye mütihazası- sen her zaman müşterisizlikten bahsederdin, şimdi maşallah yüzün gülüyor. Boğaz hastalıkları mütihazası- Fındıklı sarayının karşısında muayenehane kiraladım. Allah bereket versin, birkaç para çıkarıyoruz⁸⁹.

6. Sağlıkla İlgili Atasözleri, Deyimler ve Temenniler

6.1. Hapı Yutmak

Sağlıkla da ilişkili olan bu deyim zor durumda kalmayı ifade etmektedir. Karikatürde de Türk ordusunun Sakarya zaferiyle birlikte üçüncü darbeyi vurmasıyla Yunan ordusunun bozguna uğraması hapı yutmak deyimiyile dile getirilmiştir.



Çizeri: Belli değil
 Hacivat- İkidir iki, hapı yuttu bizim tilki.
 Karagöz- Ha babam üçtür üç, bu yumruklara
 dayanmak çok güç.⁹⁰

6.2. Şifayı Bulmak

Şifayı bulmak, rahatsızlıktan iyileşmek anlamına gelmektedir. Karikatürde de Yunan ordusunun yenilgiyle birlikte Anadolu'dan çekilmesi şifayı bulmak ile nitelendirilmiştir.



Çizeri: Belli değil
 Karagöz- Kaçmaktan tabanlarınız patlarsa
 hele dişinizi biraz daha sıkıp denize kadar
 gidin. Şifayı bulursunuz tuzlu su birebir
 gelir.⁹¹

6.3. Allah Rızası İçin Sağlık Vermek

Dua ifade eden bu söz grubu, belediyelerin daha iyi ve halka yararlı işler yapması için kullanılmıştır. Bunların içinde sağlık hizmetlerinin acil düzeltilmesi gerekliliği temenni olarak vurgulanmıştır.



Çizeri: Belli değil
 Hu, baksana bana kimsin sen, kimi arıyor-
 sun?
 Karagöz- Kuzum hanımcığim, şehremane-
 nin bir parçası da bu taraflara taşındı di-
 yolar, Allah rızası için sağlık verir misin?⁹²

6.4. Uyuz Gibi Kaşınmak

Bulaşıcı bir hastalık olan uyuz, gözle görülmeyen bir parazit türü olan *Sarcoptes Scabei Hominis*'in neden olduğu, kaşıntılı bir parazit hastalığıdır. Karikatürde de bu durum bir örnekle anlatılmıştır. Uyuzun kaşınmaya neden olduğuna da vurgu yapılmıştır.



Çizeri: Belli değil
Karagöz- Aman Hacivat, şu şaşkın balığa bak, karaya vurursam kurtulurum zannediyor, kaşın bakalım uyuz gibi, kurtuluş var mı?⁹³

7. Doktorların Eğitimi

7.1. Halk Hekimliği

Doktorların tıbbiye mezunu olmaları yanında halk hekimliği ile bu işi yapanlar vardır. Karikatürde hekimliğin aslının halk hekimliği olduğu mektepli hekim olamayacağı vurgulanmıştır.



Çizeri. Cemil Cem
Bana bak, mektepli misin, alaylı mısın?
Aslanım, yiğidim, ben sizin hekiminiz değil miyim?
Ben hekim mekim tanımam, alaylı mısın?
Alaylı yavrum alaylıyım, hiç mektepli doktor olur mu?⁹⁴

8. Sağlıkta Hizmetlerinde Mekan

8.1. Muayene Odası

8.2. Darü'l-Kelp Tedavihanesi

Muhafif bir gazetede adının geçmesi tehlikeli hastalık olan kuduz ile ilişkilendirilmiştir.

Çizeri: Belli değil
O da bir nevi kuduz değil mi?
Birader, böyle acele acele nereye?
Darü'l-Kelp tedavihanesine.
Ne oldun? Bir köpek mi ısırıldı?
Hayır, hayır, peyam-ı ayamda ismim çıktı!⁹⁵



9. Diğer

9.1. Kendini Hasta Zannetmek

Toplumumuzda bazı insanlar, kendilerinin çabuk hastalanacaklarını düşünmekte ve en ufak durumda paniğe kapılmaktadırlar. Karikatürde de kişinin şapkasını “külâh” çıkarması nedeniyle hastalığa yakalanmış olabileceği ima edilmektedir.



Çizeri: Belli değil
Karagöz- Doktor, hastalığı tehlikeli mi?
Doktor-Hastalığın seyrine göre her şey olabilir.
Fakat bu yakında rüzgâra karşı oturdu mu?
Karagöz- Hayrola bir şey yok, ama geçenlerde
başından külâhını çıkarmıştı.⁹⁶

9.2. Hasta Gibi Göstermek

Kadın kendisini hasta gibi göstererek yılbaşı için tebrikler beklediğini ifade etmektedir. Buradaki amacı kendini hasta göstererek kendisine olan ilgiyi artırmaktır.



Çizeri: Ramiz
Ne yapıyorsun? Hasta mısın?
Hayır, sene başı tebriklerini bekliyorum!⁹⁷

10. Doğum

Kontrol ya da doğum amacıyla doktora giden hamile kadının durumunu iyi görmeyen doktor, eşine ya çocuğu ya da anneyi kurtarabileceklerini ifade etmiştir. Kocas

da belki karısından duyduğu rahatsızlık nedeniyle veya çocuğunun kurtulmasının bakımını için zor olabileceğini düşünerek doktordan kendisini ikisinden de kurtarmasını istemiştir.



Çizeri: Mazhar

Doktor- çare yok, ya çocuğu, ya validesini.. ikisinden birini kurtarabileceğiz..

Zevç- En iyisi ikisinden de beni kurtarın!⁹⁸

11. Tıptaki İlerlemeler

Doktor tıp ilminin günden güne geliştiğini söylerken hasta da bunun vizite ücretinin artmış olmasıyla ilişkilendirmektedir. Bu durum hastanın bakış açısını göstermektedir.



Çizeri: Ramiz

Doktor- tababet günden güne terakki ediyor. Anlıyor musun?

Hasta- anlamaz olur muyum doktor bey. Hatta viziteniz bile geçen seneye göre terakki etmiş.⁹⁹

12. Tıbbi Gereçler

12.1. Röntgen Cihazı

Tıbbi araç gereçler içerisinde Türk toplumunda fazla kullanılmayan, ancak bazı büyük şehirlerde bulunan röntgen cihazına da karikatürlerde yer verilmiştir. Bunun kadınların kalp hastalığını çok iyi göstereceği ima edilmiştir.



Çizeri: Şevket

Röntgen şuaı önünde

Asri kadınların kalp hastalığı.¹⁰⁰

13. Salgın Hastalıklara Yol Açan Nedenler

13. 1. Sokakların Kirliliği

Pislik içinde olan sokakların temizliğinin istenmesi, oraların görüntüsünün düzelmesi yanında hastalık nedeni olan bir ortamın da giderilmesi için önemlidir.



Çizeri: Belli değil

Karagöz- aman doktor, paşam doktor, İstanbul şehremini bulamıyor, sokaklar pislik içinde, gel, yetiş memleketi biraz temizle

Hacivat- ne diyor karagözüm, ne diyor?

Karagöz- ahali beni intihap ederse memleketi temizlemek için benimle beraber çalışırsa gelirim diyor¹⁰¹.

Sokaklar temiz olmazsa, orada yaşayanlar kirlenmemek, hastalığa yakalanmamak için özel çaba sarf edeceklerdir.



Çizeri: Belli değil

Hacivat- Aman Karagöz, bu ne hal_ karnaval vakti geçti yahu, böyle suratında maske, ayaklarında lağımçı çizmesi, boynunda koca süpürge nereye gidiyorsun?

Karagöz- Ayol, Kadıköy, İstanbul sokaklarında bundan başka kıyafetle gezmek mümkün müdür?

Suratımdaki sokakların kokuşmuş pisliği için maksat-ı (okunamadı) maskesidir, çizmelerimde, süpürge de ona göre!¹⁰²

13.2. Fareler

Farelerin salgın hastalıkların yayılmasında etkileri büyüktür. Bunun için de salgın hastalıklarla mücadele heyeti kurulmuş ve fare getirenlere heyet tarafından para ödenmiştir. Bu durum, muhalefetin iktidar aleyhindeki çalışmalara verdiği ödünlerle ilişkilendirilmiştir.



Çizeri. Rıfkı

Emraz-ı sariye mücadele heyeti fare getirenlere para veriyor Nasılmış muhalefet? Şimdi böyle kaçacak sıçan deliği ararsın. Değil hanım değil, şimdi sıçan deliği meselesi bir nevi boğaz meselesi oldu.¹⁰³

Sonuç ve Değerlendirme

Karikatürler, toplumun farklı özelliklerini öne çıkarma ve onlara dikkat çekme ihtiyacı ve amacıyla çeşitli kavramları, onlarla bağlantılı konularla ilişkilendirmektedir. Bu durum bir kavrama yönelik diğer konuların da bulunmasını ve onlara dair kültürel boyutta bilgi edinilmesini sağlamaktadır. Girişte de belirtildiği gibi bu çalışmanın ko-

nusu ile temelde sağlıkla ilgili kültürel boyuttaki konu ve bilgilerin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Ulaşılan sonuçlar sağlıkla eşdeğer görülen unsurlar ve tıp terimleri açısından ayrı ayrı değerlendirilmiştir.

Doktor ve sağlık kavramı, karikatürlerde doktorların aldıkları eğitimler, hekimlerin akademik faaliyetleri, hekimliğin zorluğu (yorgunluk, nöbet), hekimlerin idari görevleri, kadın hekimlerin yetiştirilmesi, sosyal yaşamları (çapkınlık, eğlence, baloları gibi), görünüşleri ve giyim tarzları, bahane olarak kullanılmaları (eşinle konuşmak istemeyen birinin doktor kimseyle görüşme, dedi bahanesi üretmesi gibi), kıskançlık nedeni olmaları, perhizler ve yeme-içme alışkanlıkları, muayene sırası bekleme ve muayene odası özellikleri, muayene (vizite) ve ücretleri, sağlıktaki gelişmelerin yalnızca muayene ücretlerinin artışında kendini göstermesi, teşhis ve teşhislerin değişkenliği, ama muayene ücretlerinin benzerliği, ilaç ücretleri ve ilaç bulma sorunları, ilaç çeşitleri, temizlik ve ona dikkat edilmesi temennileri, uyku sorunları, ölüm, açlık ve sağlık ilgisi, reçete, doktor görüşleri, zararlı alışkanlıkların sağlığa etkileri, doktor korkusu, zayıflık, şişmanlık, hastalıklar (baş, diş ve bel ağrısı, sıtma, veba gibi), bilinmeyen hastalıklara bakışı, aşılar ve belgeleri (aşı kâğıdı), tedavi şekilleri (ameliyat, kan aldırma gibi), hava değişimi, sağlık çalışanlarının unvanları (doktor, operatör, hasta bakıcı gibi), sağlıkla ilgili sözlü kültür ürünleri (hapı yutmak, şifayı bulmak, uyuz gibi kaşınmak gibi), doğum, hastalık hastası olmak, tıptaki ilerlemeler, tıbbi gereçler, hastalık nedenleri gibi konularla bağlantılı olarak ele alınmıştır.

Karikatürler adı geçen hastalıklar, sağlık ve tıp ile ilgili terimler ve söz varlığı, göğüs, tabibe, tabip, hekim, operatör, hasta bakıcı, kadın doktoru, mütehassıs, dizleri karıncalanmak, kalp, kalbi dinlemek, doktor, itiyat et-, mide, hafif şeyler yemek, doktor çağırmak, dert, dertlerin en büyüğü, vizite ücreti, uyuyamamak, uyku problemi, doktorun hesap pusulası, doktora baktırmak, ilaç, eczacı, eczacılara narh koymak, ilaç parası, bayılmak, reçete, hasta, uyku hastalığı aşılama, çare, muayene, doktoru değiştirmek, reçetelerden pul parası alınmak, hastalık, teşhis, derece, dilaltı, dilaltına derece koymak, ayak, doktor korkusu, zayıflama, boğazda şişlik, halsizlik, kırıklık, baş, beyin, kuvvetli yemek, kılunç, bel ağrısı, sızı, kaplıca, kaşıntı, hacamat, mide rahatsızlığı, iştahı olmamak, abur cubur yememek, ölüm, mariz, etibba, hararet, diş, dişlerin dökülmesi, ayakların kesilmesi, ameliyat, delilik, mide bulantısı, mide bulantısı, kasrû'l-basar, kızamık, verem, tebdil-i hava, sıtma, salgın, hap, kuduz, illet, kalp hastalığı, cildiye doktoru, kabakulak, emraz, emraz-ı efrensiyye, boğaz hastalıkları mütehassısı, müşteri (hasta), röntgen, röntgen şuaı, boğaz iltihabı, perhiz etmek, iltihap, yürüme bozukluğu, mide delmek, karın ağrıtmak, bağırsak koparmak, emraz-ı dahiliyye, sekte-yi kalp, kellik, dişsizlik, aşı, aşılama, aşı kâğıdı, çiçek aşısı, mevsim hastalığı, mikrop, ciğer, yürek, kan aldırma, kuvvet ilacı, ilaç yapımı, Eczacıbaşı, kuvvet hapı, damarı patlatmak, müşhil ilacı, iksir, diş çekimi, diş tabibi, göz doktoru, fizyoloji uzmanı, deliler doktoru, doğum, darü'l-kelp tedavihanesi, uyuz ve bakteriyologdur.

Karikatürlerde hastalar yoksulluk, şikâyetler ve hastalıklar yanında doktora gelen müşteriler olarak da ifade edilmiştir: *Bu doktorun eli pek yavaş. Müşterilerini çok bekletiyor gibi.*

Hapı yutmak, şifayı bulmak, Allah rızası için sağlık vermek, uyuz gibi kaşınmak, karikatürlerde karşılaşılan deyim ve dualardandır.

Kaynakça

1. Ana Britanica, Karikatür, C: 12, İstanbul: Meydan Yayınları, 1992, s.628.
2. Balcıoğlu-Öngören. 50 Yılın Türk Mizah ve Karikatürü. Çeltit Matbaacılık, 1973, s.5-8.
3. Coşar, Said. Edebiyatın Karikatürize Halleri. Turkish Studies, Volume 5/2 Spring 2010, s. 688-734.
4. Güner, Tuğba. İş Kazalarına Karikatürler Üzerinden Bir Bakış. V. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı I, 2016, s. 21-40.
5. Karabaş, Seyfi. Bütüncül Türk Budun bilimine Doğru, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999, 59.
6. Kaya, Mehmet-Acarlı, Meltem. Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Kadar Türkiye'de Karikatürün Tarih-sel Gelişimi. Milli Kültür Araştırmaları Dergisi, C.2, S.2, 2018, s.127-133.
7. Yüceol Özzen, Muna. Türkiye Türkçesi Atasözlerindeki Değişkenlerin Eşdeğerliliği. Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 14, Sayı 2, 2005, s.403-416.

Sürelî Yayınlar

Akbaba

Aydede

Ayine

Deccal

Diken

Guguk

Kalem

Karagöz

(Footnotes)

1. Akbaba, S.8, 1 Kânunusani 1339 (1 Ocak 1923) Pazartesi, s.1.
2. Akbaba, sayı 505, 13 Ekim 1927 Perşembe, s.3.
3. Akbaba, sayı 537, 2 Şubat 1928 Perşembe, s.2-3.
4. Akbaba, sayı 196, 20 Teşrinievvel 1340 (20 Ekim 1924) Pazartesi, s.2.
5. Akbaba, sayı 154, 26 Mayıs 1340 (26 Mayıs 1924) Pazartesi, s.2.
6. Karagöz, sayı 1153, 15 Mart 1919 Çarşamba, s.1.
7. Akbaba, sayı 266, 22 Haziran 1341 22 Haziran (1925) Pazartesi, s.3.; Akbaba, sayı 578, 25 Haziran 1928 Pazartesi, s.3
8. Akbaba, sayı 479, 14 Temmuz 1927 Perşembe, s.2.
9. Akbaba, sayı 583, 12 Temmuz 1928 Perşembe, s.3
10. Karagöz, sayı 1229, 10 Kânunuevvel 1919 Çarşamba, s.4
11. Karagöz, sayı 1156, 26 Mart 1919 Çarşamba, s.1.
12. Karagöz, sayı 1165, 26 Nisan 1919 Cumartesi, s.4
13. Karagöz, sayı 1241, 28 Ocak 1920 Çarşamba, s.1.

14. Ayine, sayı 18, 22 Kânunuevvel 1337 (22 Aralık 1921) Perşembe, s.2
15. Karagöz, sayı 1292, 28 Temmuz 1336 (28 Temmuz 1920) Çarşamba, s.4.
16. Guguk, sayı 8, 27 Ağustos 1340 (27 Ağustos 1924) Çarşamba, s.3.
17. Güteryüz, sayı 31, 1 Kânunuevvel 1337 (1 Ocak 1923), s.6.
18. Güteryüz, sayı 48, 30 Mart 1338 (30 Mart 1922), s.4-5.
19. Kalem, sayı 30, 12 Mart 1325 (25 Mart 1909) Perşembe, s.5
20. Akbaba, sayı 535, 26 Kânunusani 1928 Perşembe, s.2. Konuyla ilgili diğerkarikatürler, Akbaba, sayı 535, 26 Ocak 1928 Perşembe, s.2.; Akbaba sayı 535, 26 Ocak 1928 Perşembe, s.2.
21. Akbaba, sayı 503, 6 Ekim 1927, Perşembe, s.2. Konuyla ilgili diğerkarikatürler, Akbaba, sayı 503, 6 Ekim 1927, Perşembe, s.2.
22. Kalem, sayı 38, 21 Mayıs 1325 (3 Haziran 1909) Perşembe, s.14
23. Karagöz, sayı 1095, 24 Ağustos 1334 (24 Ağustos 1918) Cumartesi, s.4. Buna benzer diğerkarikatür de Aydede, sayı 9, 30 Kânunusani 1338 (30 Ocak 1922) Pazartesi, s.4'te bulunmaktadır.
24. Akbaba, sayı 182, 1 Eylül 1340 (1 Eylül 1924) Pazartesi, s.3.
25. Akbaba, sayı 240, 23 Mart 1341 (23 Mart 1925) Pazartesi, s.3.
26. Akbaba, sayı 617, 8 Teşrinisani 1928 Perşembe, s.2.
27. Diken, sayı 6, 9 Kânunusani 1919, s.4.
28. Karagöz, sayı 1216, 25 Teşrinievvvel 1919 Cumartesi, s.1.
29. Karagöz, sayı 1266, 28 Nisan 1920 Çarşamba, s.1.
30. Karagöz, sayı 1515, 23 Eylül 1922 Cumartesi, s.1.
31. Karagöz, sayı 1510, 6 Eylül 1922 Çarşamba, s.4.
32. Karagöz, sayı 1396, 25 Temmuz 1337 (25 Temmuz 1921) Cumartesi, s.1.
33. Güteryüz, sayı 38, 20 Kânunusani 1338 (20 Ocak 1922), s.4,Akbaba, sayı 339, 4 Mart 1926 Perşembe, s.3.
34. Akbaba, sayı 139, 3 Nisan 1340 (3 Nisan 1924) Perşembe, s.3.
35. Kalem, sayı 19, 25 Kânunuevvel 1324 (7 Ocak 1909) Perşembe, s.6.
36. Ayine, sayı 50, 2 Ağustos 1338 (2 Ağustos 1922) Çarşamba, s.4.
37. Güteryüz, sayı 122, 14 Ağustos 1339 (14 Ağustos 1923) Salı, s.4.
38. Diken, sayı 47, 1 Nisan 1336 (1 Nisan 1920) Perşembe, s.11; bu konunun geçtiğı diğerkarikatürler: Akbaba, sayı 208, 1 Kânunuevvel 1340 (1 Aralık 1924) Pazartesi, s.3.
39. Diken, sayı 53, 12 Mayıs 1336 (12 Mayıs 1920) Perşembe, s.8.
40. Akbaba, sayı 128, 25 Şubat 1340 (25 Şubat 1924) Pazartesi, s.1.
41. Akbaba, sayı 137, 27 Mart 1340 (27 Mart 1924) Perşembe, s.2.
42. Akbaba, sayı 147, 1 Mayıs 1340 (1 Mayıs 1924) Perşembe, s.4.
43. Akbaba, sayı 163, 26 Haziran 1340 (26 Haziran 1924) Perşembe, s.3.
44. Akbaba, sayı 221, 15 Kânunusani 1341 (15 Ocak 1925) Perşembe, s.2.
45. Akbaba, sayı 255, 14 Mayıs 1341 (14 Mayıs 1925) Perşembe, s.4.
46. Karagöz, sayı 1283, 26 Haziran 1336 (26 Haziran 1920) Cumartesi, s.4.
47. Guguk, sayı 16, 24 Eylül 1340 (24 Eylül 1924) Çarşamba, s.1.
48. Akbaba, sayı 187, 18 Eylül 1340 (18 Eylül 1924) Perşembe, s.1.

49. Güleriyüz, sayı 60, 22 Haziran 1338 (22 Haziran 1922), s.1. Kuduzla ilgili diğer karikatürler, Aydede, sayı 51, 26 Haziran 1338 (26 Haziran 1922) Pazartesi, s.3; Aydede, sayı 52, 29 Haziran 1338 (29 Haziran 1922) Perşembe, s.1.
50. Kalem, sayı 8, 9 teşrinievvel 1324 (22 Ekim 1908) Perşembe, s.7.
51. Kalem, sayı 11, 30 Teşrinievvel 1324 (12 Kasım 1908) Perşembe, s.12. Nezleyle ilgili diğer karikatürler: Diken, sayı 40, 29 Kânunusani 1335(29 Ocak 1919) Perşembe, s.12
52. Diken, sayı 36, 25 Kânunuevvel 1335 25 Aralık 1919) Perşembe, s.3. Vebayla ilgili diğer karikatürler: Akbaba, sayı 107, 13 kânunuevvel 1339 13 Aralık 1923) Perşembe, s.1.; Akbaba, sayı 222, 18 Kânunusani 1341 (18 Ocak 1925) Pazartesi, s.2.
53. Diken, sayı 39, 22 Kânunusani 1335 (22 Ocak 1919) Perşembe, s.8.
54. Aydede, sayı 13, 13 Şubat 1338 (13 Şubat 1922) Pazartesi, s.4.
55. Deccal, sayı 1, 16 Kânunusani 1335 (16 Ocak 1919), s.4.
56. Aydede, sayı 11, 6 Şubat 1338 (6 Şubat 1922) Pazartesi, s.4.
57. Akbaba, S.1, 7 Kânunuevvel 1338 (7 Aralık 1922), s.2. Kalp hastalığıyla ilgili diğer karikatürler: Akbaba, sayı 226, 2 Şubat 1341 (2 Şubat 1925) Pazartesi, s.3.
58. Karagöz, sayı 1113, 26 Teşrinievvel 1334 (26 Ekim 1918) Cumartesi, s.1.
59. Karagöz, sayı 1139, 25 Kânunusani 1335 (25 Ocak 1919) Cumartesi, s.1.
60. Karagöz, sayı 1188, 19 Temmuz 1919 Cumartesi, s.4.
61. Karagöz, sayı 1034, 19 Kânunusani 1334 (19 Ocak 1918) Cumartesi, s.1.
62. Akbaba, sayı 204, 17 Teşrinisani 1340 (17 Kasım 1924) Pazartesi, s.3.
63. Akbaba, sayı 231, 19 Şubat 1341 (19 Şubat 1925) Perşembe, s.3.
64. Akbaba, sayı 231, 19 Şubat 1341 (19 Şubat 1925) Perşembe, s.3.
65. Karagöz, sayı 1235, 31 Kânunuevvel 1335 (31 Aralık 1919) Çarşamba, s.1.
66. Aydede, sayı 19, 6 Mart 1338 (6 Mart 1922) Pazartesi, s.4.
67. Karagöz, sayı 1247, 18 Şubat 1920 Çarşamba, s.4.
68. Karagöz, sayı 1269, 8 Mayıs 1336 (8 Mayıs 1920) Cumartesi, s.4.
69. Karagöz, sayı 1415, 8 Teşrinievvel 1337 (8 Ekim 1921) Cumartesi, s.4.
70. Akbaba, sayı 139, 3 Nisan 1340 (3 Nisan 1924) Perşembe, s.4.
71. Karagöz, sayı 1306, 18 Eylül 1336 (18 Eylül 1920) Cumartesi, s.4.
72. Karagöz, sayı 1430, 30 Kasım 1921 Çarşamba, s.1
73. Diken, sayı 37, 2 Ocak 1919 Perşembe, s.9.
74. Guguk, sayı 9, 30 Ağustos 1924 Cumartesi, s.3.
75. Karagöz, sayı 1034, 19 Ocak 1918 Cumartesi, s.1.
76. Karagöz, sayı 1431, 3 Aralık 1921 Cumartesi, s.1.
77. Diken, sayı 65, 30 Ekim 1920 Perşembe, s.10.
78. Akbaba, sayı 140, 7 Nisan 1924 Pazartesi, s.3.
79. Güleriyüz, sayı 58, 8 Haziran 1921, s.4.
80. Kalem, sayı 38, 21 Mayıs 1325 (3 Haziran 1909) Perşembe, s.16.
81. Karagöz, sayı 1460, 15 Mart 1922 Çarşamba, s.4.
82. Akbaba, sayı 105, 6 kânunuevvel 1339 (6 Ocak 1923 Perşembe, s.6., bu konudaki diğer

karikatürler: Akbaba, sayı 245, 9 Nisan 1341 9 Nisan 1925) Perşembe, s.3

83. Aydede, sayı 63, 7 Ağustos 1338 (7 Ağustos 1922) Pazartesi, s.1.
84. Diken, sayı 31, 20 Teşrinisani 1335 (20 Kasım 1919) Perşembe, s.3.
85. Akbaba, sayı 489, 17 Ağustos 1927 Perşembe, s.3.
86. Diken, sayı 5, 1 Kânunusani 1335 (1 Ocak 1919), s.18.
87. Aydede, sayı 19, 6 Mart 1338 (6 Mart 1922) Pazartesi, s.4.
88. Aydede, sayı 23, 20 Mart 1338 (20 Mart 1922) Pazartesi, s.3.
89. Diken, sayı 39, 22 Kânunusani 1335 (22 Ocak 1919) Perşembe, s.8.
90. Karagöz, sayı 1369, 27 Nisan 1921 Çarşamba, s.1.
91. Karagöz, sayı 1367, 20 Nisan 1921 Çarşamba, s.4.
92. Karagöz, sayı 1347, 9 Şubat 1921 Çarşamba, s.4.
93. Karagöz, sayı 936, 25 Kanunsani 1332 (7 Şubat 1917) Çarşamba, s.1.
94. Kalem, sayı 35, 23 Nisan 1335 (6 Mayıs 1919) Perşembe, s.1.
95. Gülyüz, sayı 60, 22 Haziran 1922, s.2.
96. Karagöz, sayı 1001, 22 Eylül 1917 Cumartesi, s.1.
97. Akbaba, sayı 217, 1 kânunusani 1925 Pazartesi, s.2.
98. Akbaba, sayı 141, 10 Nisan 1924 Perşembe, s.2.
99. Akbaba, sayı 578, 25 Haziran 1928 Pazartesi, s.3.
100. Akbaba, S.1, 7 Kânunuevvel 1922, s.2.
101. Karagöz, sayı 1156, 26 Mart 1919 Çarşamba, s.1.
102. Karagöz, sayı 1165, 26 Nisan 1919 Cumartesi, s.4.
103. Aydede, sayı 84, 19 Teşrinievvel 1922 Perşembe, s.1.

OSMANLI'NIN İLK RÖNTGEN MAKİNESİ

THE FIRST X-RAY MACHINE IN THE OTTOMAN EMPIRE

Nilifer Gökçe*

* Öğr. Gör., Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı,
nilifergokce@gmail.com

Abstract

Year: 1896

Place: Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane also known as Gülhane Askeri Tıbbiyesi (Medical School)

People: Two students, Rıfat Osman and Esat Feyzi. Rıfat Osman is in 7. grade, Esat Feyzi is in 8. grade.

After Wilhelm Conrad Röntgen has found X-Rays, "La Nature" magazine published an article on the discovery of X-ray light. Rıfat Osman translated this article from French and presented it to Esat Feyzi and Antranik Paşa. These two students produced the first X-ray device using the old tools found in the physics laboratory of the school. With this primitive radiology device, in September of 1896, they did film left hand of Antranik Paşa, a key in the wooden box and a frog.

In this article, the first X-Ray experience in the Ottoman Empire, studies in the field of radiology in our country and radiology education at Mekteb-i Tıbbiye (medical school) will be explained with Dr. Rıfat Osman's documents. The aim of this study is to shed light on our history of radiology as well as our history of medical education.

Keywords: Dr. Rıfat Osman, Dr. Esat Feyzi, X-Ray, Radiology

Özet

Yıl: 1896

Yer: Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane (Gülhane Askeri Tıbbiyesi)

İki öğrenci, Tosyavizade Dr. Rıfat Osman ve Dr. Esat Feyzi. Tosyavizade Dr. Rıfat Osman 7. Sınıf, Dr. Esat Feyzi 8. Sınıf öğrencisi.

Röntgen X ışınlarını bulmuş. “La Nature” dergisinde de “Röntgen Işığının Keşfi-ne Dair” bir makale yayınlanmıştı. Dr. Rıfat Osman Bey, bu makaleyi Fransızcadan çevirerek Esat Feyzi’ye ve Antranik Paşa’ya verir. Bu iki öğrenci okulun fizik laboratuvarında bulunan eski aletlerden yararlanarak ilk röntgen cihazını yaparlar. Bu ilkel radyoloji cihazı ile 1896 yılı Eylül ayında Antranik Paşa’nın sol elinin, tahta kutu içinde bir anahtarın ve bir kurbağın filmi çektiler.

Bu makalede bu ilk deneyimden sonra, ülkemizde radyoloji alanında yapılan çalışmalar, Mekteb-i Tıbbiye’deki eğitim, Dr. Rıfat Osman Beyin belgeleriyle anlatılacaktır. Bu çalışmanın radyoloji tarihimize birlikte tıp eğitimi tarihimize de ışık tutması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dr. Rıfat Osman, Dr. Esat Feyzi, Röntgen, Radyoloji

Giriş

Dr. Rıfat Osman Bey ve Dr. Esat Feyzi ilk radyologlarımızdandır. Tosyavizade Dr. Rıfat Osman Bey (1874-1933) 18 Şubat 1874’te İstanbul’da Üsküdar’da Harem İskelesi’nde doğmuştur. İlk eğitimine 1880 yılında “Selimiye İptidai Mektebi”nde başlamış, 1882’de Paşakapısı Rüştiye-i Askeriyesi’ne, 3 Haziran 1889’de Kuleli Askeri Lisesi’ne 1892’de de Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane’ye girmiştir. 28 Mayıs 1899’da yüzbaşı rütbesiyle Mekteb-i Tıbbiye’den mezun olmuştur. Mezun olduktan sonra, Prof. Robert Rieder Paşa’nın yanında çalışmaya başlamış. Rieder’in yardımcılığına ve röntgen dairesi şefliğine kadar yükselmiştir (1). **(Resim 1)**



Resim 1. Tosyavizade Dr. Rıfat Osman



Resim 2. Dr. Esat Feyzi

Dr. Es’ad Feyzi (1874-1901), İstanbullu olup, 1874 yılında doğdu. Önce Davutpaşa Askeri Rüştiyesi’ne, daha sonra Tıbbiye İdadisine girmiş, 1897’de yüzbaşı rütbesiyle Mekteb-i Tıbbiye’den mezun olmuş ve. Hikmet Muallimi Dr. İsmail Ali Bey’in ya-

nında çalışmıştır. Dr. Rıfat Osman Bey'le birlikte 1897 yılında Osmanlı-Yunan Savaşında Yıldız Hastanesinde yaralıların röntgenlerini çekmişlerdir. 1901 yılında genç yaşta vefat etmiştir (2). **(Resim 2)**

Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de öğrencilikleri sırasında 1895'de Wilhem Conrad Roentgen (1845-1922) X-Işınlarnı bulmuş, bundan bir yıl sonrada iki tıbbiye öğrencisi Dr. Rıfat Osman Bey ve Esat Feyzi okulun fizik laboratuvarında bulunan imkânları kullanarak deneyler yapmışlardır.

Dr. Rıfat Osman Bey, Gülhane'yi ve öğrencilik yıllarını anlattığı "Hayatım ve Hatıratım" adlı hatıratında, "Mösyö Röntgen, Krokes boruları denilen bir tür uzunlamasına camdan ve elektrik lambası cinsinden aletlerle deneyler yaptığı sırada, yoğun cisimleri geçirici bir ışığı bulduğu ilmi litarütürde yayınlanması üzerine o tarihte fizik müzesinde bulunan malzemeler ile arkadaşım Esat Feyzi ile beraber, hocamız Antranik Paşa'nın izniyle deneyler" yapmış olduklarını yazmaktadır (3).

Dr. Rıfat Osman Bey, 1923 yılında Üsküdarlı ünlü Ressam Ali Rıza Bey'in aracılığı ile tanışıp ve çok iyi dost olduğu Prof. Dr. A. Süheyl Ünver'e **(Resim 3,4,5)** yazmış olduğu 14 Ekim 1928 tarihli mektubunda ise arkadaşı Esat Feyzi ile birlikte okuldaki imkânları kullanarak röntgen makinesini nasıl yapmış olduklarını daha açık bir şekilde anlatmaktadır.



Resim 3. Dr. Rıfat Osman Bey'in 14 Ekim 1928 tarihli mektubunun ilk sayfası



Resim 4. Dr. Rifat Osman Bey'in 14 Ekim 1928 tarihli mektubunun 2. ve 3. sayfaları.



Resim 5. Dr. A. Süheyl Ünver ve Dr. Rifat Osman Bey. "Dr. Rifat Osman Bey'in Çalışma Odasında.

Kendisi, hekim olduğu kadar fotoğrafçı ve iyi bir ressam olan, bu yönünden dolayı arkadaşları arasında “Ressam Rıfat” olarak tanınan Dr. Rıfat Osman Bey, bu mektubunda, kendilerine destek veren fizik hocası Antranik Paşa'nın portresi ile birlikte yapmış oldukları ilk röntgen cihazının da resmini çizmiştir. Ülkemizde bu ilk röntgen çalışmaları ile birlikte Gülhane'deki tıp eğitimi hakkında bilgiler de verdiği mektubunda şunları yazmaktadır:

“ 14 Ekim 1928

Radyolog Dr. Rıfat Osman Tosyavizade

Aziz ve sevgili Süheyl ...

Gelelim radyololji bahsine:

Biliniyor ki, Röntgen, bu bilinmeyen doğa ışığını 1893 yılı sonlarında bulmuş idi...

Ben, bu tarihte “ Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane” (Tıp Okulu)'nin yedinci sınıfında, rahmetli arkadaşım Es'at Feyzi'de sekizinci sınıfında idim.

Ben, ondan iyi Fransızca bilmekle beraber, fizikte de ondan daha güçlü idim.

Aslında bir sınıfta iken benim, siyasi konulardan dolayı bir yıla yakın tutuklu kalmam yüzünden, ondan ayrılmış idim.

O, kimyada benden üstün olmakla beraber, çocukluğunda da İzmir Sanayi Okulu'nda bulunduğundan, okulun, kırık dökük fizik aletlerini de (-ki, tam terk edilmiş idiler) şöyle böyle onarırdı veya eder idik.

“ Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane”deki Kural...



Bu tarihte okulda, eski Fransız yönetiminden kalma şöyle bir kural var idi:

Bir öğrenci, hangi derste teorik, ameli (uygulamalı, pratik) arkadaşlarına üstün gelirse, ölçüsü üçü geçmemek koşuluyla hocasına ders yardımcısı olup, odadan dershaneye getirir, yanından ayrılmaz, aletlerine, koleksiyonlarına bakar, korumasına çalışır ve sonunda okuldan diploma alınca Agreje⁵ olarak kalır ve üç sene sonra, sınavla hoca yardımcısı olurdu.

İşte ben ve Esat, o zaman Fizik Hocası Antranik Paşa'nın ders çömezleri (çırakları) idik. Hocamız da çok yaşlı ve şu resimdeki gibi idi. (Resim 6)

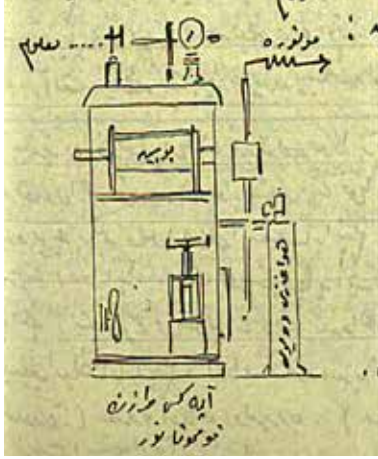
Resim 6. Antranik Paşa

⁵ Fransızca agrégé. Fransız eğitim sisteminde “kıdemli, kalifiye öğretmen”

Derslerin Fransızca'dan Türkçe'ye çevrilmesine uğraşanlardan?

Bu kişinin kolağası rütbesinde Fransızca'ya ve Batı felsefesine çok meraklı “Volter İsmail” adında bir de yardımcısı vardı ki, sonradan yerine geçti ve çok sene önce, “koca vücuduna ve sağlıklı yaşamasına rağmen” Celâl İsmail Paşa gibi veremden öldü.

Zafer....



Resim 7. İlk Röntgen makinesinin Dr. Rıfat Osman Bey tarafından yapılmış çizimi

Ben, Esat Feyzi'ye, Antranik Paşa'ya o zaman fantezi gelen “La Nature” gazetesindeki Röntgen ışınına dair, okuduğum haber ve çevirisini verdim.

Derhal, o makalede verilen bilgiye göre hikmet (Fizik) müzesindeki (dershane demektir) Rumskork ve civalı eski alet (ki sonradan Fransız Villari onu çok geliştirmiştir) bir ya bağlayarak (...⁶) tüplerinde ufak bir deney yapmakla beraber, Talebe Muavenet Sandığı “Öğrenci Yardımlaşma Sandığı” ndan ve Antranik Paşa'dan (Çünkü, Esat'ta bende fakirzadelerden idik) aldığımız paralarla, Paris'in bu konuda tarihi bir şahsiyeti olan Pignet'ten portakal büyüklüğünde bir Knox tüpü getirttik. **(Resim 7)**

1896 yılı Eylül'ünde Antranik Paşa'nın sol eli, bir tahta kutu içinde bir anahtar ve bir kurbağanın iskeletini yaptık.

İşten zaferle çıktık.

Dönemin özelliğini çok iyi bilen hocamız: “ Çocuklar, bu işi gizli tutun. Kuşkulu bir Padişahımız var. İşi büyütür, başımız ağrıtır. Bu deney burada ve aramızda kalsın. Herhangi bir fırsatı bekleyin dedi.

Bizler, hocamıza hürmet ettiğimizden (hu) olur dedik. Ağızlarımızı mühürledik.

Esasen Esat Feyzi'de sır saklamada benden, ben de ondan aşığım kalmaz idim.

Ayrıntıları hazırlamakla meşgul oldum. Cıvayı buharlaştırmak için bir küvete koyup, ispiroto (alkol) ile yıkanır idi.

Esat Feyzi, bulunduğumuz pavyonun alt katındaki eczanenin kapısı dışında bu işi yapmaya başlar. Bizim takımın sandıklarıyla talaşları orada bırakılmış duruyormuş.

⁶ Not: Orijinal metinde yaptıkları ilk (prottip) röntgen alıcısını tarif ederken Dr. Rıfat Osman, bu cihazda kullanılan parçaların adlarını eski harflerle yazmış olduğundan okunamayan adlar (.....) ile gösterilmişti. Bunun için özür dileriz. Dr. Ratip Kazancıgil.

Nasılsa (hiçte aklım almaz. Çünkü civa ile ispiroto arasında yanmayı gerektiren bir ilgi yoktur) ispiroto alev alır ki, ateş, talaşları sarar. Düzenlemiş bir şeye benzer ki, dehşetli bir heyecan ile görevli askerler bağırışmaya ve hastane yanıyor diye koşuşturmaya başladılar.

Fakat talaşlar ile uğraşan yok. Hemen aşağıya koştum. Eczahaneden elime geçen bir kova suyu, koyup, talaşı söndürdüm. Yanan talaş bir kucak kadar bir şey.

Fakat..... İşte işin içinde fakatlar var

Hemen Yıldız komutanı Şevket Paşa, gür sesiyle bağırarak o anda geldi. İçeriye girip, ilk sözü şu oldu:

“ Bu, yezid tıbbiyelileri, buraya kim getirmiş. Onlardan bu millet ne zaman hayır görmüştür ki, şimdi padişahımıza hizmet edecekler..... Defedin bunları, bir dakika kalmasınlar...”

Haydi, arabalar, tıbbiye okuluna gidiş.

İşte sana küçük bir tarih yazdım. Çünkü seversin.

Bu grubu, sonradan Cemil Paşa seririyatına (Hastane Kliniğine) kurarak, okuldan çıkış tarihine kadar (R. 15 Nisan 1315/M.27 Nisan 1899) idare ettim.

Sonra, Esat Feyzi'ye teslim ile Gülhane'ye girip, orada da bu şekilde çalışmaya başladım.

Gerisini sen biliyorsun.

Bu tarihten itibaren otuz yıla yakın bir zaman geçti. Radyoloji gruplarında en önemli değişiklik “Komutatör” ampullerde yapıldı. Tabii, günbegün şuaların nüfuzu (içe işleme) kabiliyeti artıp, (en yüksek dereceye gelmesi şartıyla) ve cihazın kullanılmasına doğru manevraları basit ve kurssuz bir hale getirildi.

Uygulamada çok önemli adımlar atıldı. Yalnız Viyana'da “Hemiçnefet” radyo kurumunun metriye iyi bir hale getirildi (4).” (Bakınız Resim 6)

Sonuç:

Bu mektup, Tıp Tarihimiz özellikle radyoloji tarihimiz açısından çok önemli bir belgedir. Mektupta Dr. Rıfat Osman Bey'in anlattıkları, imkânsızlıklar içinde bile, eldeki olanakları iyi şekilde değerlendirildiğinde başarıya ulaşılabilirliğini bize göstermektedir.

Avrupa'da bile çok çok az radyoloji uzmanı bulunduğu sırada iki Türk Tıp öğrencisi, Yıldız Hastanesi'nde, yine Dr. Rıfat Osman Bey'in ifadesi ile “bilinmeyen cisimlerin aydınlatma kaynağı olan ampul denilen cam araç, özel şekilde bir bölgeye tutturulması gerekirken, bir taşıyıcı bulunmadığı için adi bir fotoğraf makinesinin sehpasına tutturularak,” kısacası elinde var olanları en iyi şekilde kullanarak kendileri-

nin yapmış oldukları bu röntgen makinesi ile Teselya Savaşları sırasında savaşta sağ bileğinden yaralanmış olan Boyabatlı Mehmet adlı erin filmini çekerek, bu makineyi savaş yaralarında kullanmaya başlamışlardır.

Onların bu başarısı yabancıların gözünden kaçmamıştır. O sırada İstanbul'da Yıldız Hastanesi'nde bulunan Kızılhaç Heyeti Başhekimisi ve Röntgen Uzmanı Dr. Kotner'in, bu iki tıp öğrencisinin çalışmalarını sefarette övmüş, sefarette padişaha tebriklerini sunarak, çekilen filmlerden birkaç tanesini kendilerine armağan olarak verilmesini istemiş (3) olması, **Tosyavizade Dr. Rifat Osman ve Dr. Esat Feyzi'nin** çalışmalarının yabancı hekimler tarafından da dikkatle takip edildiklerinin göstergesidir.

Kaynaklar

1. Kazancıgil R., Gökçe N. Tosyavizade Dr. Rifat Osman Bey'den Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver'e Edirne Mektupları. C:1, Edirne Belediye Başkanlığı Yayınları, No:17, Edirne-2015,s:10
2. Erdemir Demirhan A, Başağaoğlu İ. Radyolojide Tarihi Gelişmeler ve Tıp Etiği Sorunları, İstanbul,2011,s:69
3. Tosyavizade Rifat Osman, Hayatım ve Hatıratım, Çev.: Ratip Kazancıgil,Ankara-1998,s:63-67
4. Dr. Rifat Osman Bey'in Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver'e yazdığı 14 Ekim 1928 tarihli mektubu

Müdürris
Dr. Kerim Sebati Gürgün
(1870 - 1942)



Saygıyla Anıyoruz

ÖLÜMÜNÜN 75. YILINDA MÜDERRİS (ORD. PROF.) DR. KERİM SEBATİ GÜRGÜN'Ü ANIYORUZ

75TH ANNIVERSARY OF THE DEATH OF ORD. PROF. DR. KERİM SEBATİ GÜRGÜN

Ertuğrul Göksoy*

*Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi
Genel Cerrahi Anabilim Dalı, İstanbul - goksoy@istanbul.edu.tr

Ülkemize büyük hizmetlerde bulunmuş, Anabilim Dalımızın 1912-1933 yıllarında Başkanı, Hocamız Müderris (Ord. Prof.) Dr. Kerim Sebati Gürgün'ü minnetle anıyor, Ölümünün 75. Yılında hatırası önünde saygıyla eğiliyoruz.

1870'de Trabzon'da doğan Müderris Dr. Kerim Sebati Gürgün, 23 Kasım 1942'de Zonguldak'ta vefat etmiş, İstanbul'da defnedilmiştir.

1898'de kurulan Gülhane Askeri Tatbikat Mektebinde kurucusu Prof. Dr. Robert Rieder (Rieder Paşa)'nın yanında ilk Türk cerrahi hocası (1899/1900- 1902/1903), 1908'de yeniden tesis edilen Kadırga Tıp Fakültesi'nde cerrahi hocası (1908-1909), 1909'da Haydarpaşa'da faaliyete başlayan İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesi'nde 1909-1912 yıllarında 2. Seririyat-ı Hariciye (günümüzdeki İstanbul Tıp Fakültesi Genel Cerrahi Anabilim Dalı)'nin kurucusu ve ilk başkanı, 1912-1933 yılları arasında 1.Seririyat-ı Hariciye (günümüzdeki Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Genel Cerrahi Anabilim Dalı)'nin kurucumuz Cemil Topuzlu Paşadan sonra başkanı olmuş Dr. Kerim Sebati, Türk Cerrahisi camiasının mümtaz şahsiyetlerindedir.

Daha Askeri Tıbbiye öğrencisi iken, dönemin baskıcı rejimine karşı, Ülke ve Dünya tarihinde değişikliklere yol açmış, gizli teşkil edilen İttihat ve Terakki Cemiyetinin öncüsü "İttihad-ı Osmanî (veya İnkılab-ı Osmanî) Cemiyetinin kurucularından olmuş, Berlin'de Askeri Tıp Akademisinde ünlü cerrah Prof. Dr. Ernst von Bergmann'ın yanında cerrahi ihtisası yapmış, 1911-1912'de İtalya'nın Trablusgarp'ı işgalinde Hilal-i Ahmer adına gönüllü olarak ilk sağlık heyetinde bulunmuştur.

Türk ve Dünya tarihine mal olmuş bu kahramanın Ölümünün 75. Yılında, 1912-1933 döneminde başkanı olduğu Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Genel Cerrahi Anabilim Dalı olarak 4 Nisan 2017 tarihinde Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Genel Cerrahi Anabilim Dalında düzenlediğimiz *Ölümünün 75.Yılına Anma Toplantısı* hem Hocamızı bizzat anmamızı, hem de yaşadığı dönemlere ait Türk ve Dünya genel tarihine, Türk Cerrahi Tarihine katkılarını ve o dönemlere ait olayları hatırlamamızı sağlamıştır.

O dönemleri ve kendisiyle ilgili tüm tarihi olayları en iyi bilen, konularında Ülke çapında söz sahibi konuşmacı hocalarımızın toplantıda yaptıkları konuşmaların basılı olarak yayımlanması da ayrıca büyük bir katkı sağlamıştır. Gürgün Ailesine temsilen Torunu Güzin Özen Yılmaz'ın eşi gazeteci- yazar Önay Yılmaz'ın Toplantıya katılması sevindirici olmuş, aracılığıyla Gürgün Ailesine (torunlarına) Anabilim Dalımızın 2009 yılından beri Kuruluşunun 100.+ *Yılı münasebetiyle hazırladığı " Cerrahpaşa Cerrahi 100.+ Yıl Teşekkür ve Anı Belgesi "* takdim edilmiştir.

Bu Anma Toplantısı vesilesiyle,1909'daki Kuruluşundan günümüze Anabilim Dalımıza hizmet etmiş, başkanlarını, öğretim üyelerini ve yardımcılarını, çalışanlarını, tüm mensuplarımızı minnetle ve saygıyla anıyoruz. Gerek mensubu olduğumuz Anabilim Dalına, üyesi ve yönetici olduğumuz Tıp ve Cerrahi Derneklerine hizmet etmiş, büyük emek vermiş tüm Hocalarımızı ve Meslektaşlarımızı bir vesileyle hatırlamak, sadece bir vefa borcu değil, aynı zamanda *tarihi geçmişin seyircisi olmadan, muhafaza etme ve geleceğe taşıma görevini* de yerine getirmiş olmaktayız.

1946 Üniversite kanunuyla İstanbul Üniversitesi'nde ilk Tıp Fakültesi Senatörü olan Hocamız, Başkanımız (1951-1960) Ord. Prof. Dr. Kâzım İsmail Gürkan'ın 14 Mart 1947 *Tıbbiyeliler Bayramında* yaptığı konuşmada veciz cümlesinin de gereğini bu Anma Toplantısı vesilesiyle yapmış olduk:

" Biz bu tarihin seyircisi değil, bekçisiyiz."

Hem Müderris Dr. Kerim Sebati Gürgün'ün, hem de öğrencisi olmuş, yanında ihtisas yapmış, Müderris muavini (Doçent) olarak çalışmış, kendisine ve ailesine 1972'de vefatına kadar bağlı kalmış Ord. Prof. Dr. Kâzım İsmail Gürkan'ın umarız ruhları şad olmuştur. Gerek her iki Hocanın 2007 yılından beri son halefi olarak Başkanlık görevimde, gerek İstanbul Üniversitesi'nin 2018 yılında bölünmesiyle İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nin son Senatörü (2015-2018) olarak, *tarihin seyircisi değil bekçisi olma* ilkesini devam ettirme şansını yakaladım.

Çocukluğumdan beri Babam Muhsin Göksoy (1926-1994)'un daima tekrarladığı bir vecize bu konularda hep bana yol göstermiştir:

" Mazide muktedirken, bütün kuvvetiyle çalışmış olanlara karşı minnet hissi duymayan bir milletin, istikbale güvenle bakmaya hakkı yoktur. M. Kemal ATATÜRK"

Ülkemiz ve çalıştığımız kurumlar için emek veren, çaba gösterenler büyük çoğunlukla kısa sürede unutulur; varsa kayıtlarda da adı-soyadı, parantez içinde doğum ve ölüm tarihleri...

<p style="text-align: center;">"Bir bu anıların ayrılmazlığı, buluştuğu." Tebliğler, 14 Mart 1947 Prof. Dr. Kerim Sebati GÜRGÜN İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Semineri</p> <p style="text-align: center;">Ölümüne Adanmış Tıp Tarihi Mükabül 35. Türk cerrahi hocası (1899-1965-1967) Kallıoğlu İki Tıp Fakültesi cerrahi hocası (1905-1909), İstanbul Düşüncesine Tıp Fakültesi 2. Sınıfına Hıncıyıcı kurucusu - ilk başkanı İstanbul Tıp Fakültesi Genel Cerrahi, 1909-1912 ve 1. Sınıfına Hıncıyıcı başkan Cerrahya Tıp Fakültesi Genel Cerrahi, 1912-1933, TBK Cerrahi a. cemaatının mimarı sayılmaktadır.</p> <p style="text-align: center;">Müdürlük (Ord. Prof.) Dr. Kerim Sebati GÜRGÜN'ün "Ölümünde 72. Fikri Anma Toplantısı"na katılmamaları normaldir diyebiliriz.</p> <p style="text-align: center;">Prof. Dr. Ertuğrul GÖKSÖY İstanbul Üniversitesi Cerrahya Tıp Fakültesi Genel Cerrahi Anabilim Dalı Başkanı</p> <p>Tarih : 4 Nisan 2017 Saat : 10.00-11.00 Yer : İstanbul Üniversitesi Cerrahya Tıp Fakültesi Genel Cerrahi MİSSEM Salonu</p>	<p style="text-align: center;">PROGRAM</p> <p>10.00-11.30 Açılış Konuşmaları Sıra: • Ölümünde 75. Yılında Müdürlük (Ord. Prof.) Dr. Kerim Sebati GÜRGÜN'ün Anması Prof. Dr. Ertuğrul GÖKSÖY İstanbul Üniversitesi Cerrahya Tıp Fakültesi Genel Cerrahi Anabilim Dalı Başkanı • Dr. Kerim Sebati'ye Anılması Etilik İnce Yazmalarından (Hıncıyıcılar): Nispetiye T.A.R.ÖZGÜL Akayemre-Yılmaz • 1908-1909 yılları 2. Meşrutiyet'in Tıp ve Eğitim Dünyasındaki Rolü ve Kerim Sebati Prof. Dr. Ayten ALTINTAŞ İstanbul Medipol Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı Başkanı • Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Cerrahya 1911-1912 Trablusgarp-Libya Savaşları Savaşları: Anadolu'da Kerim Sebati'nin Çalışmaları Prof. Dr. H. Nil SARİ İstanbul Üniversitesi Cerrahya Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı Öğretim Üyesi • Ölümünden Önceki ve 1911 Cerrahi Reformları Prof. Dr. İsmail GÖKSÖY İstanbul Üniversitesi Cerrahya Tıp Fakültesi Genel Cerrahi Anabilim Dalı Başkanı</p> <p>11.30-11.45 Kahve Molası 11.45-12.45 • Dr. Kerim Sebati GÜRGÜN Ölümünden 75. Yılında Etilik İnce Yazmalarından (Hıncıyıcılar): Nispetiye T.A.R.ÖZGÜL Akayemre-Yılmaz, Müdürlük Dr. Kerim Sebati GÜRGÜN'ün Varlığı • İstanbul Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Eğitim Dünyasındaki Rolü ve Kerim Sebati Prof. Dr. Ayten ALTINTAŞ İstanbul Medipol Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı Başkanı • Müdürlük Dr. Kerim Sebati'nin Nispetiye'deki Çalışmaları Prof. Dr. İsmail GÖKSÖY İstanbul Üniversitesi Cerrahya Tıp Fakültesi Genel Cerrahi Anabilim Dalı Başkanı • Gülgün Akademi "Cerrahya Genel Cerrahi 100. Yılı" Toplantısı ve Anılması Tarihçesi, Katılımlar ve Sonuçlar Kerem</p>
--	--

Resim 1 ve 2: Ölümünün 75. Yılına Anma Toplantısı Broşürü

Toplantı, İstanbul Üniversitesi Cerrahya Tıp Fakültesi Genel Cerrahi Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Ertuğrul Göksoy'un "*Ölümünün 75.Yılında Müdürlük (Ord. Prof.) Dr. Kerim Sebati Gürgün'ü Anıyoruz*" sunumuyla başlamıştır (Resim 3).

Araştırmacı-Yazar Sayın Necdet Sakaoglu, hem Ülkemizin yetiştirdiği çok değerli bir araştırmacı-yazar, hem de Türk Eğitim Tarihi çalışmaları da olan MEB Talim ve Terbiye kurullarında görev yapmış çok değerli bir eğiticidir (Resim 4). "*Dr. Kerim Sebati'yi Anarken: Yakın Siyasi Tarihimizde Hekimlerimiz*" konulu konuşmasında önemli ve değerli bilgiler vermiştir. Sayın Necdet Sakaoglu'nun konuşması, yaptığımız faaliyetlerde bizlere ışık tutmuştur:

" Ölümünden 75 yıl sonra herhalde ilk kez burada anılan Ord. Prof. Dr. Kerim Sebati Gürgün, tıp ve siyaset tarihlerimizin önemli bir simasıdır. Bilişim teknolojisinin geliştiği çağda yapılan bu anma, onun daha uzun zaman anılmasını sağlayacak bir belgeleme vesilesi de olacaktır.

.... Başta Sayın Göksoy, bu toplantıyı düzenleyen aydın hekimlerimize ve siz sayın izleyenlere sonsuz saygılar, yine başta merhum Kerim Sebati Beye ve ulusumuza uzmanlıkları ve aydınlık hizmet eden merhum hekimlerimize aydınlık ebedi âlem dileyerek... "

Prof. Dr. Ayten Altıntaş (İstanbul Medipol Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı) yaptığı "*1908-1909 yılları: 2.Meşrutiyetin Tıp ve Eğitim Dünyasında Etkileri ve Kerim Sebati*" konulu konuşması çok önemli ve yeni bilgileri içermektedir. Uzun yıllar Cerrahya Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı Başkanlığı ve Öğretim Üyeliği yapan Prof. Dr. Ayten Altıntaş'ın, özellikle Türk Tıp Eğitimi tarihimiz konularında son yıllarda eski bilinenleri değiştiren önemli çalışmaları vardır (Resim 5).

Prof. Dr. H. Nil Sarı (Biruni Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı), "*Hilal-i Ahmer (Kızılay) Cemiyetinin 1911-1912 Trablusgarp- Libya Savaşın-*

daki Faaliyetlerinde Kerim Sebati'nin Çalışmaları ” konulu konuşmasında çok detaylı olarak yapılanları anlatmıştır. Prof. Dr. Nil Sarı, çok uzun yıllar Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı Başkanlığı ve Öğretim Üyeliği, Türk Tıp Tarihi Kurumu Başkanlığı yapmış, birçok konuda çok değerli çalışmaları gerçekleştirmiştir (Resim 6).

Prof. Dr. Ertuğrul Göksoy (İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Genel Cerrahi Anabilim Dalı Başkanı ve Türkiye Tıp Akademisi Başkanı), “*Darülfünundan Üniversiteye: 1933 Üniversite Reformu*” ile “*İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesi 1. Seririyat-ı Hariciye'den İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Genel Cerrahi Anabilim Dalına: 1912-1933 Dönemi Başkanı Müderris (Ord. Prof.) Dr. Kerim Sebati Gürgün*” konularında hem o dönem cereyan eden olayları, hem de Dr. Kerim Sebati Gürgün'ün olaylarda ve tarihi seyirdeki katkılarını sunmuştur. Hem Türk Cerrahi Tarihi ve 1933 Üniversite Reformu, hem de Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Genel Cerrahi tarihi konularında yayınlarının ışığında bilgiler yansıtmıştır.

Prof. Dr. Sait Naderi (Sağlık Bilimleri Üniversitesi Ümraniye Eğitim ve Araştırma Hastanesi Beyin ve Sinir Cerrahisi Kliniği İdari ve Eğitim Sorumlusu), uzun yıllardan beri Türk Nöroşirürji tarihi konularında çalışmalarının ışığında “*Müderris Dr. Kerim Sebati'nin Nöroşirürji Çalışmaları* ” konulu konuşması, Dr. Kerim Sebati'nin 100 yıl önce yaptığı ameliyatların ve yayınların önemini göstermiştir (Resim 7).

Müderris Dr. Kerim Sebati Gürgün, 1933 yılından sonra vefatına kadar, Ülkemizin en cefalı maden bölgelerinde halkımıza, 1911-1912'de Libya halkına askeri hekim olarak İtalyanlarla savaşta gönüllü sağlık yardımı sunduğu gibi, idealist duygularla sağlık hizmeti vermiştir. Bu konuda, 2. Dünya Savaşının Pasifik Komutanı General Douglas Mac Arthur'un ABD Kongresinde 19 Nisan 1951'de yaptığı konuşması ışık tutmaktadır:

“ Eski askerler ölmez, sadece sessizce göz önünden çekilirler ”

(Old soldiers never die; they just fade away)

Anabilim Dalımızın 2009 yılında Kuruluşunun 100.⁺ Yılıni Kutlama Toplantıları ve Cerrahpaşa Cerrahi Gecesi münasebetiyle hazırladığı, “*Cerrahpaşa Cerrahi 100.⁺ Yıl Teşekkür Belgesi*” yaşayan tüm öğretim üyelerine verilmiştir. 2009 yılından önce vefat etmiş olanların da yakınlarına, değişik toplantılar vesilesiyle hazırlanan “*Cerrahpaşa Cerrahi 100.⁺ Yıl Teşekkür ve Anı Belgesi* ” takdim edilmektedir.

Ölümünün 75.Yılıni Anma Toplantısı, Gürgün Ailesine temsilen Torunu Güzin Özen Yılmaz'ın eşi gazeteci- yazar Önay Yılmaz aracılığıyla, “*Cerrahpaşa Cerrahi 100.⁺ Yıl Teşekkür ve Anı Belgesi*”nin Genel Cerrahi Başkanı Prof. Dr. Ertuğrul Göksoy tarafından takdim edilmesiyle sona ermiştir (Resim 8 ve 9).

Müderris Dr. Kerim Sebati Gürgün'ün Torunu Gazeteci-yazar Sayın Güzin Özen Yılmaz Anma Toplantısı ile Teşekkür ve Anı Belgesi ile ilgili düşünceleri şunlar olmuştur:

“ Merhum dedem Kerim Sebati Gürgün’ün, mesleğini ciddiyetle icra ederken, ev halkıyla işi konusunda fazla bilgi paylaşmayan, döneminin idealist, vakur, ketum beyefendilerinden olduğunu tahmin ediyorum. Büyüklerimiz kendisinin yaptığı işlerden genellikle ana başlıklarıyla söz ederlerdi. Tıp tarihi araştırmacılarının değerli çalışmaları sayesinde günümüzde onunla ilgili çok daha ayrıntılı bilgilere ulaşabiliyoruz.

Dedem Müderris Dr. Kerim Sebati Gürgün’ü Ölümünün 75. Yılında Anma Toplantısı, ailemizin bütün bireyleri için, tarif edilemeyecek kadar büyük bir kıvanç ve onur kaynağı oldu. Kendisine gösterilen bu teveccüh, nezaket ve vefa için minnettarız.

Sevgili dedem Kerim Sebati Bey’in anısına ailemize yaşatmış olduğunuz bu büyük onur ve mutluluğun etkisi yıllarca, hatta ömür boyu sürecek. Sayenizde en doğru şekli olarak mükemmel olarak toparlanmış bilgilerinse gelecek nesillere önemli bir kaynak olarak kalacağını düşünmek insana çok büyük bir kıvanç ve iç huzuru veriyor. Eğer dedem bunları görebilseydi kim bilir size ne büyük bir coşkuyla sevgi, saygı, teşekkür ve minnet ifadelerinde bulunurdu. Onu temsilen bizlerin en içten ve saygı dolu teşekkürlerimizi değerli şahsınıza sunmamıza izin vermenizi rica ederiz.”



Resim 3: Prof. Dr. Ertuğrul Göksoy



Resim 4: Araştırmacı-Yazar Necdet Sakaoğlu



Resim 5: Prof. Dr. Ayten Altıntaş



Resim 6: Prof. Dr. H. Nil Sarı



Resim 7: Prof. Dr. Sait Naderi



Resim 8: Gazeteci-Yazar Önay Yılmaz'a Gürgün Ailesine temsilen (Torunu Güzin Özen Yılmaz'ın eşi) *Cerrahpaşa Cerrahi 100.+ Yıl Teşekkür ve Anı Belgesi*'nin Prof. Dr. Ertuğrul Göksoy tarafından takdimi.



Resim 9: Müderris (Ord. Prof.) Dr. Kerim Sebati Gürgün için hazırlanan *Cerrahpaşa Cerrahi 100.+ Yıl Teşekkür ve Anı Belgesi*

Ölümünün 75.Yılına Anma Toplantısı Konuşmalarının

Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları Dergisinde Basımı

4 Nisan 2017 tarihinde gerçekleştirdiğimiz Ölümünün 75.Yılında Müderris (Ord. Prof.) Dr. Kerim Sebati Gürgün'ü Anma Toplantısı'nda yapılan, Türk Tarihine ve Türk Tıp Tarihine büyük katkıları olan çok değerli hocalarımızın konuşmalarını yazılı hale getirme ve gelecek yüzyıllara taşıma arzumuz, Türk Tıp Tarihi Kurumu Başkanı ve resmi yayın organı Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları Dergisi Editörü Prof. Dr. Gülten Dinç'in özverili ve yoğun çabaları sayesinde mümkün oldu. Dergide "*Müderris (Ord.*

Prof.) Dr. Kerim Sebati Grgn. lmnn 75. Yılında Saygıyla Anıyoruz “başlığıyla özel bir bölüm oluşturulmuştur, tüm konuşmalar basılı hale getirilmiştir. Prof. Dr. Gülten Din’e şahsım ve tüm yazarlar adına sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Burada konuşulanların bu dergide basılmasıyla, hep beraber tarihi sorumluluğu-muzu yerine getirmiş olduk. Kerim Sebati Hocamızın umarım ruhu şad olmuştur.

Toplantı sonrası baskı için, Müderris Dr. Kerim Sebati Grgn’n Torunu Gazeteci-Yazar Güzin zen Yılmaz tarafından hazırlanan iki yazı ve resimler çok önemli belgeler olarak tarihe ışık tutmaktadır: “*Dedem Kerim Sebati Grgn*” ve “*Trablus-garp Savaşı (1911-1912) Sırasında Fransız ve İngiliz Basınında ıkan Haberlerde, Kızılay’ın (Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti) Cepheye Gönderdiği Yardım Sağlık He-yetleri ve Bölgede Görev Yapan Türk Doktorlar*”.

Güzin zen Yılmaz’ın Fransa’da ve yurt dışında yaptığı çalışmaların ürünü olan bu yazı bir çok konuya değerli katkılar sağlayacaktır: Dış basında neredeyse anında Avrupa’da kamuoyu yaratma çabaları, gönüllü savaşa katılan İngiliz Teğmen Herbert G. Montagu ‘ya ait gözlemlerin gazetelerde yayınlanması gibi.

Toplantının düzenlenmesinde ve Derginin basımında emeği geçen, yazılarıyla tarihimize karşı borcumuzu ifa etme olanağı sağlayan tüm Hocalarımıza minnet duy-gularımı iletirim.

DR. KERİM SEBATİ'Yİ ANARKEN: YAKIN SİYASİ TARİHİMİZDE HEKİMLERİMİZ

Necdet Sakaoğlu*

*Araştırmacı-Yazar

Tarihimiz, değerine veya hizmetine karşılık unutulmuş on binlerle dolu. Bunun somut belgeleri kabristanlardır.

Âyine, Mir'at, Sefîne, Ravza, Sicill, Şecere, Devhâ ... ön adlı biyografi kitaplarımız da anılanlardan çok unutulmaları saklıyor. Ölümü üzerinden iki üç kuşak geçenleri unutuyoruz. İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Hattatlar*'da Medresetül Hattatin ve Yazı Yurdu Müdürü Ârif Hikmet Bey'i (öl 1918) tanıtırken, "veremden vefat etti. Naşı Tevfik Fikret merhumla Tanburi Cemil Bey'in cenazeleri gibi hemen kimsesiz denilecek surette hâbgâh-ı ebedisine nakledildi" (sf58-60 diye yazmış. Öldüğü gün anılmayan bir fani için eğer araştırmalar anmalar yapılmazsa gelecek zamanlarda hepten unutulacağına kuşku yoktur.

Geçenler de bir dergi yazısında Kâtib Çelebi'yi (öl.1657) anmamız gerektiğinde İMÇ' blokları arasındaki mezarının sembolik olduğundan söz ettik. Oysa Zeyrek'te bir sıbyan mektebinin haziresine gömülmüştü Unkapanı bulvarını açan vali ve belediye reisimiz eski payitahta modern kent çehresi kazandırmak için bulvar açarken mektebi de mezarı da feda etmiş. 300 yıl fatiha okunan o yeri ezip geçen bulvarda şimdi arabalar işliyor.

Bir Arap sözü her insanın iki kez öldüğünü söyler: Biri gömülüğü, öteki son kez anılışı. Bu Fanilik gerçeğinin ikincisinden kurtulan şanslılar, hizmetleri veya eserleriyle anılanlar veya zulüm ve kötülükleriyle unutulmayanlardır.

Bu toplantıda anaacağımız Dr. Kerim Sebati, yüzyıl önceki idealist hareketlerde aldığı rollerden çok, hekim -hoca kimliği ve hizmetiyle unutulmamıştır. Aynı sınıftan Abdullah Cevdet'i, Bahaeddin Şâkir'i'yi ise siyasi kimlikleriyle, Cenab Şahabeddin'i ise şairliğiyle hatırlarız. Dünkü Tıbbiye, Türk dünyasının hekimlikten, siyasete, yazarlığa, edebiyata, güzel sanatlara, basına... kısacası her alana uzmanlar yetiştirmiş müstesna bir kurumdur. Tanzimatın kurucularından Keçecizâde Fuad Paşa'yı bir devlet adamı diye tanırız. O da bir hekimdi.

Kerim Sebati (Gürgün)'ün (Trabzon 1870- Zonguldak (1942) 72 yıllık ömrü,

yakın tarihimizin en kritik, süreciyle çakışır. Bu sürecin 1870’li yıllardan 1920’lere uzanan elli yılı Namık Kemal, Midhat Paşa gibi her meslekten yetkin ve yürekli aydınlarımızdan Cumhuriyet’e uzanan, insan hakları, demokrasi ve özgürlük davalarının ateşdiği uzun bir evredir. Başlangıcında, müstebit padişahlar, -Abdülaziz ve II. Abdlhami-, son kertesinde İstiklal mücadelesi ve Cumhuriyet vardır.

Ölümünden 75 yıl sonra herhalde ilk kez burada anılan Ord. Prof. Dr. Kerim Sebati Grgn, tıp ve siyaset tarihlerimizin önemli bir simasıdır. Bilişim teknolojisinin geliştiği çağda yapılan bu anma, onun daha uzun zaman anılmasını sağlayacak bir belgeleme vesilesi de olacaktır. Ama, onu son tanıyanların da hayattan çekildiği hatırlanırsa bugün artık onun için ilk ağızdan anılar dinleme olanağı yoktur.

Yazılı kaynaklara gelince: Kerim Sebati’den beş yıl sonra Gülhane’den mezun olan el-Hac Dr.Rıza Tahsin’in (Gencer), 1. cilt denilen ilk basımı *Mir’at- Mekteb-i Tıbbiye-i řāhāne adıyla* 1906’da, şam’da Ravzatı’ř-şam Matbasında, ikinci kez II. Cilt deneni eklemeli 2. Basımı 1914 te İstanbul Kader Matbaasında *Mir’at-ı Mekteb-i Tıbbiye* adıyla basılan eseri önemlidir. Her ikisini, Prof. Dr. Aykut Kazancıgil - Yeni Harflerle Mir’at-ı Mekteb-i Tıbbiye I-II adıyla tek kitapta toplamış, 1991 de İstanbul’da zel Yayınlarca basılmıştır. Bu yayında doktorumuz “Tabib Kolağası Abdülkerim Mehmed Efendi” adıyla geçer.

II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde, Kerim adıyla “Sebāti” mahlası ile tanınmış, 1934’te de “Grgn” soyadını almış. Bu tarihten itibaren, Ord Prof. Dr. Kerim Sebati Grgn’dr.

lmn izleyen günlerde, ğrencisi Ord. Prof. Dr. Kāzım İsmail Gürkan, 1942’de *Poliklinik*’in 10. sayısında yayımlanan “Kerim Sebati Gken” başlıklı makalesinde, son olarak da Prof. Dr. Aykut Kazancıgil de yukarıda adı geçen eviri kitabındaki dip notunda bu ad-soyad açıklamasını yinelemiştir. Bugün burada yapılan anma toplantısı da Tıp Tarihi alışmaları ve merhumu tanımamız bakımından nc bir değer-bilirlik çalışmasıdır.

1890’lı yıllarda başlayan özgürlük, istiklal esintilerini gençlik heyecanlarına katan -başta Tıbbiyeliler- genç kuşak aydınların serüvenlerini, Ebüzziya Tevfik’in *Yeni Osmanlılar*, Dr. İbrahim Temo’nun *İttihad ve Terakki Anıları*’nda, bir yakın zaman çalışması olarak Orhan Koloğlu’nun *İttihatçılar ve Masonlar*’ında okumalıdır.

75. Yıl anma programını düzenleyen sayın Prof. Dr. Ertuğrul Göksoy hocamızın bulduğu Merhum Kerim Sebati’nin gençliğinden yaşlılığına dört fotoğrafı da yakın tarihimizin yenilik esintileri bir doktorun dört portresinde bize yansıtıyor.

Bu vesileyle burada, merhumun sınıf arkadaşı ve dostu, İttihad ve Terakki Cemiyetinin kurucularında Dr. İbrahim Temo’nun, *İttihad ve Terakki Anıları*’ından birkaç alıntıyla katkıda bulunacağım:

Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriyede Tıp dersleri almaya başlayan İbrahim Temo ve Kerim Sebati’nin de bulunduğu talebelerle Mektep nāzırı miralay Nāzım Bey

arasında 13 Ramazan 1303/ Haziran 1887 günü yabancı okullarla eşitlenmek ve apolet takma yüzünden anlaşmazlık çıkar. Talebeler topluca Gülhane mektebini terk ederler. Boykot bir hafta sürer. II. Abdülhamid'in bir "af" iradesiyle, talebeler, ikinci bir yemin ettirilerek derslere alınırlar.

Temo bu anısını şöyle bağlamış: *"O sırada Kuleli'de iken kazandığım aziz arkadaşlarımla edebiyat, politika, vatan için dertleşirdim. Siyasetle ilgili risaleleri, taşrada çıkan gazetelerden bulabildiklerimi, İshak Sükûti Çerkes Mehmed Reşid, Abdullah Cevdet, İzmirli Hikmet, Selanikli Ahmed Bahtiyar, Trabzonlu Kerim Sebati, İstanbullu Necmeddin Ârif, Şerafeddin Mağmumî ve kendilerine inandığım daha birçok arkadaşına verir okuturdum. Hükümetin baskısına karşı sınıfımızda ve bize yakın yukarı sınıf arkadaşlarımız arasında münevver bir zümre vardı. İlim ve siyaset muhiti içinde de zemini hazırlanmış bir hareket-i millîye ve hürriyet fikri belirmişti".* (sf12)



Kahire'de Büyük Ehram ve Ebulhevl (Sfenks) karşısında
Operatör Kerim Sebati ile ben

İbrahim Temo, 1891 de Köstence'de doktorken de şunları yazmış: *"1891'de Tahsilini tamamlamak için o vaktin idaresi tarafından Berlin'e gönderilen doktor arkadaşlardan Asaf Derviş, Kerim Sebati ve Raşid Tahsin beyler gibi eskiden cemiyetimize mensup kişilerin ve daha sonra benim Romanya'dan gönderdiğim Mustafa Ragıb'la Bulgaristan'dan giden Lomlu Ömer Lûtfi beylerin de faaliyete girmeleri ve Berlin'de bir şube teklif etmeleri üzerine Avrupa'daki harekât çok kuvvetlenmişti"* (sf103-4)

İbrahim Temo, anılarının ileriki sayfalarında, Köstence'ye gelen Dr. Bahaddin Şakir'le cemiyetin mührünü "Osmanlı Terakki ve İttihad Cemiyeti Köstence Şubesi" olarak değiştirdiklerini, 1908'de Hürriyet'in ilanından önce Rumeli'nde başlayan Milli Hürriyet hareketlerini, Mısır'a gidişini, İskenderiye'ye oradan Kahire'ye geçişini, Kerim Sebati ve Şerafeddin Mağmumî'yle planlar yaptıktan sonra Romanya'ya döndüğünü anlatıyor. (sf173-175)

Kitabın 176. sayfasındaki Kerim Sebati ile takım elbiseli ve deve sırtında Büyük Eham (Keops) ve Ebül-hevl (Sfenks) önünde çekilmiş fotoğrafları var. Bu silik fotoğraf netleştirilerek doktorumuzun biyografisindeki fotoğraflara eklenmelidir.

Son olarak birkaç hatırlatmada bulunmak istiyorum:

İlki, Şair Cenab Şahabeddin, Dr. Eşef (Ruşen Eşref'in babası), İbrahim Temo, Bahaddin Şakir, İşhak Sükûti, Şerafeddin Mağmumî, Tıbbiye'de Kerim Sebati'nin sınıf arkadaşları idi.

İkincisi: Kerim Sebati'nin de yer aldığı 1887-1897 on yılında Tıbbiye mezunları arasında 40'lı hatta daha genç 27, 35 yaşlarında ölen -adlarını saptayabildiğim-doktorlarımızı da bu toplantıda analiz: Hamdi Aziz, Ancelo Bohor, Ali Rıza, İsmail Ali, Süleyman Nuri, Ziya Seyfullah, Mehmed Reşid, Halil İzzet, İşhak Sükûti, Bahaeddin Şakir, Esad Fevzi.

Başta Sayın Göksoy, bu toplantıyı düzenleyen aydın hekimlerimize ve siz sayın izleyenlere sonsuz saygılar, yine başta merhum Kerim Sebati Bey'e ve ulusumuza uzmanlıkları ve aydınlık hizmet eden merhum hekimlerimize aydınlık ebedi âlem dileyerek...

**MÜDERRİS (ORD. PROF.) DR. KERİM SEBATİ GÜRGÜN
(1870-1942) - ÖLÜMÜNÜN 75. YILINDA YAŞAMI,
HİZMETLERİ VE ESERLERİ, TÜRK CERRAHİSİNE
KATKILARI-**

**75TH ANNIVERSARY OF THE DEATH OF ORD. PROF. DR. KERİM
SEBATİ GÜRGÜN (1870-1942) - HIS LIFE, WORKS AND HIS
CONTRIBUTIONS TO THE TURKISH SURGERY -**

Ertuğrul Göksoy*

*Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Genel Cerrahi
Anabilim Dalı, İstanbul - goksoy@istanbul.edu.tr

Abstract

Ord. Prof. Dr. Kerim Sebati Gürgün [the First Turkish Instructor of Surgery at Gülhane Medical Academy, Professor of Surgery at Kadirga Medical School, Founder and Chair of the Second Department of Surgery at Istanbul University (Istanbul Medical Faculty), Chair of the First Department of Surgery at Istanbul University (Cerrahpaşa Medical Faculty)], one of the most prominent figures in Turkish surgery, was born in the year 1870 in Trabzon. He has completed his medical education at the Military Medical Academy in Istanbul as the most successful student of his class. Afterwards, he was sent for the surgical residency program offered at the Department of Surgery of Prof. Dr. Ernst von Bergmann to Berlin. He was trained for five years at the Military Medical Academy of Friedrich Wilhelm University in Berlin. Upon the successful completion of this surgical residency program, he became a professional surgeon.

After his return to Istanbul in 1899 /1900, he was then appointed as an instructor of surgery at the Department of Surgery (under the Chair of Prof. Dr. Robert Rieder - Rieder Pasha-) at Gülhane Military Medical Academy. He has worked there until 1902 / 1903. After that, he went to Egypt and stayed there until 1908. In 1908, after the Declaration of the Second Constitutional Monarchy, he has joined the Department of Surgery of Cemil Pasha at Kadirga Medical School. In 1909, he founded the

Second Department of Surgery at Haydarpasha Medical Faculty that still exists as Istanbul Medical Faculty today. He had worked between 1909 and 1912 as a chair of this department. In 1912, after the declaration of Cemil Pasha as the Mayor of the Municipality of Istanbul, he was appointed as the Chair of First Department of Surgery at Haydarpasha Medical Faculty that still exists as Cerrahpasa Medical Faculty. He had worked at the faculty until 1933.

During his time as a professor of surgery at Haydarpasha Medical Faculty, he went together with some staffs of the Ottoman Hilal-i Ahmer Health Society (Kızılay, Red Crescent) to Tripolitina where an Ottoman – Italian war occurred between 1911 and 1912. Upon the University Reform in 1933, he was taken out of his office at the university on July 31, 1933. After his retirement, he had worked at the mining sites of some cities in Anatolia and also in the large coal region in Zonguldak. He died on November 23, 1942 in Zonguldak, Turkey.

Kerim Sebati Gürgün had always been a very disciplined, hardworking and ambitious person. He loved his country very much and has always resisted against all forms of political resistance.

On behalf of the 75th anniversary of his death, we commemorate Ord. Prof. Dr. Kerim Sebati Gürgün, who had been the second chair of our department.

Keywords: Gulhane Military Medical Academy, Cerrahpasa Surgical Clinic, Ernst von Bergmann, Istanbul University Medical Faculty

Özet

Gülhane Askeri Tatbikat Mektebinin ilk Türk cerrahi hocası, Kadırğa Tıp Fakültesi cerrahi hocası, İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesi 2.Seririyat-ı Hariciye (İstanbul Tıp Fakültesi Genel Cerrahi) kurucusu – ilk başkanı ve 1.Seririyat-ı Hariciye (Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Genel Cerrahi) başkanı, Türk Cerrahisi camiasının mümtaz şahsiyetlerinden Müderris (Ord. Prof.) Dr. Kerim Sebati Gürgün, 1870’de Trabzon’da doğmuştur. 1894’de Askeri Tıbbiyeden birinci olarak mezun olmuş, Almanya’ya cerrahi ihtisası için Prof. Dr. Ernst von Bergmann’ın yanına gönderilmiş, Berlin’de Friedrich Wilhelm Üniversitesi Askeri Tıp Akademisinde 5 yıl kalmış, cerrahi uzmanlık belgesi almıştır.

Dönüşünde 1899/1900’da Gülhane Askeri Tıp Tatbikat Mektebi Müdürü Prof. Dr. Robert Rieder (Rieder Paşa) yanında cerrahi öğretim kadrosuna alınmış, 1902/1903 yılına kadar çalışmıştır. Daha sonra 1908 yılına kadar Mısır’da kalmıştır.

1908’de İkinci Meşrutiyetin ilanından sonra Kadırğa Tıp Fakültesinde, Cemil Paşanın yanında eğitim kadrosuna hoca olarak katılmıştır. 1909’da Haydarpaşa’da tesis edilen Darülfünun Tıp Fakültesinde önce 2.Seririyat-ı Hariciye’nin kurucusu - ilk başkanı olmuş (İstanbul Tıp Fakültesi Genel Cerrahi, 1909-1912), 1912’de Cemil Paşanın Belediye Başkanı olmasıyla 1.Seririyat-ı Hariciye (Cerrahpaşa Tıp Fakültesi

Genel Cerrahi, 1912-1933) başkanlığını 1933 yılına kadar üstlenmiştir.

Tıp Fakültesinde Cerrahi Hocası iken 1911-1912 Osmanlı-İtalyan Harbinde de Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti (Kızılay) adına ilk sağlık heyetiyle Trablusgarb’da bulunmuştur.

1933 Üniversite Reformu kanunuyla 31 Temmuz 1933 tarihinde kadro dışında kalarak emekliye sevk edilmiştir. Emeklilik sonrası Anadolu’da maden havzalarında, Zonguldak Kömür Havzasında çalışmıştır. 23 Kasım 1942’de Zonguldak’ta vefat etmiştir.

Kerim Sebati, vatansever, baskıya karşı her dönemde direnmiş, bilgili ve kültürlü, disiplinli, dürüst ve yardımsever bir kişi olarak görülmüştür.

Ölümünün 75.Yılında Ülkemize büyük hizmetlerde bulunmuş Başkanımız ve Hocamız Müderris (Ord. Prof.) Dr. Kerim Sebati Gürgün’ü saygı ve minnetle anıyoruz.

Anahtar Kelimeler: Gülhane Tıp Akademisi, Cerrahpaşa Cerrahi, Ernst von Bergmann, Darülfünun Tıp Fakültesi

“ Mazide muktedirken, bütün kuvvetiyle çalışmış olanlara karşı minnet hissi duymayan bir milletin, istikbale güvenle bakmaya hakkı yoktur. ”

M. Kemal ATATÜRK

Ülkemize büyük hizmetlerde bulunmuş, Anabilim Dalımızın 1912-1933 yıllarında Başkanı, Hocamız Müderris (Ord. Prof.) Dr. Kerim Sebati Gürgün’ü minnetle anıyor, hatırası önünde saygıyla eğiliyoruz. Müderris (Ord. Prof.) Dr. Kerim Sebati Gürgün, Gülhane Askeri Tatbikat Mektebinin ilk Türk cerrahi hocası (1899/1900- 1902/1903), Kadırga Tıp Fakültesi cerrahi hocası (1908-1909), İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesi 2.Seririyat-ı Hariciye (günümüzdeki İstanbul Tıp Fakültesi Genel Cerrahi Anabilim Dalı, 1909-1912)’nin kurucusu - ilk başkanı, 1.Seririyat-ı Hariciye (günümüzdeki Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Genel Cerrahi Anabilim Dalı, 1912-1933)’nin kurucumuz Cemil Topuzlu Paşadan sonra başkanı olmuş Türk Cerrahisi camiasının mümtaz şahsiyetlerindendi.

Askeri Tıbbiye öğrencisi iken dönemin baskıcı rejimine karşı özgürlük sağlama amacıyla, Ülke ve Dünya tarihinde değişikliklere yol açmış, gizli teşkil edilen İttihat ve Terakki Cemiyetinin öncüsü “ İttihad-ı Osmanî (veya İnkılab-ı Osmanî) Cemiyetinin kurucularından olmuş, Berlin’de Askeri Tıp Akademisinde ünlü cerrah Prof. Dr. Ernst von Bergmann’ın yanında cerrahi ihtisası yapmış, 1911-1912’de İtalya’nın Trablusgarb’ı işgalinde Hilal-i Ahmer adına gönüllü olarak ilk sağlık heyetinde bulunmuş, Türk ve Dünya tarihine mal olmuş bu kahramanın hakkında, -maalesef Ülkemizde çoğunlukla olağan karşılanan-, birkaç yazı dışında pek bir kayıt-belge ve yazı yazılmamış, hemen hemen hiç hatırlanmamıştır.

Özellikle dijital dönüşüm ve dergilerin akademik üstünlüğünü artırmada dizin sistemiyle ilgili sorunlar nedeniyle, gereksiz görülerek akademik haberler, gelişmeler ve

başarılar, emeklilik ve vefat haberleri, biyografi ve benzeri yazıların gereksiz görülecek giderek azalması, hatta yazılmaması bu durumu gelecek yıllarda daha da vahim hale sokacaktır. Yıllarca emek veren, hayatını kurumuna ve ülkesine adanmış kişilerin adı bile anılmayacaktır.

“Unutulmuşların ortak tarafı küskünlüktür ”

*“ Tarih küskünlerden bahsetmez. Millet hayatına yön veren hadiselerde mühim rol oynamış nice şahsiyet vardır ki, herhangi bir sebeple bu rollerine devam edemedikleri için tarih sahnesinden çekilmek zorunda kalmışlardır. Bunlar, ancak o hadiseleri inceleyen, sayıca pek sınırlı uzmanlar tarafından tanınırlar. Yaptıkları hakkında bir kıymet hükmü vermek maksadıyla değil, yapılanlardaki paylarını küçümsememek içindir ki kendilerine **adsız kahramanlar** diyebileceğimiz bu insanların hâlet-i rûhiyelerindeki ortak taraf, küskünlüktür. Kaderin bu insanlara yeni bir vadide ilerleme imkânı vermesi de onların unutulmalarını kolaylaştırır. ”*

Dr. Şerafettin Mağmûmî'nin “Anadolu ve Suriye’de Seyahat Hatıraları ” kitabının derleyicisi Prof. Dr. Nazım Hikmet Polat, kitabın önsözünde yukarıdaki satırlara “*Kültür tarihimize büyük hizmetlerde bulunmuş pek çok kimse, sonraki nesiller tarafından kolay hatırlanmaz olmuştur*” şeklinde devam etmektedir (1).

Kerim Sebati'nin Tıbbiyeden arkadaşı, özgürlük uğruna birlikte ölümü bile göze alarak gizli cemiyet kuran Dr.Şerafettin Mağmumi hakkında Profesör Polat, “ *Dr. Şerafettin Mağmûmî, siyasî tarihimizde II. Meşrutiyet’i hazırlayan Jöntürk hareketinin öncülerindedir. Hatta bu hareketi yönlendiren Terakki ve İttihat Cemiyeti'nin beş kişilik ilk kurucu çekirdek kadrosunda yer aldığı hâlde, bugün konuyla ilgili bilimsel çalışmalarda bile adı yeterince anılmamaktadır. Çünkü cemiyet içindeki bölünmeden sonra muhalefette kalmış ve demokrasi tarihimizdeki yeri gölgelenmiştir. **Siyaset, bazen devleri cüce, cüceleri dev gösteren büyümlü bir aynadır. Büyünün çözülüp herkesin kendi hacminde görünebilmesi, bilim ve kültür tarihçilerinin daha çok ve daha titizce çalışmasıyla mümkündür.***

Şerafettin Mağmûmî gibi kültür ve siyaset tarihimizde ağır yüklere omuz vermiş insanlar, iktidar mevkiine geçme şansı yakalayamadıkları için, izleri tozlanmıştır. Bilim gönüllüleri, öncelikle onların izlerini/ eserlerini kolayca görünebilir kılmalıdır. Daha sonra izlere tutulan ışık çoğaltılmalı, bütün izler birbiriyle mukayese edilmelidir. Mağmûmî'nin Seyahat Hatıraları da bu amaçla yayıma hazırlandı ” satırlarıyla hepimize yol göstermekte, yapılması gerekenleri anlatmaktadır.

Başkanımız ve Hocamız Kerim Sebati hakkında, Türk ve Dünya tarihine ait birçok olayın içinde yer almasına, hatta en ön saflarda olmasına rağmen, büyük oranda 1933 Üniversite Reformu nedeniyle kadro dışı kalmasının da etkisiyle ölümünün akabinde 1932-1933’de yanında çalışmış Kâzım İsmail Gürkan ve Cafer Tayyar Kankat’a ait yazılar dışında çok uzun yıllar her hangi bir yazı veya kayıt görülmemiştir (2,3).

1948’de yayımlanan Dr. Fethi Erden’in “Türk Hekimleri Biyografisi”ndeki biyografik bilgiler dışında (4), 1968’de Dr. Nimet Taşkıran’ın “ Cerrahi Makaleler Bibliyografyası 1849-1966 ” kitabında yayınları (5), 1976’da öğrencisi olmuş General Dr. Kemal Özbay’ın 3 ciltlik (4 kitap) “ Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri” kitaplarında (6,7,8,9),1982’de Dr. Müfid Ekdal’in “Tıbhânededen Nümûneye. Bir Temel Sağlık Kuruluşumuzun Varlığında Türk Tıp Tarihi” kitabında (10), Dr. Feridun Frik’in 1977’de Dirim Mecmuasında hakkında kısa bilgiler ve notlar mevcuttur (11).

Kerim Sebati Gürgün’e ilişkin geniş sayılacak yazılar ancak 1992’de Ölümünün 50.yılında Prof. Dr. Tarık Minkari ile Prof. Dr. Ayten Altıntaş, 2003’de nöroşirurjiyle ilgili yayımları münasebetiyle Prof. Dr. Sait Naderi tarafından yayımlanmıştır (12,13). Bunun dışında son 20-25 yıl içinde yeni ulaşılan veya yeniden değerlendirilen kaynakların ışığında o dönemlere ait küçük notlar da bazı hususları aydınlatıcı olmuştur. Hakkında yazılanlar içinde, ölümünün hemen sonrasında gazetede yayımlanmış, daha sonra dergide basılmış, önce öğrencisi, asistanı ve yanında Müderris muavini (doçent) olarak çalışmış Kâzım İsmail Gürkan (Ord. Prof. Dr.,1905-1972)’a ait yazı en hâlisane ve doğru değerlendirme yapılmış bir yazı olduğu için, bu yazıda özellikle çelişkili durumlarda buradan alıntı yapılmaya çalışılmıştır (2).

“Biz bu tarihin seyircisi değil, bekçisiyiz.”

Tıbbiyeliler Bayramı, 14 Mart 1947

Prof. Dr. Kâzım İsmail Gürkan

İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Senatörü

Müderris Dr. Kerim Sebati Gürgün’ü, Cerrahpaşa Cerrahi Kürsüsünde asistan olduğumda, cerrahiye meraklı öğrencisi, daha sonra yanında asistan, operatör ve 1932’de Müderris muavini (Doçent) olarak bulunmuş Ord. Prof. Dr. Kâzım İsmail Gürkan Hocanın 1972’de vefatından sonra *Genel 2 Servisi- Kâzım İsmail Gürkan Servisinde* şahsi bazı eşyalarının bulunduğu seminer odasında ilk başkanımız Cemil Topuzlu’dan sonra, üçüncü başkanımız Rudolf Nissen’den önce sıralanmış geçmiş dönemlerin başkanlarına ait fotoğraflar arasında farkettim. Hakkında hocalarımız dahil hemen hemen birkaç cümle dışında pek bilgi sahibi olanın bulunmaması merakımı daha da celbetti. Cerrahpaşa Cerrahi Kürsüsünde, daha sonraki adıyla Genel Cerrahi Anabilim Dalında devam eden kırk yılı aşan serencamımda, asistanlıktan sonra başasistan, doçent, profesör ve klinik başkanlığı dönemlerinde tüm geçmişi araştırma ve yazma düşüncesiyle, geçmişte daha başarılı bir kurum oluşturma için verilen mücadeleleri, emekleri yansıtarak, bir anlamda *tarihi geçmişin seyircisi olmadan, muhafaza etme ve geleceğe taşıma görevini* yerine getirmeye çalıştım. Bu çalışmalar 20 Mayıs 1996’da Müderris Dr. Kerim Sebati Gürgün’dan sonra 1933’de klinik başkanı olan Ord. Prof. Dr. Rudolf Nissen’in Doğumunun 100.Yılı münasebetiyle düzenlediğim “ *Rudolf Nissen Sempozyumu*” ile başladı (14). Sempozyumda 1909’daki kuruluşdan 1996 yılına

kadar tüm başkanların hayat hikâyelerini araştırınca, 1909'da kurucumuz Dr. Cemil Topuzlu, Kâzım İsmail Gürkan ve Derviş Manizade dışında hatıratları, yaşarken veya ölümünden sonra hakkında yazılanlar yönünden hemen hemen çok kimse hakkında pek bilgi sahibi olmadığımızı fark ettim. Bu tarihten sonra düzenlediğim faaliyetlerle yayımladığım makaleler, gerek ölüm yıl dönümlerinde anma, gerek Anabilim Dalımızın 2009'da kuruluşunun 100.yılına kutlama toplantılarıyla, birbiriyle bağlantılı ve devam eden tarihi olaylar gün ışığına çıkmaya başladı (15,16,17,18). Geçmişte bilinmeyen veya yeterli olmayan bilgiler, son yıllarda eski belgelere de ulaşılarak yapılan yeni ve tekrar değerlendirmelerle daha da aydınlanmış oldu. 2012'de Ord. Prof. Dr. Kâzım İsmail Gürkan'ın ölümünün 40.Yılı nedeniyle düzenlediğim anma toplantısı hazırlıkları sırasında, hocası Kerim Sebati ile ilgili tüm bilgilere ulaştım (19). Bir gazete haberi nedeniyle haberdar olduğum, aileden torunu Güzin Özen Yılmaz'a eşi gazeteci- yazar Önay Yılmaz vasıtasıyla ulaşmam birkaç yılı aldı. Günümüzün artan sosyal medya araçları sayesinde haberleşmemiz mümkün oldu. 2017'de Ölümünün 75.Yılına Anma Toplantısı düzenleme arzumuz böylece gerçekleşti. Anabilim Dalımızda en uzun, 21 yıl süreyle Başkanlık yapan Kerim Sebati Gürgün Hocamızı 4 Nisan 2017'de düzenlediğimiz toplantıyla, dönemi ve kendisiyle ilgili tüm tarihi olayları en iyi bilen araştırmacı hocalarımızın ve torununun katılımıyla andık (Resim 1). Burada konuşulanların da Türk Tıp Tarihi Kurumunun yayın organı bu dergide basılmasıyla hep beraber tarihi sorumluluğumuzu yerine getirmiş olduk. Ruhu şad olsun.

Müdrerris
(Ord. Prof.)
Dr. Kerim Sebati Gürgün
(1870 - 1942)



Ölümünün 75. Yılına Anma Toplantısı

- Türk Cerrahisinin ve Tıbbının Unutulmaları -

4 Nisan 2017
Cerrahpaşa - İstanbul

Resim 1: Müdrerris (Ord. Prof.)
Dr. Kerim Sebati Gürgün
(1870-1942). Ölümünün
75. yılını Anma Toplantısı.
4 Nisan 2017
Cerrahpaşa-İstanbul

“Tarih yazmak, tarih yapmak kadar mhimbdir. Yazan, yapana sadık kalmazsa değişmeyen hakikat insanlığı şaşırtacak bir mahiyet alır.”

M. Kemal ATATÜRK

1909 Yılından Günümüze Anabilim Dahmızın Geçirdiği Dönemler ve Başkanları

“Darülfünun Tıp Fakültesi 1.Seririyat-ı Hariciye’den İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Genel Cerrahi Anabilim Dalı’na ”

1909-1933	Darülfünun Tıp Fakültesi 1. Seririyat-ı Hariciye Ord. Prof. h.c. Dr. Cemil Topuzlu (1909-1912) Müderris (Ord. Prof.) Dr. Kerim Sebati Grgn (1912-1933)
1933-1951	İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi I. şırrji Kliniği Ord. Prof. Dr. Rudolf Nissen (1933-1940) Ord. Prof. Dr. A. Burhaneddin Toker (1941-1951)
1951-1963	İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi I. Cerrahi Kliniği Ord. Prof. Dr. Kâzım İsmail Gürkan (1951-1960) Prof. Dr. Bedii Gorbon (1960-1963)
	İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi III. Cerrahi Kliniği 1951’de Cerrahpaşa’da I. Cerrahi Kliniğinden ayrılarak kurulan III. Cerrahi Kliniği 1963’de tekrar Cerrahi Kliniğine katılmıştır. Ord. Prof. Dr. A. Fahri Arel (1951-1960) Prof. Dr. Derviş Manizade (1960-1962) Ord. Prof. Dr. A. Fahri Arel (1962-1963)
1963-1967	İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Cerrahpaşa Cerrahi Kürsüsü Ord. Prof. Dr. A. Fahri Arel (1963-1967)
1967-1982	İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Cerrahi Kürsüsü Ord. Prof. Dr. A. Fahri Arel (1967-1972) Prof. Dr. Adnan Salepçioğlu (1972-1982)
1982-2018	İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Genel Cerrahi Anabilim Dalı Prof. Dr. Kemal Alemdaroğlu (1982-1983) Prof. Dr. Selçuk Aybar (1983- 1990) Prof. Dr. Hrol İnsel (1990-1999) Prof. Dr. Ümit Balcısoy (1999- 2007) Prof. Dr. Ertuğrul Göksoy (2007-2018)
2018	İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Genel Cerrahi Anabilim Dalı Prof. Dr. Ertuğrul Göksoy (2018-)

Müderris (Ord. Prof.) Dr. Kerim Sebati Grgn, 1870’de Trabzon’da doğmuştur. Emekli Sandığı kayıtlarında “Abdülkerim Mehmet Sebati Grgn” olarak görülmektedir (Doğum 1870- Vefat 23 Kasım 1942). Değişik kayıtlarda ve yayınlarda ismi,

1934'den sonra soyadı zaman zaman farklı görünmektedir. Öğrencilik ve soyadı kanunu-1934 öncesi yıllarda adı Abdülkadir Sebati Efendi, Abdülkadir Sebati, Abdülkerim Sebati, Abdülkerim Mehmet, Abdülkerim Mehmet Sebati ve Kerim Sebati olarak, 1934'den sonra da soyadı bazı kaynaklarda Görgün, Güngör, Gürün, Güngün, Göken ve Göker olarak zikredilmektedir (2,4,11,12,20,21,22). Bir kaynakta doğum tarihi 1872 olarak görünmektedir (23,24).

İlkokulu Trabzon'da tamamladıktan sonra İstanbul'da Soğukçeşme Askeri Rüştiyesine, sonra Çengelköy'de Kuleli Askeri Tıbbiye İdadisine devam etmiştir. Daha sonra Sirkeci-Demirkapı'daki Askeri Tıbbiyeye [Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane (Resim 2)] girmiş, 1894'de sınıf birincisi olarak yüzbaşı rütbesiyle hekimlik diplomasını almıştır (Resim 3). Mezuniyet tarihi olarak bazı kaynaklar 1891 yılını belirtmekte ise, adı Rıza Tahsin'in "Mirât-ı Mekteb-ı Tıbbiye (Tıp Fakültesi Tarihçesi)" kitabında "1310 Senesinde Neş'et Eden Etibbâ" başlığında 1894 yılı mezunları arasında Kolağası (Yüzbaşı) Abdülkerim Mehmet Efendi olarak yer almaktadır (21): "Abdülkerim Mehmet Efendi "Kolağası". Bidâyet-i neş'etinde Berlin'e izam avdetinde Gülhane Seririyât-ı Hariciye Muallimliğine tayin ve tensikât,ı cededede memuriyetinde ibka edilen ve Traslusgarp'ın İtalya tarafından işgalinde Hilâl-i Ahmer Sıhhiye Riyasetiyle mahal-i mezkurda ifây-ı hizmet eden Operatör Kerim Sebâti Beydir. Etibbây-ı Mezunedendir".

Kerim Sebati askeri öğrenci iken, 1889'da Askeri Tıbbiye öğrencilerinin dönemin rejimine karşı hürriyet mücadelesi için gizli olarak teşkil ettikleri "İttihat-ı Osmanî (diğer adıyla İnkılab-ı Osmanî) Cemiyetinin kurucuları arasında yer almıştır. Cemiyet kısa sürede tüm okullarda ve ülkede yaygınlaşmış, daha sonra 1895'de Paris'de "Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti" ismini alarak siyasi oluşum haline gelmiştir. Paris'deki Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti, 1906'da Selanik'de kurulan "Osmanlı Hürriyet Cemiyeti" ile 1907'de birleşerek "Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti" adını almıştır (2,25).



Resim 2: Sirkeci-Demirkapı'daki Askeri Tıbbiye (Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane) Binası



Resim 3: Askeri Tıbbiye öğrencisi Abdülkerim Mehmet Efendi (Torunu © Güzin Özen Yılmaz'ın izniyle)

1889'da Askeri Tıbbiyeli genç öğrenciler, II. Abdülhamit yönetimine karşı, devletin içinde bulunduğu iktisadi ve siyasal bunalımları, sorunları çözme, adalet ve eşitlik sağlama fikriyle İstibdat idaresini kaldırarak tekrar Meşrutiyet yönetimine geçmek amacıyla gizli olarak bir araya geldiler. Bu maksatla 2 Haziran 1889 (21 Mayıs 1305) tarihinde Askeri Tıbbiyeli öğrencilerden Ohri'li İbrahim Temo, Arapkir'li Abdullah Cevdet, Diyarbakır'lı İshak Sükutî, Kafkasyalı Çerkez Mehmet Reşid Demirkapı'daki Askeri Tıbbiyede toplanmışlar, daha sonra bu gruba Konya'lı Hikmet Emin, Cevdet Osman, Trabzon'lu Kerim Sebati, Mekke'li Sabri, Selanik'li Nazım, Şerafettin Mağmumi, Giritli Şefik ve Bakü'lü Hüseyinzade Ali (Turan) katılmışlardır. Böylece bu grup tarafından gizli olarak, İttihat ve Terakki Cemiyetinin öncüsü " İttihad-ı Osmanî (diğer adıyla İnkılab-ı Osmanî) Cemiyeti kurulmuştur. " *Hürriyeti ilan ve herkese müsâvât ve adâlet vermek ve istibdat idaresini meşrutiyet yönetime dönüştürme* " amacıyla Askeri Tıbbiyede kurulan Cemiyet, kısa sürede Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye (*Sivil Tıbbiye*) ve Mekteb-i Mülkiye'de de gelişme göstermiş, Harbiye, Baytariye, Topçu ve Mühendishane gibi askeri ve sivil yüksekokullarda da hızla yayılmıştır. 1893'den itibaren Abdülhamit'in okullar üzerinde denetimi artırmasıyla Cemiyet üyeleri tutuklanmış, bundan dolayı üyeler yurt dışına kaçarak faaliyetlerini özellikle Fransa-Paris'de, Mısır'da yürütmüşlerdir.

İttihat ve Terakki Cemiyetiyle Kerim Sebati'nin, İstanbul'dan sonra İkinci Meşrutiyet yıllarına kadar Berlin'de ve daha sonra Mısır'da irtibat ve faaliyetleri olmuştur. I. Dünya Savaşından itibaren Cemiyetle irtibatı kalmamıştır. Bu konuda Kâzım İsmail Gürkan şu değerlendirmeyi yapmaktadır (2):

" Kerim Sebati'nin ismi, siyasî tarihimize Abdülhamide karşı ilk kalkınma hareketini gizli bir cemiyet halinde hazırlayan Tıbbiye talebesinin ismi arasında geçmiştir. Filhakika onu, İttihad ve Terakkinin kurulmasından çok daha evvel Sarayburnu'ndaki Askerî Tıbbiye mektebinde geceleri Odun kıraathanesinde toplanarak Abdülhamide karşı bir hürriyet hareketi tasarlayan İshak Sükutilerin, İbrahim Temoların, arasında görürüz. Kerim Bey, bu alakasına Avrupadaki tahsis hayatı boyunca da sadık kalmış, keza Mısırda iken de Cenevre ve Paris merkezlerle, jöntürklerle temasta bulunmuş ve onlarla birlikte çalışmıştır.

Meşrutiyetten sonra, siyasî teşekküllerle alâkasını kesmiş, kürsüsüne münhasır, biraz da münzevî bir hayat sürüyor, hattâ eski arkadaşları olan İttihad ve Terakkî ricâlından bazılarına da muğber bulunuyordu. Kerim Sebatinin bu şahsî ve münzevî yaşayışı, yalnız siyasî hareketler cephesinde değil, cemiyet hayatının başka taraflarında da göze çarpıyordu, esasen bu hal, onun karakterini yapan esas motiflerden biriydi. Diğer unsurları da tamamlayarak karakterini çizmeğe savaşırsak demeliyiz ki o herşeyden evvel haysiyet ve izzeti nefis meşhumlarında hassas, ulvî hislerine pek uzaktan bile olsa dokunan hareket ve hâtta telmihlere karşı tahammülsüz, vakur, ciddi, metin, merd, sözünün sahibi, son derece milliyetperver bir Türk evlâdıydı."

Ord. Prof. Dr.Süheyl Ünver de 1935'de bu konuda, 1932'de Romanya'da görüştüğü Ohrili İbrahim Temo'dan aldığı bilgileri şöyle aktarmaktadır (26). Burada da

Kerim Sebati'nin kuruluşdaki önemli rolü görülmektedir : “ *Konyalı Hikmet Emin, Diyarbekirli İshak Sükûti, Ohrili İbrahim Ethem (Themo), Arapkirli Abdullah Cevdet, Kafkasyalı Mehmet Reşit* namında beş talebe 1889'da askeri tıbbiyenin eski binasında mektep bahçesindeki hamamın önündeki odun yığınları üzerinde (Hatap Kırathanesinde) içtima ile üç sene sonra İttihat ve Terakki namını alan İttihadı Osmani Cemiyetini teşkil ve mukaddes vatani sürüklenmekte olduğu harabi ve inkırazdan kurtarmak için hiç bir fedakârlıktan çekinmemek ve cemiyetin maksat ve efsarını gayet hafi tutmak ve hiç bir suretle arkadaşlarını ele vermemek için aht ve peyman edilmiştir.”

Süheyl Ünver, Ohrili İbrahim'in İshak Sükûti, Mehmet Reşit ve Abdullah Cevdet ile konuşmasını takiben görüşüp kabul edenleri de Ohrili İbrahim'in yazısından şöyle naklatmaktadır: “ *Az sonra Şerefettin Mağmumi, Trabzonlu Kerim Sebati, İzmirli merhum Hikmet, Selanikli Ahmet Bahtiyar, Asaf Derviş, Giritli (Muharrem Ali) merhum ki sonra (Şam Tıbbiyesi Teşrib muallimi) olmuştur, Necmettin ve Hasan Arif Beyler, Giritli Şefik ve saire cemiyete girmiştiler.*”

Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver yazısını günümüze, hatta geleceğe ışık tutacak vasiyet niteliğindeki öğütüyle bitirmektedir (26): “ *Themo'nun hatıratı burada kısaca bitiyor. Pek yakın zamanlara ait olduğu halde tıbbiyemizin bu kısım tarihi henüz tesbit olunmamıştır. Şimdiye kadar yapılan neşriyatta bazı ufak farklar vardır. Alakadar zevattan sağ olanlar çoktur. Herkes bildiklerini yazacak olursa çok kıymetli vesikalar toplanmış olur. Nitekim Themo'nun hatıratından bazı safhalar vardır ki bizce bugüne kadar malum değildi. Onun için bu kıymetli ve tarihi zevatin hatıralarını toplayıp neşretmek bütün tıbbiyelilere bir borçtur.*”

Kerim Sebati, 1894 (1310) yılında Osmanlı Devletiyle Alman İmparatorluğu arasında yapılan anlaşmayla ihtisas için Berlin'e gönderilen askeri hekimler arasında yer almıştır ((2,8,9,21,27,28,29,30) :Tabip Yüzbaşı Ziya Nuri, Tabip Yüzbaşı Süleyman Numan, Tabip Yüzbaşı Asaf Derviş'le yeni mezun Eşref Ruşen ve sınıf birincisi Tabip Yüzbaşı Kerim Sebati. Beş yıl için Almanya'ya değişik ihtisas dalları için gönderilen hekimlerin uzmanlık dalları da şöyledir:

Ziya Nuri Efendi (Kulak-Boğaz, Berlin), Asaf Derviş Efendi (Jinekoloji ve Doğum, Berlin), Süleyman Numan Efendi (Dahiliye, Berlin) Abdülkadir Sebati (Kerim Sebati) Efendi (Cerrahi, Berlin), Eşref Ruşen Efendi (Deri ve Frengi, Berlin).

Berlin'de Cerrahi Eğitimi

Kerim Sebati, 8 Kasım 1894 (27 Teşrinievvel 1310)'de İstanbul'dan Berlin'e kafileyle gitmiş, Berlin'de Friedrich-Wilhelm Üniversitesi Askeri Tıp Akademisinde Prof. Dr.Ernst von Bergmann'ın yanında 5 yıl cerrahi ihtisası yaparak cerrahi uzmanlık belgesi almıştır.

Friedrich-Wilhelm Üniversitesi (Friedrich-Wilhelms-Universität) Berlin'de 1809'da kurulmuş, bünyesinde harp cerrahisi ve salgın hastalıklarla mücadele için

1811’de Askeri Tıp Akademisi (Medizinisch-chirurgische Akademie für das Militär) oluşturulmuştur. Daha sonra yeni gelişmeleri sağlamak için 26 Kasım 1895’de İmparator Wilhelm Askeri Tıp Akademisi (Die Kaiser-Wilhelms-Akademie für das militärärztliche Bildungswesen) ismini almıştır (31,32). Bu akademiye ilk kez yabancı olarak Osmanlı tabip subayları kabul edilmiştir (Resim 4 ve 5).

Kerim Sebati, Berlin’de Askeri Tıp Akademisinde Prof. Dr.Ernst von Bergmann yanında çalışmaya başlamadan önce, Alman Askeri Sağlık Hizmetlerini öğrenme amacıyla altı ay askeri birliklerde (Kaiser-Frank-Garde-Grenadierregiment No.II - İmparator Frank Muhafız Topçu Alayı) bulunmuş, Alman Ordusunun tatbikatlarına katılmıştır. 1898’de Osmanlı topraklarını ve İstanbul’u ziyaret eden Alman İmparatoru II. Wilhelm’e refakat eden görevliler arasında yer almıştır (33).

Prof. Dr.Ernst von Bergmann (1836-1907), özellikle harp cerrahisi yaralanmaları, kafa travmaları ile beyin ameliyatları konusunda önemli çalışmaları ve kitapları olan bir hoca olarak Dünya çapında meşhur olmuştur (Resim 6) (31). İstanbul’a da ziyaretleri olmuş, ders vermiş, ameliyatlara katılmıştır. Daha sonraları Kerim Sebati’nin İstanbul’da Tıp Fakültesinde, zamanın çok zor şartlarına rağmen yaptığı başarılı nöroşirürji girişimlerinde ve yayınlarında Berlin’deki tecrübelerinin etkisi olduğu anlaşılmaktadır (Resim 7)(13,33).



Resim 4: 1910 öncesi İmparator Wilhelm Askeri Tıp Akademisi (Die Kaiser-Wilhelms-Akademie für das militärärztliche Bildungswesen) (31,32)



Kaiser Wilhelms-Akademie 1823-1910.

Resim 5: 1823-1910 dönemi İmparator Wilhelm Askeri Tıp Akademisi (Die Kaiser-Wilhelms-Akademie für das militärärztliche Bildungswesen)(31,32)



Resim 6: Prof. Dr. Ernst von Bergmann (1836-1907)



Resim 7: Berlin’de cerrahi ihtisas döneminde Dr. Kerim Sebati [Fotograf Tıbbiyeden arkadaşı ve İttihad-ı Osmanî Cemiyetinin kurucularından Bakülü Dr. Hüseyinzade Ali Turan (Cildiye Müderrisi)’a imzalı verilmiş olup, kızı Feyzaver (Turan) Alpsar tarafından Prof. Dr. İbrahim Yıldırım’a iletilmiştir; © Göksoy]

Gülhane Dönemi

Kerim Sebati, 1899-1900’da Berlin’de beş yıllık eğitimini tamamlayanlarla birlikte 1898’de açılan Gülhane Askeri Tıp Tatbikat Mektebi (Gülhane Tababet-i Askeriye Tatbikat Mektep ve Seririyatı Askeri Tıp Akademisi) Müdürü Prof. Dr. Robert Rieder (Rieder Paşa) tarafından cerrahi öğretim kadrosuna alınmıştır (Resim 8,9 ve 10) (21,27,28,29,30,34). Rieder, başlangıçta Kerim Sebati’yi Cerrahi, Asaf Derviş’i Jinekoloji, Ziya Nuri’yi Kulak-Burun ve Boğaz servislerinde kendi sorumluluğunda, Süleyman Numan’ı Dahiliye, Eşref Ruşen’i Cildiye servilerinde yardımcısı Dr. Deycke’nin gözetiminde çalıştırmıştır. Daha sonra hepsine bağımsız servis yönetimi vermiştir (27).



Resim 8: Prof. Dr. Robert Rieder (27)



Resim 9: Rieder Paşa (27)



Resim 10: 1898’de açılan Gülhane Askeri Tıp Tatbikat Mektebi



Resim 11: Gülhane döneminde Tabip Yüzbaşı Kerim Sebati (8,27)

Kerim Sebati, 1902-1903 yılına kadar Prof. Rieder'in önce yardımcısı (Muallim Muavini), sonra hoca olarak çalışmıştır (*Gülhane'nin ilk Türk cerrahi öğretim üyesi*). Gülhane Mektebi bünyesinde hastabakıcı okulunun da kurulmasını sağlamıştır (Resim 11).

O sıralarda Profesör Rieder'e Gülhane'deki görevinden başka, yeni yapılmakta olan Haydarpaşa Tıbbiye binasının inşaatını kontrol etmek görevi de verilmişti. 1902'de inşaatı denetleme sırasında ikinci kattan düşmüş, omurgası kırılmıştır. Bu dönemde Kerim Sebati Cerrahi Kliniğinin sorumlusu olmuş, tüm cerrahi dersleri vermiş, ameliyatları yapmıştır.

Kerim Sebati, 1900 ve 1901 yılları cerrahi eğitim programlarında ders ve pratiklerde listelerde yer almaktadır (Tablo 1,2 ve 3). Kerim Sebati'nin ayrılmasından sonra, 1902'den itibaren Cerrahi Kliniğinde ve listelerde Rieder ve cerrah Wieting bulunmaktadır (27).

Tablo 1. Gülhane'de 1900 yılı öğretim üyeleri, verdikleri dersler ve saatleri (27-Ataç)

Öğretim üyesi	Verilen dersler	Haftalık süresi
Prof. Rieder	Klinik cerrahi	4 saat
	Cerrahi pratiği	8 saat
	Anatomi ve Histoloji	2 saat
	Toplam	14 saat
Dr. Kerim	Cerrahi Polikliniği ve Ameliyat	6 saat

Tablo 2. Gülhane 1900 yılı ders planı [Stajyer öğrenciler I, II, III olarak 3 gruba ayrılmıştır] (27-Ataç)

Bütün grublara Klinik Cerrahi (Rieder, Kerim)
 Cerrahi poliklinik (Kerim)
 Operasyon (Ameliyat) (Kerim)

Tablo 3. Gülhane 1901 yılı ders planı [Stajyer öğrenciler I,II,III,IV olarak dört gruba ayrılmıştır] (27-Ataç)

Bütün grublara Cerrahi Kliniği (Kerim)
 Cerrahi pratiği (Kerim)

1894’de modern bir tıbbiyenin gelişimi için Haydarpaşa’da Askeri Tıbbiye (Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane) binasının yapımına Fransız asıllı Levanten mimar Alexandre Vallauray ile İtalyan mimar Raimondo D’Aronco tarafından başlanmıştır. 1898’de Profesör Rieder tarafından Sarayburnu’nda Gülhane Tababet-i Askeriye Tatbikat Mektebi tesis edilmiş, bilahare eğitim hastahanesi olarak Haydarpaşa’daki Tıbbiye Binasının karşısındaki alan düşünülmüştür. 1901’de yapım çalışmaları, Rieder Paşa nezaretinde, hassa (devlet) mimarı Raimondo D’Aronco tarafından yürütülmüştür (Resim 12) (29,34,35,36,43).

Bina daha sonra 400 yataklı Askeri Tıbbiye Hastahane binası (günümüzde Haydarpaşa Numune Hastahanesi) olarak II. Abdülhamid’in doğum gününde 6 Kasım 1903’de eksikleriyle açılmıştır (Resim 13). Cerrahi pavyona ilave olarak 1902’de yapılan amfi “*Cemil Paşa Amfisi*”, aynı zamanda ameliyathane olarak kullanılmıştır (Resim 14,15 ve 16). Bu ameliyathanede, Cemil Paşa 1908’e kadar Askeri Tıbbiye hocası, 1909-1912 yıllarında ise Tıp Fakültesi Cerrahi Kliniği Hocası olarak, 1912-1933 yılları arasında da Kerim Sebati ders vermiş ve öğrenciler önünde ameliyatlara yapmışlardır (34).

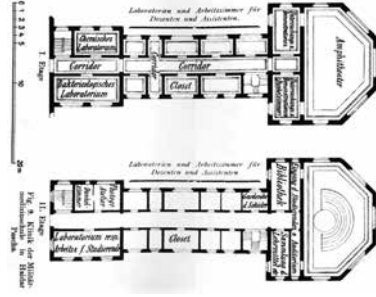
1902 yılında bu kliniklerin inşaatını kontrol ederken düşerek sakatlanan Rieder Paşa, 1904’de Almanya’ya geri dönmüştür (29,30). Kerim Sebati, 1902’de sakatlanan Rieder Paşa’nın yerine bir süre Gülhane’de Cerrahi Kliniğini idare etmiş, ders ve ameliyat faaliyetlerini yürütmüştür. 1902-1903’de Rieder Paşa ile aralarındaki bazı sorunların ortaya çıkmasının yanı sıra, dönemin baskıcı siyasi ortamının etkisi, Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti üyesi olması gibi nedenlerle ayrılıp Mısır’a gitmiştir. Vatanperver bir hürriyetçi olarak tanınan Kerim Sebati, 1908’de Meşrutiyetin ilanına kadar 5 yıl süreyle Mısır’da serbest hekimlik yaparak yaşamak zorunda kalmıştır (2,4).



Resim 12: Haydarpaşa’da 1909’dan sonra Tıp Fakültesine devredilen Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane binası (39)



Resim 13: Haydarpaşa'da 1909'dan sonra Tıp Fakültesine devredilen Hastahane binası (39)



Resim 14: Haydarpaşa Tıp Fakültesinde Cemil Paşa Amfisinin ve Cerrahi Kliniğinin bulunduğu binanın 1 ve 2.kat planları (29,30)



Resim 15: Cemil Paşa Amfisinin dış görünümü



Resim 16: Cemil Paşa Amfisinin iç görünümü (amfiteatr şeklinde ameliyathaneli dersane)

1908-1909 Kadirga'da Tıp Fakültesi Dönemi

1908'de İkinci Meşrutiyetin ilanından sonra Cemil Topuzlu Paşanın da girişimiyle, Kadirga'daki Mülkiye Tıbbiyesi (Sivil Tıbbiye) Tıp Fakültesi haline dönüşmüştür. Kerim Sebati, Cemil Paşanın isteğiyle Mısır'dan davet edilerek eğitim kadrosuna hoca olarak katılmıştır (2,4,34,37,38,39,40,41,43).

23 Temmuz 1908'de ilan edilen Meşrutiyet sonrası, Ekim 1908'de de Mülki Tıbbiyenin kadroları yenilenmiş, 14 Kasım 1908'de Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye Maarif Nezaretine bağlanmıştır. 18 Kasım 1908 (5 Teşrinisani 1324)'de Kadirga'da yeni eğitim kadrosu (Muallimler Meclisi) toplanmıştır. Toplantı sonucu yeni teşekkül "Tıp Fakültesi" olarak adlandırılmış, Operatör Cemil Paşa oy birliğiyle Dekan olarak seçilmiştir (Resim 17). Aynı zamanda kurulan Cerrahi Kliniği (*Seririyat-ı Hariciye*) Cemil Paşa yönetiminde 21 Kasım 1908 (8 Teşrinisani 1324)'de eğitime başlamıştır.

Darülfünun'un bir şubesi olan Tıp Fakültesinde Öğretim Heyeti (Hey'et-i Talimiye veya Hey'et-i Tedrisiye), Muallim-i evvel (M.E.) veya kısaca Muallim, Muallim-i sani (M.S.) ve Muallim Muavinlerinden (M.Mu.) oluşturulmuştur (34,37,38,41,42). İlk kadroda yer alan cerrahi kadro şu şekildedir:

Seririyat-ı Hariciye 'de: Cemil Paşa (Seririyatı Hariciye Muallim-i evvel), Ahmet Nurettin Bey (Muallim-i sani), Kerim Sebati Bey (Muallim-i sani), Nazım Şerafettin Bey (Muallim-i sani); *Fenn-i Cerrahi-i Kebir* (Büyük Cerrahi Bilimi): Orhan Abdi Bey (Muallim-i evvel), muavini Galip Hakkı Bey (Muallim Muavini); *Emraz-ı Hariciye* (Cerrahi Hastalıkları): Miralay Ahmet Fehim Bey, muavini Taronto Efendi (Muallim Muavini).

Ayrıca sınavla Cerrahi Kliniğine 3 Müdavim muavin (devamlı asistan) alınmasına karar verilmiştir. 14 Şubat 1909'da müdavim muavinlikler için komisyonlar kurulmuş, 2 Mart 1909'da yarışma imtihanları yapılmıştır. Sınavda daha sonra Kerim Sebati Beyin yanında uzun yıllar çalışan ve Müderris olan Saadettin (Koçer), Halit Apti ve Panayot Efendiler başarı göstererek kabul edilmişlerdi (23,34,38,41,42).

Cerrahi kadrodakilerin maaş durumu da aşağıdaki gibi tespit edilmiştir (37):

“Maarifi Umumiye Nezareti Aliyesinden (Eğitim Bakanlığı) Tıp Fakültesine tahsis kılınan meblağ üzerine tanzim kılınan maaşat defteridir.

Heyeti Talimiye:

Seririyatı Hariciye muallimi evveli Cemil Paşa 1750 kuruş;

Seririyatı Hariciye muallimi sanisi Ahmet Nurettin Bey 1250 kuruş;

Seririyatı Hariciye muallimi sanisi Kerim Sebati Bey 1250 kuruş;

Seririyatı Hariciye muallimi sanisi Nazım Şerafeddin Bey 1250 kuruş;

Seririyatı Hariciye müdavim muavini Saadettin Efendi 500 kuruş;

Seririyatı Hariciye müdavim muavini Halid Efendi 500 kuruş;

Seririyatı Hariciye müdavim muavini Panayot Efendi 500 kuruş.”

1909-1912 Haydarpaşa'da Tıp Fakültesi 2. Seririyat-ı Hariciye Dönemi

Kerim Sebati, 1909'da Haydarpaşa'da tesis edilen Darülfünun Tıp Fakültesinde önce 2.Seririyat-ı Hariciye'nin kurucusu - ilk başkanı olmuş (İstanbul Tıp Fakültesi Genel Cerrahi, 1909-1912), 1912'de Cemil Paşanın Belediye Başkanı olmasıyla 1.Seririyat-ı Hariciye (Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Genel Cerrahi, 1912-1933) başkanlığını 1933 yılına kadar üstlenmiştir (Resim 18) (34,37,38).

23 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet'in ilânından sonra Askeri ve Sivil Tıbbiyelerin yenilenmesi çalışmaları içinde Tıbbiyelerin birleştirilmesi (tevhid) gündeme gelmiş, ancak Kadırga'daki Mülki Tıbbiye Darülfünun Tıp Fakültesi olarak yeniden yapılandırılabilmişti. Fakülte eğitime başladıktan sonra, 6 Aralık 1908 tarihinden itibaren birleşme (tevhid) konusunda çalışacak bir komisyon teşkil edilmesi resmen Maarif Nezareti'ne teklif edilmiş, komisyonun dokuz ay kadar süren çalışmalarıyla

birleştirme şartları ortaya konmuştu. Maarif Nezâretinin 23 Ağustos 1909 tarihli yazısıyla, Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye'nin Tıbbiye-i Mülkiye'ye bağlanacağı, 14 Eylül 1909'dan itibaren de Askeri Tıbbiye bütçesinin Maarif-i Umûmiye bütçesine nakledileceği resmen kararlaştırıldı. Askeri Tıbbiyenin Mülki Tıbbiyeye geçeceği bildirildikten sonra, her iki Tıbbiyenin muallimleri birleştirme (tevhid) şartlarını kaleme almışlar, Haydarpaşa'daki Askeri Tıbbiye binasının ve hastahanesinin Maarif Nezâretine devredilerek Kadırğa'daki Tıp Fakültesine verilmesini kararlaştırmışlardı (37).

Fakülte muallim heyeti 28 Eylül 1909 tarihinde Cemil Paşa'yı Haydarpaşa'da yeniden teşkil edilen Tıp Fakültesi Reisliğine (Dekanlığına) seçmişlerdir (17,18,34,37). Fakülte bünyesinde iki cerrahi kliniği ile bir cerrahi polikliniği oluşturulmuştur. Birinci Hariciye Kliniğinde Cemil Paşa, İkinci Hariciye Kliniğinde Binbaşı Kerim Sebati Bey, Cerrahi Polikliniğinde de Yarbay Orhan Abdi Bey görev almışlardır.



Resim 17: Operatör Cemil Topuzlu Paşa



Resim 18: 1909'dan sonra Dr. Kerim Sebati (Torunu © Güzin Özen Yılmaz'ın izniyle)

Birleşmeden sonra görev ve maaş dağılımı şu şekilde olmuştur (37):

Darülfünunu Osmanî Tıp Fakültesi Heyeti Talimiyesi ve Maaşatı mülahazat:

Esami dürusu Kuruş

Esami muallim

Cemil Bey Seririyatı Hariciye 4000

Kerim Sebati Bey Seririyat ve Emrazı Hariciye 3000

Orhan Bey Ameliyatı Cerrahi ve Ortopedi 3000

Şef ve Laboratuarlar

Kolağası Şaban Efendi Seririyatı Hariciye 1500

Bil müsabaka alınacak Seririyatı Hariciye 1500

Bil müsabaka alınacaktır Seririyatı Hariciye 1500

Şef dö Klinik

Kolağası Fazıl Efendi Seririyatı Hariciye 1500

Saadettin Efendi Seririyatı Hariciye 1500

Kolağası Nedim Ffendi Seririyatı Hariciye ve Ortopedi 1500

Nurettin Bey Cerrahiye Umumiye 2000

Kolağası Raif Bey Cerrahiye Etfal 2000

Cemil Paşa, 28 Eylül 1909'da seçilmiş olduğu Dekanlık görevinden Fakültenin Avrupa yakasına taşınması teşebbüsü nedeniyle 19 Mart 1911'de istifa etmiş, fakat 21 Ağustos 1912'de İstanbul Belediye Başkanlığına tayin edilinceye kadar 1.Seririyât-ı Hariciye Muallimliğine devam etmiştir. Kerim Sebati de bu dönem zarfında kendi cerrahi kliniğinin yanı sıra teorik cerrahi derslerini de üstlenmiştir (2. Seririyât-ı Hariciye ve Emraz-ı Hariciye Muallimliği).

1911-1912 Osmanlı-İtalyan Savaşında Trablusgarp'ta 'Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyetinde Görevleri

Tıp Fakültesinde Cerrahi Hocası iken 1911-1912 Osmanlı-İtalyan Harbinde de gönüllü olarak görev almıştır; hizmetlerinden dolayı harp madalyası verilmiştir. Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti (Kızılay) merkez üyesi de olan Kerim Sebati, gönüllü olarak birinci sağlık heyetiyle Trablusgarp'da Hilâl-i Ahmer Seyyar Hastahanesi kurmak üzere gönderilmiştir (43,47,6,44,45,46,47,49,50). Operatör Binbaşı Dr. Kerim Sebati, burada da hastabakıcı-sedyeci sistemini tesis etmiştir. İkinci kafilenin gelmesiyle İstanbul'a dönen Kerim Sebati'ye Cemiyet tarafından madalya da verilmiştir: "*Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından madalya ile taltif edilen Darülfünun Tıp Fakültesi Müderrris, Muallim ve Tabipleri: Gümüş Madalya Verilenler: Tıp Fakültesi Emrâz-ı Hâriciye Muallimi Doktor Kerim Sebati Bey (Trablusgarp heyet-i sıhhiyesinden)*".

29 Eylül 1911'de İtalya Osmanlı Devletine savaş ilan etmiş, kısa süre sonra Trablusgarp'a asker çıkararak Libya'yı işgal etmeye başlamıştır. İşgale karşı Libya'daki mücahitlerin ve halkın direnişin örgütlemek amacıyla Osmanlı subayları gönüllü-sivil olarak Trablusgarp'a gelmişlerdir [Kurmaya Binbaşı Mustafa Kemal (Atatürk), Kurmay Binbaşı Enver (Paşa), Kurmay Binbaşı Ali Fethi (Okyar) vb.](48).

İtalyanlara karşı direniş sırasında insani kayıpların artması da aslında yetersiz olan sağlık hizmetleri ihtiyacının da artmasına neden olmuştur. Osmanlı Ordularının seferberlik halinde olması ile uluslararası anlaşmalar nedeniyle, ancak gönüllülük esasıyla hekim ve sağlık malzemesi ihtiyacı giderilmeye çalışılmıştır. Bu safhada Hilal-i Ahmer Cemiyeti (Kızılay) devreye girmiş, bağışlarla sağladığı maddi destekle birlikte sağlık ekipleri de kurmuştur.

Daha önce 20 Nisan 1911'de İstanbul'da Tokatlıyan Otelinde Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti toplanarak yeniden yapılandırılmış, daha etkin hale getirilmişti. Ke-

rim Sebati, kurucu 100 ye olarak toplanan Birinci Genel Merkez Heyeti (Meclis-i Umumi Heyeti) ile Fen ve İntihab-ı Memurîn Encümenine seçilmiştir (Resim 19). İhtiyaç zerine toplanan Genel Kurul, aynı zamanda yesi olan Tıp Fakültesi Muallimi Dr.Abdülkerim Sebati Beyin başkanlığında Birinci Sağlık Heyetini teşkil ederek görevlendirmiştir. Ayrıca maddi ve sağlık malzemesi desteği verilmesi kararlaştırılmıştır. 7 Ekim 1911’de ilk gönüllü sağlık heyeti Operatör Binbaşı Dr. Kerim Sebati başkanlığında 5 hekim, bir eczacı, bir muhasebeci ve 15 hastabakıcı ile Marsilya-Tunus üzerinden deniz yoluyla Trablus’a hareket etmiştir [Dr. Kerim Sebati, Dr. Lütfi İsmail, Dr. Abdüsselâm, Dr. Ziya, Dr. Ali, Dr. Sâib, Eczacı Dr. Sabri, Muhasebeci Subhi ve 15 Hastabakıcı (Resim 20)].

Kerim Sebati Bey nce Paris’e gitmiş, orada bulunan Hilal-i Ahmer Cemiyeti İkinci Başkanı Besim Ömer Paşa ile görüşerek malzeme temin etmiştir. Fransız Hkmetinden tıbbi malzeme, çadır, teskere (sedye) ve konserve gibi eksiklikler tamamlanmış, Kerim Sebati 200 koliyle Marsilya’da bekleyen heyetle birlikte Transatlantik vapuruyla Tunus’a geçmiştir. 15 Kasım 1911’de Tunus’da Sfaks (Safakes)’a varmışlar, bilahare Aziziye’ye geçmişlerdir. Aralık 1911’de Kerim Sebati ve sağlık heyeti, Aziziye’de bir okul binasında 160 yataklı ilk Hilal-i Ahmer Hastahanesini kurdular, çadırlarda seyyar hastahaneler, yerli halkı örgütleyerek sedye ve hastabakıcı sistemini oluşturmuşlardır (Resim 21). Dr. Kerim Sebati, durumun yetersizliğini görerek gönüllü ikinci sağlık heyeti ve malzeme talep etmiştir. Teşkil edilen İkinci Sağlık Heyeti gemiyle Tunus’a giderken İtalyanlar tarafından tutuklanmış, hekim olup olmadıklarını tespit için tıbbi sınava tabi tutulmuşlardır. Ekipte tutuklanıp sonra serbest bırakılan, Kerim Sebati’nin Tıp Fakültesinde uzun yıllar yanında alışan Operatör Dr. Saadettin Vedat (Koçer) Bey de bulunmaktadır (Müderris Dr. Saadettin Vedat Koçer) (52). 1921’de İkinci heyetin gelmesinden bir süre sonra Kerim Sebati İstanbul’a geri dnmştir (44).



Resim 19: 1912’de yeniden teşkil edilen Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Genel Merkez Heyeti -Meclis-i Umumi Heyeti (Ayakta ortada Dr. Kerim Sebati) (44)



Resim 20: Dr. Kerim Sebati Bey başkanlığında Trablusgarp'a giden ilk sağlık heyetinin Isfaks şehrinde çektiikleri fotoğraf (Kaynakların alt yazısında ön sırada bulunan gözlüklü ve açık renk pantolonlu Tıp Fakültesi Emraz-ı hariciye muallimi Doktor Kerim Sebati Bey, 1 Şubat 1327 / 14 Şubat 1912) (44)



Resim 21: Trablusgarp Hilal-i Ahmer Heyeti Reisi Doktor Kerim Sebati Beyin Aziziye'de tüfeğiyle at üzerinde fotoğrafı (6 Ocak 1912 tarihli Fransız L'illustration gazetesi ve Donanma Mecmuası 21 Kasım 1911) (51)

1912-1913 Balkan Savaşında Hizmetleri

1912-1913 Balkan Savaşı sırasında Haydarpaşa'da Tıp Fakültesi Cerrahi Kliniğinde özellikle cephe gerisine sevk edilen ağır harp yaralılarına hizmet verilmiştir (6,7,13,33). Bu sırada bazı hocalarla son sınıf Tıbbiye öğrencileri -Tabip muavini sıfatıyla- değişik cephelere ve destek hastahanelerine gönderilmiş, Fakülte eğitime kapatılmış, tamamen hastahane hizmeti verilmiştir. Cepheden gelen 1300 kadar ağır yaralı tedavi edilmiştir; hastalar dersanelerde, yatakhanelerde hatta koridorlarda yatırılmışlardır.

Kerim Sebati'nin Berlin'de ihtisas yaparken aldığı harp cerrahisi eğitimiyle özellikle beyin ve sinir yaralanmalarındaki başarılı girişimleri olmuş, hatta bazı girişimleri yayına da dönüşmüştür.

1914-1918 I. Dünya Savaşında Hizmetleri

Kerim Sebati Bey bu dönemde ordudan Binbaşı rütbesiyle ayrılmış, sivil hoca olarak Fakülteye devam etmiştir. I. Dünya Savaşı sırasında, özellikle Çanakkale Savaşlarında da Fakültede Kerim Sebati yönetiminde ağır yaralılarda harp cerrahisi girişimleri yapılmıştır. Bu uzun süren savaşlar sırasında en gelişmiş harp cerrahisi uygulamaları Kerim Sebati ve ekibi tarafından başarılmıştır (9,44).

Milli Mücadele Sırasında Hizmetleri

Milli Mücadele döneminde, İstanbul işgali sırasında Fakültede hocalık görevine devam eden Kerim Sebati hakkında o yıllarda yanında cerrahiye hevesli öğrenci olarak bulunan Kâzım İsmail Gürkan o günlere ilişkin, hocasının ölümünden sonra duyularını şu şekilde ifade etmektedir (2):

“ Mütareke onu çok yıkmıştı. İşgal altındaki İstanbul’da Haydarpaşa’ya gidip gelmek, hattâ sokağa çıkmak onun için elem olmuştu. Türklüğe, şahsına bir hakaret geleceğinden derin endişeler duyarak yaşardı. O sıkıntı günlerinde, Anadolu hareketlerinden alınan haberler, tek tesellisi olmuştu. Biz talebelerine hep onlardan bahseder ve kurtuluş hareketine beslediği imanı etrafa yayardı.”

Kâzım İsmail Gürkan, 1922’de genç tıp öğrencisi iken Milli Mücadeleye karşı çıkan hocalara karşı başlatılan ders boykotuna katılmıştır [*Darülfünun Grevi: Milli Mücadele Günlerinde İstanbul Üniversitesi Talebesinin Galeyanı*]. 24 Nisan 1922’de de Milli Mücadele karşıtı Darülfünun hocalarından Ali Kemal’e yumurta atma eyleminde bulunmuş, bir süre tutuklanmamak için kaçak yaşamıştır (53).

İşgal altında iken gelişen olaylardan biri de şöyle cereyan etmiştir (54): 16 Nisan 1921’de Yunan işgal kuvvetleriyle yerli Rum çeteleri, Hereke tren istasyonu önünde masum sivilleri katletmiş, o sırada yerde can çekişen yaralılarından birine su vermek isteyen 12 yaşında Yarımcı Muharrem işgalciler tarafından yüzünden ve başından süngülenmiştir (Resim 21). Ağır yaralı olarak nakledildiği Haydarpaşa Tıbbiyesi Hastahanesinde şehit olmuştur. Cerrahi Kliniği Hocası Kerim Sebati tarafından hazırlanan, İçişleri Bakanlığına verilen raporu şu şekildedir (Resim 22,23).

“ 8 Nisan 1921 tarih ve 178 Numaralı, Gebze Kaymakamlığı’ndan Üsküdar Mutasarrıflığı’na gönderilen; tahrirat ve o tahrirata isnat ettiği aslı mahfuz Yarımcı Muharreme ait; 21 Nisan 1921 tarihli; Darülfünun Tıp Fakültesi Seririyat-ı Hariciyesi Dersaadet mühürlü ve Kerim Sebati imzalı raporu.

Raporda şehit Muharrem’in aldığı darbeler ve ölüm şekli tıbbi dille anlatılmakta ve ‘beyninin bir yumurta büyüklüğünde dışarı fırladığı’ belirtilmektedir.”



Resim 22: Hereke’de Yunan işgal kuvvetleriyle yerli Rum çeteleri tarafından şehit edilen 12 yaşındaki Yarımcı Muharrem hakkında kitap kapakları (Türkiye’de Yunan Fecayii, 1. Kitap 1921) (55)



Resim 23: 21 Nisan 1921 tarihli, Darülfünun Tıp Fakültesi Seririyat-ı Hariciyesi Dersaadet mühürlü ve Kerim Sebati imzalı rapor (55)

1912-1933 Haydarpaşa'da Tıp Fakültesi 1.Seririyât-ı Hariciye Dönemi

28 Eylül 1909'da seçilmiş olduğu Dekanlık görevinden 19 Mart 1911'de istifa eden Cemil Paşa (Topuzlu), 1.Seririyât-ı Hariciye Muallimliğine 21 Ağustos 1912'de İstanbul Belediye Başkanlığına tayin edilinceye kadar devam etmiştir (Resim 24) (17,34). 1909'dan bu tarihe kadar Kerim Sebati, 2.Seririyât-ı Hariciye (Cerrahi Kliniği) ile Emraz-ı Hariciye (Cerrahi Dersleri) Muallimliğine devam etmiş, Trablusgarp'a sağlık heyeti başkanı olarak gönüllü gidip dönmüştür. Trablusgarp'e tekrar gitmesi söz konusu olmuş da, muhtemelen Fakültede alacağı yeni görev nedeniyle gerçekleşmemiştir. 21 Ağustos 1912 tarihinde Cemil Paşanın yerine 1.Seririyât-ı Hariciye Muallimi olmuş, aynı zamanda uzun yıllar Emraz-ı Hariciye Muallimliğini de birlikte yürütmüştür (Resim 25,26,27 ve 28).

21 Ağustos 1912'den itibaren Kerim Sebati'nin yerine 2.Seririyât-ı Hariciye Muallimi olarak, Ameliyatı Cerrahi ve Ortopedi (Cerrahi Polikliniği) Muallimi Orhan Abdi (Kurtaran) görevlendirilmiştir. Müderris Dr. Orhan Abdi (Kurtaran)'nin görevi 1933 yılında Müderris Dr. Kerim Sebati (Gürgün) gibi sona ermiştir.

Müderris Dr. Kerim Sebati, 1.Seririyât-ı Hariciye'de çok uzun süre, 21 yıl başkanlık yapmış, öğrenciler ve asistanlar yetiştirmiştir (Resim 29.30,31,32,33).

Kayıtlarda ve belgelerde 1916'dan itibaren öğretim kadroları şu şekilde adlandırılmaya başlanmıştır: *Müderris (Ordinaryüs Profesör)*, *Muallim (Profesör)*, *Müderris muavini (Doçent)*, *Muallim muavini* [1.Seririyât-ı Hariciye Müderrisi Dr. Abdülkerim Sebati, 2.Seririyât-ı Hariciye Müderrisi Dr. Orhan Abdi] (36,37).

Kurtuluş Savaşının zaferle sonuçlanmasından sonra 11 Ekim 1922'de Mudanya Mütarekesi imzalanmış, TBMM Hükümeti 4 Kasım 1922 tarihinde İstanbul'da resmen yönetimi devir almıştır. Tıp Fakültesi de Ankara'daki hükümete bağlanarak 27 Kasım 1922'de idari kadrosunu bildirmiştir. Yeni idari yapılanmada Cerrahi aynı şekilde 1.Seririyat-ı Hariciye ile 2. Seririyat-ı Hariciye olarak görülmektedir. Fakülte Haydarpaşa'da 1933 ders yılı bitimine kadar eğitime ve klinik faaliyetlere aynı şekilde devam etmiştir (Resim 34, 35).



Resim 24: Tıp Fakültesi 1912 (1328) mezunları; Cemil Topuzlu'nun son dönemi, Fakülte hocalarıyla birlikte (Cemil Topuzlu'nun sınavla aldığı son asistanı Dr. Ömer Vasfi Aybar, © Göksoy)



Resim 25: 1.Seririyat-1 Hariciye Muallimi Kerim Sebati (1912-1933) (Cerrahpaşa Cerrahi Kliniği Başkanları fotoğraflarından, © Göksoy)



Resim 26: Dr. Kerim Sebati Bey, Tıp Fakültesi mezunları ve davetlilerle tarihi belirsiz fotoğraf (Torunu © Güzin zen Yılmaz'ın izniyle)



Resim 27: Dr. Kerim Sebati Bey, Tıp Fakültesi askeri öğrencileri ve Fakülte hocalarıyla birlikte tarihi belirsiz fotoğraf (© Göksoy)



Resim 28: Dr. Kerim Sebati Bey, Tıp Fakültesi sivil öğrencileri ve Fakülte hocalarıyla birlikte tarihi belirsiz fotoğraf (© Göksoy)



Resim 29: 1925 yılı, Cemil Paşa amfisinde bir ameliyat [Önde solda narkozcu Kazım İsmail (Gürkan), hasta başında Dr. Kerim Sebati Bey, karşısında asistanı Dr. Ali Rıza (Tezel), arkasında sağda Dr. Asım (Cankat) (Torunu © Güzin Özen Yılmaz'ın izniyle)]



Resim 30: Cemil Paşa amfisinde asistanları ve öğrencileriyle 1927 ders yılında bitiminde hatıra.



Resim 31: Cemil Paşa amfisinde öğrenciler önünde bir ameliyat [Arkası dönük narkozcu Dr. Kazım İsmail. (Torunu © Güzin Özen Yılmaz'ın izniyle)]



Resim 32: Cemil Paşa amfisinde ameliyat öncesi öğrencilere ders verirken, 1928 yılı [Arkasında sağında Dr. Kazım İsmail (Torunu © Güzin Özen Yılmaz'ın izniyle)]



Resim 33: Cemil Paşa amfisinde Müderris Dr. Kerim Sebati asistanları ve öğrencileriyle, 1928 yılı (Önde sağında çömelen Dr. Kazım İsmail)



Resim 34: İlk kadın hekimlerin mezun olduğu 1928 yılından sonra 1929 ile 1932 yılları arasında ait bir mezuniyet fotoğrafı (muhtemelen 1932); Müderrris Dr. Kerim Sebati (bastonlu). Tıp Fakültesi mezunlarının hocalarıyla Haydarpaşa'da Tıbbiye Binasının girişinde toplu fotoğraf çekme geleneği 1909 yılından itibaren başlamış, harp yılları ve 1921'de Gelibolu'da 1915 yılında sınıfın büyük çoğunluğunun şehit olması nedenleri dışında 1933 yılına kadar sürmüştür. Aynı mekanda benzer dizilişle, mezunların yere oturmaları için yere halı serilmesi ritüel olarak tekrarlanmıştır.



Resim 35: Haydarpaşa'daki Darülfünun Tıp Fakültesinin son, 1933 yılı mezunlarının Kerim Sebati Beyin de olduğu hocalarıyla birlikte fotoğraf.

1924 İstanbul Darülfünun Talimatnamesi-Darülfünunda Yeni Islahat

1 Nisan 1924'de TBMM'de kanunla Dârülfünun'a hükmî şahsiyet tanınmış, ilmî, idarî ve malî bakımdan muhtariyet sağlanmış (23,56,57). 21 Nisan 1924'de Bakanlar Kurulu tarafından esasları kararlaştırılmış, 14 Mayıs 1924'de Maliye Bakanlığınca kabul edilmiştir. Buna dayanarak Darülfünun ve Tıbbiye yönetimleri, eğitim programında ıslahat yapmış, 1924-1925 ders yılından itibaren Tıp Fakültesi birinci sınıfının Fen Fakültesinde okunmasına, sınav sisteminin değiştirilmesine ve klinik sınıfların Haydarpaşa yerine Avrupa yakasındaki hastahanelerde (Cerrahpaşa, Haseki ve Gureba) staj yapmalarına karar vermişlerdir. Müderris Dr. Kerim Sebati de, 1924-1925 eğitim yılında bir sömestr Cerrahpaşa Hastahanesinde Başhekim ve cerrahi hocası olarak bulunmuştur.

1924 yılında kabul edilen İstanbul Darülfünun Talimatnamesiyle kadrolar: *Müder-ris, Muallim, Müderris muavini, Asistan* olarak adlandırılmış, Cerrahi Kliniklerinde kadrolar ve idari yapılanma şu şekilde olmuştur (56,57):

MÜDERRİSLER:

1. *Seririyat-ı Hariciye müderrisi Kerim Sebati (Gürgün) Bey,*
2. *Seririyat-ı Hariciye müderrisi Orhan Abdi (Kurtaran) Bey.*

MÜDERRİS MUAVİNLERİ:

Resen Tedrisata Mezun Müderris Muavinleri:

- Emraz-ı Hariciye ve Polikliniği müderris muavini Kemal (Atay) Bey,*
1. *Seririyat-ı Hariciye müderris muavini Saadettin Vedat (Koçer) Bey.*

Emrâz-ı Hariciye

1909'da Haydarpaşa'da Tıp Fakültesi yapılanmasında, Kerim Sebati'nin yönetimi-ndeki 2. Seririyât-ı Hariciye'ye Cerrahi Dersleri (Emraz-ı Hariciye)'ni ayrı bölüm olmadan yürütme görevi verilmiştir. Aynı yapılanma Dahiliye **bö-lümlerinde de mevcuttur (Emraz-ı Dahiliye). Kerim Sebati'nin kadrosu bu dönemde kayıtlarda " Seririyat ve Emraz-ı Hariciye "** olarak bulunmaktadır.

Kerim Sebati, 1912'de 1. Seririyât-ı Hariciye muallimi olunca 1909'dan beri yürüt-tüğü Emrâz-ı Hariciye uhdesinde kalmış, uzun yıllar yönetmiştir. Burada Kadırga'dan beri yanında Şef (Başasistan) olarak bulunan Operatör Saadettin Vedat (Koçer), önce 2. Seririyât-ı Hariciye, sonra 1. Seririyât-ı Hariciye bünyesinde bu derslerde Hocasına yardımcı olmuş, hatta 1911'de Trablusgarp'a giden gönüllü İkinci Sağlık Heyetinde de görev almıştır (yolculuk sırasında İtalyanlar tarafından tutuklanan heyet üyesi).

Başlangıçta kadro olarak Muallimleri olmayıp sadece muavini olan ders bölüm-lerinden olan " Emraz-ı Hariciye " 1920'den itibaren 1. Seririyât-ı Hariciye'ye bağlı teorik ders ve poliklinik faaliyetleri yürütecek tarzda yapılandırılmış, Saadettin Vedat burada 1916'dan sonra Müderris muavini olarak çalışmaya devam etmiştir. Saadettin Vedat'ın cerrahi semiyoloji ve hastalıklar hakkında çok sayıda Türkçe ders kitapları bulunmaktadır.

1924'den sonra *Emraz-ı Hariciye* bağımsız bir bölüm olarak tesis edilmiş, 1933 yılına kadar yönetimini Müderris Dr. Saadettin Vedat (Koçer) üstlenmiş, yanında Muallim Dr. Kemal (Atay) bulunmuştur (52).

Cerrahpaşa Hastahanesinde Eğitim ve Başhekimlik

Kerim Sebati, 1924-1925 eğitim yılında Tıp Fakültesi öğrencilerine eğitim vermek amacıyla bir sömestr (bir yarıyıl) Cerrahpaşa Hastahanesinde Başhekim ve cerrahi hocası olarak çalışmıştır.

Darülfünunda Yeni Islahat nedeniyle diğer değişikliklerin yanı sıra, 1924-1925 ders yılından itibaren klinik sınıfların Haydarpaşa yerine Avrupa yakasındaki hastahanelerde (Cerrahpaşa, Haseki ve Gureba) staj yapmaları kararı hararetle tartışmalara yol açmıştır.

Islahatı savunan Müderris Nurettin Ali (Berkol) Darülfünun Emimi (rektör) seçilmiş, taşınmanın öncülerinden Müderris Neşet Ömer (İrdelp) Tıp Fakültesi Reisi (dekan) olmuştur. Taşınma meselesi tüm itirazlara rağmen 1924 sonunda uygulamaya konulmuş, Şehremaneti (Belediye)'ye ait Cerrahpaşa ve Haseki Hastahaneleri ile Evkaf (Vakıf)'a bağlı Gureba Hastahanesinde 5 ve 6.sınıf öğrencileri staja başlamışlardır.

Avrupa yakasındaki üç büyük hastahaneye klinikler taşınırken buralara Fakülte hocalarından başhekim tayini yapılmıştır. Gureba Hastahanesine Süleyman Numan (Dahiliye), Haseki Hastahanesine Asaf Derviş (Nisaiye) ve Cerrahpaşa Hastahanesine Kerim Sebati (Hariciye) başhekim olmuşlardır. Bir sömestr kadar süren bu dönemde Kerim Sebati aynı zamanda buraya nakledilen Birinci Hariciye Kliniğinin hocası olmuştur. Başhekimlikte muavini Dr. Rüştü (Çapçı) idi. Hastahannede operatör olarak da, Belediye Başkanı olan Dr.Emin Erkul yerine Almanya'dan yeni gelen A. Burhaneddin (Toker) bulunmaktaydı (9,11,17,55).

Ancak, Tıp Fakültesi eğitiminin İstanbul'un iki ayrı yakasında olması öğrencileri sıkıntıya sokmuş, çeşitli aksaklıklara neden olmuştur. Hastahanelerin ve Kliniklerin idarelerinin Tıp Fakültesi hocalarına verilmesine rağmen, hastahanelerin müdavim hekimleriyle anlaşmazlıklar olmuş, ayrıca öğrenciler çok sıkıntı çekmişlerdir. Tıbbiyelilerin bu koşuşturmalarını o dönemlerde öğrenci olan Tabip General Dr. Kemal Özbay "*Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri*" kitaplarında belirtmiştir (Resim 36) (9). Yine o zamanlarda öğrenci olan Dr. Nejat Kulakçı, yazdığı "*Beyaz Geceler* (Işıl Matbaası. İstanbul,1950)" romanında tıbbiyelilerin çektiklerini anlatmaktadır: "*Bu sene [1924] Tıbbiye'de bir inkılap oldu. Senelerden beri dedikodusu süren Tıp Fakültesi'nin İstanbul'a taşınması meselesi kısmen yapıldı". Romanda ders yılı boyunca " Sokak sokak, hastane hastane gezerek, dilleri bir karış çıkmış, tramvay basamaklarında ömürleri geçen" Tıbbiyelileri anlatılmaktadır.*



Resim 36: Cerrahpaşa Hastahanesinde Kerim Sebati Bey ve Neşet Ömer Bey, asistanlar ve Öğrencilerle birlikte, 4 Ocak 1925 (9,39)

“ Tıbbiyenin tarihi, bir bakıma, taşınmaların ve reformların tarihidir ”

Tıp Fakültesinin taşınmasına karşı çıkan öğretim üyelerinin başvurusu üzerine, hastahanelerin durumunu Sıhhat ve Muavenet-i İçtimaiye Vekili (Sağlık Bakanı) Dr. Refik Bey (Saydam) yerinde incelemiş, meseleyi TBMM’ e taşımış ve geri dönülme konusunda kanun çıkarılmıştır.

Tıp Fakültesinin taşınması konusundaki Müderrislerin kararları ve sıkça taraf değiştirmelerini kamuoyu ilgiyle izlemiştir (58). Kerim Sebati bu konuda tavizsiz daima karşı olmuştur: “ *Fakültenin onbeş senedir İstanbul’a nakline taraftar olanlar: Celal Muhtar, Esat Paşa, Besim Ömer Paşa, Cemil Paşa. Kat’iyen aleyhinde olanlar: Süleyman Numan, Asaf Derviş, Ziya Nuri, Tevfik Salim, Süreyya Ali, Nureddin Ali. Bugün nakline hararetle taraftar olanlar: Tevfik Salim, Neşet Ömer, Süleyman Numan, Asaf Derviş, Akil Muhtar, Nureddin Ali. Bir kısmının nakline taraftar: Celal Muhtar. Bugün nakline taraftar olmayanlar: Cemil Paşa, Esat Paşa, Saim Ali, Celal İsmail, Kerim Sebati, Şakir Ahmet.* ”

1933 Darülfünundan Üniversiteye “1933 Üniversite Reformu ”

Müderris Dr. Kerim Sebati (Gürgün), “1933 Üniversite Reformu” ile 31 Temmuz 1933 tarihinde kadro dışında kalmış, emekliye sevk edilmiştir.

Cumhuriyetin ilanından sonra, 1924 yılında kanunla “ İstanbul Darülfünun Ta-limatnamesi” çıkarılmış, Dârülfünun’a bilimsel, idarî ve malî yönlerden özerklik sağlanmıştır. Rektörün ve dekanların kurullar vasıtasıyla seçimi, kadrolar ve diğer üniversite faaliyetleri zaman zaman politik veya kişisel nedenlerle dikkati çekmeye başlamıştır. Milli Mücadele sırasında özellikle üniversite öğrencilerinin dönemin yöneticilerine, karşıt görüşlü öğretim üyelerine direnmeleri ve derslerin boykotu gibi eylemlerle verdikleri destek Darülfünun’un o dönemde stabil kalmasını sağlamıştır (22,23,24,58,59).

1923’de Cumhuriyet’in ilânı ve Gazi Mustafa Kemal’in Cumhurbaşkanlığına seçilmesinden sonra kısa zamanda büyük ve önemli gelişmeler ve inkılâplar olmuştur:

3 Mart 1924: Halifeliğin kaldırılması, Osmanoğlu hanedanının yurtdışına çıkarılması, Şer’iye ve Evkaf Vekâletinin kaldırılması, Tevhid-i Tedrisat Kanunuyla medreselerin kapatılıp öğretim birliğinin sağlanması;

25 Kasım 1925: Şapka kanununun kabulü;

30 Kasım 1925: Tekkelerin kapatılması;

26 Aralık 1925: Milâdi saat ve takvimin kabulü;

17 Şubat 1926: Türk Medeni Kanununun kabulü;

1 Kasım 1928: Harf devrimi hakkında kanunun çıkarılması;

15 Nisan 1931: Türk Tarih Tetkik Heyetinin (Türk Tarih Kurumu) kurulması;

19 Şubat 1932: Halkevlerinin kurulması;

12 Temmuz 1932: Türk Dili Tetkik Cemiyetinin (Türk Dil Kurumu) kurulması.

1930’lar başlarken Darülfünun giderek içte ve dışta tartışılmaya başlanmış, başta özerkliği, inkılâplara karşı yeterli ilginin olmaması, bilimsel gelişmeleri takip edememesi gibi nedenler ortaya atılmıştır. Bu fikirlerin karşısında Darülfünun’un özerk ve stabil kalmasını savunanlar olmuştur. Dönemin Maarif Vekili Cemal Hüsnü (Taray, 10 Nisan 1929-15 Eylül 1930), 9 Ekim 1929’da Cumhuriyet Gazetesine, “*Darülfünunu başarısız kabul etmek mümkün değildir, Darülfünun memleket irfanında bir meşale vazifesi ifa etmektedir*” şeklinde demeç vermiştir.

15 Aralık 1930’da Atatürk, İstanbul Darülfünunu ziyaret etmiş, gün boyu derslere girmiş ve memnun ayrıldığını bildirmiştir. Rektörün odasında şeref defterine memnuniyetini belirten ifadeleri olmuştur (Resim 37): “*İstanbul Darülfünunu’nda yüksek profesörler ve kıymetli gençlerle yakından tanıştığıma çok memnun oldum. İlim timsali olan bu yüksek müessesemizin büyük hizmetleri ile iftihar edeceğimize şüphe yoktur.* Gazi Mustafa Kemal ” .

Buna karşılık, değişim taraftarları 1930’lara girerken giderek artmış, Darülfünun’un geçmişin kötü mirası olduğu, inkılâplara yeterince destek olmadığı daha çok dile getirilmeye başlanmıştır. 1931 yılından itibaren de yükseköğretim reformuyla ilgili çalışmalar yapılmaya başlanmıştır (22,23,24). Önce İsviçre’den Cenevre Üniversitesi Pedagoji Profesörü Albert Malche, davet edilerek Darülfünun hakkında rapor hazırlaması istenmiştir (Resim 38). 16 Ocak 1932’de Türkiye’ye gelen Prof. Dr.Malche, İstanbul ve Ankara’da incelemeler yapmış, 29 Mayıs 1932’de Hükümete sunulmak üzere 5 bölüm ve 49 maddeden oluşan 95 sayfalık raporunu hazırlamıştır. Hükümet dışında Mustafa Kemal Atatürk de raporu incelemiştir. Atatürk, Malche’in raporu hakkında tafsilatlı bir genel değerlendirme yapmıştır (Resim 39):

“*Okuduğumuz rapor bir bakıma güya Türkiye’de bi âli tahsil müessesesi (yükseköğretim kurumu) kurmak için nasihatleri ihtiva ediyor; hâlbuki hakikatte bütün Türkiye’de bir kültür programının ne olmasına, nasıl olmasına işarettir. O halde bizim için İstanbul Darülfünunu’nu ne yapalım diye bir mesele mevcut değildir. Bizim için,*

Bu kanunla öğretim kadrosunun tümü açığa çıkarılmış, Darülfunun bünyesinden ve dışarıdan (ülke içi ve dışı) yapılan tayinlerle kadro oluşturulmuştur. Bu kadro başlangıçta geçici olarak, 31 Mayıs 1934 tarihine kadar hazırlanmıştır. Reformda tüm kadro ve teşkilat işleriyle ilgili Maarif Vekili Dr. Reşit Galip (Dönemi 19 Eylül 1932-13 Ağustos 1933), kanunun uygulamaya başlamasından hemen sonra görevden alınmıştır (Resim 40).

İstanbul Üniversitesi oluşturulurken, Alman üniversiteleri model alınmıştır. Bunda 1933 yılında Almanya’da Hitler’in iktidara gelmesi ve Nazi rejiminin de etkisiyle çok sayıda Alman bilim adamının ortada kalması ve atılmaları sonucu Türkiye’ye davet edilmeleri etkili olmuştur (22,23,24,58).

İstanbul Üniversitesi’nden Tasfiye Edilen Hocalar

Reform sonrası 1934-1943 döneminde Rektörlük yapan Ord. Prof. Dr. Cemil Bilsel bu konuda yaptığı değerlendirmede: *“Temel teşkil edecek yeni başlangıç için duyulan istek, eski kuruluşun Türk profesörleri için pek de hoş olmayan ve şiddetli eleştirileri bir tedbirle kuvvetlendi. O zamana kadar Darülfünunda görevli profesörler ve yardımcılarının büyük bir kısmı görevlerinden çıkamadı.”*

Darülfununun 240 hocasından 157’si görevden alındığını ve bunların 71’inin Ordinaryüs (Müderri) ve Profesör (Muallim) olduğunu bildiren Cemil Bilsel (Resim 41) (22): *“Bu işten çıkarılanların çoğu ülkemizin değerli ve çalışkan çocuklarıydı. Bu şekilde daha ziyade verimli olabilme olanağı ve bundan böyle çalışma şansı tamamen ellerinden alınmış oldu.”*

Reform öncesi Haydarpaşa’daki Darülfunun Tıp Fakültesi Cerrahi Kliniklerinde kadro şu şekildeydi:

1. Seririyat-ı Hariciye (1.Cerrahi Kliniği) :

Müderri Dr. Kerim Sebati (Gürgün), Müderri Muavini Dr. Kazım İsmail (Gürkan).

2. Seririyat-ı Hariciye (2.Cerrahi Kliniği):

Müderri Dr. Orhan Abdi (Kurtaran), Müderri Muavini Dr. Nurettin Kamil (Mesen), Müderri Muavini Dr. Şinasi Hakkı (Erel).

Emraz-ı Hariciye (Cerrahi Hastalıklar):

Müderri Dr. Sadettin Vedat (Koçer), Muallim Dr. Ahmet Kemal (Atay).

31 Temmuz 1933 günü Müderri (Ord. Prof.) Dr. Kerim Sebati (Gürgün), Müderri (Ord. Prof.) Dr. Orhan Abdi (Kurtaran), Müderri (Ord. Prof.) Dr. Sadettin Vedat (Koçer) ve Müderri Muavini (Doç.) Dr. Nurettin Kamil (Mesen) görevden alınmışlardır (Resim 42,43,44,45).

1 Ağustos 1933'den itibaren İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesinde Cerrahi Kliniklerinde kadro Şu Şekilde oluşturulmuştur:

1. Őirrji Kliniği (Cerrahpaşa Hastanesi):

Ord. Prof. Dr. Rudolf Nissen, Doç. Dr. A. Burhaneddin (Toker), Doç. Dr. A. Fahri (Arel).

2. Őirrji Kliniği (Haseki Hastanesi, daha sonra apa):

Ord. Prof. Dr. A. Kemal (Atay), Doç. Dr. Kazım İsmail (Gürkan), Doç. Dr. Şinasi Hakkı (Erel).

Reform sonrası Fakülte Avrupa yakasında değişik hastahanelere taŐınılmıŐtır. Kadro oluşturulurken Cerrahpaşa'daki 1.Őirrji Kliniğinde Almanya'dan gelen Rudolf Nissen'in yanına Cerrahpaşa Hastahanesinden Dr. A. Burhaneddin, Haseki Hastahanesinden Dr. A. Fahri verilirken, Haseki'deki 2.Őirrji Kliniğine Darülfunun Cerrahi Muallimi Dr. A. Kemal'in yanına Müderris muavinleri Dr. Kazım İsmail ve Dr. Şinasi Hakkı tayin edilmiştir (Resim 46,47,48,49).



Resim 40: Dr. Reşit Galip



Resim 41: Ord. Prof. Dr. Cemil Bilsel



Resim 42: Müderris (Ord. Prof.) Dr. Kerim Sebati (Grgn)



Resim 43: Müderris (Ord. Prof.) Dr. Orhan Abdi (Kurtaran)



Resim 44: Müderris (Ord. Prof.) Dr. Sadettin Vedat (Koçer)



Resim 45: Müderris Muavini (Doç.) Dr. Nurettin Kamil (Mesen)



Resim 46: Ord. Prof. Dr. Rudolf Nissen



Resim 47: Ord. Prof. Dr. A. Kemal (Atay)



Resim 48: Doç. Dr. Kazım İsmail (Gürkan)



Resim 49: Doç. Dr. Şinasi Hakkı (Erel)

Üniversite Reformu ve Tasfiyenin Sonuçları

Türkiye Cumhuriyeti'nin izlediği ve gerçekleştirmeye çalıştığı eğitim ve kültür politikasının önemli bir ayağı olan Üniversite Reformu, Ülkenin o günkü şartlarına göre başarılı olmuştur. Bu sayede Uluslararası camiada söz sahibi olan aydın nesiller yetişmiş, evrensel ölçülerde bilimsel araştırmalar yapan merkezler gerçekleştirilmiştir. Fakat geçen 86 yıl içindeki değişik sosyal ve politik değişimler, yeni Üniversite Kanunlarına ihtiyaç (13 Haziran 1946, 27 Ekim 1960, 20 Haziran 1973 ve 4 Kasım 1981), günümüzde ilk dekadlarda alınan olumlu sonuçların yeterince olmadığını göstermektedir.

Tasfiye edilen öğretim üyelerinin bir kısmı çok değerli olmalarına rağmen, zor ve durumlarına uygun olmayan yerlerde çalışma mecburiyetinde kalmışlar, maddi sıkıntı içinde yaşamışlardır. Bazı Müderrisler (Ord. Prof.) ve Muallimler (Prof.), lise-ortaokul öğretmenliği, memleket hastanesi hekimliği gibi görevlerde çalışmışlardır. Hatta intihar eden bir öğretim üyesi de olmuştur (Kimyacı Müderris Cevat Mazhar, 10 Mart 1934). Çok az sayıda hoca, milletvekili veya başka üniversitede öğretim üyesi olmuştur.

Kanun gereği oluşturulan “*Telif ve Tercüme Heyeti*” ile yeterince sonuç alınamamıştır. Kadro dışı kalanların, özellikle üst seviyede olanları, aileleriyle birlikte yıllarca süren sıkıntılara maruz kalmışlardır. Bu da Reformun diğer olumsuz sonuçlarıyla tartışılmasına yol açmıştır. Kadro dışı kalan Kerim Sebati Bey, durum hakkında gazetecilerin sorusuna şöyle cevaplandırmıştır (23,24): “*Yeni Üniversitenin yükselmesini diliyoruz. Başka söyleyecek bir sözüm yoktur....*”

Yayımları

Haydarpaşa'daki Cemil Paşa Ameliyathanesinde öğrencilerin önünde yaptığı eğitici ameliyatları ile çok sayıda olmasa da yaptığı ciddi yayınları içinde harp yaralanmalarıyla ilgili olanları dikkat çekicidir. Kafa travmalarında, omurilik ve sinir yaralanmalarında yaptığı girişimler önemli yer tutmaktadır; döneminde bu tip yaralanmalarda Avrupa ülkelerinde bile yeterli deneyimin olmadığı bilinmelidir. Kerim Sebati'nin yayınlarından makale şeklinde toplam 7 yayını mevcuttur. Bu yayınlar, Nimet Taşkiran'ın 1968 basımı *Cerrahi Makaleler Bibliyografyası 1849-1966* kitabından (ikisi mükerrer 8 yayın), bu bibliyografyaya dayanarak Nöroşirürji ile ilgili olanları inceyen Sait Naderi'nin 2003 yılı yayınından (5 yayın). Sait Naderi ve Gülten Dinç tarafından 2004 yılında basılan *Dârülfünûn Tıp Fakültesi Mecmuası 1916-1933* yılları dizinlerinde görülen yayınlarından (5 yayın) ibaret olup karşılaştırmalı olarak liste haline getirilmiştir. Kerim Sebati'nin 7 yayınından 5'i nöroşirürjiyle ilgilidir; biri prostat, biri de sindirim sistemi cerrahisi konusundadır. Nöroşirürji yayınları Birinci Dünya savaşı sırasında 1916 yılında yayımlanmıştır (5,13,60).

Kerim Sebati'nin kitapları hakkında Ülke çapında kütüphane kataloglarından yapılan taramalarda, yayını da yapılan sindirim sistemi anastomozlarıyla ilgili 1930 basımı bir kitabı tesbit edilmiştir [İBB (İstanbul Büyükşehir Belediyesi) Atatürk Kitaplığı (Nadir Eserler)].

Kerim Sebati Grgn'n Yayın Listesi

Yayın 1 SN-GD 1, NT 6211, SN 1

- SN-GD 1 Kerim Sebati A'sab-ı muhitiye crh-ı harbiyesi ameliyatında asabın makta'-ı müsta'raz-ı topografisinin ehemmiyeti. Darülfünun Tıp Fakültesi Mecmuası (Birinci sene 1332-1334) Cilt 1, Sayı 1, Mart 1332 (1916). s.49-55
- NT 6211 Grgn, Kerim Sebati Asab-ı muhitiye curuh-u harbiyesi ameliyatında asabın makta-ı mustarazı topografisinin ehemmiyeti (Periferik sinir savaş yaralarında sinirin kesiti topografisinin nemi). İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesi Mecmuası. 1332/1916. Cilt 1, Sayı 1, s. 49-55
- SN 1 Kerim Sebati A'sab-ı muhitiye curuh-u harbiyesi. Darülfünun Tıp Fakültesi Mecmuası. 1332/1916. Cilt 1, Sayı 1, s. 49-55

Yayın 2 NT 977, NT 6210, SN 2

- NT 977 Grgn, Kerim Sebati Asabi muhitiye curuhu harbiyesi ameliyatında asabın maktaı mstarazı topografisinin ehemmiyeti (Harbdeki periferik sinir yaralarında sinirin düz kesitinin topografyasının nemi). Ceridei Tıbbiyei Askeriye. 1332/1916. Cilt 42. Sayı 13. s.187-191
- NT 6210 Grgn, Kerim Sebati Asab-ı muhitiye curuh-u harbiyesi ameliyatında asabın makta-ı mustarazı topografisinin ehemmiyeti (Periferik sinir savaş yaralarında sinirin kesiti topografisinin nemi). Ceride-i Tıbbiye-i Askeriye. 1332/1916. Cilt 42. Sayı 13. s.187-191
- SN 2 Kerim Sebati A'sab-ı muhitiye curuh-u harbiyesi ameliyatında asabın makta'-ı musta'razı topografisinin ehemmiyeti. Ceridei Tıbbiyei Askeriye. 1332/1916. Cilt 42. Sayı 13. s.187-191

Yayın 3 SN-GD 3, NT 6027, SN 3

- SN-GD 3 Kerim Sebati Nuha'ı Şevki curhu ve istitbb-ı amelisi. Darülfünun Tıp Fakültesi Mecmuası. Sene 1, Sayı 3, Eylül 1332 (1916) s.191-199
- NT 6027 Grgn, Kerim Sebati Nuhay-i Şevki cüruhu ve istitbab-ı ameliyesi (Medulla yaraları ve ameliyat endikasyonları). İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesi Mecmuası. 1332/1916. Cilt 1, Sayı 3, s. 191-199
- SN 3 Kerim Sebati Nuha'-i Şevki curuhu ve istitbab ameliyesi. Darülfünun Tıp Fakültesi Mecmuası. 1332/1916. Cilt 1, Sayı 3, s.191-199.

Yayın 4 SN-GD 4, NT 1520, SN 4

- SN-GD 4 Kerim Sebati Sar'a-i cerhiye ve zay'-i maddi-i kılıf sebebiyle Jackson sar'ası. Darülfünun Tıp Fakültesi Mecmuası Sene 1, Sayı 4, Eylül 1332 (1916) s.286-293
- NT 1520 Grgn, Kerim Sebati Sar'ayı cerhiye ve ziyayı maddesi kılıf sebeble Jackson sar'ası (Yaralanmadan ileri gelen epilepsi ve craniumda madde kaybı sebeble Jackson epilepsisi). İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesi Mecmuası. 1332/1916. Cilt 1, Say 4, s.286-293

SN 4 Kerim Sebati Sar'a-ı cerhiye ve ziya'a-i madde-i kılıf sebebiyle Jackson sar'ası. Darülfünunu Tıp Fakültesi Mecmuası. 1332/1916. Cilt 1, Sayı 4, s.286-293

Yayın 5 SN-GD 2

SN-GD 2 Kerim Sebati Dahame-i prostatta akamet, istisal-i nüve usulüyle prostatın ihracı. Darülfünun Tıp Fakültesi Mecmuası Sene 1, Sayı 2, Haziran 1332 (1916) s.129-132

Yayın 6 SN-GD 5, NT 4126

SN-GD 5 Kerim Sebati Makaleler: Gastro-entérostomie ve gastro-duodénostomie ameliyelerinde jejunum tarikile hastayı besleme. Darülfünun Tıp Fakültesi Mecmuası Cilt 14, Sayı No 1-2, Kânunusanî-Şubat 1930 s. 1-3

NT 4126 Görgün, Kerim Sebati Gastro enterostomi ve gastro-duodenostomi ameliyatlarında jejunum tariki ile (yoluyla) hastayı besleme. İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesi Mecmuası. 1930. Cilt 14, Sayı 1-2, s.1-3

Yayın 7 NT 126, NT 6028, SN 5

NT 126 Görgün, Kerim Sebati Nuhayi şevki cüruhu ve istitbabı ameliyesi (Omurilik yaralanmaları ve ameliyat endikasyonu). Ceridei Tıbbiyei Askeriye. 1332/1916. Cilt 42. Sayı 14. s.205-209

NT 6028 Görgün, Kerim Sebati Nuhay-i şevki cüruhu ve istitbab-ı ameliyesi (Medulla yaraları ve ameliyat endikasyonları). Ceride-i Tıbbiye-i Askeriye. 1332/1916. Cilt 42. Sayı 14. s.205-209

SN 5 Kerim Sebati Nuha'-i şevki cüruhu ve istitbab ameliyesi. Ceridei Tıbbiyei Askeriye. 1332/1916. Cilt 42. Sayı 14. s.205-209

Yayın 8 Katalog [İBB Atatürk Kitaplığı (Nadir Eserler)]

Gastro-enterostomie ve gastroduodenostomie ameliyelerinde jejunum tarikile hastayı besleme / Kerim Sebati. İstanbul; Hüsnütabiat Matbaası, 1930. 22 s. şkl.23 sm. [Demirbaş:FKG416,Yer numarası:616.33/KER1930]

NT: Nimet Taşkiran. Cerrahi Makaleler Bibliyografyası 1849-1966. Zeynep Kamil Ana ve Çocuk Sağlığını Koruma Derneği Yayını, No:19. Son Telgraf Matbaası. İstanbul,1968.

SN: Sait Naderi. Dr. Kerim Sebati (1870-1942) ve Nöroşürüjji.Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları 9:365-372, 2003.

SN-GD: Sait Naderi, Gülten Dinç. Dârülfünun Tıp Fakültesi Mecmuası (1916-1933) ve Dizini.Tıp Tarihi Araştırmaları 12:200-253, 2004

Kerim Sebati Gürgün zaman zaman gazetelerde tıbbi konulu yazılar da yazmıştır (Resim 50).

Gürgün Ailesi

Kerim Sebati, Tıp Fakültesinde hoca olduğu 1911-1912 yıllarında, aynı zamanda merkez kurulunda görev aldığı yeniden yapılandırılan Hilal-i Ahmer Cemiyetinin Osmanlı kadınlarının da katıldığı bağış toplama faaliyetleri sırasında, yoğun çalışmalarıyla dikkatini çeken Fitnat Hanımı tanımış, bu dönemde evlenmişlerdir.

Fitnat Hanım, Osmanlı dönemi valilerinden Ali Rıza Bey (Özütürk,1853-1953) ile Memnune Hanım'ın kızıdır. Samsun Belediye Reisi Halil Hilmi Efendi ile Hatice Hanımın kızı olan Memnune Hanımla Ali Rıza Beyin biri erkek, ikisi kız olmak üzere üç çocuğu olmuştur; ortanca çocuk Fitnat Gürgün,1892'de Kudüs'de doğmuş, 8 Ocak 1977'de İstanbul'da vefat etmiştir.

Kerim Sebati Gürgün ile Fitnat Gürgün'ün üç çocuğu olmuştur. Oğulları Berhan Gürgün, Galatasaray Lisesinden sonra üniversite öğrenimi için bulunduğu Amerika Birleşik Devletlerinde iken hastalanıp genç yaşta vefat etmiştir. Kızları Ayşe Rezan Gürgün (8 Haziran 1918-27 Kasım 1991) ile Fatma Leyla Gürgün (1924-1997)'dür. Torunları, Rezan Gürgün'ün oğlu Turgut Fındıkgil, Leyla Gürgün'ün kızları Gülçin Sumen ve Güzin Özen Yılmaz'dır.

Ayşe Rezan Gürgün, lise eğitimini Notre Dame de Sion Fransız Lisesinde tamamlamış, Fransızca öğretmeni olmuştur. Atatürk döneminde maden mühendisliği öğrenimi için 1935'te Almanya'ya gönderilen öğrencilerden Maden Mühendisi Gürbüz Fındıkgil ile Zonguldak'ta evlenmiş, bu evliliğinden Kerim Sebati-Fitnat Gürgün çiftinin ortanca torunu, Almanya'da yaşamakta olan endüstri mühendisi Turgut Fındıkgil doğmuştur.

Fatma Leyla Gürgün, lise eğitimini Notre Dame de Sion Fransız Lisesinde tamamlamıştır. Mecdettin Edren ile evliliğinden büyük torun Gülçin Sumen dünyaya gelmiştir. İkinci evliliğini Zonguldak'ta, Atatürk döneminde maden mühendisliği öğrenimi için 1935'te Almanya'ya gönderilen öğrencilerden Maden Mühendisi Galip Özen'le yapmıştır. Bu evlilikten İstanbul ve Bodrum'da yaşamakta olan, küçük torun gazeteci-yazar Güzin Özen Yılmaz olmuştur. Eşi, gazeteci-yazar Önay Yılmaz'dır (20,61).

1933 Sonrası Yaşamı ve Vefatı

Müderri Dr. Kerim Sebati Gürgün 1933 Üniversite Reformu ile 31 Temmuz 1933 tarihinde kadro dışında kalarak emekliye sevk edilmiştir (Resim 51). Darülfünun yıllarından beri hastalarını baktığı ve ameliyat ettiği, kitapçıların bulunduğu Çağaloğlu, Bab-ı Âli yokuşunda özel hastanesinde çalışmaya devam etmiştir, “*Afiyet Sıhhat Yurdu*” (Resim 52,53).

Gerek hakkında yazılanlardan ve gazetelerden, özel çalışma hayatına 1935 sonrasına kadar devam ettiği tahmin edilmektedir. Daha sonra Anadolu'da çalışmaya başlamış, 1937'den sonra da Zonguldak bölgesine gelmiştir.

Dr. Kerim Sebati Gürgün, 1935 yılından vefatına kadar, Ülkemizin en cefalı maden bölgelerinde halkımıza, 1911-1912’de Libya halkına askeri hekim olarak İtalyanlarla savaşta gönüllü sağlık yardımı sunduğu gibi, idealist duygularla sağlık hizmeti vermiştir. Cumhuriyetin sanayi hamlesinde fabrikalar gibi, maden havzaları da stratejik önemlerinden dolayı, özellikle çalışanlar-mühendisler- tarafından tercih edilmektedir. Bu tesisler sosyal ve kültürel alanlarda önemli faaliyet alanları olmuştur. Kerim Sebati’nin hakkında yazılanların bazılarında bahsedildiği şekilde, maddi sıkıntı nedeniyle bu bölgelerde çalışmadığı, aynı Trablusgarp gibi hislerle kaldığı düşünülmelidir.



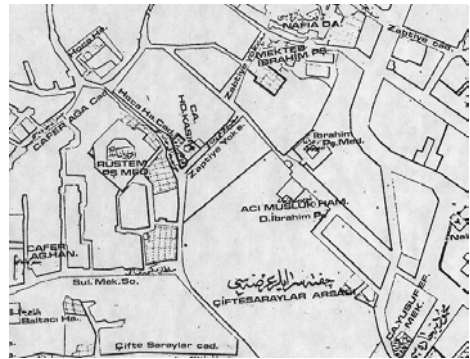
Resim 50: Dr. Kerim Sebati’nin 6 Şubat 1931 tarihli “Son Posta” gazetesinde yayımlanan yazısı.



Resim 51: Müderris Dr. Kerim Sebati Darülfünun’da çalışma masasında.



Resim 52: Dr. Kerim Sebati Afiyet Sıhhat Yurdu balkonunda (Torunu © Güzin Özen Yılmaz’ın izniyle)



Resim 53: Yurdun bulunduğu günümüzde Cemal Nadir sokağı, Acimusluk Sokak Sarnıcının bulunduğu sokak

Gazete arşiv çalışmalarında hastahane-sihhat yurdu veya muayenehanesiyle ilgili bazı ilanlar rastlanmıştır:

CUMHURİYET Gazetesi 20 Kasım 1932 (sayfa 8):

“Afiyet Yurdu Hastanesi Babıali Acımusluk Sokağı 5 No.ya nakletmiştir. (Günümüzde Cemal Nadir Sokağı, Acımusluk Sokak Sarnıcının bulunduğu sokak) Operatör Kerim Sebati Bey hastalarını Yurtta kabul eder. Telefon: 20377.”

CUMHURİYET Gazetesi 16 Ocak 1935 (sayfa 8) ve

“ CUMHURİYET Gazetesi 18 Ocak 1935 (sayfa 7):

“Dr. Kerim Sebati Babıâli Ankara caddesi 23 numaraya nakletmiştir.”

Muayenehane döneminden sonra çalışmak amacıyla Anadolu’da Ergani Madenlerinde, 1937’den itibaren Zonguldak Kömür Havzasında, dispanserlerde havza hekimi olarak çalışmıştır. Zonguldak Havzasında Etibank kömür tesislerinde çalışmakta iken, 23 Kasım 1942’de Zonguldak’ta kalp sektesinden vefat etmiştir. Cenazesi Zonguldak Valisi, Eti Bank yetkilileri ve çalışanları, halk tarafından uğurlanarak Sebat Vapuru İstanbul’a nakledilmiştir. 27 Kasım Cuma günü İstanbul’a varan cenazesi, 29 Kasım 1942 Pazar günü saat 09.30’da İstanbul Valisi, İstanbul Üniversitesi Rektörü, Tıp Fakültesi Dekanı, öğretim üyeleri, tıp öğrencileri ve meslektaşlarının katılımıyla yapılan törenle İstanbul Merkez Efendi Mezarlığında (12.ada) defnedilmiştir.

Vefatıyla ilgili bulunan gazete haberleri şunlardır:

CUMHURİYET Gazetesi 25 Kasım 1942 (sayfa 3):

“Tanınmış simalardan Prof. Dr. Kerim Sebati Gürgün’ün 23 Kasım 1942 akşamı kalp sektesinden vefat ettiği, 25 Kasım 1942 Çarşamba günü öğle namazını takiben Zonguldak’da Cenaze namazının kılındığı ve İstanbul’a nakledildiği...”

CUMHURİYET Gazetesi 26 Kasım 1942 (sayfa 3): *“ Profesör Kerim Sebati’nin cenazesi bugün getiriliyor. Profesör Dr. Kerim Sebati Zonguldak’ta vefatını dün teesürle haber verdiğimiz tanınmış doktorlarımızdan Profesör Kerim Sebati Gürgün’ün cenazesi bugün şehrimize nakledilerek burada defnolunacaktır. ”*

CUMHURİYET Gazetesi 27 Kasım 1942 (sayfa 2): **Doktor Kerim Sebati’nin cenazesi bugün geliyor.** *Zonguldakta vefat ettiğini haber verdiğimiz Tıp Fakültesinin eski profesörlerinden operatör Doktor Kerim Sebati beyin cenazesi bugün Sebat vapur ile şehrimize gelecektir.”*

Definden sonra Gürgün Ailesinin 3 Aralık 1942 tarihli gazetede teşekkür ilanı çıkmıştır:

CUMHURİYET Gazetesi 3 Aralık 1942 (sayfa 3): *“Dr. Kerim Sebati’nin irihâlinden doğan büyük kederimizi paylaşan dostlarımıza, merhumun meslektaşlarına ve talebelerine, Zonguldak Valisi ile Eti Bank erkânına ve doktorlara, İstanbul’da na’sına son hürmeti yapan İstanbul Valisine, Üniversite Rektörüne ve Tıp Fakültesi*

dekanı ile profesör Muhiddin ve profesör Kâzım İsmail'e, bütün tıp hocalarına, gene Tıbbiyelilere, her suretle bizi taziye ve ...”.

Yanında yetiştiği, daima bağlı kaldığı Hocası Kerim Sebati'nin ani vefatı karşısında Prof. Kâzım İsmail Gürkan'ın, önce 27 Kasım 1942'de CUMHURİYET Gazetesinde, daha sonra Poliklinik Mecmuasında yayımlanan, Hocası hakkında en hâlisane duygularla yapılan değerlendirmeyi aktarmak, tarihe daha objektif kanaatleri taşımamızı sağlayacaktır (2):

“ Ölümü karşısında Prof. Dr. Kerim Sebati (1870-1942)

Mülga Darülfünun Tıp Fakültesi birinci hariciye müderrisi Doktor Kerim Sebati Hocamızı kaybettik. Çocukluğunu saltanatın askerî rüşdiyesinde, gençliğinin ve ateşin ve canlı yıllarını Askerî Tıbbiyede kaynıyan hürriyet havası içinde Hamid devrinde geçirmiş, nihayet meşrutiyet ve hürriyeti, Trablus, Balkan, Umumî Harp felâketlerini ve daha sonra kurtuluşu görmüş yetmiş yıllık bir ömrün tarih oluşunu, sonbaharın gamlı bir gününde elime aldığım telgraftan öğrendiğim zaman, onun şahsında tezdahlî hâdiseleri toplıyan tarihimizden bir parçanın sanki göçtüğünü hissettim.

Hakikat, memleket devrimleriyle meslek dönümlerini görmüş ve onlarda rol almış şahsiyetlerin ayakta oluşu; İçimizde hâdiselerin daima canlı kaldığına iman beslememizi sağladığı içindir ki onlardan biri aramızdan ebediyen ayrılınca şahsi ziyalarının doğurduğu teessürün daha üstüne çıkan bir kederle adeta milli bir kayıp hisseder, varlığımızdan bir parçanın koptuğuna inanırız.

Muhterim hocamız Kerim Sebati, birçok meslekdaşları gibi, bende bu tarih varlığını canlı tutan büyüklerden biriydi. ”

Hakkında Yazılanlar ve Yorumlar

Müderris Dr. Kerim Sebati Gürgün hakkında bibliyografik bilgi verenlerle vefatından hemen sonra öğrencisi olmuş ve yanında ihtisas yapmış Kâzım İsmail Gürkan ile Cafer Tayyar Kankat'a ait yazılar dışında uzun yıllar her hangi bir yazı veya belgeye rastlanmamıştır.

1920'lerde Tıbbiyede askeri öğrencilerinden General Dr.Kemal Özbay'ın kitaplarıyla, Dr. Feridun Frik'in ülkemizin en uzun soluklu dergisi *Dirim Mecmuası*'ndaki yazıları ve hakkındaki yorumları zaman zaman sübjektif değerlendirmeleri içermektedir. Aynı durum 1942'den sonra Haydarpaşa Nümüne Hastahanesi'nde çalışan Dr. Müfid Ekdal'ın kitabında da söz konusudur.

Son yıllarda daha kapsamlı yayımlanan Minkari ve Altıntaş ile Naderi'nin makalelerinde de, daha önceki yayınların sübjektif değerlendirmelerinin izleri görülmektedir. Yanında ve yakınında 1921-1926 arasında cerrahiye hevesli bir öğrenci, 1929'da ihtisas sonrası uzman, 1932-1933'de doçent olarak bulunmuş, kendisine ve 1972'de vefatına kadar ailesine bağlılığı devam etmiş olan Kâzım İsmail Gürkan (Ord. Prof., 1905-1972)'ın Hocası Kerim Sebati'nin kaybından hemen sonra 27 Kasım 1942'de

Cumhuriyet Gazetesinde, daha sonra Poliklinik Mecmuasındaki benzer yazısı en hâlisane ve doğru değerlendirmeyi içermektedir. Tarihe doğru kayıt düşülmesi bakımından, çelişkili durumlarda burada yazılanlar kaynak alınmalıdır (2).

Operatör General Kemal Özbay, 1976'da basılmış Türk *Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri* kitaplarında hocası Kerim Sebati'ye değişik bölümlerde yer vermiştir. *Okutulan Dersler ve Hoca'ların Özellikleri* bölümünde şunları yazmıştır (8):

“ Yb. Orhan Abdi Bey, İkinci, Bnb.Kerim Sebati Bey, Birinci hariciye (Cemil Paşa'nın) kürsileri profesörleri idiler. Kerim Sebati Bey şişman, kısaca boylu, gözlüklü, bir parça sert tabiatlı bir zattı. Derslerini Ameliyathanede, yapılacak müdahaleden önce kısaca anlatır, daha çok fitik ameliyatlarının, Bassini metodu üzerinde durur, laparotomilerde geniş insizyonlardan kaçınmazdı.”

Yanında çalışmış, daha sonra Emraz-ı Hariciye Müderrisi Dr.Sadettin Vedat Koçer hakkında yazılanlarda, derslerle ilgili olarak Kerim Sebati ile ilgili bilgi vermektedir: “ Saadettin Vedat Bey (Koçman), Askerlik hizmetleri Arabistan ve Libyada geçmiş, Kerim Sebati Bey'e muavin ve öğretim görevlisi olmuştu. Kerim Bey'in yapmadığı teorik dersleri tamamlamaya çalışırdı.”

1942'de Haydarpaşa Nümüne Hastahanesinde çalışmaya başlayan Dr. Müfid Ekdal'ın 1982'de basılan Tıbbânenen Nümüneye. *Bir Temel Sağlık Kuruluşumuzun Varlığında Türk Tıp Tarihi kitabında*, Kerim Sebati Gürgün hakkındaki tafsilatlı değerlendirmesinde zaman zaman sübjektif öğeler bulunmaktadır (10):

“ Prof. Dr. Kerim Sebati GÜRGÜN: Operatör Cemil Paşa'dan sonra birinci cerrahi servisine hoca olan Kerim Sebati Bey orta boylu, tıknaz, kır saçlı, sert bakışlı, çok dürüst fakat biraz geçimsiz, bilgili bir hekimdi. ...

Çok iyi teorik bilgisi olduğu söylenmiştir. Yanında başlangıçta muavinleri Saadettin Vedat (Koçer) ve Kemal (Kemal Atay) Beylerdi.

Teorik bilgisinin çok iyi olmasını rağmen yaptığı ameliyatlara fitik ve apandisitlen ileri gitmez, mide ameliyatlara hemen hiç yapılmazdı. Muavinleri Kemal (Kemal Atay) ve Saadettin Vedat Beylerle geçinmez, bazen onları kliniğe sokmazdı. Kendisi ile beraber çalışan Dr. Nail ve Necdet Beyler ayrılıp, Anadolu'ya gittikten sonra Dr. Ali Rıza (Tezel) Beye çok itimat etmiş, daima onunla çalışmıştı.

İkinci Cerrahi Servisinin Hocası olan Opt. Orhan Abdi Bey'le hiç geçinemezdi. Hatta birbirleri ile konuşmazlardı.

Kerim Sebati Bey haftada üç gün hastahaneye gelir, ders verir, ameliyat yapardı. Cemil Paşa amfisinin alt katından kendisi, asistanları ve ameliyat olacak hastalar girer, üst kattan talebeler işlerdi. Röntgen mütehassısı Dr. Selahattin Erk Bey üst kapının yanındaki bir odaya monte edilmiş olan iptidai bir röntgen cihazı ile sadece kemik röntgenleri çekerdi. Altılı üstlü bu bölüm Kerim Sebati Bey'in birinci Cerrahi Kliniği idi. Ayrıca bir ameliyathanesi yoktu. Ameliyatlara amfide talebelerin önünde yapılırdı.

Hoca'nın Babialı'de kitapçılarının bulunduğu yokuşta özel bir hastahanesi vardı. Hususi hastalarına orada bakar ve ameliyat ederdi. ”

Tıbbiyede Kerim Sebati Hocanın öğrencisi olmuş, 1923’de askeri tabip olarak mezun olan Dr. Feridun Frik (1899-1989), sahibi olduğu ülkemizin en uzuk soluklu dergisi *Dirim Mecmuası*’nda 1977 yılında Hocaları ile ilgili seri yazılarında Kerim Sebati Gürgün hakkında şunları belirtmektedir (11):

“ Muallim Dr. Kerim Sebati (Gürgün): *I. Seririyat-ı Hariciye hocası, Orta boylu, iri yapılı, kırpık bıyıklı, büyükçe başlı, gözlüklü, esmer ve sert bakışlı idi. Kalın ve gırtlaktan konuşma tarzı vardı. Gülhaneden itibaren hırçın olduğu söylenirdi. Karadenizli olduğu için asistanlarını da Karadenizlilerden seçerdi. Dersleri daha ziyade ameliyat salonunda ve hasta başında yapar ve arkasından da ameliyata geçerdi. 1933 reformunda ayrıldı, bir süre Zonguldak kömür işletmesi sağlık örgütünde çalıştı. 1942’de öldü. ”*

Müderres Dr. Kerim Sebati Gürgün hakkında 1942’de yazılmış, Hocanın yakınında ve yanında bulunmuş Ord. Prof. Kâzım İsmail Gürkan’ın satırları en hâlisane duyguları yansıtmaktadır: *“ Hoca yaşına rağmen yenilik âşığı, terakki ve temeddüne mütehassirdi. Cumhuriyetin getirdiği inkılâpları candan, fakat alâyişsiz benimsiyor, alkışlıyordu. Yeni harfleri çocuk gibi sevinerek beraber yazdığımızı, şapka inkılâbı bahis mevzuu olduğu zaman bana “ Daha duracak mısınız, derhal şu fesleri atıp bu işte önyak olmak size düşmez mi, ne bekliyorsunuz? ” dediğini bugün gibi hatırlıyorum. Lâikliği bilerek, sindirerek severdi. Zaten dinde, yaşamada tekâmül ve inkılâba çoktan taraftardı.*

Kerim Sebati, ciddî bir tahsil görmüştü. Her şeyden evvel kendi dili ile beraber iki yabancı dile de sahipti. Umumî ve afaki bilgisi geniş, hulâsa her yönden bir hoca kültürüne malikti. Bu itibarla sohbeti, her tarafa yayılabilir ve sevilirdi. Mantık ve muhakemesinin sağlamlığını tanıyanlar olgun bir adamla görüştüklarini sezerlerdi.

Cerrahiyi, anatomi ve Patoloji bilgisi ile yoğurarak tedaris etmiştir. Devrine göre taşıdığı tıbbi kültür, ihmal edilir mertebede değildi, esas malumatının genişliği: dersini dinleyenlerin derhal dikkatini çeker, düzgün takriri zevk verirdi.

Cerrahlık hayatının, neşriyatının parlak verimlerle dolu olduğu söylenemez. Esasen pratik hayatına mahdud bir zaman ve pek az bir hızla kendini vermiştir. Lâkin kliniğinde yeni ve ağır teknikleri tatbik etmekte müteaddit olduğu zikredilmelidir. Umumi kültürü geniş olan böyle bir hocanın neşriyat yapmamış olması cidden bir ziyadır.

Hocalık hayatının bilhassa son yılları rahatsızlıklarının iz’acından dolayı arızalı geçmişti. Bu devrinde daha çok nazım rolde bulunmağı tercih ediyordu.

Hoca, çehresindeki haşin ve dürüst ifadeye rağmen rahim ve bilhassa fıkara karşı çok müşfik bir adamdı, hakka karşı daima eğilmiş, tahakküme karşı mağrur kalmış, kavga etmiş, izzetinesinden hiç fedakârlık etmemiş, milletinin büyüklüğüne, namus ve haysiyetinin yüksekliğine inanmış ve inandırmıştır.

Hayatını yapan hâdiseler arasında en ehemmiyetli olarak Avrupaya tahsile gidişini bilir ve Abdülhamid devrinin bin türlü telkin ve taziyelerine rağmen, hiç bir tesire kapılmadan- himayesiz olduğu halde- kendini gönderen 'Mekâtibi Askeriye Nazırı Zeki Paşa'ya minnetini tekrarlardı.

Sıkıntı zamanlarında onu ifade ve izhar etmeden mukadderi sinesine çekebilmiş olan Kerim Sebatinin, hırsla hiç eğilmemiş olan büyük başı hayatında onu tanıyanların, içinden bilenlerin daimi ihtiram halesi ile sarılı kalmıştı. Şimdi de ondan saklayacağımız en kuvvetli hatıra budur."

Son Sözler

Müderris (Ord. Prof.) Dr. Kerim Sebati Gürgün, hakkında yazılanların ışığında, ailesinin anlatımıyla, vatansever, gereğinde ölümü bile göze alacak şekilde baskıya karşı her dönemde direnmiş, bilgili ve kültürlü, disiplinli, dürüst ve yardımsever bir kişi olarak görülmüştür. Kerim Sebati'nin çok genç yaşta vefat eden oğlunun kaybının da yarattığı ruhsal halin de değerlendirilmesi düşünülmelidir.

Gülhane Askeri Tıbbat Mektebi ilk Türk cerrahi hocası (1898-1899 ile 1901-1902), Kadırga Tıp Fakültesi cerrahi hocası (1908-1909), İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesi 2.Seririyat-ı Hariciye (İstanbul Tıp Fakültesi Genel Cerrahi, 1909-1912) kurucusu- ilk başkanı, 1. Seririyat-ı Hariciye (Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Genel Cerrahi, 1912-1933) başkanı olan Kerim Sebati Gürgün, İttihat ve Terakki Cemiyetinin nüvesini teşkil eden örgütlenmenin kurucularından olup Libya-Trablusgarp'de gönüllü sağlık hizmetinde bulunmuş, Türk Cerrahisi camiasının mümtaz şahsiyetlerindedir.

Ölümünün 75. Yılında Ülkemize büyük hizmetlerde bulunmuş Başkanımız ve Hocamız Müderris (Ord. Prof.) Dr. Kerim Sebati Gürgün'ü saygı ve minnetle anıyoruz.

Kaynaklar

1. Doktor Şerafettin Mağmûmî. Anadolu ve Suriye'de Seyahat Hatıraları. Hazırlayan: Nazım Hikmet Polat. Cedit Neşriyat, Ankara 2010.
2. Gürkan Kİ. Vefatlar. Prof. Dr. Kerim Sebati Göker (1870-1942). Poliklinik Cilt 10 Sayı 113, 1942 s.147-149
3. Kankat CT. Olan Biten: Profesör Kerim Sebatini de kaybettik. Modern Cerrahi ve Nöroşirurji Mecmuası 1943 (İkincikanun- Şubat); Yıl- 3 (No.15-16), 320.
4. Erden F. Dr.Gürgün(Kerim Sebati) [Prof. Dr. Kerim Sebati Gürgün (1870-1942)]. Türk Hekimleri Biyografisi. Çituri Biraderler Basımevi. İstanbul, 1948, s.282-283.
5. Taşkiran, Nimet. Cerrahi Makaleler Bibliyografyası 1849-1966. Zeynep Kamil Ana ve Çocuk Sağlığını Koruma Derneği Yayını, No:19. Son Telgraf Matbaası, İstanbul,1968.
6. Özbay K. Bölüm VI: Osmanlı-İtalyan Savaşı 1911-1912. Sağlık Hizmetleri. Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri. (Türk Asker Hekimliği Tarihi) Cilt I. Yörük Basımevi, İstanbul 1976; s.80-82
7. Özbay K. Bölüm IV: Balkan Savaşı. Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri (Türk Asker Hekimliği Tarihi). Cilt II. İstanbul Matbaası. İstanbul 1976; s.118

8. Özbay K. Bölüm V: Okutulan Dersler ve Hocaları. Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri (Türk Asker Hekimliği Tarihi). Cilt II. İstanbul Matbaası. İstanbul 1976; s.173,180-186.
9. Özbay K. Bölüm VII: Gülhane Tababet-i Askeriye Tatbikat Mektebi ve Seririyatı Askeri Tıp Akademisi. Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri (Türk Asker Hekimliği Tarihi).Cilt II İstanbul Matbaası. İstanbul 1976. s.225-229
10. Ekdal M. Operatör Kerim Sebati Bey (Grgn). Tıbhneden Nmneye. Bir Temel Sağlık Kurulumuzun Varlığında Türk Tıp Tarihi. Zafer Matbaası. İstanbul,1982. s.53-54.
11. Frik F. Hocalarım IV: Muallim Dr. Kerim Sebati (Grgn). Dirim 1977; 52(Sayı 5,Mayıs):234
12. Minkari T, Altıntaş A. Kerim Sebati Grn. Çağdaş Cerrahi Dergisi 1993;7 (1):60-62.
13. Naderi S. Dr. Kerim Sebati (1870-1942) ve Nöroşirürji. Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları 2003; 9:365-372.
14. Göksoy E. Rudolf Nissen: Cerrahpaşa Cerrahi Kliniğindeki alışmaları ve Türk Cerrahisine Katkıları. Ulusal Cerrahi Dergisi 2006;21:85-91.
15. Göksoy E, Kalafat H, Altıntaş A, Kaptanoğlu L, Gökdoğan C. *Türkische Chirurgie von den Anfaengen bis zur Gegenwaert (Başlangıçtan Günümüze Türk Cerrahisi)*. Langenbeck Archiv für Chirurgie. Suppl. Kongressband 1998.Springer-Verlag, Heidelberg,1998, p.1604.
16. Göksoy E. 100.+ Yıl Cerrahi Açılış Dersi : "100.+Yılında Cerrahpaşa Cerrahi: Gemişden Günümüze Cerrahi Tarihinde Kilometre Taşları". İstanbul, 26 Ekim 2009
17. Göksoy E. Darlfnn Tıp Fakültesi 1.Seririyat-ı Hariciye 'den İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Genel Cerrahi Anabilim Dalı'na: Kuruluşunun 100.+ Yılı (1909–2009). Ulusal Cerrahi Dergisi 2009; 25(4):181-190
18. Göksoy E. İstanbul Darlfnnu Tıp Fakültesi 1.Seririyat-ı Hariciye'den İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Genel Cerrahi Anabilim Dalı'na: Kurucusu Operatör Cemil Topuzlu Paşa. lmnn 50.Yılında Ord. Prof. Dr. Cemil Topuzlu. Anma Toplantısı. İ..Cerrahpaşa Tıp Fakültesi,10 Nisan 2008
19. Göksoy E. Hocamız Ord. Prof. Dr.Kâzım İsmail Gürkan ve Yaşamında Kilometre Taşları: İstanbul Darlfnnu Tıp Fakültesi 1. Seririyat-ı Hariciye'den İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Cerrahi Kürsüsü'ne Uzanan Yolculuk. Ord. Prof. Dr. Kâzım İsmail Gürkan. lmnn 40. Yılına Anma Toplantısı. İ.. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi, 29 şubat 2012
20. www.haberakademi.net (Erişim/Accessed:26.09.2007 ve 27.05.2012). Ali Birinci. M.Suphi Hakkında Belgeler. Tarih ve Toplum 1989;70: 36- 38.
21. Rıza Tahsin.Tıp Fakültesi Tarihçesi (Mirât-ı Mekteb-ı Tıbbiye). Cilt I – II. (Eklerle yayımlayan: Aykut Kazancıgil).zel Yayınlar. İstanbul, 1991.Cilt I, s.50-67
22. Kazancıgil A, Er H. 1933 niversite Reformuna Yeni Bir Yaklaşım. Tıp Tarihi Araştırmaları 2004;12,18-40.
23. Dölen E. Darlfnn'dan niversite'ye Geçiş (Tasfiye ve Yeni Kadrolar).Türkiye niversite Tarihi 3. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. İstanbul,2010; s.227.258-259,268,279,353
24. Dölen E.Türkiye niversite Tarihi 4. İstanbul Üniversitesi 1933-1946. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. s. 38-51.
25. Aslan,Taner. İttihd-ı Osmanı'den Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne. Bilig (Ahmet Yesevi niversitesi). 2008; 47: 79-120.
26. nver AS. Doktor İbrahim Themo. Türk Tıp Tarihi Arkivi 1935;1(2):71-78 (sitasyon,http://isamveri.org/pdfs/bv/D01323/1935_2/1935_2_UNVERAS2.pdf)
27. Ataç A. Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nin Kuruluşu. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını Sayı:87. T.T.K.Basımevi . Ankara, 1996. s.57,61
28. Tevfik Salim (Sağlam). Gülhane'nin Tarihesinden Bir Kısım (İlter Uzel'in Sunuşu ile Askeri Tıp Mecmuası 56.Cilt 9.Sayı, Eylül 1927). Tıp Tarihi Araştırmaları-3. 1989. s.74-91
29. Robert Rieder Pascha. Für die Türkei. Bd. II.1. Die neue Militrmedizinschule Haidar-Pascha. Jena 1904.

30. Mutz-Humrich, Stefanie. Prof. Dr.med. Robert Rieder (1861-1913) und sein Wirken in der Türkei. Seine Gedanken, Ansichten und Vorstellungen. Institut für Geschichte der Medizin der Universität Würzburg, Dissertation, Würzburg 2008.
31. Kirsch, Frank-Peter. Berliner Militärärzte im Labor von 1870-1895. Institut für Geschichte der Medizin Zentrum für Human- und Gesundheitswissenschaften der Medizinischen Fakultät Charité - Universitätsmedizin Berlin. Dissertation, Berlin 2009.
32. Bopp, Clemens. Alfred Schönwerth (1865-1941). Ein Münchner Chirurg in der Nachfolge von Johann Nepomuk von Nußbaum. Institut für Geschichte und Ethik der Medizin Klinikum rechts der Isar der Technischen Universität München. Dissertation, München 2005.
33. Naderi S. Kerim Sebati Bey ve Nöroşürüjî. Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları 2018;24:247-255
34. Topuzlu, Cemil. İstibdat-Meşrutiyet-Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hatıralarım. II. Baskıyı hazırlayan Hüsrev Hatemi, Aykut Kazancıgil, İÜ, CTF Yay. No. 96, İstanbul 1982, s. 33,75-76,82-85
35. Batur, A. Schools For Medical Sciences And Hospital Buildings Designed By Italian Architect R. D'Arconco. 38. Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi Bildirileri Kitabı, TTK yayını, XXVI, Dizi-Sayı 14b, Ankara 2005, C. III, s. 1421-1428.
36. Gürkan Kİ. Birinci Cerrahi Kliniği. Sağlık Dünyası 1956;2(7):3-9
37. Altıntaş A: Eczacı Sınıfı'ndan Eczacı Mektebi'ne. IV. Türk Eczacılık Tarihi Toplantısı Bildirileri (İstanbul, 4-5 Haziran 1998). Editör: E. Dölen. Marmara Üniversitesi Yayın No:657, Eczacılık Fak. Yayın No:15. İstanbul, 2000. s. 1-22.
38. Altıntaş A. 1908-1909 Yıllarında II. Meşrutiyetin Tıp Eğitimine Etkisi ve Kerim Sebati. Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları 2018;24:207-210
39. Sarı N, Akgün B, Kurt E. Kuruluşundan 1933 Reformuna Fotoğraflarla Darülfünun Tıp Fakültesi. İstanbul Üniversitesi Yayınları. İstanbul, 2011.
40. Sarı N. Mekteb-i Tıbbiye (1827-1909). Kuruluşundan Günümüze Cerrahpaşa Tıp Fakültesi (1827-1967-2007), Nobel Tıp Kitabevleri Yayını, İstanbul 2009, s.7-28.
41. Unat EK. Kadırga'daki Tıp Fakültesi. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Dergisi 1981;12: 210-220
42. Unat EK, Samastı M. Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye (Sivil Tıp Mektebi 1867-1909). İÜ Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayını, No. 155, İstanbul 1990.
43. Topuzlu C. Tıbbiyenin Haydarpaşa'ya nakli Mes'elesi Üzerine. Tıp Dünyası 1941;14(5):4666-4670
44. Sarı N, Akgün B. 20. Yüzyıl Başlarında Darülfünun Tıp Fakültesi Müdürris ve Muallimlerinin " Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti İşbirliğiyle " Savaş Yaralı ve Göçmenlerine Hizmetleri. 5. Balkan Tıp Tarihi ve Etiği Kongresi Özet ve Bildiri Kitabı. İstanbul, 11-15 Ekim 2011 [Editörler: A. Demirhan Erdemir, S. Erer, Ö. Usmanbaş, B. Akgün. Nobel Tıp Kitabevleri Ltd. Şti., İstanbul 2012; s.9-44]
45. Sarı N. Hilâl-i Ahmer (Kızılay) Cemiyeti'nin 1911-1912 Trablusgarp-Libya Savaşındaki Faaliyetlerinde Doktor Kerim Sebati'nin Çalışmaları. Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları 2018; 24: 211-222
46. Özen Yılmaz G. Trablusgarp Savaşı (1911-1912) Sırasında Fransız ve İngiliz Basınında Çıkan Haberlerde, Kızılay'ın (Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti) Cepheye Gönderdiği Yardım Sağlık Heyetleri ve Bölgede Görev Yapan Türk Doktorlar. Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları 2018;24, 223-245
47. Akgün S, Uluğtekin M. Hilal-i Ahmer ve Trablusgarp Savaşı. OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi). 1992; 3(3): 17-84.
48. Kurtcephe İ. Trablusgarp'ın İtalyanlarca İşgali, Mustafa Kemal ve Arkadaşlarının Direniş Katılmaları. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi 1990;2(06)361-375.

49. Özyayın Z. Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Trablusgarb'da Açtığı Hastaneler. I. Türk Tıp Tarihi Kongresi (İstanbul, 17-19 Şubat 1988), Kongreye Sunulan Bildiriler, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Kurumu Yay., VII. dizi Sa.131. Ankara, 1992: 87-91.
50. Özyayın Z. Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Çalışmaları. Türkler Ansiklopedisi, Ed.: Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Cilt XIII, Ankara,2002; s. 687-698.
51. [http://www.donanmatarihi.com/donanma-mecmuasi-21/\(Erişim/Accessed:14.09.2019\).](http://www.donanmatarihi.com/donanma-mecmuasi-21/(Erişim/Accessed:14.09.2019).) Donanma Mecmuası 21. Kasım 1911, s.1895.
52. Göksoy E. Türkçe Cerrahi Kitapları ve Müderris Dr. Saadettin Vedat Koçer Türk Cerrahisinin ve Tıbbının Unutulanları. Türkiye Tıp Akademisi Toplantısı (İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Genel Cerrahi Anabilim Dalı Ortak Toplantısı). İstanbul, 27 Nisan 2016.
53. Gürkan Kİ. Darülfünun Grevi. Harman Yayınları. İstanbul,1971.
54. <https://mustafakemalim.com/masum-turk-cocugu-sehit-yarimcali-muharrem/>[Erişim/Accessed:09.09.2019].Türkiye'de Yunan Fecayii,1.Kitap (Arap harfli Türkçe).Dahiliye Nezareti Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyesi neşriyatı. No. 4, sayfa, 97-98. Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekası, 1921.
55. Etker Ş. Cerrahpaşa'da Bir 'Ders-i İftitahi ' 11 Teşrinievvel 1925. Osmanlı Bilimi Araştırmaları 2006;VII/2, 113-134.
56. Altıntaş A. İstanbul Darülfünun'u Tıp Medresesi'nin TBMM Hükümeti'ne Bağlandığı İlk Yıllardaki " Yeni Islahat " ve Teşkilatı (1922-1924). Tıp Tarihi Araştırmaları 2014; 18, 293-314
57. Altıntaş A. İstanbul Darülfünunu Tıp Medresesinin Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetine Bağlandığı İlk Yıllardaki " Yeni Islahat " ve Teşkilatı (1922-1924). "Geçmişten Günümüze İstanbul'da Sağlık".Kongre Bildiri Kitabı. Editörler: A. Demirhan Erdemir, İ. Başağaoğlu, Ö. Öncel, S. Erer. Nobel Yayın Dağıtım. Ankara, 2010. s. 170-187.
58. Öklem N. Atatürk Döneminde Darülfünun Reformu (Tepkiler). Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları. Antalya, 2007,s.94-95.
59. Göksoy E. Sunuş. 1933 Üniversite Reformunun 70.Yılında İstanbul Üniversitesi. İstanbul,18 Kasım 2003.
60. Naderi S, Dinç G. Dârülfünun Tıp Fakültesi Mecmuası (1916-1933) ve Dizini. Tıp Tarihi Araştırmaları 2004;12:200-253.
61. Yılmaz Ö. Nazilerle Beş Yıl. Remzi Kitabevi, İstanbul 2005

DEDEM MÜDERRİS (ORD. PROF.) DR. KERİM SEBATİ GÜRGÜN

Güzin Özen Yılmaz*

*Gazeteci-Yazar

Dedem Kerim Sebati Gürgün'e ait olup eşi Fitnat Hanım (anneannem) tarafından özenle korunan eşyalardan biri, onun doktor çantasıydı. Yirminci yüzyıl başlarında Fransa'da üretilmiş, kilidi çevrilip iki ucundaki düğmelere basıldığında tok bir sesle açılan bu kahverengi deri çanta, anneannem yaşadığı sürece başucundaki komodinde durdu. İçinde özel belgelerini saklardı. Onu bu amaçla kullanmasının nedeni, çantanın yapısının bu işleve uygun olması mıydı, yoksa dedeme duyduğu özlem ve bir eşyası aracılığıyla onunla teması bir şekilde sürdürme çabası mıydı bilmiyorum. Çocukken anneannemi sık sık oturup bu çantayı dizlerinin üzerine koymuş, içinden çıkardığı bir şeyleri uzun uzun incelerken görürdüm.



Resim 1. Kerim Sebati Bey, sınıf birincisi olarak hekimlik diplomasını aldığı 1894 yılında devlet tarafından gönderildiği Berlin'de, Friedrich Wilhelm Üniversitesi Askeri Tıp Akademisi'nde 5 yıl süreyle cerrahi ihtisası yaptığı dönemde. (Güzin Özen Yılmaz aile arşivi)



Resim 2. Kerim Sebati Bey'in eşi Fitnat Hanım. (Güzin Özen Yılmaz aile arşivi)



Resim 3. Kerim Sebati Gürgün'ün çocukları Berhan, Leyla ve Rezan, Fransız ve Türk mürebbiyeleriyle. (Güzin Özen Yılmaz aile arşivi)

Bir Kızılay toplantısında tanışmışlardı. 1911 yılından itibaren yenilenecek çağa uygun bir yapıya kavuşan Hilal-i Ahmer Cemiyeti, artık örgütlenmesinde yer vermeye başladığı Osmanlı kadınlarını bağış toplama konusunda aktif rol üstlenmeye çağır-mıştı. Osmanlı valisi Ali Rıza Bey'in kızı Fitnat Hanım, bu çerçevede çaba gösteren genç kızlar arasındaydı ve zarafetiyle, cemiyetin merkez üyelerinden Kerim Sebati Bey'in dikkatini çekmişti. Çok geçmeden evlenmişler ve Leyla (annem), Berhan, Rezan isimli çocukları dünyaya gelmişti.

Kerim Sebati Bey'le aralarında 19 yaş fark olan anneannem, onun gençlik zaman-larını sadece fotoğraflarından bilirdi. Eşinin kendisinin tanık olamadığı o yıllarından söz ederken, belirtmekten mutluluk duyuyor olmalıydı ki, "Gençken Jön Türk'müş" diye mutlaka vurgulardı ve bunu yaparken gözlerinde, aradan uzun yıllar geçmiş ol-masına karşın bir hayranlık ışıltısı belirirdi.

Tablo büyüklüğünde iki fotoğraf, pirinç kakmalı antika ahşap çerçeveleri içinde, evimizin salonunda iki duvarda karşılıklı asılı dururdu. Birinde dedem, İttihat ve Te-rakki Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer aldığı gençlik yıllarında bir süre yaşadığı Mısır'da, piramitlerin önünde deve sırtında görülürdü. Bir sehpanın üzerinde süs olarak duran, şimdilerde eşimin çalışma masasında yer alan el yapımı fildişi mektup açacağımanın, dedem tarafından Mısır'dan getirilmiş, o günlerden bir hatıra olduğu söy-lenirdi. Duvardaki ikinci büyük resim olan bir grup fotoğrafında da Kerim Sebati Bey, her hallerinden önemli kişiler oldukları anlaşılan Osmanlı kıyafetleri içindeki şahsi-yetler ve Tıp Fakültesi hocalarının arasında otururken görülürdü.



Resim 4. Kerim Sebati Gürgün, eşi Fitnat Hanım ve kızı Leyla (önde sağda) ile 1930'lu yıllarda Büyükkada'da. (Güzin Özen Yılmaz aile arşivi)



Resim 5. Kerim Sebati Bey'in eşi Fitnat Gürgün 1960'lı yıllarda torunları Gülçin, Turgut ve Güzin'le. (Güzin Özen Yılmaz aile arşivi)

Siyah-beyaz renkleri biraz solmuş, görünümleri hafif buğulanmış bu fotoğraflardaki fesli beyefendinin dedem olduğunu bilir ve gurur duyardım ama öylesine zamanın çok ötesine ait biri gibi dururdu ki, buna tam olarak inanamazdım.

Ailemizdeki yaş farkıyla yapılan evlilikler ve ileri yaşlarda meydana gelen doğumlar sonucunda, merhum dedem Kerim Sebati Bey'le aramıza fazladan giren birkaç nesillik zaman aralığı nedeniyle, birbirimizi görüp tanıma imkânımız maalesef olmadı. Bununla birlikte, ben doğduğumda dedemin uzun yıllar önce dünyadan ayrılmış olmasına karşın, evimizdeki varlığı her zaman hissedilirdi.

Kendisinden, sözcükler titizlikle seçilerek, dikkatle ve büyük saygıyla bahsedilirdi. Mükemmeliyetçi olduğu, haksızlığa, ciddiyetsizliğe ve sorumsuzluğa tahammül gösteremediği, herkesten işini mümkün olan en iyi şekilde yapmasını beklediği, aksi takdirde çok kızdığı söylenirdi. İşgal döneminde, yerlerin bir bölümünün işgal askerlerine ayrılmış olduğu vapurlarda karşıdan karşıya geçerken, genellikle boş kalan bu yerler dururken ayakta kalıp sefalet çeken yaşlı, çocuklu, hastalar için çok üzüldü ve hiddetlendiği, bazen yükselen sesinin vapurun bir ucundan diğer ucuna kadar duyulduğu ve ayakta kalanları ne yapıp edip bir yerlere oturttuğu da anlatılırdı. Ayrıca ailesine çok bağlı bir insan olduğu, köşkteki bir katın daima Trabzon'daki akrabalarına ayrılmış şekilde hazır tutulduğu, ailenin bütün genç bireylerinin üniversite için İstanbul'a geldiklerinde, Kerim Sebati Bey'in yanında kalarak eğitimlerini sürdürüp meslek sahibi oldukları da anlatılanlar arasındaydı.

Özenle korunan eşyalarından bir diğeri de ilk baskısı Paris'te 1898'de yapılmış olan, Rus asıllı İsviçreli doktor Vladimir Herzen tarafından yazılmış, "Guide formu-

laire de thérapeutique” isimli bir tıp başvuru kitabıydı. Ayrıntılı tıbbi bilgi ve formüllerin yanı sıra, ufak-tefek sağlık sorunları için de kolay anlaşılır pratik çözümler içermesi nedeniyle, kitap dedemin vefatından sonra bir rafta durmakla kalmamış, sıklıkla başvuru olan bir rehber olma işlevini sürdürmüştü. Hafif yaralanma, soğuk algınlığı, ayak burkulması gibi durumlarda, Osmanlı toplumundaki hakim yabancı dil doğrultusunda Fransız mürebbiyelerle büyüyüp Fransız okullarına giden ve bu dili çok iyi bilen anneannemin, “doktorun kitabını getirin” diyen sesi duyulurdu. Fitnat Hanım’ın hayattayken de eşine “doktor” diye hitap ettiği söylenirdi.

Evimizde, Kerim Sebati Bey’in Babıali’deki özel kliniği Afiyet Yurdu kapatılırken oradan getirilmiş bazı eşyalar da vardı.

Bunlardan biri, muhtemelen ameliyat malzemelerinin kesiminde kullanılmış ve hemen her şeyi kesebildiği için daha sonra kullanılmak üzere eve getirilmiş olan, devasa boyutta bronz bir makastı. Ben çocukken evde başka makas bulunmaz, her şey bununla kesilirdi. Dikiş dikmek üzere eve gelen terzi hanımlara da kumaşları kesmeleri için yaklaşık 1 kg ağırlığındaki bu makas verirdi. Önce bir şaşkınlık geçirir, şaka zannedip “başka makas yok mu?” diye sorar, kullanmaya başladıktan sonra ise son derece memnun kalarak artık konuşmazlardı. Hatta yıllar sonra nihayet bir yenisi alınıp kendilerine verildiğinde, durumu protesto etmiş ve eskisini istemişlerdi.



Resim 6. Kerim Sebati Bey’in kızı Leyla ve torunu Güzin 1980’li yıllarda. (Güzin Özen Yılmaz aile arşivi)



Resim 7. Kerim Sebati Gürgün 1933 üniversite reformundan sonra bir süre görev yaptığı Zonguldak’ta ailesiyle.

Oturanlar (soldan): damadı Gürbüz Fındıkgil, eşi Fitnat Gürgün, kızı Rezan (Fındıkgil). Ayakta: eşi Fitnat Hanım’ın babası Ali Rıza Bey. Arkada (sağdan): kızı Leyla, torunu Gülçin. (Güzin Özen Yılmaz aile arşivi)

Babıali'deki klinikten çıkan, içine koyulanları taze tuttuğu için annem tarafından yıllarca kurabiye kutusu olarak kullanılan, şimdilerde de aynı işlevle evimizde varlığını sürdürmekte olan porselen bir kavanoz, o zamanlar uygulanan bazı hijyen yöntemleri hakkında fikir veren nitelik taşımakta: süt başta olmak üzere çeşitli gıda maddeleri, hastalara sunulmadan önce, bu hava geçirmeyen beyaz porselen kavanozlar içinde benmari usulüyle uzun saatler ısıtılarak dezenfekte edilirlermiş. Kavanozun, aslan üzerine oturmuş bir kadın figürünün bulunduğu kulplu metal kapağının üzerinde, Paris 1888 Hijyen Fuarı'nda altın madalya kazanmış bir ürün olduğu belirtilmekte.

Merhum dedem Kerim Sebati Gürgün'ün, mesleğini ciddiyetle icra ederken, ev halkıyla işi konusunda fazla bilgi paylaşmayan, döneminin idealist, vakur, ketum beyefendilerinden olduğunu tahmin ediyorum. Büyüklerimiz kendisinin yaptığı işlerden genellikle ana başlıklarıyla söz ederlerdi. Tıp tarihi araştırmacılarının değerli çalışmaları sayesinde günümüzde onunla ilgili çok daha ayrıntılı bilgilere ulaşabiliyoruz.

Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Genel Cerrahi MESEM Salonu'nda 4 Nisan 2017 günü düzenlenen, Müderris (Ord. Prof.) Dr. Kerim Sebati Gürgün'ü Ölümünün 75. Yılında Anma Toplantısı, ailemizin bütün bireyleri için, tarif edilemeyecek kadar büyük bir kıvanç ve onur kaynağı oldu. Kendisine gösterilen bu teveccüh, nezaket ve vefa için minnettarız.

Toplantıyı düzenleyen, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Genel Cerrahi Ana Bilim Dalı Başkanı Sayın Prof. Dr. Ertuğrul Göksoy'a; toplantıya katılma ve birikimlerini paylaşma nezaketini göstererek son derece değerli bilgiler sunan, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı Başkanı Sayın Prof. Dr. Nil Sarı'ya, İstanbul Medipol Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı Başkanı Sayın Prof. Dr. Ayten Altıntaş'a, S. B. Ü. Ümraniye Eğitim ve Araştırma Hastanesi Beyin ve Sinir Cerrahisi Kliniği İdari ve Eğitim Sorumlusu Sayın Prof. Dr. Sait Naderi'ye ve Araştırmacı-Yazar Sayın Necdet Sakaoğlu'na, sonsuz teşekkürlerimizi sunarız.

1908-1909 YILLARINDA II. MEŞRUTİYETİN TIP EĞİTİMİNE ETKİSİ VE KERİM SEBATİ

Ayten Altıntaş*

*Prof. Dr., İstanbul Medipol Üniversitesi. Tıp tarihi ve Etik Anabilim Dalı,
aytenaltintas@medipol.edu.tr

Osmanlı Devleti'nde 1908 yılında ilan edilen II. Meşrutiyet birçok alanda olduğu gibi tıp eğitiminde de birtakım değişikliklere sebep olmuştu. Önce tıp eğitiminde yapılacak yenilikler gündeme gelmiş, sonrasında askeri ve sivil tıp okulları birleştirilerek Darülfünun Tıp Fakültesi kurulmuştu. Bu yenilikler Dr. Kerim Sebati'nin hayatını da çok etkilemiş, Mısır'dan İstanbul'a dönerek tıp fakültesinde cerrahi hocası olarak çalışma hayatına başlamış ve 24 yıl bu görevi yerine getirmişti.

II. Meşrutiyet ve Tıbbiyede Yenilikler

23 Temmuz 1908 günü Sultan II. Abdülhamid Kanun-u Esasi'yi yürürlüğe koyduğunu açıkladı, böylece II. Meşrutiyet ilan ediliyordu. Bu olay istibdadın sonu hürriyetin başlangıcı olarak kabul edilmiş, büyük bir coşkuyla karşılanmıştı. Bu tarihte İstanbul'da iki tıp okulu vardı. Biri 1903 yılından beri Haydarpaşa'daki görkemli binada eğitime devam eden askeri tıp okulu "Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane" diğeri ise 1894 yılından beri Kadırgadaki binalarda eğitim veren sivil tıp okulu "Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye" idi. Meşrutiyetin ilanı ile askeri ve sivil tıbbiyenin hocaları da büyük bir coşku içinde hürriyete adapte olmağa çalışmışlar ve hemen eğitimlerini yenileme(ıslah) çalışmalarına başlamışlardı.

Her iki tıbbiye de Harbiye Nezareti'ne bağlıydı. Harbiye Nazırı Ali Rıza Paşa, Dr. Cemil Paşa ile görüşmüş, üst rütbeli askeri hocaların çokluğunu belirterek; "*iki düzine müşir, ferik ve liva 'ya okulda ödenek bulamam toparlanın'*" diyerek kadroların azaltılması emrini vermişti. O tarihte Askeri Tıbbiye kadrosunda 185 askerî rütbeye sahip hoca vardı ve aldıkları maaş yılda 80.000 altın lirayı buluyordu.

Askeri Tıbbiyenin yenilenme çalışmaları tamamen Muallimler Meclisi'ne bırakılmış fakat kadroların azaltılması gerektiği de vurgulanmıştı.

Yapılan bir başka toplantıda İstanbul'da iki tıp okuluna lüzum olmadığı bu iki oku-

lun birleştirilmesiyle bütçede önemli bir kazanç olacağı gündeme gelmiş ve bu fikir prensip olarak kabul edilmişti

Mülkî Tıbbiyenin Yenilenmesi

II. Meşrutiyet'in ilanının ardından yapılan yoğun toplantılarda askeri ve sivil tıbbiyenin birleştirilmesi fikri kısa zamanda benimsenmiş fakat yeni tıbbiyenin kadroları konusunda çok büyük tartışmalar çıkmıştı. Bu konudaki anlaşmazlıklar içinden çıkılamayacak bir hale gelince bir başka çözüm konuşulmaya başlandı. Tıbbiyenin sözü geçen üç büyük hocası olan Süleyman Numan, Asaf Derviş ve Cemil Paşalar bu yenilenme hareketinin sivil tıp okulu içinde yapılmasının daha kolay olacağını düşünmüş ve gereken kulisleri yapmışlardı. Tıbbiye idaresinin başında olan hocalar tıp eğitiminin Mülkî Tıbbiyenin içinde devam etmesi konusunda Maarif Nazırını da ikna ettiler. Çalışmalar sonucunda Ekim 1908 de Mülki Tıbbiyenin kadroları yenilenmiş ve mutabakat sağlanmıştı.

O tarihte Mülki Tıbbiye Harbiye Nezaretine bağlı idi ve Maarif Nezaretine bağlanması birçok sorunu çözecek gibi görünüyordu. Kadrosu yenilenen Mülki Tıbbiyenin hemen ardından 14 Kasım 1908 de Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiyenin Maarif Nezaretine bağlandığı resmen bildirilmiştir.

18 Kasım 1908 de sivil tıp okulu yeni kadrosu ile ilk toplantısını Kadırgadaki binasında yapmış ve "Darülfünun-u Osmanî Tıp Fakültesi" unvanı ile tıp fakültesi olduğunu ilan etmişti. Darülfünun-u Osmanî Tıp Fakültesi Meclis-i Muallimini reisliğine Cemil Paşa'yı seçmişlerdi. Zabıtlara göre bu ilk toplantıda Mülki tıbbiyenin kurucusu Kıvrımlı Aziz Bey anılmış, vatanseverliği ve sivil tıp eğitimi için gösterdiği büyük gayretlerden dolayı teşekkür edilmişti. Bunun hemen arkasından Fakültenin eğitime 21 Kasım 1908 de başlayacağı ve bunun günlük gazetelerde ilan kararı alınmıştı.

Darülfünun Tıp Fakültesi kurulduktan sonra yenilenme girişimleri de hızla devam etmiş, gelecek sene olan 1909 senesi için Tıp Fakültesi, Eczacı ve Dişçi Mektepleri için istenilen bütçe ayrıntılı bir şekilde hazırlanmıştı.

Tıp Okullarının Birleştirilmesi (Tevhid)

II. Meşrutiyetin ilanından hemen sonra tıp okullarının yenilenmesi çalışmaları içinde, tıp okullarının birleştirilmesi (tevhid) gündeme gelmiş olsa da Mülki Tıbbiye Darülfünun Tıp Fakültesi olarak yeniden yapılanmıştı. Askeri Tıbbiyede kadro çözümü bir türlü başarılamamış, bu durum Mecliste 6 Aralık 1908 tarihinde konuşulmuştu.

Meclis iki tıbbiyenin birleştirilmesi çözümünü için bir komisyon teşkil edilmesini resmen Maarif Nezaretine teklif etmişti. Komisyon teşkil edilmiş, dokuz ay süren uzun tartışmalardan sonra iki okulun birleştirilme şartları kararlaştırılmıştı.

Maarif Nezaretinden gelen 23 Ağustos 1909 tarihli resmi yazıda; Mekteb-i Tıbbi-

ye-i Askeriyenin Tıbbiye-i Mülkiyeye bağlanacağı ve 14 Eylül 1909 tarihinden itibaren de Askeri Tıbbiye bütçesinin Maarif-i Umumiye bütçesine nakledileceği resmen bildirilmiştir.

Askeri Tıbbiyenin Mülki Tıbbiyeye geçeceği resmen bildirildikten sonra her iki okulun muallimlerinden meydana gelen komisyon bazı “tevhid” şartlarını kaleme almıştı. Bu şartlardan birincisi; Haydarpaşa’daki Askeri Tıbbiye binasının Maarif Nezaretine devredildiği ve kısa zamanda Darülfünun Tıp Fakültesine terk edileceği idi.

Bir diğer madde ise tevhid komisyonununun Tıp Fakültesinin eğitim kadrosunu “ittifak-ı ara” ile tayin ettiklerini bildirmeleridir.

Askeri ve Sivil Tıp Okullarının birleştirilmesi ile teşkil edilen Darülfünun Tıp Fakültesi yeni kadrosu ile 28 Eylül 1909 tarihinde Maarif Nezaretinde ilk toplantısını yapmış ve Fakülte Riyasetine Cemil Bey’i(Topuzlu) seçmişlerdi. Darülfünun Tıp Fakültesi Meclis-i Muallimin acele ile taşınılan Haydarpaşa’daki binasında ilk toplantısını 2 Ekim 1909 tarihinde yapmıştı. Böylece 1827 yılında eğitime başlayan Askeri Tıbbiye 1909 yılında sona eriyor, 1867 yılında başlayan Sivil Tıbbiye eğitime devam ediyordu.

Kerim Sebati Tıbbiyede

II. Meşrutiyet’in ardından tıp eğitiminde yapılan değişiklik ve Cemil Topuzlu Paşa’nın başkanlığında Darülfünun Tıp Fakültesinin kadrolarının tespiti Kerim Sebati’nin hayatını çok etkilemiştir.

Kerim Sebati 1893 yılında askeri tıbbiyeyi birincilikle bitirmiş, Almanya’da cerrahi ihtisası yapmış, Gülhane Askeri Tababet ve Tatbikat mektebi muallim muavini olarak atanmış çok değerli bir cerrahı. Gülhane’de Rieder Paşa’nın yanında iken onun sert karakteri sebebi ile Mısır’a kaçmış, orada serbest doktorluk yaparak hayatını kazanmaya çalışmıştı.

Meşrutiyetin ilanından sonra Cemil Topuzlu Paşa bu çok değerli cerrahı geri çağırması ve Kadırgadaki Mülki Tıbbiyeye 2. Cerrahi muallimi olarak atamıştı.

Tıbbiyede yapılan yenilikler ve iki okulun birleştirilmesi gerçekleşikten sonra Cemil Topuzlu Paşa bu değerli cerrahı yeni oluşturulan Darülfünun Tıp Fakültesi kadrosuna da almış, fakültenin 2. Hariciye kliniğine muallim olarak atamıştı.

Kerim Sebati başarılı bir şekilde görevini yerine getirdiği için daha sonra 1.Cerrahi Kliniği şefi Cemil Paşa görevden ayrılınca Kerim Sebati 1. Cerrahi kliniği şefi olmuştur.

Kerim Sebati Fakültede 24 yıl aralıksız hocalık yapmış, 1933 yılında yapılan üniversite reformu ile kadro dışı kalmış ve emekli olmuştur.

Osmanlı Devleti’nin II. Meşrutiyet dönemi Tıp Eğitimi için çok önemli değişiklikler getirmişti. Askeri ve Mülki tıbbiyelerin birleştirilerek Maarif Vekilliğine bağ-

lanması çok önemli idi. Gerçi maddi açıdan daha zor günler onları bekliyordu fakat idealist tıp hocalarının tıp eğitiminde yaptıkları yeni düzenlenmeleri ile daha iyi bir tıp eğitimi dönemi başlamıştı. Kerim Sebati de bu yeni eğitimde yer almış, Almanya'da öğrendiği yenilikleri uygulama fırsatı bulmuştu.

Kaynaklar

1. Darülfünun-u Osmani Tıp Fakültesi Cemiyet-i Muallimin Mukarrerat ve Zabıt Defteri. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı kitaplığı no.549. (18 Kasım 1908- 11 Mart 1914 tarihleri arasındaki zabıtlarının yer aldığı 419 sahifelik defterdir)
2. Unat EK, Samastı M. Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye. İstanbul 1990
3. Altıntaş A. Eczacı Sınıfı'ndan Eczacı Mektebi'ne. IV. Türk Eczacılık Tarihi Toplantısı Bildirileri, 4-5 Haziran 1998, İstanbul, Editör Emre Dölen, İstanbul, 2000, s.1-22.
4. Özbay K. Türk asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri. İstanbul 1976. cilt 2
5. Minkari T, Altıntaş A. Kerim Sebati Gürgün. Çağdaş Cerrahi Dergisi, vol.7, sayı 1,Ocak 1993, İstanbul, s.60-62.

**HİLAL-İ AHMER (KIZILAY)
CEMİYETİ'NİN 1911-1912 TRABLUSGARP-LİBYA
SAVAŞINDAKİ FAALİYETLERİNDE DOKTOR
KERİM SEBATİ'NİN ÇALIŞMALARI**

Nil Sarı*

* Prof. Dr., Biruni Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

29. Eylül 1911 tarihinde İtalya Osmanlı Devleti'ne savaş açtı ve Ekim ayında İtalyan askerleri Trablusgarp'ı işgal etmeye başladı.⁷ İtalyanların Trablusgarp'a asker çıkartmasını, Trablusgarp'ı işgalini ve sivil halkın esir alınmasını gösteren fotoğraflar gazetelerde ve mecmualarda yayınlandı. İtalyanlar evlere giriyor, kadın-erkek ayırt etmeden halkı esir edip önüne katıyor; çocukları babaları aleyhine şahitlik yaptırıp mahkûm ediyordu.



Resim 1: İtalyanların Trablusgarp'a çıkartması- Ekim 1911.⁸

⁷ İsrail Kurtcepe, "Trablusgarp'ın İtalyanlarca İşgali, Mustafa Kemal ve Arkadaşlarının Direnişe Katılmaları." *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, c. 2, Sa. 06, Ankara 1990, s. 361-375; Seçil Akgün, Murat Uluğtekin, "Hilal-i Ahmer ve Trablusgarp Savaşı." *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, c. 3, Sa. 03, Ocak 1992, s. 17-84.

⁸ Garyounis University, "The Martyr Omar al-Mukhtar Festival: Catalogue of Exhibition." Arabic-English version, Benghazi, 1979, P.23.



Resim 2. “Her muhabereyi müteakip İtalyanların “esir” almak üzere topladıkları biçare gayr-ı muharrib ahali”⁹



Resim 3. “Kadın ve erkeği bilâ-tefrik önlerine katan İtalyalılar”¹⁰



Resim 4. “Meskene Taâruz”¹¹

⁹ Şehbal, sa. 47, 1. Şubat 1327, s. 445.

¹⁰ Şehbal, sa. 47, 1. Şubat 1327, s. 445.

¹¹ Şehbal, sa. 47, 1. Şubat 1327, s. 447.



Resim 5. “Peder aleyhinde çocuğu işhâd (şahit olarak gösterme) düşmanlarımızın Trablusgarb’a götürdükleri medeniyetten yegâne dersler.”¹²

İtalyan ordusu sahilden işgale başlayınca Trablusgarp’ta bulunan Osmanlı Sağlık Heyeti ülkenin iç kısımlarına doğru çekilmek zorunda kalmıştı. Sağlık mensupları çekilirken tıbbi malzemeyi ve ilaçları yanlarında götürmemiş, sahil şehirlerinde bırakmışlardı. Sahil şehirlerinde kalan bazı askeri doktorlar ise **İtalyanlara esir olmuştu**. Savaş ülkenin iç kısımlarında devam etmekteydi. İtalyanlarla savaşan mücahitler sağlık yardımına şiddetle muhtaçtı. Orduya tıbbi yardım gerekiyordu.¹³



Resim 6. Hilal-i Ahmer Cemiyeti amblemi

Askeri sağlık hizmetlerine destek veren Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin ancak on beş bin lira kadar birikimi vardı. Yardım çağrısında bulundu. Osmanlı vilayetlerinden, Mısır, Hindistan, Bosna ve Güney Afrika Müslümanlarından cömertçe yardım gelmeye başladı. Böylece, sağlık heyetleri oluşturup Trablusgarp’a tıbbi yardım gönderme imkânı doğdu.¹⁴

Savaşın ilan edilmesinin hemen ardından 20 Ekim 1911 tarihinde toplanan Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin Genel Merkez üyeleri Marsilya yoluyla Trablusgarp’a altı doktor, bir eczacı, bir muhasebeci, on bir-on beş hastabakıcıdan oluşan bir Sağlık-İlk Yardım Heyeti (*Sıhhiye-i İmdadiye*) gönderilmesine ve masraflar için beş bin lira tahsisat ayrılmasına karar verdi.¹⁵

¹² Şehbal, sa. 47, 1. Şubat 1327, s. 447.

¹³ Taht-ı Himâye-i Hazret-i Mülûkânede Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1329-1331 Sâlnâmesi, İstanbul, s. 95. Bk. Padişah’ın Himayesinde Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı. Yay. Haz. A. Z. İzgöer, R. Tuğ, Türk Kızılay yayımları, Ankara 2013.

¹⁴ Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1329-1331 Sâlnâmesi, s. 95.

¹⁵ Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1329-1331 Sâlnâmesi, s. 96



Resim 7. Operatör Dr. Abdülkerim Sebati Bey

Sağlık heyetinin başkanlığına Operatör Dr. Abdülkerim Sebati Bey tayin edildi. Dr. Kerim Sebati o tarihte 41 yaşındaydı. Darülfünun Tıp Fakültesi cerrahi kliniğinde (*Serirîyât-ı hariciye*) muallim olarak görev yapıyordu. Dr. Kerim Sebati Bey Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin 1911 senesinde kurduğu Birinci Genel Merkez Heyeti (*Merkez-i Umumi*) ile *Fen ve İntihab-i Memurîn Encümeni* üyesiydi.¹⁶

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1329-1331 Sâlnâmesi'ne göre, Kerim Sebati Bey başkanlığında Trablusgarp'a gönderilen sağlık heyetinde, kendisi dâhil altı doktor, bir eczacı, bir muhasebeci ve on beş hastabakıcı bulunuyordu.¹⁷ Heyette yer alanların listesi şu şekilde verilmişti:

Başkan - Dr. Kerim Sebati Bey

Tedavi doktoru - Dr. Lütfi İsmail Bey

Tedavi doktoru - Dr. Abdüsselâm Bey

Tedavi doktoru - Dr. Ziya Bey

Tedavi doktoru - Dr. Ali Bey

Tedavi doktoru - Dr. Sâib Bey

Eczacı - Dr. Sabri Bey

Muhasebeci - Subhi Bey

15 Hastabakıcı (İsimleri belirtilmemiştir)

Trablusgarp'a gidecek olan heyete yüz elli adet Hilal-i Ahmer kol bandı, on sandık ilaç (*ecza-yı tubbiye*), iki büyük cerrahi ameliyat sandığı verildi. Kerim Sebati Bey, gereken diğer ilaçları, cerrahi aletleri; çadır, sedye, mutfak gereçleri ve konserve gibi ihtiyaçları Fransa'dan temin etmek için heyetten birkaç gün evvel Paris'e gitti. O esnada Paris'te bulunan Cemiyet'in Genel Merkez üyelerinden Darülfünun Tıp Fakültesi hocası Dr. Besim Ömer Paşa ve Kasım İzzettin ile Tıp Fakültesi hocalarından Dr. Akil Muhtar Bey de Paris'teydi. Onların yardımıyla ihtiyaçlar temin edildikten sonra Dr. Kerim Sebati Bey Paris'ten Marsilya'ya geçti. Sağlık Heyeti de deniz yoluyla Marsilya'ya ulaşmıştı.¹⁸

¹⁶ *Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1329-1331 Sâlnâmesi*, s. 97

¹⁷ *Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1329-1331 Sâlnâmesi*, s. 101

¹⁸ *Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1329-1331 Sâlnâmesi*, s. 97.



Resim 8. Marsilya

Dr. Kerim Sebati Bey, Hilal-i Ahmer Sağlık Heyeti ile Marsilya'da bulundu. İlaçlar, cerrahi aletler, çadır bezi, hasta sedyeleri (*teskere*), konserveler, mut-fak malzemesi paketlen-di. Trablusgarp'a götürülecek olan eşya iki yüz kadar ko-

liden oluşmaktaydı. Hepsi birlikte Transatlantik Vapuruna binerek Tunus'a geçtiler. Heyet 15 Kasım gününde Tunus'un güney doğusundaki Isfaks şehrine ulaşmıştı.¹⁹



Resim 9. Isfaks (*Sfaks*)

Paris'ten satın alınan çadır beziyle Isfaks'ta sekizer yatak-lı on üç çadır imal ettirildi. Çadırların süratle yapılıp heyetin arkasından sevki hususunda Isfaks'ın hamiyetli halkından Ramazan ve Tevfik ř-şerefi Beylerin, özellikle de Tunus'ta Ali Baş ile Hembra Bey ve arkadaşlarının yardımıları görüldü.²⁰

Sağlık Heyeti Isfaks şehrinde toplu bir fotoğraf çek-tirdi ve şehbal mecmuasına yolladı. Fotoğraf üç ay sonra, 14 şubat 1912 tarihinde şehbal'de yayımlandı. Bu fotoğraf sayesinde sağlık heyetinde yer alanların isimlerini (has-tabakıcılar hariç), mesleklerini ve görev yerlerini öğrenir-ken simalarını da tanıyoruz.



Resim 10. Doktor Kerim Sebati Bey başkanlığında Trablusgarp'a giden sağlık heyetinin Isfaks şehrinde çek-tirdikleri fotoğraf ve alt yazısı:

¹⁹ *Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1329-1331 Sâlnâmesi*, s. 97.

²⁰ *Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1329-1331 Sâlnâmesi*, s. 97.

“Mevki-i Harb’de ifayı faaliyete başlamış olan Hilal-i Ahmer Heyeti’nden son merhale ve seyahatinden Şehbal’e yadigâr.

Hilâl-i Ahmer Heyeti Trablus’a doğru son merhale-i seyahati olan İsfaks şehrin-den hareket ederken Şehbal’i ve onun hamiyetdar (milli onur sahibi) kari’ilerini (okuyucularını) unutmamış.

Ön sırada bulunan gözlüklü ve açık renk pantolonlu Tıp Fakültesi Emraz-ı hariciye muallimi Doktor Kerim Sebati Bey, yanındaki diğer gözlüklü Selanik Askeri Hastanesi etubbasından operatör binbaşı Lütfi Bey, sonra sırasıyla Abdüsselam Bey, Gureba-yı Müslimin Hastahanesi’nden Ali Bey, Kerim Beyin yanında askeri doktorlardan Ziya Bey, Tıp Fakültesi Emraz-ı Üzniye ve Hançeriyye (KBB) asistanı doktor İsmail Sâib Bey, bu zatın arkasındaki Hilal-i Ahmer Cemiyeti eczacısı Sabri Bey, Ali Bey’in arkasındaki de muhasebeci Subhi Bey’dir. Diğerleri hastabakıcılarıdır. Tarih: 1 Şubat 1327 / 14 Şubat 1912” 16



Resim 11. “Mevki’ harbe giden Hilal-i Ahmer asistanlarından”²¹



Resim 12. Trablusgarb - Libya

Sağlık heyeti Aziziye’ye ulaştığında Trablus’ta kıtalarda ve başka yerlerde doktor sayısının toplam altı askerî tabip ile Paris’ten gönüllü gelen beş doktordan ibaret olduğu görüldü. [Orduda iyi hizmetler yapan bu doktorlardan Yüzbaşı Eşref Efendi altı ay kadar cansiperane çalıştıktan sonra tifodan ölerek şehitler kervanına katıldı.] Kerim Sebati Bey, Trablus Sağlık Heyeti’nin o tarihteki perişan vaziyetini şu sözlerle ifade etmişti:

²¹ Şehbal, sa. 47, 1. Şubat 1327, s. 452.

“İlaç ve özellikle tedavi malzemesi hiç kalmamıştı. Ameliyat yapmak için cerrahi alet yoktu. Kangren olmuş ayakları kesmek için adi bir testere bile bulamadıklarını doktorlar yürekleri yanarak anlatıyorlardı...”²²

Hilal-i Ahmer Sağlık Heyeti'nin mükemmel gereçlerle Trablusgarp'a ulaşması pek müspet bir etki yapmıştı. Trablus'a gönderilen Hilal-i Ahmer Heyeti'nin seyyar hastane, tedavi araç ve gereçleriyle birlikte görev yerlerine ulaştığı ve 3 Aralık 1911 tarihinde vazifeye başladığı Cemiyet Riyaseti tarafından Sadaret'e ve oradan da Harbiye Nezareti'ne aşağıdaki resmi yazıyla bildirildi:

“Dâire-i Sadâret Tâhriyat Kalemi Şu'be 1

Harbiye Nezâret-i Celilesine

30 Teşrîn-i Sâni sene [1]327/ 13 Aralık 1911 tarihli tezkireye zeyldir:

Trablusgarb'a i'zâm edilen Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti'nin seyyâr hastahâne vesâir levâzım-ı sıhhiye ve timariyeyi müstahiben mahall-i me'mûriyetine muvâsalat ve 20 Teşrîn-i Sâni sene [1]327 târihinde ifâ-yı vazifeye mübâşeret eylediği Durban'dan çekilen telgraftnâmede bildirildiğine ve bazı ifâdeye dâir Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti Riyâseti'nden cevaben alınan 4 Kânûn-ı Evvel sene {1]327 târihli teskire leffen savb-ı âlilerine irsâl kılındı, efendim.”²³



Resim 13. Trablus'a gönderilen Hilal-i Ahmer Heyeti'nin göreve başlamasıyla ilgili belge

Fırka komutanlığının gösterdiği lüzum üzerine Hilal-i Ahmer Hastanesi'nin Aziziye'de kurulması ve gerektiğçe savaş meydanında faaliyette bulunulması kararlaştırıldı. Aziziye'de yegâne muntazam bina olan mektep binası yaralılarına tahsis edilip etrafına çadırlar kurularak 160 yataklık bir hastane açıldı. İki günde müracaat eden üç yüze yakın yaralı tedavi edildi ve bazılarında cerrahi ameliyat yapıldı.²⁴

²² Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1329-1331 Sâlnâmesi, s. 98.

²³ BOA, BEO, 3981/298533.

²⁴ Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1329-1331 Sâlnâmesi, s. 99.



Resim 14. Trablusgarb'da Hilal-i Ahmer²⁵



Resim 15. Aziziye'de Hilal-i Ahmer²⁶

Birinci sağlık heyetinin Tunus yoluyla Trablusgarp'a sevk edilmesinden sonra görüldü ki mücahitler yaralılarını savaş meydanından köylerine bizzat taşıyorlardı. Bundan dolayı Heyet'e iki görev düşmekteydi. İlk önce, bazılarında tabip bulunan kaza merkezlerine ilaç ve tıbbi malzeme gönderilerek yaralıların tedavisi mümkün olduğunca kolaylaştırılmalıydı. İkincisi, savaş meydanından yaralıların hastanelere nakli için Bedevilerden oluşturulacak sedyeciler (*teskereci*) kolları kurulmalıydı.²⁷

Sedyeci teşkilatına derhal teşebbüs edildi. Hastabakıcılardan ve yerli halktan toparlanan "*teskereci müfrezeleri*" oluşturularak işe başlandı. Sedyeciliğe kabiliyeti görülen bedevilerden 96 kişi seçildi. Seçilenlerin kayıtları yapıldı, günlükleri ve erzakları sağlandı. Kendilerine görevleri ile ilgili temel bilgiler verildikten sonra tatbikat da yapıldı. Sedyeciler üç kola ayrıldı. Her bir kol 8 sedye ile 32 sedyeciden meydana geliyordu. Her kol bir tabip ile bir hastabakıcının idaresine verildi. Her bir kolün cerrahi alet (*ustunç*) takımları, tıbbi ve diğer araç-gereçleri mükemmeldi. Gösterilen başarı üzerine dördüncü bir sedyeciler kolu daha teşkil edildi.²⁸ Sedyecilerin başarısı, şu lisan ile ifade edilmişti:

²⁵ *Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1329-1331 Sâlnâmesi*, s. 96.

²⁶ *Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1329-1331 Sâlnâmesi*, s. 98.

²⁷ *Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1329-1331 Sâlnâmesi*, s. 99.

²⁸ *Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1329-1331 Sâlnâmesi*, s. 99.

“*Bunların savaş ateşi içinden yaralıları kurtarmak ve nakledip tedavi etmek hususunda gösterdikleri fedakârca gayret ve çabalar bütün yabancı basın ve medeni dünyanın takdir ve beğenisini kazandı.*”



Resim 16. Trablusgarb, Aziziye’de Teskereciler²⁹



Resim 17. Libya’nın kuzeybatısında Garyan (Gharyan) kasabası

heyetine destek vermek ve gereken noktalarda bir-iki şube daha teşkil etmek üzere tabip ve hastabakıcı olarak yirmi dokuz kişiden oluşan yeni sağlık heyeti Aralık 1911 tarihinde yola çıktı. Marsilya’dan Tunus’a Fransız vapuruyla giderken İtalyan savaş gemileri vapura el koydu ve Hilal-Ahmer Sağlık Heyeti on gün süreyle İtalyanlar tarafından tutuklandı. Bir sağlık heyeti huzurunda imtihan edildikten sonra tabip ve hastabakıcı olduğu kanıtlanan Hilal-Ahmer Sağlık Heyeti mensupları Marsilya’ya iade edildi. Özgür kalan Heyet, Marsilya’dan Tunus’a, İsfaks yoluyla da Trablus, Aziziye’ye ulaştı. Yeni sağlık heyeti ile birlikte Garyan’daki Hilal-i Ahmer Hastanesi genişletilerek yeniden düzenlendi.³¹ Fakat İtalyanlar, Hilal-i Ahmer amblemi taşıyan sıhhiye çadırlarını ve hastanelerini bombalayarak zarar vermeye devam etti.³² Garyan Hastanesi’nin fotoğrafları 1912 tarihinde Servet-i Fünun gazetesinde yayımlandı.³³

²⁹ *Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1329-1331 Sâlnâmesi*, s. 99.

³⁰ *Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1329-1331 Sâlnâmesi*, s. 100.

³¹ *Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1329-1331 Sâlnâmesi*, s. 100, 102,

³² Seçil Akgün, Murat Uluğtekin, “Hilal-İ Ahmer ve Trablusgarp Savaşı.” s. 34-35.

³³ *Servet-i Fünun*, No. 1108, 16 Ağustos 1328/ 29 Ağustos 1912.

Kış mevsimi gelince, salgına dönüşmeye başlayan grip hastalığı en çok Türkler ile yabancıları etkilemişti. Ardından ortaya çıkan tifo da salgın bir hal aldı. Etkisini en çok Garyan’da gösteren tifo, iki Hilal-i Ahmer hastabakıcısının hayatını kaybetmesine sebep oldu.³⁰

Bu sırada karşılaşılan olağanüstü zorluklar ve ihtiyaçlar üzerine Dr. Kerim Sebati Bey ikinci bir sağlık heyetinin gönderilmesini talep etti. Bunun üzerine, Dr. Emin Bey’in başkanlığında yeni bir sağlık heyeti oluşturuldu. Aziziye’deki sağlık



Resim 18. Garyan'da Hastane Çadırı³⁴



Resim 19. “Trablusgarp'ta Garyan'da meydan-ı harbde mecruhın ve marzaya mahsus Hilal-i Ahmer çadırlarının manzarası”³⁵



Resim 20. Garyan Hilal-i Ahmer Hastanesi³⁶



Resim 21. “Trablus'ta Garyan'da Hilal-i Ahmer mecruhın çadırlarından birinin dahili / L'interieur d'une tente du Croissant Rouge”³⁷



Resim 22. “Trablus'ta Garyan'da Hilal-i Ahmer Hastahane ifrağ olunan (dönüştürülen) bir mektep binası”³⁸

34 Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1329-1331 Sâlnâmesi, s. 104.

35 Kapak fotoğrafı; *Servet-i Fünun*, No. 1108, 16 Ağustos 1328/ 29 Ağustos 1912.

36 Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1329-1331 Sâlnâmesi, s. 103.

37 *Servet-i Fünun*, No. 1108, 16 Ağustos 1328/ 29 Ağustos 1912, s. 364.

38 *Servet-i Fünun*, No. 1108, 16 Ağustos 1328/ 29 Ağustos 1912, s. 364.



Resim 23. Hilal-i Ahmer heyeti Trablus'ta yaralı tedavi ederken.³⁹

Doktor Kerim Sebati Bey, ikinci sağlık heyetinin faaliyete başlamasından kısa süre sonra İstanbul'a döndü. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan 11 ve 14 Mayıs 1912 tarihli iki belge Dr. Kerim Sebati Bey'in üç ay kadar sonra yeniden Trablus'a gidip gitmeyeceğiyle ilgilidir. Dr. Emin Bey başkanlığın-

daki yeni sağlık heyeti Garyan'a ulaştıktan kısa süre sonra Dr. Kerim Sebati Bey'in ayrılma sebebi, 14 Mayıs 1912 tarihli belgede yazıldıktan sonra üstü çizilen, “*arıza-i vücudiyesine binaen*” ifadesiyle bir miktar anlam kazanır. Söz konusu ifade, Dr. Kerim Sebati Bey'in rahatsızlanmış olduğunu ima eder. Kendisi harp alanına geri dönme isteğinde bulunmuş mudur bilinmez ama Trablusgarp kumandanı Neş'et Bey, ona ihtiyaç olmadığı şeklindeki kanaatini telgraf ile resmen bildirmiştir. Yazının bir sureti Dr. Kerim Sebati Bey'e de gönderilecektir.



Resim 24. Trablus Komutanı Kurmay Albay Neşet Bey'in telgrafı: “*Kerîm Sebâtî Bey'e şimdilik ihtiyaç yoktur ve kendisine de yazılmıştır.* Kumandan Neş'et.

Harbiye Nezâreti'ne yazıldıktan sonra Doktor Operatör Kerîm Sebâtî Bey'e irsâli fi 30” [fi 28 Nisan sene 328 / 11 Mayıs 1912]



Resim 25. Doktor Kerim Sebati Bey'in tekrar Trablusgarp'a gitmesine gerek olmadığına dair belge:

“Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından mukaddema Trablusgarp'a gönderilip geçenlerde Dersaadet'e avdet eden Doktor Kerim Sebati Bey'in tekrar izamına gerek olmadığı.” [1330 Ca 27 / 14 Mayıs 1912]

39 Ö.F. Yılmaz (Ed.), *Son Devir Osmanlı Hastaneleri Fotoğraf ve Planlar / Last Period Ottoman Hospitals Photographs and Plans*. Çamlıca Yay., İstanbul 2008, s. 268.

“Dahiliye Nezareti Muhâberât-ı Umumiye Dairesi

Harbiye Nezâret-i Celîlesine,

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından mukaddemâ Trablusgarba i'zâm olunan hey'et-i sıhhiye reîsi olub ('ârıza-i vücûdiyyesine binâen - üzeri çizilmiş) geçende Dersa'â-dete 'avdet iden Doktor Kerîm Sebâtî Beyin tekrâr (dâr-ı harbe - üzeri çizilmiş) i'zâmina (yollanmasına) lüzûm olmayub, olmadığı Trablusgarb kumandanlığından iş'âr olunmuşdu (yazıyla bildirilmişti) bu kere alınan cevâb mûmâ ileyhe şimdilik ihtiyâc olmadığı bildirilmiş ve keyfiyet kendisine teblîğ edilmiş olmağla beyân-ı ma'lûmât olunur ol bâbda... bâ işâret-i aliyye-i nezâretpenâhî. (melfûfun sûret Kerîm Sebâtî Beye gönderilecekdir.)”⁴⁰

Aziziye ve Garyan'da kurulan iki hastaneden sonra 1912 yılının Ocak ayında Hums'ta ve Bingazi'de iki Hilal-i Ahmer hastanesi daha açıldı.⁴¹ 18 Ekim 1912 tarihinde savaş sona erdiğinde İtalya Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp Vilayeti'ni- Tripoli, Fizan ve Sirenayka bölgelerini ele geçirmişti.



Resim 26. Osmanlı Devleti'nin vilayeti olan Libya'da Tripoli, Fizan ve Sirenayka bölgeleri

⁴⁰ BOA, DH.SYS. 75 15 1 35 2.

⁴¹ *Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1329-1331 Sâlnâmesi*, s. 105-109.

**TRABLUSGARP SAVAŞI (1911-1912) SIRASINDA
FRANSIZ VE İNGİLİZ BASININDA ÇIKAN
HABERLERDE, KIZILAY'IN (OSMANLI HİLAL-İ
AHMER CEMİYETİ) CEPHEYE GÖNDERDİĞİ
YARDIM SAĞLIK HEYETLERİ VE BÖLGEDE
GÖREV YAPAN TÜRK DOKTORLAR**

Güzin Özen Yılmaz*

*Gazeteci-Yazar

Kızılay'ın (Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti) Trablusgarp Savaşı (1911-1912) sırasında Osmanlı cephesine gönderdiği sağlık yardım heyetleriyle ilgili haberler yabancı basında hayli geniş yer almıştı.

Dr. Kerim Sebati Bey başkanlığındaki ilk heyetin, Fransa ve Tunus üzerinden geçişi için Ekim 1911'de Fransa'ya izin başvurusu yapılmasıyla birlikte gazetelerde görülmeye başlayan haberlerde, yolculuğun aşamaları ve heyetin görev yerindeki çalışmalarını ayrıntılı olarak verilmişti.

Dr. Emin Bey başkanlığındaki sağlık heyetinin Ocak 1912'de Manouba isimli Fransız gemisinde, Osmanlı cephesine kaçak ulaşmaya çalışan askeri subaylar oldukları iddiasıyla İtalyanlar tarafından savaş esiri alınmalarıysa, Kızılay'ın sağlık heyetleriyle ilgili haberlerin gazetelerin manşetlerine çıkararak, günlerce ilk sayfalarda yer almalarına yol açmıştı.

Fransız ve İngiliz gazete arşivlerinde yaptığımız araştırmada, Trablusgarp Savaşı sırasında cephede görev yapmış Türk doktorlardan, mesleklerini zor şartlar altında özveriyle icra ettikleri belirtilerek takdir ve övgüyle söz edilirken, milliyet ayrımı yapmaksızın yaralı ve hasta askerlere tedavi sunmuş olduklarının da vurgulandığı görülmekte.

“Kızılay Başkanı Fransa'nın İstanbul Büyükelçisi'ni ziyaret etti”

Kızılay'ın 1911 yılındaki yeniden yapılanmasının hemen ardından, Trablusgarp'ta savaşmakta olan Osmanlı Ordusu'na yardım olarak gönderdiği ilk sağlık heyetiyle ilgili haberler, Fransa ve Tunus'tan geçişleri için Kızılay'ın Fransa'ya başvurusuyla

birlikte yabancı basında yer almaya başlamıştı:

Le Temps, 26.10.1911

Kızılay Başkanı eski Dahiliye Nazırı Talat Bey, Trablusgarp'a gitmesi gereken bir Kızılay heyetinin Tunus'tan geçirilmesi için izin istemek üzere (Fransa'nın İstanbul Büyükelçisi) Maurice Bompard'ı ziyaret etti.

Fransız basınında çıkan bu ilk haberlerde, muhtemelen kulağa zor gelen Türk isimleri ve doğrulama fırsatı bulunamamış bilgiler sonucunda, isim ve ünvanların zaman zaman hatalı yansıdığı görülmüyordu. Öneğin ilk heyetin başkanı Kızılay Genel Merkez üyesi ve Tıp Fakültesi hocalarından operatör binbaşı Dr. Kerim Sebati Bey'den yer yer "padişahın özel hekimi", "sarayın hekimi", "saray hekimi" diye söz edilirken ismi "Kerim Sebaty", "Kerim Seraty", "Kernin-Sebati", "Kerun Sebati", "Adul Kerim Sebati" gibi farklı şekillerde geçiyordu. Haberlerde heyetteki üyelerin sayısı da Türkçe kaynaklara oranla farklılıklar gösteriyordu.

Journal des débats politiques et littéraires, 09.11.1911; *L'Intransigeant*, 09.11.1911
Marsilya, 8 Kasım

Dün akşam İstanbul'dan 6 doktor, 12 hastabakıcı, 1 eczacı ve 1 muhasebeciden oluşan resmi bir Kızılay heyeti geldi. Bu heyet yarın gemiyle Tunus'a gidecek. Fransız hükümeti, Cenevre Sözleşmesi üyesi olan ve [padişahın özel hekimi Kerim Sebaty] Bey'in yönetiminde bulunan Türk heyetine Trablusgarp'a Tunus sınırından girme iznini, Fransa'nın İstanbul büyükelçisi M. Bompard'ın diplomatik girişimi üzerine verdi.

Bu, savaş hareket alanına giden ilk Osmanlı sağlık heyeti oluyor.

Le Journal, 09.11.1911

Marsilya, 8 Kasım

Resmi bir Türk Kızılay heyeti yaralılara yardımı düzenlemek üzere önce Tunus'a, sonra Trablusgarp'a gitmek üzere, gelecek posta gemisiyle Marsilya'dan ayrılacak. Binbaşı doktor [Kerim Sebaty] Bey'in yönetimindeki bu heyet 6 doktor, 1 eczacı, 1 muhasebeci ve 12 diplomalı hastabakıcıdan oluşuyor. Türkiye Cenevre Sözleşmesi'ni imzalamış olduğu için, heyet üyeleri Fransız hükümetinden Trablusgarp'a gitmek üzere Tunus'tan geçiş izni aldılar.

Fransız *L'Aurore* ve *Le Temps* gazeteleri, heyetin Trablusgarp'a doğrudan değil, Fransa ve Tunus üzerinden gitmeyi seçmiş olmasına şu açıklamayı getiriyordu:

L'Aurore, 09.11.1911; *Le Temps*, 09.11.1911

Türkiye Cenevre Sözleşmesi'ne üye ülkelerden olduğu için, Kızılay'ın heyeti doğrudan Trablusgarp'a gidebilirdi ve aynı sözleşmeyi imzalamış olan İtalyanlar onlara yardım ve himaye sağlama yükümlülüğündeydiler; ama bir anlaşmazlığa meydan verme kaygısı, Türk hükümetini Fransız hükümetinden, heyetin Trablusgarp'a Tunus

sınırından girmesine izin istemeye itti. Bu izin verildi. Nitekim Kızılay'ın doktorları ve hastabakıcıları Marsilya'dan, savaş hareket alanına ulaşmak üzere Trablusgarp'a gidecekler.

“Heyet beraberinde önemli sağlık malzemesi götürüyor”

Yanlarında önemli miktarda sağlık malzemesi götürmekte olan heyet üyelerinin Tunus'ta, temel bir tıp sınavı da dahil olmak üzere titiz bir kimlik ve yetkinlik denetiminden geçtikleri belirtiliyordu:

La Croix, 10.11.1911

6 doktor, 12 hastabakıcı, bir eczacı ve 1 muhasebeciden oluşan, [sarayın hekimi Dr. Kerim Sebati] Bey'in yönetiminde resmi bir Kızılay heyeti, Marsilya'dan Tunus posta gemisi Saint-Augustin ile ayrıldı.

Berberinde önemli sağlık malzemesi götüren bu heyet, Trablusgarp'taki Türk ordusuna hizmet verecek.

Le Journal, 20.11.1911

Tunus şehri, 19 Kasım

Cuma günü Marsilya'dan gemiyle yola çıkmış olan Türk Kızılay heyeti bu sabah Tunus'a geldi. Heyetin doktor sıfatı altına gizlenmiş subaylardan oluştuğu söylentisi ortalıkta dolaşmış olduğu için, Tunus hükümeti bu heyetin üyeleri üzerinde titiz bir kimlik ve yetkinlik denetimi yaptırdı. Heyeti oluşturanların Osmanlı sağlık heyetine bağlı oldukları doğrulandı ve Trablusgarp'a yollarına devam etmelerine izin verildi. Türk heyet Sfax'ta gemiden karaya çıkacak ve oradan Trablusgarp'a Ben-Gardane üzerinden gidecek.

Le Rappel, 21.11.1911; Le XIXe Siecle, 21.11.1911

Tunus şehri, 19 Kasım

Ville-de-Tunis gemisi ile gelen Türk heyet, Kızılay temsilcisi [Kernin-Sebati] Bey'in yönetiminde. Hepsi temel bir tıp sınavında başarılı olan 5 doktor, 1 eczacı ve 12 hastabakıcıdan oluşuyor. Heyet üyelerinin Tunus'tan geçmelerine izin verildi. Yollarına Sfax'a kadar denizden devam edecek, oradan Ben Gardane'ye gidecek ve sonra, kendi imkanlarıyla geçecek oldukları sınıra kadar deve sırtında yol alacaklar.

Le Figaro, 21.11.1911

Sfax, 20 Kasım

[Kerun Sebati] Bey'in yönetimindeki Türk Kızılay heyeti bu sabah, yollarına karadan durmaksızın Trablusgarp'a devam etmek üzere Sfax'a geldi.

Kızılay heyeti İngiliz *The Graphic* gazetesinin “Günün Kişileri” sayfasında

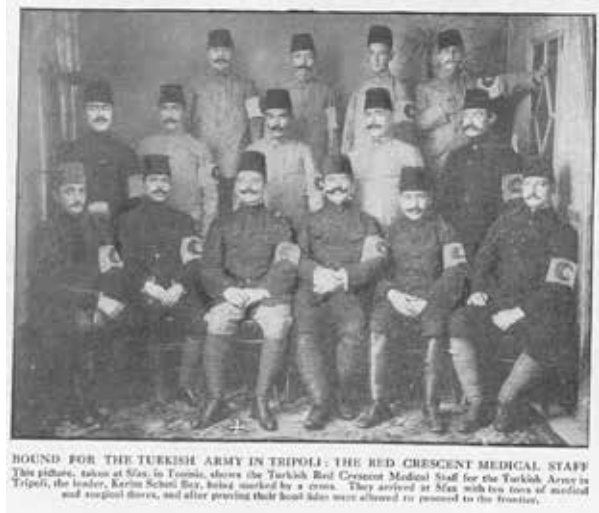
İngiliz basını da Trablusgarp'a gitmekte olan Kızılay sağlık heyetini izliyordu. Dönemin ünlü haftalık gazetesi *The Graphic*, heyeti gündemin sözü edilen kişileri

arasına dahil etmiş ve Sfax'ta çekilmiş bir grup fotoğraflarına, “Günün Kişileri” sayfasında yer vermişti. Fotoğrafın altında şu açıklama yer alıyordu:

“TRABLUSGARP'TAKİ TÜRK ORDUSU'NA GİTMekte OLAN KIZILAY SAĞLIK HEYETİ. Tunus, Sfax'ta çekilen, başkanları Kerim Sebati Bey'in çarpyyla işaretlenmiş olduğu bu fotoğraf, Trablusgarp'taki Türk Ordusu'na gitmekte olan Türk Kızılay sağlık heyetini gösteriyor. Sfax'a on ton tıbbi ve cerrahi levazımla geldiler ve kimliklerini kanıtladıktan sonra sınıra doğru yollarına devam etmelerine izin verildi.” (1)

Sayfadaki diğer “günün kişileri” İngiltere’de ve uluslararası alanda tanınmış isimlerden oluşuyordu.

Bir raslantı olarak aynı sayfadaki İngiltere Kralı V. George ve kraliçenin görüldüğü bir grup fotoğrafında da, onları yolculukları sırasında Mısır’da karşılamış olan, aralarında şehzade Mehmed Ziyaeddin Efendi ile eski sadrazam Kamil Paşa’nın da bulunduğu başka Osmanlı kişiler de göze çarpmaktaydı.



Resim1, 1a. Trablusgarp’a giden ilk Kızılay yardım sağlık heyeti, dönemin ünlü İngiliz gazetesi *The Graphic*’in “Günün Kişileri” sayfasında yer almıştı. Resmin altında 10 tonluk tıbbi ve cerrahi melzemeyle Sfax’a geldikleri, kimliklerini kanıtladıktan sonra sınıra ilerlemelerine izin verildiği belirtiliyordu.

Sağlık malzemelerini taşıyan 33 deveyle at üstünde Aziziye’ye yolculuk

Heyet Tunus-Libya sınırındaki Ben Gardane’den itibaren yollarına, zeminin araçlara uygun olmayan yapısı nedeniyle at ve develerle kervan halinde devam edeceklerdi.

Fransız *Le Temps* gazetesinin, Trablusgarp Savaşı’nın Osmanlı cephesine gönderdiği bir savaş muhabiri, Ben Gardane ve Aziziye arasındaki bu yolculuğu Kızılay

heyetinin kervanında yapmıştı.

Gazetesine gönderdiği haberlerde ismi güvenlik açısından J. B. olarak geçen muhabir, Aziziye'ye vardıklarında kaleme aldığı “*Türk karargâhına doğru yolda*” başlıklı yazıda, kervan yolculuğunun 4 buçuk gün sürdüğünü, İtalyanlar tarafından bombalanmış yerlerden geçtiklerini, sahilden giden yolcuların da bombalandığını, tavsiye üzerine gece yol adıklarını, 3 gün boyunca 14 saat at üstünde gittiklerini bildiriyordu:

Le Temps, 31.12.1911

Türk karargâhına doğru yolda

Aziziye, 8 Aralık

Ben Gerdane'den buraya kadar 4 buçuk gün süren oldukça yorucu bir yolculuktan sonra, hedefe vardım. Yolda, çok eski küçük bir kale ve bir balıkçı barakasından oluşan Bekamesh isimli yerden geçtim. Çepeçevre etrafında patlamış bombaların yıkıntularından görebildiğim kadarıyla İtalyanlar bu kaleyi oldukça güçlü şekilde bombalamışlardı. [...] Sahildeki Zuara'da yedi gün süreyle hergün bombardıman olmuş. [...] Sahildeki yoldan giden yalnız yolcular da bombalanıyor. Kızılay ile beraberdim, karavana gece yolculuk etmesi tavsiye edildi ki bu daha ihtiyatlıydı, çünkü beraberinde, götürdüğü hastane malzemesinin yarısını taşımakta olan 33 deve vardı. Her yerde Türk yetkililer karavana yardımcı oluyor ve bir muhafız takımını ona eşlik ettiriyorlardı. Üç gün boyunca, at üstünde on dört saat geçirdik. (2)

Le Temps muhabiri yolculuğun sonunda vardıkları Aziziye'nin zor bir yer olduğunu, büyük bir orduya yetecek kadar su bulunmadığını da kaydederek “*Geceler soğuk ve nemli. Dayanmak için demirden bir bünye gerekiyor*” diyordu.

Kızılay derhal çalışmalara başlamıştı:

“Gelir gelmez, Kızılay'ın seyyar hastanesi tedavilere başladı. Şimdiye kadar hiçbir şey yoktu: ilaç, sargı bezi ve ameliyat gereçleri. İstanbul Tıp Fakültesi'nde profesör olan Kerim Sebati Beyi'n başkanlığındaki üç doktorun sayıları artmakta.” (3)

İngiliz teğmen Herbert G. Montagu'nün çarpıcı tanıklığı: “Bütün doktorlar bandaj yapmak için çamaşırlarını yırtmaya hazırıldılar”

Kızılay'ın sağlık yardım heyeti gelene kadar bölgede askerlere sağlık hizmeti vermiş 6 askeri doktorla Paris'ten gönüllü gelmiş 5 doktor, çok zor şartlar altında çalışmışlardı. Bu durum Kerim Sebati Bey'in raporunda şöyle ifade edilmişti:

“İlaçlar ve özellikle tedavi maddeleri hiç kalmamıştı. Cerrahi ameliyat yapmak için aletleri yoktu. Kangren olmuş ayakları kesmek için adi bir testere bile bulamadıklarını doktorlar yürekleri yanarak anlatıyorlardı...” (4)

O zor günlerin bir İngiliz tanığı vardı. Anıları daha sonra 5 günlük bir dizi yazı halinde İngiliz gazetelerinde yayınlanacak olan bu tanık teğmen Herbert G. Montagu idi.

Kendi ifadesiyle, Trablusgarp Savaşı'nın Osmanlı cephesine gelişi şöyle olmuştu: Türkiye'ye ve Türklere daima ilgi duymuştu ve savaş çıkınca Osmanlı saflarında gönüllü savaşmak üzere İngiltere'deki Osmanlı elçiliğine başvurmuş, zor bir yolculuktan sonra Ayn Zara'daki Osmanlı karargâhına ulaşmıştı. (5) Komutanlar tarafından biraz şaşkınlıkla karşılandığını fakat sıcak bir kabul gördüğünü belirten Montagu, birkaç gün sonra Osmanlı üniforması içinde sağ kanat komutanı Fethi Bey'le (Fethi Okyar) birlikte ateş hattına gitmiş ve katıldığı ilk çatışmada İtalyanlar 60, Türkler 16 kayıp vermişlerdi. (6) Anılarında Osmanlı saflarında İtalyanlara karşı savaşırken günde iki kez cepheye gittiğini anlatan Montagu dizanteriye yakalanınca uzun süre Türk doktorlar tarafından tedavi edilmiş, iyileşince zayıf düştüğü ve artık savaşamayacağı gerekçesiyle Türk komutanlar tarafından İngiltere'ye geri gönderilmişti.

Montagu savaş sırasında tanık olduğu sivil yerli halkın İtalyanlar tarafından öldürülmeleri ve üzerinde Kızılay bayrağı olmasına karşın hastanelerin bombalanması gibi olayları yabancı basına duyurarak uluslararası kamuoyuna çağrılar yapmıştı. (7)

Ayn Zara'daki hastanenin İtalyan uçakları tarafından bombalanması sırasında hastanede tedavi görmekte olan Montagu, İngiltere'ye döndükten sonra *Central News* haber ajansına verdiği demeçte, hastanenin boş bir alanda bulunduğunu, damındaki Kızılay bayrağının açıkça seçilebildiğini, buna karşın İtalyanlar tarafından bombalandığını ve birkaç Arap yaralının hayatlarını kaybettiklerini bildirmişti. (8)

İngiliz teğmen Herbert G. Montagu, Trablusgarp savaşı sırasında, Kızılay'ın yardım heyeti bölgeye gelmeden önceki dönemde, Türk doktorların içinde buldukları imkansızlıklar ve ortaya koydukları özverili çalışmalar hakkında çarpıcı bir tanıklıkta bulunuyordu.

Dizanteriye yakalanınca doktorlar tarafından Souk-el-youhma'dan Ayn Zara'daki hastaneye gönderildiğini, 4 saatlik yol boyunca yatağıyla beraber 6 Arap tarafından taşındığını anlatan Montagu şöyle devam ediyordu:

“Ayn Zara'daki hastane aslında kemerli bir girişin üzerinde iki odası ve duvarlarla çevrili dörtgen bir iç avlusu bulunan, ahırdan dönüştürülmüş bir tür süvari kışlasıydı. Binanın duvarları çimentodandı ve ince, düz bir tahta tavan vardı, odaların zemini de ince tahtatandı. İki odanın biri doktorlar tarafından kullanılıyordu, diğeri de ellerindeki çok az ilaç ve diğer malzemeler için depo işlevi görüyordu. Yaralıların hepsi dışarıda açık havada, duvarları onları çöl rüzgarından ve günün belirli saatlerinde güneş ışınlarından koruyan avluda yatıyorlardı. O zaman orada 150 Türk ve Arap yaralı vardı. Hastane neredeyse bütünüyle en iptidai tıbbi gereç ve malzemelerden yoksundu, hemen hemen hiç ilaç, alet, bandaj, pamuk yoktu. Ama muhteşem bir insanlar topluluğu vardı ve tedavileri altında olanlar için ellerinden geleni yapıyorlardı. Bunların arasında, bana bakmak için özellikle Souk-el-Youhma'dan gelmiş olan Dr. Beşir Bey vardı. Bir tür depo odası olarak tarif etmiş olduğum odada büyük bir dolap vardı, yatağım oraya yerleştirilmişti. Odadaki birkaç pencereden çöle göz atabiliyordum ama görüş açım kuşkusuz ki tahmin edilebileceği gibi kısıtlıydı. Dr. Beşir Bey oranın ruhu ve canıydı. Herkese söyleyecek neşeli bir sözü vardı, 24 saat

inde belki 3 saat uyuyordu ve şarapnel kurşunları kesip çıkarmadığı zamanlarda damı tamir ediyor, terlik imal ediyor veya gömlek parçalarını ipliklerine ayırarak bunlardan pamuk yapıyordu. Bütün doktorlar bandaj yapmak için kendi iç çamaşırlarını yırtmaya hazırdılar.” (9)

Montagu, Ayn Zara’daki hastanede şartların çok kötü olduğunu, imkânsızlıklar nedeniyle sonunda bir gün doktorların aralarından birini biraz ilaç ve birkaç bandaj ödünç almak üzere İtalyan hattına göndermek mecburiyetinde bile kaldıklarını, bu kişinin Dr. Beşir Bey olduğunu ve İtalyanlar tarafından bütün kurallara aykırı şekilde esir alınmasının hastanede yarattığı büyük üzüntü ve kızgınlığı da, İngiliz gazetelerinde yayınlanan anılarında dile getirmişti. (10)

“Kızılay tarafından Trablusgarp’ta mükemmel bir iş yapılmakta”

Kızılay yardım sağlık heyetinin ilaç, tıbbi malzeme ve gereçlerle bölgeye gelmesi, sabit ve seyyar hastaneler kurması, sedyeciler teşkilatı oluşturarak yaralı askerlerin savaş alanlarından toplanmalarını sağlaması, bu zor şartların iyileşmesini sağlamıştı.

Birleşik Krallık ve İrlanda gazetelerinin uluslararası tıp dergisi *The Lancet*’ten alıntılardıkları haberlerde, Kızılay heyetinin Trablusgarp’taki çalışmalarından övgüyle söz ediliyordu:

“Savaş ilanının hemen ardından Kızılay Cemiyeti, Haydarpaşa Tıp Fakültesi hocalarından Dr. Kerim Sebati Bey’in rehberliğinde işe koyuldu ve bunun sonucunda şimdi bir hastanenin çalışır durumunda olduğu Trablusgarp’ta mükemmel bir iş yapılmakta.” (11)

The Lancet’ten alıntılanan haberde savaşın uzaması nedeniyle Kızılay’ın imkânlarının tükenmekte olduğu ve vatansever Türklere yardım için çağrıda bulunduğu da bildirilirken, Kızılay cemiyetinin yeniden yapılanmasında Osmanlı’nın Paris elçisi Rifat Paşa’nın eşinin büyük katkı sağlamış olduğuna da değiniliyordu.

Le Temps muhabiri J. B. de, gazetesine, Osmanlı cephesinden savaşın yanı sıra Kızılay’ın faaliyetleriyle ilgili de haberler göndermeyi sürdürüyordu:

Türk Cephesinde - Kızılay

Türk Genel Karargahı

Aziziye, 21 Aralık 1911

Kızılhaç’ın Türk muadili olan Kızılay’ın donanımı çok iyi. Başhekim [Adul Kerim Sebati]’nin yönetiminde, doktorlar görevlerini ciddiye alıyor ve yaralılara mümkün olan her tedaviyi yapıyorlar. Ameliyat odası olan bir hastane kurdular ve diktikleri birkaç çadır en büyük hizmeti sağlıyor, çünkü gecelerin soğuğu yoğun. Hastabakıcılar doktorlara destek oluyorlar ve komşu köylerdeki Arapların yardımıyla bir sedyeciler servisi kuruldu. (12)

Haftalık Fransız *L’illustration* gazetesinin, savaşın gidişatı ve Osmanlı karargâhındaki durumla ilgili 6 Ocak 1912’de yayınladığı 2 sayfalık haberde, Kızılay sağlık he-

yetinin başkanı Kerim Sebati Bey bir fotoğrafta elinde tüfekle at üzerinde görülürken, heyetin faaliyetleriyle ilgili şu bilgi veriliyordu:

“Yaralılar dikkate değer bir cesaret sergiliyorlar; hiç şikâyetsiz kendilerini gereken işlemlere teslim ediyorlar. Zaten tedavi açısından eksikleri yok ve bir sağlık hizmeti, Tıp Fakültesi’nde profesör olduğu İstanbul’dan gönderilen Doktor [Kerim Sebati] Bey’in yönetiminde veriliyor”. (13)

“Eşine az rastlanır bir azimle sürdürülen çalışma”

L’*Illustration* gazetesi 03.02.1912 tarihli sayısında ise, “Kızılay Trablusgarp’ta” başlıklı tam sayfa 4 fotoğraflı bir haberde, Kızılay’ın çalışmalarına geniş yer veriliyordu. Haberin metni şöyleydi:

“Fransa-İtalya arasında meydana gelen olaylar nedeniyle son zamanlarda sık sık adı geçen Kızılay (14), Trablusgarp’da bilhassa nankör ve zahmetli bir görev üstlendi. Doktorları ve hastabakıcıları için Türk karargâhına ulaşımın işin en kolay tarafı olmadığı zaten fazlasıyla biliniyor (15); kısıtlı imkânlarla, sıfırdan var ederek cankurtaran ve seyyar hastaneler kurmak zorunda kaldıkları bu zor ülkenin diplerinde, kim bilir hangi maddi engellerle karşı karşıya kalıyor olmalılar? 6 Ocak tarihli L’*Illustration* dergisinde bir fotoğrafı yayınlanan Osmanlı sağlık heyetinin başkanı Doktor Kerim Sebati Bey tarafından, eşine az rastlanır bir azimle sürdürülen çalışmaya daha önce işaret etmiştik. Bugün, Trablusgarp’daki küçük Osmanlı-Arap ordusuna ihtiyacı olan sağlık hizmetini vermek için gerçekleştirilen işlerin somut bir tanıklığını getiren fotoğraflar sunuyoruz. Bunlar bize Osmanlı cephesinden, bizzat Kızılay tarafından, yapılanmasıyla ilgili ayrıntılı bilgilerle birlikte ulaştırıldı.

Kızılay, Avrupa ordularında benimsenmiş yöntemlerden esinlenerek, yaralıların zincirleme aşamalarla ön saflardan arkalara getirilmelerini ve iç kısımlara taşınabilmeyi beklerlerken savaş alanında acil tedavi görmelerini sağlayan kademeli düzeni uyguladı. Artık her taburun savaşta arkasından gelen birkaç sedyeci ve hastabakıcı var. Kızılay’ın bunların dışında ayrıca, 24 sedyesi olan 96 sedyeci, 3 hastabakıcı ve 3 askeri doktordan oluşan 2 bağımsız sedyeci bölüğü bulunuyor. Bu küçük topluluk ihtiyaç olduğunda, örneğin savaş sahasının yayılım alanı gerektirdiğinde, 3 kola ayrılabilirler. Her birinin, ateş hattının yakınındaki uygun bir yerde kurulacak birer çadırları var: yaralılar orada ilk yardım alıyorlar; süratle pansumanları yapıyor ve gerektiğinde acil cerrahi işlem görüyorlar.

Bu 3 sedyeci kolunu oluşturmak için Kızılay yerli halka çağrı yaptı. Acıyı önemsemeyebilen ve ölüm karşısında kayıtsız kalabilen Arapları, misyonları hayat kurtarmak olan kişilerin yardımcıları olarak tahayyül etmek oldukça zor; ve savaşçı nitelikleri, tayin edildikleri onlar için yeni olan bu role, ilkönce şüphesiz az uyumlu görünüyor. Bununla birlikte, ayda 10 frank maaş ve savaş günlerinde 2 frank ikramiye olarak, sedyecilik işine hızla uyum sağladılar. Kızılay’ın üyelerinin yönetiminde, yaralıları toplamayı, onları düzenli şekilde sedyelere yerleştirmeyi öğrendiler; hepsi tek ellerinde bir su bidonu ve içinde en gerekli pansuman malzemeleri bulunan bir torba

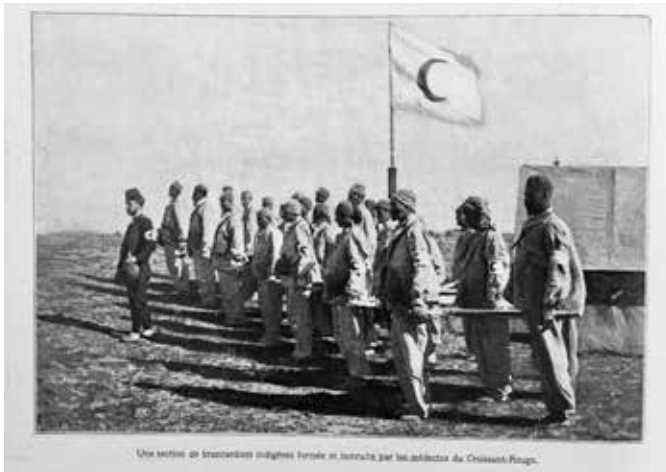
taşıyorlar. Cesaretleri, dayanıklılıkları testten geçti bile: İtalyanların savaş alanında 250 ölü (Kızılay'ın saptadığı rakkam) bıraktıkları Bir-Tobras çatışmasında sedyeciler 15 Türk veya Arap yaralıyı yaklaşık 4 saatlik mesafeye taşıdılar. (16)



Resim 2. Birinci Kızılay sağlık heyetinin başkanı Kerim Sebati Bey Aziziye'de tüfeğiyle at üzerinde. 06.01.1912 tarihli Fransız L'Illustration gazetesi.



Resim 3. Fransız L'Illustration gazetesinin, Kızılay sağlık heyetinin gönderdiği fotoğraf ve bilgilerle yayınlanan, 03.02.1912 sayısında yer alan sayfa.



Resim 3a. Trablusgarp'ta, Kızılay tarafından yerli halk arasından oluşturulan ve eğitilen sedyeciler teşkilatından bir bölük.



Resim 3b. Yaralıları aramaya giden sedyeciler

Doktorluğa ek üstlenilen görev: yabancı basınla ilişkiler

Kızılay'ın, Trablusgarp'taki çalışmalarının ayrıntılı olarak tanıtıldığı bu 03.02.1912 tarihli *L'illustration* gazetesi haberine eşlik eden fotoğraflar, “Kızılay tarafından oluşturulup eğitilmiş yerli halktan sedyecilerin bir bölümü”, “İleri karakol hatları ile Aziziye arasındaki ambulans çadırları”, “Trablusgarp'ın iç kısımlarında atlı bir Kızılay kolu”, “Yaralıları aramaya giden yerel sedyeciler” açıklamalarını taşıyorlardı.

Haberin ilk paragrafında fotoğraflarla ilgili şu cümle dikkat çekiyordu: “Bunlar bize Osmanlı cephesinden bizzat Kızılay tarafından yapılanmasıyla ilgili ayrıntılı bilgilerle birlikte ulaştırıldı.” (17)

Yani Kızılay'ın doktorları işlerinin yanı sıra fotoğraflar da çekmiş ve bilgilerle birlikte bunları Fransız gazetesine ulaştırmışlardı. Teknik açıdan birinci sınıf olan fotoğraflar gazete tarafından da beğenilmiş olmalıydı ki, bazıları sayfanın yarısını kaplayacak büyüklükte olmak üzere geniş yer almışlardı. Aynı gazetenin başka bir sayısında da, “Fizanlı bir gönüllüler kontenjanının Aziziye karargâhına gelişi” başlıklı bir fotoğrafın altında, “Fotoğraf: Dr. Saib Bey” bilgisi dikkat çekiyordu. (18)

Birden fazlası yurt dışında eğitim almış iyi derecede yabancı dil bilen Kızılay doktorlarının, uluslararası ilişkilerin öneminin bilinciyle ve belki şartların ortaya çıkardığı bir gerekliliğin de sonucunda, gönüllü olarak bir tür yabancı basınla ilişkiler görevini de üstlenmiş oldukları anlaşılıyordu.

İçinde buldukları son derece zor şartlara rağmen önem verip üstlendikleri bu ek görev sayesinde, dünyaca ünlü saygın Fransız gazetesi *L'illustration*'da yayımlanan, fotoğraflarını kendilerinin çekip bilgilerini de kendilerinin iletmış oldukları geniş kapsamlı haber; uluslararası hukuk kitaplarına kadar uzanan geniş bir yelpaze içinde çeşitli yayınlarda kaynak gösterilecek ve gerek Kızılay cemiyetinin gerekse de Türkiye'nin olumlu tanıtımında önemli rol oynayacaktı.

Örneğin 1905-1912 yılları arasında Paris'te basılan bir uluslararası kamu hukuku kitabı, savaş hukukunun ele alındığı 3. cildinde, *L'illustration* gazetesinin bu haberini temel alarak Kızılay'ın Trablusgarp Savaşı sırasındaki faaliyetlerine ayrıntılı şekilde

yer veriyor ve hizmetlerinden övgüyle söz ediyordu. Çok zor bir iş üstlenmiş olduğu vurgulanan Kızılay'ın, kısıtlı imkânlarla eksiksiz bir seyyar ve sabit hastaneler hizmeti örgütlediği ifade ediliyordu. Sedyeci olarak yerli halka başvurmasından “ilginç bir yenilik gerçekleştirdi” şeklinde söz edilirken uyguladığı yöntemin ayrıntılarına da veriliyordu. (19)

Yaralı askerlere milliyet gözetmeden tedavi

Osmanlı cephesinde savaşıyan İngiliz Herbert G. Montagu, *Central News* haber ajansı kanalıyla İngiliz gazetelerinde yayınlanan anılarında, Türk doktorların çetin bir çatışmanın ardından önce kendi yaralılarını, ardından da ellerinden geldiği kadar fazla sayıda İtalyan askeri tedavi ettiklerine tanık olduğunu bildiriyordu. (20)

Fransız *L'Illustration* gazetesinde 27.01.1912'de yayınlanan “*Türk tarafındaki esirler*” başlıklı yazıda, biri kolu sargılı 6 İtalyan esirin Garyan'da çekilmiş fotoğrafları yer alırken, rahat şartlarda barındıkları ve gereken bütün tedavileri gördükleri belirtiliyordu. (21)

Aynı gazetede 09.03.1912 tarihinde yayınlanan iki geniş makalede yer alan fotoğraflarda, Garyan'daki askeri hastane; hastanede görevli Türk doktor ve eczacılar Yusuf Ziya, Suphi, Mehmet, Rıfat, Mustafa beyler; İtalyan esirler Giuseppe Comparini, Nicola Corini, Antonio Biffi, Paolo Proserpio ve Beniamino Gargano görülüyorlardı. (22)

Gazetenin Fransız savaş muhabiri, İtalyan esirlere iki büyük çuval dolusu giysi ve erzak getirmişti. Türk komutanlardan büyük yardım görmüş, Nalut ve Garyan arasındaki yolda bunları komutan Neşet Bey'in talimatıyla kendisine verilmiş bir yük devesinin üzerinde taşımıştı. Garyan'a vardığında da komutan Fethi (Okyar) Bey tarafından dostça karşılanmış ve İtalyan esirlerle serbestçe baş başa görüşmesine izin verilmişti.

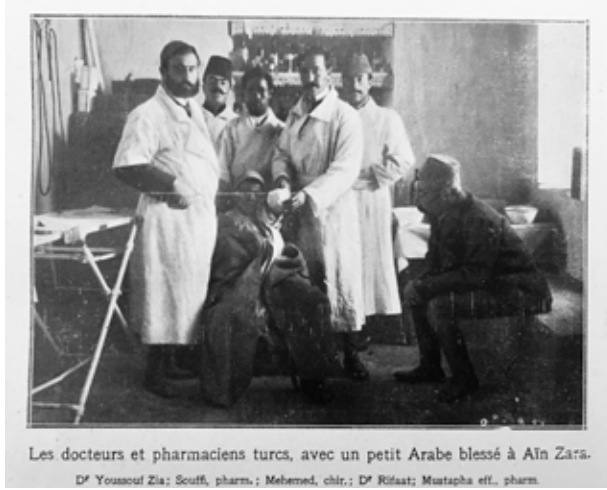
İtalyan askerlere “*Size iyi davranılıyor mu?*” diye sorduğunda, “*Doktorlar bize her türlü tedaviyi sundular ve her türlü özveriye gösterdiler. Esir alındığımız zaman büyük korku duyduk ama Türk subayların ve doktorların görünümü bize çok çabuk güven verdi*” cevabını almıştı. (23)

Ses tonları ve yüz ifadelerinden sakladıkları bir şey olmadığı, olumlu sözlerinde baskıdan kaynaklanabilecek bir abartı bulunmadığı izlenimi edinmişti. Ve belirttiğine göre bu konuda onu asıl temin eden, en az İtalyan askerlerin sözleri kadar, her ikisi de Fransa'da staj yapmış olan doktorlar Yusuf Ziya ve Rıfat beylerin “*gerçekten çok mükemmel şahsiyetleri*” olmuştu. (24)

Savaş alanında kırık koluyla esir düşen ve fotoğrafta ameliyat edilmiş kolu alçıya alınmış görülen onbaşı Gargano'nun, kısıtlı imkanlara karşın doktorlar Rıfat ve Yusuf Ziya beyler tarafından övgüye değer şekilde tedavi edildiği belirtiliyordu. Tifodan iyileşmeye çalışan Milanolu üç İtalyan esir Proserpio, Comparini ve Biffi'nin, gördükleri tedavi hakkında yüksek derecede memnuniyet ifade ettikleri bildirilirken, yatağında

ateşli yatan diğer bir İtalyan esirle aynı koşuğa tedavi gören Türk askerlerin, yere serilmiş döşeklerde olduklarına da işaret edilerek, bu durumun İtalyan donanmasının Kızılay'ın malzeme getirmesini engellemesinden kaynaklandığına dikkat çekiliyordu. (25)

Gazetede, İtalyan esirlerin aileleri için yazdıkları ve yayınlanması ricasıyla yazışları müdürüne gönderdikleri bir de mektup bulunuyordu. Mektupta İtalyan esirler, Türk doktorlardan “*iyi ve mükemmel doktorlar*” diye söz ediyorlardı. (26)



Resim 4. Türk doktor ve eczacılar küçük bir Arap yaralıyla Ayn Zara’da: Dr. Yusuf Ziya, eczacı Suphi (Sufi yazılmış), cerrah Mehmet, Dr. Rifat, eczacı Mustafa.



Resim 5. Garyan’daki hastanede tedavi gören İtalyan esirler Comparini, Corini, Biffi, Proserpio ve Gargano eczacıyla birlikte.

Fransız Manouba gemisinde İtalyanlar tarafından esir alınan Kızılay heyeti

Kızılay'ın bölgeye göndermiş olduğu ilk sağlık heyeti, beraberinde getirdiği ilaç, malzeme ve gereçlerle acilen ihtiyaç duyulan yapılanmayı kurarak savaşılan askerlerin sağlık şartlarında büyük iyileşme sağlamıştı.

Fakat ihtiyaç öylesine büyüktü ki, Kerim Sebati Bey'in talebi üzerine eksikler tamamlanıp yeni şubeler açılabilmesi için, Kızılay tarafından Dr. Emin Bey başkanlığında 29 kişilik diğer bir sağlık heyeti bölgeye gönderildi. Bazı üyelerin Paris'ten sıhhi malzeme ve gereçleri temin etmelerinin ardından Marsilya'da bir araya gelen heyet üyeleri, 17.01.1912'de Tunus'a gitmek üzere Fransız Manouba gemisine bindiler. (27)

Aciliyetle beklenen heyet, yolda hesapta olmayan büyük bir aksilikle karşılaşacaktı: İtalyanlar gemiyi, yolunu keserek durdurup Sardinya adasına götürecekti ve Kızılay heyetini, sağlık personeli kisvesi altında kaçak şekilde Trablusgarp'a ulaşmaya çalışsan askerler oldukları iddiasıyla esir alacaktı.

Geminin Fransız kaptanı Coste'un ifadesine göre, olay 18 Ocak 1912 günü şöyle gelişmişti:

3.450 tonluk Fransız yolcu ve posta gemisi Manouba, Marsilya'dan aldığı aralarında 29 kişilik Kızılay heyetinin de bulunduğu 99 yolcusu ve 450 tonluk ticari yükü, Sardinya'nın San Pietro adası açıklarında seyretmekteyken, çevresi aniden İtalyan kruvazörü Agordat ve torpido hücum botları tarafından sarılarak yolu kesildi. İtalyan kruvazörün kuru sıkı top atışıyla durdurulan gemiye çıkan İtalyan komutan, Osmanlı uyruklu yolcuların kendisine teslim edilmesini istedi. Kaptanın, yolcuların Fransız bayrağının koruması altında olduklarını belirterek bu talimata uymaması üzerine Manouba, savaş gemileri eşliğinde Sardinya adasının güneyindeki Cagliari şehrine götürüldü. Yolculuk sırasında gemi, askerler tarafından sintinesine kadar arandı. Kızılay heyetini teslim etmeyi kesin dille reddetmiş olan Fransız kaptan, ertesi gün Cagliari'de bu inadını kırarak ve 29 Türk yolcu, durumu kuvvetle protesto eden Fransız yolcuların nidaları arasında gemiden indirilerek İtalyanlara teslim edilecekti. (28)

“Osmanlı cephesine uçak götürüyor” iddiasıyla durdurulan diğer Fransız gemisi Carthage

Manouba, o hafta İtalyanlar tarafından “*Osmanlı cephesine kaçak asker/malzeme taşıyor*” iddiasıyla durdurularak Cagliari'ye götürülen ilk Fransız gemisi değildi. İki gün önce, Fransız gemisi Carthage da 150 kişilik mürettebatı ve 175 yolcusuyla Marsilya'dan Tunus'a gitmekteyken, aynı şekilde İtalyan Agordat kruvazörü tarafından yolu kesilerek durdurulmuştu. Güverteye çıkan subaylar geminin Trablusgarp'taki Osmanlı ordusuna kaçak bir uçak taşıdığını iddia ediyor, bunun ya teslim ya da imha edilmesini istiyorlardı. Oysa gemideki uçak Fransız havacı Emile Duval'e aitti ve bir havacılık toplantısı için Tunus'a taşınmaktaydı. Açıklamalardan tatmin olmayan İtalyanların Cagliari limanına götürdükleri Carthage, 2 gün sonra Manouba da içindeki Kızılay heyetiyle birlikte savaş gemileri eşliğinde aynı yere getirildiği sırada, hâlâ limanda bekletilmekteydi. (29)

Carthage gemisi, uçağın havacı Duval'e ait olup Osmanlı cephesiyle ilgisi bulunmadığının kanıtlanması; Manouba gemisi de Türk yolcuların İtalyan makamlarına teslim edilmelerinin ardından, serbest kalarak Cagliari'den ayrılmış ve yollarına devam etmişlerdi.

Fakat Fransız kamuoyu ayaktaydı. Arka arkaya iki Fransız gemisinin benzer suçlamalarla yollarından alıkoyulmuş olmaları Fransa'nın milli onuruna bir saldırı olarak algılanmıştı. Özellikle Manouba gemisi ve İtalyanlar tarafından esir alınan Türk yolcular üzerinde duruluyordu. Bu yapılanın, 1907 La Haye sözleşmesinin "*el koyulan her tür gemideki din, sağlık ve yardım personeli dokunulmazdır ve savaş esiri alınmaz*" şeklindeki 10. maddesi de dahil olmak üzere, bütün uluslararası yasalara ve sözleşmelere aykırı olduğu belirtiliyordu. (30) Fransız kaptan ve dolayısıyla Fransa da, Türk yolcuları İtalyanlara teslim etmekle yasal açıdan hassas bir konuma düşmüş oluyorlardı.

Basın olayı sorguluyor: "Milli onurumuz, Fransa'nın itibarı söz konusu"

Konu, Fransız gazetelerinin manşetlerinden inmiyordu. Haberlerde İtalya kadar Fransız hükümeti de eleştiriliyor ve Türk yolcuların derhal Fransa'ya iade edilmeleri isteniyordu.

L'illustration: "Bu olaylar, öğrenilir öğrenmez ülkemizde hatırı sayılır bir heyecana neden oldu. Kamuoyu bunda bayrağımıza ve milli gururumuza bir saldırı gördü". (31)

Le Figaro: "Söz konusu mesele son derece vahimdir. Kendilerini bir Fransız şirketine, gemisine emanet etmiş yabancılar; bayrağımızın himayesinde kendilerini emniyette sanıyorlardı. Olayların ortaya koyduğu gibi, maalesef hiç te öyle değillerdi. Neredeyse hemen teslim edilmeleri için düşmanın onları talep etmesi yetti. Bizler için bu kadar üzücü olan bir şey nasıl meydana gelebildi?" (32)

Le Journal: "Milli onurumuz, Fransa'nın itibarı söz konusu". (33)

La Libre Parole: "İtalya bize özür borçlu. Bunu talep etmeyen hükümet halk nezdinde itibarını kaybederek 24 saat içinde süprülür gider ve ister istemez milli görüşe uyan meclis üyeleri gereğini yerine getirirler". (34)

L'Autorité: "Hükümet durumu değerlendirecek; ama unutmazın, Fransa da durumu değerlendirecek ve halk mitingleri gerekli hale gelecek olursa, görüşünü en yüksek sesle ifade edecektir". (35)

Bazı gazeteler, gerek gemi İtalyanlar tarafından durdurularak Kızılay heyetinin teslim edilmesi istendiğinde, gerek heyet Cagliari'de gemiden indirilerek İtalyanlara teslim edildiğinde, Fransız yolcuların durumu protesto ederek hep bir ağızdan milli marşları La Marseillaise'i söylediklerini yazıyorlardı. (36)

Fransız basını, kamuoyunda büyük rahatsızlık yaratan olayı her yönüyle inceleyerek aydınlatmaya çalışıyordu.

Le Temps gazetesinin Roma ve İstanbul'a iki özel muhabir göndererek başlattığı araştırmaya göre, İtalya şu iddiada bulunuyordu: Kızılay heyeti Marsilya'da Manouba gemisine binmeden önce silah ve mühimmat satın almıştı. İtalya'nın bu durumu bildirmesi üzerine Fransa Tunus'ta denetimlerin yapılacağı, asker olduklarının ortaya çıkması halinde sınırdan geçirilmeyecekleri teminatını vermişti. Fakat Manouba gemisi bu teminattan önce Marsilya'dan ayrılmış bulunduğundan gelişmelerin önüne geçilememiş ve olay meydana gelmişti.

Olayı İstanbul'da araştıran *Le Temps* muhabiriyse, gazetesine, "*Pera, 21 Ocak*" tarihli haberinde özetle şu bilgiyi ulaştırıyordu: Fransa'dan, 29 Kızılay üyesinin Tunus'tan geçmeleri için daha önceki Kızılay heyeti için yapılanla aynı tür bir resmi başvuruya izin alınmış ve belgeler iletilmişti. İsim listesinin yanı sıra, bütün heyet üyelerinin fotoğrafı kimlikleri ve görevleriyle ilgili Kızılay tarafından verilmiş tasdiknameleri bulunuyordu. Bazılarının üzerinde kişisel güvenlik amacıyla Browning tabancalar vardı, bunun dışında silah ve mühimmat taşımaları söz konusu değildi. (37)

Le Temps kendi görüşünü, "*Türk yolcular hem Fransız bayrağının hem de uluslararası anlaşmaların koruması altındaydı. Yasalara aykırı olarak savaş esiri konumundalar*" şeklinde açıklıyordu. Başka gazetelerin haberlerine de yer verirken Fransız *L'Autorité* gazetesinin, "*Bayrağımızın himayesine güvenmiş, kurallara uygun şekilde seyahat etmekte olan yabancıların İtalyanlar tarafından savaş esiri alınmaları kabul edilemez*", İngiliz *Daily Express* gazetesinin "*İtalya'nın davranışı korsanlık değilse provokasyondur*" şeklindeki görüşlerini de aktarıyordu. (38)

L'Humanité gazetesinde baş sayfadan yayımlanan "*İtalya'nın asabiyetinin nedenleri*" başlıklı makale, özetle şöyleydi: Savaş uzadıkça İtalya sinirleniyor ve ne yapacağını bilemiyordu. Zira denizde tam hâkimiyete, asker sayısı ve silahlar açısından ezici üstünlüğe sahip olmasına karşın 3 aydır süren savaşta ilk günlerdekinden fazla ilerleme kaydedememişti. Bu durum ona serinkanlılığını kaybettirerek yanlış işler yaptırıyordu. Makalede, söz konusu meselenin sadece Türkiye'nin değil çığnemiş adaletin ve hukukun meselesi olduğu da vurgulanıyordu. (39)

Pek çok diğer yayın organı gibi konuyu ek ve son saat baskıları yaparak izleyen *L'Illustration* gazetesi de birkaç gün sonra aynı kanaati bildirerek, Trablusgarp'ı işgal etmede karşılaştığı zorlukların İtalya'yı asabileştirerek, Fransa gibi tarafsız ülkelerle bile sürtüşmeye müsait hale getirdiği görüşünü ileri sürüyordu. (40)

Bu arada Osmanlı hükümeti bütün elçilikleri kanalıyla olayı protesto ederken, Uluslararası Kızıllaç Komitesi Başkanı Gustave Ador da, İstanbul'dan Kızıllaç Başkanı Talat Bey tarafından kendisine gönderilen mektubu, İtalyan Kızıllaç Başkanı Kont Taverna'ya iletmış ve İtalya hükümeti üzerindeki bütün nüfuzunu kullanarak, Cenevre Sözleşmesi'nin yardım kurumlarının sağlık personeliyle ilgili koruma ilkelelerinin uygulanmasını sağlamasını istemişti. (41)

Türk yolcuların İtalyanlara teslim edilmeleri talimatını kim vermişti? Basın önemle bu konu üzerinde duruyordu.

Manouba gemisinin kaptanı Coste, yolcuları Fransa elçiliği maslahatgüzaranından gelen talimat üzerine teslim etmek zorunda kaldığını ifade ederken, Fransa hükümeti böyle bir talimat verilmediğini, aksine yolcuların teslim edilmemesinin bildirildiğini beyan ediyordu. (42)



Resim 6. İçinde 29 kişilik Kızılay sağlık heyeti bulunan Fransız Manouba gemisinin, İtalyanlardan tarafından durdurulması haberini ilk sayfadan veren, 20.01.1912 tarihli Fransız *Le Petit Parisien* gazetesi.



Resim 7. Manouba gemisi, türk yolcularını, kaçak asker olduklarını iddia eden İtalyanlara teslim ettikten sonra 20.01.1912 günü Tunus'ta limana yanaşırken.Fransa Meclisi'nde gergin toplantı

Bu soru cevabını, 22.01.1912'deki meclis toplantısında Dışişleri Bakanı ve yeni Başbakan Raymond Poincaré'nin, kürsüde yaptığı konuşmada bulacaktı. *Le Matin* gazetesinin haberine göre, (43) bazı milletvekillerinin sert sorularıyla son derece gergin başlamasına karşın coşkulu bir fikirbirliğiyle sonuçlanan toplantıda Poincaré, şu açıklamayı yapmıştı:

Başbakan, haberi alır almaz Fransa'nın Roma elçiliğine ve Cagliari'deki konsolosluğuna telgraf çekerek, Osmanlı büyükelçiliğinden ve geminin sahibi Compagnie Mixte şirketinden alınan bilgilere göre, yolcuların kesinlikle Kızılay mensubu ve bu sıfatla dokunulmazlık sahibi olduklarını teyit etmişti. Fakat anlayamadığı bir nedenle her iki telgraf da yerlerine deşifre edilemez şekilde ulaşmış ve tekrar gönderilmeleri istenmişti. Bu sırada İtalyan hükümeti, Fransa'nın Roma maslahatgüzarını, Türk yolcuların sağlık personeli değil subay oldukları ve bu sıfatlarıyla Londra Sözleşmesi'nin "*savaştaki bir ülkenin ordusuna mensup kişilerin tarafsız bir ülkenin gemisinde bulunmaları halinde savaş esiri alınabilecekleri*" ile ilgili 47. maddesi uyarınca kendilerine teslim edilmeleri gerektiği konusunda ikna etmişti. Maslahatgüzar da olayın büyüyerek vahim sonuçlar doğurmadan çözümlenmesi için Cagliari'deki konsolos yardımcısına Londra Sözleşmesi'nin 47. maddesine uymasını bildirmiş ve Türkler kaptan tarafından teslim edilmişti.

Başbakan burada önemli bir noktaya dikkat çekiyordu: oysa İtalyanların dayanmak istedikleri Londra Sözleşmesi henüz yürürlüğe girmemişti ve geçersizdi, diğer yandan yolcular asker değil sağlık personeliydi.

Poincaré, İtalya'ya karşı alınacak tavrı şöyle açıklıyordu:

Belgelerin ortaya koyduğu gerçeğin tersi kanıtlanana kadar, İtalyanların hukuka aykırı bu davranışı bir suistimaldi ve kabul edilemezdi. Yolcuların kimlik ve niteliklerinin doğrulanmasının Fransa'ya ait olması gerekiyordu. İtalya derhal Türk yolcuları Fransa'ya iade edecekti ve gereken denetlemeler Fransa tarafından yapılacaktı. Fransa ile İtalya arasında başgöstermiş olan krizin yasal açıdan çözümüne ancak bu aşamadan sonra adım atılabilirdi.

Başbakan sözlerini, "*Önce Türk yolcular iade edilecek*" diye bitirmişti ve bu koşul coşkulu bir onayla karşılanmıştı. *Le Matin* gazetesine göre, "*meclisteki bu toplantı öylesine güçlü millî duyguları harekete geçirmişti ki, üyelerin kendilerine gelebilme-leri için oturuma bir süre ara verilmek zorunda kalınmıştı*". (44)

Fransa toplantının ardından, İtalya'nın La Haye mahkemesine gidilmesi önerisine karşılık bu kararını açıklıyor ve önce Türk yolcuların Fransa'ya iade edilmesini şart koşarak, ardından La Haye'e gidilebileceğini bildiriyordu. (45)

Savaşa kadar gidebilecek anlaşmazlık

Böylece Fransa ile İtalya arasında bir restleşme ve hukuk savaşı başlamıştı.

Fransa adımlarını çok güçlü bir hukuk adamının danışmanlığında atıyordu. Fransa Dışişleri Bakanlığı hukuk müşaviri olan bu kişi, uluslararası hukuk konusunda dönemin en önemli uzmanlarından, 1907 Nobel Barış Ödülü sahibi hukuk profesörü Louis Renault (46) idi ve İtalya'ya verilen talimat da onun tarafından hazırlanmıştı.

Basın, Türk yolcuların Fransa'ya iade edilmeleri şartını İtalya'nın kabul etmemesi durumunda, konunun çözümsüzlüğe sürüklenebileceğine dikkat çekip ihtimalleri gözden geçiriyordu.

L'Humanité gazetesi, Türk yolcuların savaş esiri alınmalarıyla İtalya ile Fransa arasında başgösteren anlaşmazlığın, savaşa kadar bile gidebileceği uyarısında bulunarak tarafları sağduyuya davet ediyordu. (47)

Le Temps gazetesinin Londra muhabirinin bildirdiğine göre, İtalyanların davranışı İngiltere'de de çok olağandışı bulunmuş; 1861'de iki İngiliz diplomatın yolculuk ettikleri İngiliz posta gemisi Trent'in, Amerikan San Jacinto gemisi tarafından durdurularak, diplomatların esir alınmaları şeklinde gelişen ve İngiltere ile ABD'yi savaşın eşişine getiren olayla benzerlik kurulmasına yol açmıştı. (48)

Nitekim Birleşik Krallık basını durumun ciddiyetine dikkat çekerken, Fransız basınıyla birlikte şu iddiaya yer veriyordu: Bir Fransız filosu, İtalya'nın Fransa'nın talimatına uymaması halinde İtalya kıyılarına doğru açılmak üzere talimat almıştı. (49)

Kızılay heyetine hem İtalya hem Fransa tarafından iki kez tıp sınavı

26.01.1912 akşamı İtalya'nın Fransa'nın şartlarını kabul ettiğini açıklamasıyla nihayet gergin bekleyiş sona eriyordu. İmzalanan sözleşmede, Türk yolcuların "*status quo ante*", yani İtalyanlar tarafından savaş esiri alınmalarından önceki durumlarında Fransa'ya iade edilecekleri belirtiliyordu. Bu da İtalyanların, Türk yolcularla ilgili yapmış oldukları denetimlerin yok sayılarak gereken tüm incelemelerin yeni baştan Fransızlar tarafından yapılacağı anlamına geliyordu. (50)

Kızılay heyeti Cagliari'de, üyeleri arasında İtalyan üniversitelerinden tıp profesörleri de bulunan özel bir komisyon tarafından denetimden geçirilmişti. Belgeleri tamam bulunmuştu. Heyet, başkan Emin Bey'in üzerindeki 1 milyon 100 bin franklık Sfax Bankası çekinin sıhhi malzeme ve gereç alımıyla, karavanların masrafına ait olduğunu bildirmişti. Gerçekten sağlık heyeti olup olmadıklarının anlaşılmasına yönelik bir tıp sınavı da yapılmış ve sonuç "*Aralarında birçok doktor ve hastabakıcı bulunmakla birlikte heyetteki birkaç kişinin Türk ordusuna mensup subaylar oldukları şüphesi de mevcut*" şeklinde açıklanmıştı. (51)

Fransa ve İtalya arasında imzalanan sözleşmenin "*status quo ante*" şartı uyarınca, Kızılay sağlık heyetinin üyeleri Fransızlara iade edilmelerinin ardından, İtalyanlardan sonra bu kez de Fransızlar tarafından ikinci kez denetim ve tıp sınavına tabi tutulacaklardı.

Karantina bayrakları çekilen Fransız adasında sıkı denetim

Fransız gemisi Saint-Augustin, Sardinya adasının Cagliari limanındaki Kızılay heyetini 28.01.1912 sabahı İtalyan yetkililerden teslim aldı ve 29.01.1912 akşamı Marsilya açıklarındaki Frioul adasına götürdü. Güçlü rüzgar nedeniyle zor bir denizde yapılan yolculuk biraz uzun sürdü. Transatlantik kıyıya yanaşamadığından, içinde son dakikada izin almayı başarmış olan Osmanlı'nın Marsilya konsolosu da bulunan bir römorkör, gemiye yanaşıp 29 Türk'ü alarak karaya çıkarttı. Dört bir yanına karantina bayrakları çekilmiş olan Frioul adasında, üzerinde de karantina bayrağı dalgalanan bir binaya alınan heyet kimseyle görüştürülmüyordu. İncelemeyi yapmak üzere oluştu-

rumuş özel komisyonun üyeleri, Kızılay heyetinden önce adaya gelmiş bekliyordular. Denetimler ertesi sabah başlayacaktı. (52)

Komisyonunda yer alan tanınmış şahsiyetler, Fransa'nın konuya verdiği önemi gösteriyorlardı. Komisyon başkanı, Fransız Güvenlik Teşkilatı'nın başkanı Célestin Hennion'du. Tıp sınavını askeri tıp mensuplarının yetiştirdiği Val-de-Grâce profesörü ve Fransa ordusunun doktoru binbaşı Simonin yapacaktı. (53)

30.01.1912 sabahı 09.00'da başlayarak bütün gün süren denetimler ve tıp sınavı, ertesi gün öğleden sonra 15.00'te sona erdi.

Heyet başkanı Doktor Emin Bey'den tetanoz konusunda bildiklerini anlatması istenmiş ve gazetelerin belirttiklerine göre bu "*parlak bir şekilde*" yerine getirilmişti. Diğer doktorlar da sözlü sınavlara tabi tutulmuşlardı. Hazırda hasta olmadığı için sınav teorik şekilde yapılmaktayken, hastabakıcı Ziya'nın aniden hastalanması bu eksikliği gidermiş, Emin Bey kendisine başarıyla kızamık teşhisi koymuştu. Hastabakıcılardan da yapılan sınavda arkadaşlarının üzerinde omuz çıkığı, bacak kırığı, yara absesi tedavi etmeleri istenmiş, bandaj ve pansuman yaptırılmış, bilgileri uygulamalı olarak denetlenmişti. (54)

Sonuç açıklanana kadar heyet, 6 güvenlik müfettişinin denetimindeydi.

Komisyon başkanının raporunu inceleyen Fransa Başbakanı Poincaré, 01.02.1912 akşamı sonucu açıklıyordu: "*Heyettekiler sağlık personeli*".

Bununla birlikte heyetten iki kişi yollarına devam edemeyeceklerdi. Hastabakıcı Ziya kızamık olduğu için yolculuk yapması sakıncalı bulunarak tedaviye alınmıştı. Diğer kişi, İtalyanların üzerinde şüpheli belgeler bulduklarını ileri sürdükleri hastabakıcı Basri idi. Aslında bu hastabakıcının, İstanbul'dan ayrılırken bir yakınından, Trablusgarp'ta savaşmakta olan bir subaya vermek üzere bir mektup ve bir topografya kitabı aldığı, üzerinde bulunanların bunlar olduğu anlaşılmıştı, sınavı da başarıyla geçmişti. Fakat Fransız yetkililer, İtalyanlarla bir tartışmaya girmemeyi tercih ettiklerinden bu "*iyi niyetli ama tedbirsiz*" hastabakıcı hakkında sınır dışı kararı almışlardı. Bilgiyi *Le Matin* muhabirine, Osmanlı'nın Marsilya konsolosu vermişti ve muhabirin izlenimine göre bu durumun büyük bir sorun yaratmadığı anlaşılıyordu. (55)

Serbest kalan 27 kişilik Kızılay heyeti, iki haftadan fazla zaman kaybetmiş olarak 02.02.1912'de Ville-de-Tunis gemisiyle Frioul adasından ayrılarak, aciliyetle bekledikleri Osmanlı cephesine doğru Tunus üzerinden yollarına devam etmişlerdi. (56)



Resim 8. Kızılay heyetinin sıkı denetim altında sınavdan geçtiği Fransa'nın Frioul Adası'ndaki karantina bayraklı bina.



Resim 9. Serbest kalan Kızılay heyeti 31.01.1912'de başkanları Dr. Emin Bey'le birlikte Frioul adasında.

Doktor Emin Bey'in Fransız gazetelerine konu olan "insanlık örneği" davranışı

Kızılay heyetinin saygın üyeleri, kaçak subaylar oldukları iddiasıyla mesleki bilgi ve mertebeleri hiçe sayılarak, savaş esiri alınıp son derece can sıkıcı şartlara göğüs germek ve sınavlardan geçmek zorunda kalırlarken, Trablusgarp'ta büyük ihtiyaç duyulan ilaç, gereç ve malzemeler de İtalyanların çıkardığı bu engel sonucunda haftalar-dır yerlerine ulaşamamıştı.

Bununla birlikte heyet, serbest kalıp Ville-de-Tunis gemisiyle yollarına devam ederken, Trablusgarp'ta savaşmakta olan İtalyan eşine gitmek üzere aynı gemide yolculuk eden bir İtalyan kadına karşı davranışları da takdirle Fransa basınına konu olmuştu.

Basının *Le Petit Marseillais* gazetesinden naklen birinci sayfadan verdiği bu haber "İnsanlık" başlığını taşıyordu ve şöyleydi:

“Savaş ve zulüm insanlığı engellemiyor.

Le Petit Marseillais bunu kanıtlamaya yardımcı olabilecek ilginç ve dokunaklı bir olay anlatıyor.

2 Şubat'ta, *Compagnie Transatlantique*'e ait olan ve kaptan Porre tarafından kumanda edilen *Ville-de-Tunis* gemisi, *Frioul*'dan Türk heyetinin üyelerini aldıktan sonra, *San Pietro* ve *Bizerte* yönünde seyretmekteydi.

Akşam güçlü bir güney-batı rüzgarının etkisiyle deniz çok sert hale geldi ve gemi, mükemmel niteliklere sahip olmasına karşın, şiddetli şekilde sallanmaktaydı.

Saat 6'ya doğru, bebek emzirmekte olan güverte yolcusu bir kadın, heyet başkanı *Emin Bey*'in dikkatini çekti.

Anne sıkıntı çekiyordu; *Doktor Emin Bey* bunu anlamakta zorlanmadı. Ona yaklaştı ve şöyle dedi:

- Deniz sizi yoruyor; nazik bayan; belki yola çıktığınızdan beri yemek mi yemediniz?

Zavallı kadın İtalyanca doğrularak cevap verdi ve bu dil Osmanlı heyetinin başkanına yabancı olmaktan uzaktı. Kadından bir süre ayrıldı, arkadaşlarıyla görüştü ve sonra belirli miktar bir parayla kaptana giderek ona şöyle dedi:

- Kötü hava şartları nedeniyle arkadaşlarım ve ben sıkıntı çekmekte olan ve bakıma ihtiyacı bulunan bir güverte yolcusunu ikinci sınıfa geçirmeye karar verdik. İşte fark ücreti.”

Bu sözler üzerine kaptan “Ama o bir İtalyan ve kocasının yanına gitmek üzere Tunus'a yolculuk etmekte” deyince *Emin Bey* nezaketle şu cevabı verdi:

“Bu ayrıntıyı bilmiyor değilim, ama arkadaşlarım ve ben şu anda bir insanlık görevi yerine getiriyoruz ve bildiğiniz gibi, insanlığın sınırları yoktur.” (57)

La Haye mahkemesinin kararı

Fransa ve İtalya'nın Carthage ve Manouba gemileriyle ilgili 06.03.1912'de başvurdukları La Haye Mahkemesi, iki konuyu yaklaşık bir yıl sonra, 31.03.1913'te görüşmeye başladı ve 06.05.1913'te karara bağladı.

Carthage gemisi olayında İtalya kusurlu bulunup Fransa'ya 160.000 Frank tazminat ödemeye mahkûm edildi. (58)

Manouba gemisi olayı ise geminin durdurulması, Cagliari'ye götürülmesi ve geçici el koyulması, 29 Türk yolcunun tutuklanmalarından oluşan birbirlerinden bağımsız üç ayrı aşamada ele alınırken, ilk aşamayla ilgili olarak kusurlu bulunan İtalya, geminin Cagliari'de kalışı süresince yaptığı masrafları düşükten sonra Fransa'ya 4.000 Frank ödemeye mahkûm edildi. Diğer iki aşama konusundaysa genel ve özel şartlar çerçevesinde kusurlu bulunmadı. (59)

* Gazeteci-yazar. Müderris (Ord. Prof.) Dr. Kerim Sebati Gürgün'ün torunu.

Notlar

1. *The Graphic*, 09.12.1912. (“Personalities of the Moment” sayfası).
2. *Le Temps*, 31.12.1911
3. ibid
- Kızılay yardım sağlık heyeti ilk iki günde 300 kadar yaralı tedavi etmiş ve ameliyatlar yapmıştı: *Hilal-i Ahmer ve Trablusgarp Savaşı*. Seçil Akgün, Murat Uluğtekin. Ankara Üniversitesi, Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi. Ankara, 1992. s. 28; *Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a*. Seçil Karal Akgün, Murat Uluğtekin. Ankara, 2002. s. 61; *Padişahın himayesinde Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*. Hazırlayanlar: Ahmet Zeki İzgöer, Ramazan Tuğ. Ankara, Türk Kızılay Yayınları 2013. s. 77.
4. *Padişahın himayesinde Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*. s. 76
5. “*A British Officer in Tripoli. I: Impressions and experiences*”, *Northern Whig*, 12.01.1912, *Yorkshire Post and Leeds Intelligencer*, 12.01.1912.
6. ibid; “*A British Officer in Tripoli. II: Facts about the early fighting*”, *Northern Whig*, 13.01.1912, *Yorkshire Post and Leeds Intelligencer*, 13.01.1912.
7. *Bedfordshire Mercury*, 12.01.1912; “*A British Officer in Tripoli*”. III: *The Atrocities in the Oasis*”, *Northern Whig*, 15.01.1912, *Yorkshire Post and Leeds Intelligencer*, 15.01.1912 ; “*A British Officer in Tripoli*”. IV: *How the Women and Wounded were fired on*”, *Northern Whig*, 16.01.1912, *Yorkshire Post and Leeds Intelligencer*, 16.01.1912
8. *Pall Mall Gazette*, 03.01.1912
9. “*A British Officer in Tripoli. IV*”
10. ibid
11. *Manchester Courier and Lancashire General Advertiser*, 29.12.1911; *Dublin Daily Express*, 02.01.1912
12. *Le Temps*, 09.01.1912; *La Lanterne*, 10.01.1912
13. *L'Illustration*, 06.01.1912, no. 3593
- 14-15. İtalyanların, bölgeye kaçak ulaşmaya çalışan asker oldukları iddiasıyla Kızılay'ın doktor ve hastabakıcılarına, Fransız gemilerindeki yolculukları sırasında çıkarttıkları engeller kastedilmekte.
16. *L'Illustration*, 03.02.1912, no. 3597
17. ibid
18. *L'Illustration*, 20.01.1912, no. 3595
19. *Traité de Droit Public International. Troisième Partie. Le Droit de la Guerre. Tome Premier de la 3ème Partie. Le Droit commun de la Guerre. La Guerre terrestre*. A. Mérignhac. Paris, Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1912. s. 227
20. “*A British Officer in Tripoli. V: Some Conclusions Concerning the Campaign*”, *Northern Whig*, 17.01.1912, *Yorkshire Post and Leeds Intelligencer*, 17.01.1912
21. *L'Illustration*, 27.01.1912, no. 3596
22. *L'Illustration*, 09.03.1912, no. 3602
23. ibid
24. ibid
25. ibid
26. ibid

27. *Padişahın himayesinde Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*. s. 78
28. *Le Temps*, 21.01.1912; *La Lanterne*, 26.01.1912; *Le Matin*, 20.01.1912
29. *L'Illustration*, 27.01.1912, no. 3596; *L'Illustration*, 03.02.1912, no. 3597
30. *Le Temps*, 21.01.1912; *Le Figaro*, 21.01.1912; *Le Journal*, 20.01.1912
31. *L'Illustration*, 06.01.1912, no. 3593
32. *Le Figaro*, 21.01.1912
33. *Le Journal*, 20.01.1912
34. *Le Figaro*, 21.01.1912
35. *Le Figaro*, 20.01.1912
36. *L'Illustration*, 06.01.1912, no. 3593; *L'Illustration*, 27.01.1912, no. 3596; *Le XIXe Siecle*, 26.01.1912
37. *Le Temps*, 22.01.1912
38. ibid
39. *L'Humanité*, 23.01.1912
40. *L'Illustration*, 27.01.1912, no. 3596
41. *Bulletin International des Sociétés de la Croix-Rouge*. Avril 1912, Tome XLIII, No. 170. Cenevre, 1912
42. *Le Temps*, 22.01.1912
43. *Le Matin*, 23.01.1912
44. ibid
45. *L'Humanité*, 23.01.1912
46. 1907 Nobel Barış Ödlü Fransız hukukçu Louis Renault ve İtalyan gazeteci Ernesto Teodoro Moneta'ya verilmişti.
47. *L'Humanité*, 22.01.1912
48. *Le Temps*, 21.01.1912
49. *Yorkshire Evening Post*, 22.01.1912; *Derby Daily Telegraph*, 22.01.1912; *Pall Mall Gazette*, 22.01.1912
50. *Le Journal*, 27.01.1912
51. *Le XIXe Siècle*, 27.01.1912; *Le Temps*, 25.01.1912
52. *Le Matin*, 30.01.1912 ve 31.01.1912; *Le XIXe Siècle*, 31.01.1912; *Le Journal*, 30.01.1912; *L'Illustration*, 03.02.1912
53. *Le Journal*, 30.01.1912; *Le Matin*, 31.01.1912; *Le Matin*, 02.02.1912
54. *Le Matin*, 31.01.1912; *L'Illustration*, 03.02.1912
55. *Le Matin*, 03.02.1912
56. ibid
57. *L'Aurore*, 13.02.1912
58. *Recueil des sentences arbitrales, Affaire du Carthage (France, Italie)*, 6 May 1913.
http://legal.un.org/riaa/cases/vol_XI/449-461.pdf
59. *Recueil des sentences arbitrales, Affaire du Manouba (France, Italie)*, 6 May 1913.
http://legal.un.org/riaa/cases/vol_XI/463-479.pdf

KERİM SEBATİ BEY VE NÖROŞİRÜRJİ

KERİM SEBATİ BEY AND NEUROSURGERY

Sait Naderi*

*Prof. Dr., Sağlık Bilimleri Üniversitesi Ümraniye Eğitim ve Araştırma Hastanesi
Beyin Cerrahisi Kliniği

Abstract

Kerim Sebati Bey was graduated from Military School of Istanbulin 1894. He worked with professor von Bergmann in Germany between 1891 and 1897, and learned not only general surgery techniques, but also neurosurgery techniques. He had applied these techniques during his carrier in the Department of Surgery of Darülfünun School of Medicine between 1909 and 1933. In this study neurosurgery related applications of Kerim Sebati were reviewed.

Keywords: Kerim Sebati, Neurosurgery, History of medicine

Özet

Askeri Tıbbiye'den 1894 yılında mezun olan Kerim Sebati Bey daha sonra Almanya'ya giderek Profesör von Bergmann'ın yanında çalışır (1891-1897). Almanya'da kaldığı sürede genel cerrahi nosyonlarının yanı sıra nöroşirürjinin temel tekniklerini de öğrenir ve dönüşünden sonra bu teknikleri Darülfünun'da uygular. Bu çalışmada 1909-1933 arasında Darülfünun Tıp Fakültesi'nde cerrahi kliniği hocalığı yapan Kerim Sebati Bey'in nöroşirürji uygulamaları gözden geçirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kerim Sebati, Nöroşirürji, Tıp Tarihi

20. yüzyılın başında Darülfünun Tıp Fakültesi'nde genel cerrah olarak hizmet yapan Kerim Sebati Bey (**Resim 1**), iyi derece ile 1894 yılında Tıbbiyeden mezun olduktan sonra, diğer genç hekimlerle birlikte 1891 yılında yurt dışına gönderilir (6-12). Kerim Sebati'nin maceralı hayatında nöroşirürji uygulamaları çok az bir yer tutsa da Almanya'daki çalışmaları sırasında tesadüfen nöroşirürji uygulamalarını görmesi,

onun bu alandaki çalışmalarına yol açar. Kerim Sebati Bey'in az bilinen bu yönünü anlamak için 19. Yüzyıl Osmanlı-Almanya ilişkilerini ve Almanya'daki çalışma ortamını gözden geçirmek gerekir.

19. Yüzyıl Sonunda Osmanlı Tıp Ortamı

19. yüzyıl sonunda Almanya, Fransa ve Avusturya'da birçok yerde tıpta uzmanlık merkezleri açılırken, Osmanlı'da uzman hekim açığı vardır. İşte bu dönemde 30 yıl (1883-1908) Osmanlı'da sağlık eğitimini domine etmiş ve önemli kararlara imza atmış olan Tophane Müşiri ve Askeri Mektepler Nazırı Müşir Zeki Paşa'nın (1849-1914) emriyle birçok genç hekim yurt dışına gönderilir.

Bu dönemin başlangıcında önce Fransa'ya hekimler gönderilir ancak bu hekimlerin yaşadığı fikriyat değişikliği dönüşte sıkıntılara yol açar. Bu da uzmanlık eğitimi konusunda farklı konseptlerin geliştirilmesini zorunlu kılar. Kerim Sebati Bey'in Almanya'ya gitmesinin temelinde de bu süreç bulunur.

Türk-Alman Tıbbi İlişkileri

19. yüzyılın sonlarındaki Osmanlı-Rus Savaşı (93 harbi), Rusya ve İngiltere ile yaşananlar ve askerî açıdan yaşanan gerileme, Osmanlı ve Almanya'yı birbirine yaklaştırır. Bu her iki taraf için de önem arz eder. Osmanlı'da Sultan Abdülhamit Han, Almanya'da ise Kaiser Wilhelm II. bu gerçeğin farkındadır. Bu dönemde Alman imparatoru II. Wilhelm iki kez İstanbul'a gelir. 1889'da gerçekleşen ilk ziyarette Sultan II. Abdülhamid Han yurt dışına (Fransa) yollanan tıp talebelerinin geri döndüklerinde rejim aleyhinde faaliyette bulduklarını söyleyerek durumu Alman İmparatoru ile tartışır.

Kaiser Wilhelm II, Sultan Abdülhamid'e yardım teklifinde bulunur. Buna göre bir taraftan genç Türk hekimleri Almanya'da ihtisas yapacaklar, diğer taraftan da Almanya Osmanlı'da tıbbın modernizasyonuna katkıda bulunacaktır (4). Gülhane ve Mekteb-i Tıbbiye'nin yapım ve açılışını bu bağlamda ele almak gerekir (3-5).

İşte bu ortamda, öncelikle Osmanlı Türk Tıbbını modernize etmek için Almanya'dan Kaiser Wilhelm'in liseden okul arkadaşı olan Prof. Dr. Robert Rieder (Rieder Paşa) görevlendirilir. Ayrıca Alman imparatoru, Kaiser Wilhelm Akademie'sine ilk defa olarak yabancı subaylar (Osmanlı subayları) kabul edilir (4).

Buna göre 1891-1892'de Asaf Derviş, Ziya Nuri Paşa, Kerim Sebati, Eşref Ruşen ve Süleyman Numan Berlin'e gitmek üzere Almanya'nın yolunu tutarlar. Hikmet Feridun Es'e göre Ziya Nuri, Asaf Derviş, Kerim Sebati, Eşref Ruşen'le beraber 27 Teşrinievvel 1310'da (8 Kasım 1894) Almanya'ya tahsile gönderilir, Kolağası Süleyman Numan da iki gün sonra yola çıkar (2,7).

Almanya'ya giden hekimler hastanede gönüllü asistan olarak çalışırlar. Askerî sıhhiye hizmeti konusunda altı ay boyunca eğitim alırlar. Alman Ordusu'nun yıllık tatbikatlarında bulunurlar (20).

Almanya'ya gidenler daha sonra farklı merkezlere gönderilirler. Buna göre, Süleyman Numan Efendi. 2. Garderegiment zu Fu (Piyade Muhafız Alayı Ziya Nuri Efendi. 3. Garde Regiment zu Fu (Mobil Muhafız Alayı), Mehmet Asaf Derviş Efendi. Garde Fselierregiment (Piyade Alayı), Kerim Sebati Efendi Kaiser-Frank-Garde-Grenadierregiment No.II (II. Numaralı İmparator Frank Muhafız Topçu Alayı), Eşref Ruen Efendi. Kaiser-Alexander-Garde-Grenadierregiment No. I (I. Numaralı İmparator Frank Muhafız Topçu Alayı)'de görev yaparlar.

1314'te (1898) ikinci kez Osmanlı topraklarını ziyaret eden Alman İmparatoru II. Wilhelm'in gezisi sırasında, Kerim Sebati Bey'in de İmparator'a refakat etmekle görevlendirilenler arasında olduğu bilinir.



Resim 1: Kerim Sebati Bey



Resim 2: von Bergmann

Kerim Sebati Bey'in Almanya Macerası

Kerim Sebati Bey Almanya'da Ernst von Bergmann (1836-1907) kliniğinde ihtisas yapar (**Resim 2**). Kerim Sebati Bey'in buradaki nroirrji uygulamalarını anlamak için biraz Ernst von Bergmann'ı tanımak gerekir. Von Bergmann'ın; asepsi, savaş cerrahisi ve beyin cerrahisi ile ilgili çalışmaları vardır. Özellikle savaş yaralarında mortalitenin daha çok cerrahların kirli çalışmasından kaynaklandığını farkederek, asepsinin önemini belirten çalışmalar yapar. Savaş sırasında nroirrjikal uygulamalar yapar. 1880 yılında "Lehre von den Kopfverletzungen (Kafa travmaları)" adlı bir kitap yazar (**Resim 3**). 1882'de ise "Chirurgische behandlung von hirnkrankheiten (Beyin hastalıklarının Cerrahi tedavisi)" adlı bir eser yayınlar (**Resim 4**). Bu eser dünyadaki ilk nroirrji kitabıdır. Von Bergmann kariyerinin son yıllarında Friedrich Wilhem Üniversitesi Knigliche Chirurgische Universittsklinik ve Charite'de çalışır.

Kerim Sebati Bey Berlin'de 1891-1897 yılları arasında, işte bu "beyin cerrahı"nın yanında cerrahi ihtisasını yapar.



Resim 3: Ernst von Bergmann'ın 1880 yılında yayınlanan “Lehre von den Kopfverletzungen (Kafa travmaları)” adlı kitabın kapağı 1889’de ise “Chirurgische behandlung von hirnkrankheiten (Beyin hastalıklarının Cerrahi tedavisi)” adlı eseri



Resim 4: Ernst von Bergmann'ın ilk baskısı 1882’de yapılan “Chirurgische behandlung von hirnkrankheiten (Beyin hastalıklarının Cerrahi tedavisi)” adlı kitabının 1899’daki ikinci basımının kapağı

Kerim Sebati Bey Gülhane’de

Kerim Sebati Bey 1897 yılında yurda döner ve Rieder Paşa’nın Gülhane Kliniği’nde çalışmaya başlar. Bu dönemde Gülhane’de bazı nöroşirürjikal olguların tedavisinin yapıldığı, Rieder’in ve Wieting Paşa’nın kayıtlarından anlaşılmaktadır (**Tablo 1**) (19). Ancak bu olgulardan kaçının Kerim Sebati Bey tarafından yapıldığını bilmiyoruz.

Beyin absesi	1
Skalp hematomu	2
Lumbosakral enf	3
Skalp kasinomu	1
Frontal kemik tm	1
Torakal spondilit	6
Sakroiliak tbc	1
interkostal nevralji	2
Siyatik sinir basısı	1

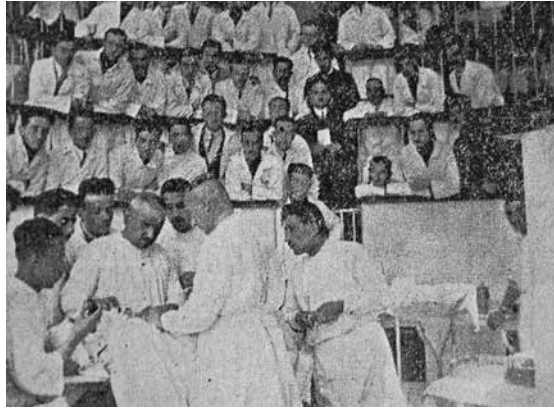
Tablo 1: Rieder Paşa’nın 1903’te yayınlanan “Für die Türkei” adlı kitabındaki istatistiklere göre 1900-1902 arasında Gülhane’de yapılan nöroşirürjikal girişimler

Kerim Sebati Bey'in Gülhane macerası uzun sürmez. Her ne kadar vefatından sonra yazılan biyografilerde Gülhane'de çalıştığı ve Rieder'in sert mizacı nedeni ile Mısır'a kaçtığı bildiriliyorsa da ne Rieder Paşa'nın ne de Wieting Pasha'nın kitaplarında Kerim Sebati'nin ismi geçmez. Bilinen, Kerim Sebati Bey'in 1903 gibi Mısır'a katığıdır. Bu döneme ilişkin ise herhangi bir bilgi yoktur.

1909-1933 Dönemi

1908 yılında Askeri ve Sivil Tıp Mektepleri birleştirilerek, Darülfünun Tıp Fakültesi kurulur. Buradaki iki cerrahi kliniğinden birinin Őefliđini 1909-1933 yılları arasında Dr. Kerim Sebati yapar. Aslında nce 2. Cerrahi Kliniğinde, sonra Cemil Paşa'nın başka göreve geçmesi nedeni ile 1. Cerrahi Kliniğinde görev alır. Bu dönemde 5. sınıflara Seririyat-ı Hariciye dersleri verir.

Kazım İsmail Gürkan, Kerim Sebati Bey'in kliniğini tanımlarken, "ben talebe, asistan ve müderris muavini (doçent) olarak Kerim Sebati'nin birinci cerrahi kliniğini tanıdım. 45 yataklı, amfisi, röntgeni, küçük bir patolojik anatomi laboratuvarı olan ve zamanına göre en modern sayılan bir klinikti" der (10) (**Resim 5**). Ziya Nuri 1332-1333 döneminde 42 yataklı olan 1. Cerrahi'de 247 hasta, 39 yataklı olan 2. Cerrahi'de 284 hastanın tedavi edildiğini belirtir (21). Kerim Sebati "Nuha'-i Őevk curuhu ve istitbab ameliyesi" başlıklı makalesinde getirilen yaralıların %0,5'inin omurilik yaralanması olduğunu belirtir (13,14). Bu da aynı dönemdeki 6219 olgunun takriben yıllık 30'unun omurilik hasarı olduğunu düşündürür.



Resim 5: Kerim Sebati bey asistanları ile Cemil Topuzlu anfisinde ameliyat sırasındaki görüntüsü

Kerim Sebati Bey zaman zaman nöroşirürjikal uygulamalar yapar. Bu uygulamaların bazıları 1338 yılı (1922) istatistiklerinde görülür (1) (**Tablo 2**). Bu listeye göre Pott önemli bir hasta grubunu oluşturur.

İltihab-i muh-i azmi (Beyin iltihabi)	10
Skolyoz	3
İltihab-i batniyat-ı dimağiye (Ventrikülit)	1
Dai pot (Pott hastalığı)	9
Siyatik	1
Felc-i a'sab (Sinir felci)	1
Kusur-ı kühf (Kafa kırığı)	4

Tablo 2: Birinci Cerrahi Kliniği istatistiklerinde nöroşirürjikal hastalarla ilgili veriler

Kerim Sebati Bey Darülfünun dışında özel hastalarını özel hastanede opere eder. Yaşamı boyunca birçok cerrah yetiştirir. Bunların en önemlilerinden biri, Türkiye’de-ki ilk nöroşirürji dergisinin kurucusu olan Dr. Cafer Tayyar Kankat’ır.

Kerim Sebati Bey’in Nöroşirürji ile İlgili Yayınları

Dr. Kerim Sebati’nin bir makalesi doğrudan periferik sinir cerrahisi ile ilgili olup, bu makalede periferik sinirlerin savaştaki yaralanmalarında, sinir ucunun enine kesitinin topografik önemi üzerinde durulur (**Resim 6**) (15,17,18). Bu makale, periferik sinirlerin fasiküler yapısına değinen ilk makalelerdendir. Periferik sinir cerrahisi konusunda Pepe Akşiyote’nin makalesi de kayda değerdir. Bu makalede Akşiyote, ateşli silah yaralanması nedeniyle periferik sinir cerrahisi tedavisi gören 338 olgunun analizini yapar. Bu olgular arasında Kerim Sebati Bey tarafından opere edilenden de söz eder (18).



Resim 6: Kerim Sebati beyin Darülfünun Tıp Fakültesi Mecmuası’nda yayımlanan “A’sab-i muhiyei curuh-i harbiyesi ameliyatında asabın makta’ i musta’razi topografisinin ehemmiyeti” başlıklı makalesi

Kerim Sebati: Sara'-i cerhiye ve ziya'-i maddi-i kühf sebebiyle Jackson Sar'a-sı. Darülfünun Tıp Fakültesi Mecmuası 1 (4): 286-293, Eylül 1332 (1916)

Kerim Sebati: A'sab-i muhihiye curuh-u harbiyesi. Darülfünun Tıp Fakültesi Mecmuası 1: 49-55, 1332 (1916)

Kerim Sebati Bey, bu bilimsel yazıların yanı sıra zaman zaman gazetelerde köşe yazıları da yazar (**Resim 8**).

TELEFON: 4444 LOK - 16.203
KURUMSAL MERKEZDE 5 K.
6 Şubat 1931 PERŞEMBE - No. 199

Son Posta

Sizin Kısası
Mindermanın yak
İngilizce destando
yığı.

BAKRE: İSTANBUL, NURUOSMANIYE, ŞEREF SOKAĞI

Gazi Hz.
Halkın Tezahüratı Ara-
sında Aydın Vardı...

Aydın, 3 (Hususi) — Yağın
güçleli yağmura rağmen halk
tatayon civarında Gazi Hz. ni
bakılıyor.

Şehir, denilebilir ki, bugün
başka sering içindedir. Tren gimi
güldü. Gazi Hazretleri, otomobil
ile hükümet bulvarını takip
ederek Vahi konasına gittiler.
Orada misafir kalacaklardır.

Harcı Ticaret Ofisi
Ankara, 3 (H. M.) — İhtis-
at vekâleti harici Ticaret ofisi
teşkilatını tevsi etmek tasav-
vurundadır.

**Lise Programlarında
Tadilat Mı?**
Ankara, 3 (H. M.) — Me-
arif vekâletinin lise program-
larında bazı tadilat yapacağı
bu suretle daha kuvvetli lise
mesurları yetiştirilmesini temin
edeceği söylenmektedir.

İranda Yeni Ölçüler
Tahrân, (Hususi) — Ölçü-
lerde metre ve litrenin kulla-
nılmasın karar 21 marttan
tibaren tatbik edilecektir.

**Çanakkale Belediye
Reisini Dövdüler**
Çanakkale, 2 — Belediye
reisimiz, mütegalibelik yapmak
istiyen Hacı Mustafa Efendi-
nin oğulları tarafından bugün
makamında tahkir ve darbe-
dimişti.

Mecele uzun senelerdenberi
verilmeyen bir su parasından
çıkıştır. Halk teessür içinde-
dir.

En Heyecanlı Ameliyat Vak'aları
**Operatör Kerim Sebati
Bey Anlatıyor...**

Doktorlarımızın amik
heyecanlı vak'alar serisine de-
vam ederek dün de operatör
Kerim Sebati Beyle görüştük.

Bize, yaptığımız ameliyalar için-
de en heyecanlı telâki ettiği
vak'ayı anlatmamızı rica ettik.

Kerim Sebati Beyin anlattığı-
na göre bir operatör, hiçbir
ameliyat esnasında heyecan
duymaz. Yeter ki bu işe yeni
başlamış ve henüz bu işle il-
fif etmemiş olsun. Nakledi-
yor:

Almanya'dan yeni dönmüş,
Gülhanede çalışıyordum. İlk
yaptığım ameliyatlardan biri
müstemsâ bir vak'a idi.
Bir veremli hastanın kaburga-
larını çıkarmak ve ciğeri kur-
tarmak lâzımdı.

Yeni bir operatör için ko-
şuy olmayan bu vak'a şölünde
derin bir heyecana tutuldum.
Tahminen otuz beşinde bulu-
nan hastanın kaburga kemik-
lerini çıkardım. Yalnız üst ku-
şunda bir kemik kaldı, göğ-
sümlü tekrar kapadım ve dik-
tim. Birkaç zaman sonra mor-
yene ettiğim zaman ciğeri,
cildin altında ve yumruk gibi
bir vaziyette istirahat eder bir
halde buldum.



Kerim Sebati Bey
Şimdi ciğerlerin pompası ile
ve hava verilerek tedavisi ter-
cih ediliyor. Masumîlik üzereyi
ani bazı vak'alar vardır ki her
zaman bir doktorda heyecan
doğurur. Meselâ bir gün amana
bir hasta getirdiler. Uyurken
ağızındaki iki som'l dişini yut-
muştu. Bunlar tesadüfen ses
çıkaran cisimlerden geçmiş,
sani boğazın girişlerdi. Hasta
mosmor ve nefes alamıyordu.

Bu, heyecanlı bir vaziyetti.
Hemen bir niğlerle boğazına
yardım, dişleri çıkardım.

[Devamı 6 sayfa sayfanın devamında]

Kadın Asker Olursa...

Resim 8: Kerim Sebati beyin 6 Şubat 1931'de *Son Posta* gazetesinde yayımlanan bir köşe yazısı

Sonuç olarak, Kerim Sebati Bey, nöroşirürji ve savaş cerrahisi alanında çalışan von Bergmann'ın yanında ihtisas yapar, nöroşirürji uygulamalarını yerinde görür ve başarı ile uygular. Bu alanda yayımlar yapar. Ancak Dünyadaki konjonktürün, bu dönemde yeni bir disiplin olan nöroşirürji için henüz erken bir safhada olması nedeni ile genel cerrah olarak vazife görür.

Kaynaklar

1. Anonim. Tıp Fakültesi birinci seririyatı hariciyesinin 338 senesi istatistik hulasası (Müderris Kerim Sebati). Darülfünun Tıp Fakültesi Mecmuası 5(3): 172-174, Mart 1339 (1923)
2. As E. (2015). Birinci dünya savaşı'nın Sıhhiye Dairesi reisi ve Ordu Sıhhiye Mfettis-i Umumisi Süleyman Numan Paşa (1868 - 1925)'nin hayatı ve askerî faaliyetleri, International Journal Of Eurasia Social Sciences, Vol: 6, Issue: 21, pp. (105-120)
3. Ataç A. Gülhane Askeri Tıp Akademisinin kuruluğu. Atatürk Kültür Merkezi yayınları. Yayın No: 87. Ankara. 1996, S 61
4. Çoruh E. Yüz seneden fazla saklı kalan bir sır. Askeri Tıbbiye'nin Demirkapı'dan Haydarpaşa Tıp Fakültesi'ne Taşınması. Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi 5 (3): 99-107, 2015
5. Demirhan Erdemir A. Haydarpaşa Tıp Fakültesinin (1903-1933) Türk tıp tarihindeki yeri ve bazı orijinal belgeler. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı. 1992, S: 1-36
6. Erden F. Türk hekimleri biyografisi. Dr. Kerim Sebati Grgn. Çibuti Biraderler basımevi. İstanbul 1948, S 282
7. Es HF. Tanmadığımız Meşhurlar, (Haz. Selçuk Karakılıç), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2013.
8. Frik F: Hocalarım. Muallim Dr. Kerim Sebati (Grgn). Dirim 52 (5): 234, 1977
9. Gürkan Kİ. Muallim Kerim Sebati Grgn. çnc Mıntıka Etibba Odası Gazetesi. İstanbul, 1943, S 30
10. Gürkan Kİ. Birinci cerrahi kliniği. Sağlık Dünyası 2 (7): 1-7, 1956
11. Gürkan Kİ. Prof. Dr. Kerim Sebati Göker (1870-1942). Poliklinik 10 (sayı 113): 147-149, 1942
12. Gürkan Kİ. Kerim Sebati. Poliklinik 10 (120): 306-307, 1943
13. Kerim Sebati. Nuha'-i şevki curuhu ve istitbab ameliyesi. Darülfünun Tıp Fakültesi Mecmuası 1 (3): 191-199, Eylül 1332 (1916)
14. Kerim Sebati. Nuha'-i şevki curuhu ve istitbab ameliyesi. Ceridei Tıbbiyei Askeriye (42): 205-209, 1332 (1916)
15. Kerim Sebati. A'sab-i muhitiye curuh-i harbiyesi ameliyatında asabın makta'i musta'razi topografisinin ehemmiyeti. Darülfünun Tıp Fakültesi Mecmuası 1(1): 49-55, Mart 1332
16. Kerim Sebati. Sara'-i cerhiye ve ziya'-i maddi-i kıhıf sebebiyle Jackson Sar'a-sı. Darülfünun Tıp Fakültesi Mecmuası 1 (4): 286-293, Eylül 1332 (1916)
17. Kerim Sebati. A'sab-i muhitiye curuh-u harbiyesi. Darülfünun Tıp Fakültesi Mecmuası 1: 49-55, 1332 (1916) ¹¹_{SEP}
18. Pepe Akşiyote. Asab-ı muhitiye curuh-u nariyesinin a'raz ve istitbabat ameliyesi. Darülfünun Tıp Fakültesi Mecmuası 1 (2): 147-156, 1332
19. Rieder Pascha. Für die Türkei. Selbstgelebtes und gewolltes. Verlag von Gustav Fischer in Jena, 1903
20. Sağlam T. Hoca, Hekim ve İlim Adamı Süleyman Numan. 1935: S. 10 ve 24
21. Ziya Nuri (Birgi). İhsaiyat. Tıp Fakültesi Haydarpaşa binasında 1331 senesi Martından 1332 senesi Martına kadar tedavi olunan mecruh-in-i askeriye'nin hulasası-i muamelatı. Darülfünun Tıp Fakültesi Mecmuası 2 (5): 427-432, 1333

